

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ
ગાયકવાડ સેનાખાસખેલ સમશેર
ખાડાદુર એમના ઉદાર
આશ્રયથી.

પ્રાચીનકાવ્યમાળા

ગ્રંથ ૨૦

પ્રેમાનંદકૃત.

માર્કંડેયપુરાણ.

ભાગ ૫ માં.

સંશોધન કરી નીકા સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર
હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા
અને

નાથારાકર પૂજારાકર શાસ્ત્રી.
વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬-૪૭ સન ૧૮૯૦-૯૧.

કીમત રૂ ૧-૦-૦

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

અમદાવાદ “આર્યોદય”

તથા

વડોદરા “વીરક્ષેત્રમુદ્રાલય”માં છાપ્યું.

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol. XX

POET PREMĀNAND'S
MĀRĀNDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwivedi and
Nathashankar Pujashankar Shastri

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરદૃષ્ટાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિબદ્ધનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નદાનાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કદાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખશુદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે; પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભંગ ન થતા તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાલય આદિથી શરીરની સુખકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, ગ્રંથશુદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાતુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વયે જે રાજા પ્રજાનું રક્ષન કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાશ્રાય ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેલ સમશેર જહાદુર એમના પ્રેરણા ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વે સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ની એક રમરણી તેઓ નામદારની સેવામૃત રજી કરવામાં આવી હતી, તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં 'ઈર્ષ' ગયેલા શુરૂર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસમ્રઢ એ નામના ગુજરાતી કવિતાના પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશકર પૂજશકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાનો આરભ થઇ ચૂક્યો હતો, અને તે સારૂ ઘણા સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો મારો સમ્રઢ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતુ મારી દેખરેખ નીચે સુપરસ્ટ થયા પછી આ સમ્રઢ ખામત મે તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામા આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બહાર દટાઇ રહ્યા હોય છે, તેમ અનેક નિયમો પર રચેલી કવિતાના બહાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે બહારને પ્રત્નના ઉપયોગસાર બાહ્ય લાવી તે દ્વારા સદ્વિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમા પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલણ, દયારામ, હરિદાસ, જોગ્જેભક્ત, ધીરોભક્ત, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાબાઇ તથા દીવાળીબાઇ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સમ્રઢ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતા ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦) ખારદખતની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધમા આવી શકશે. આ ઉદાર અનુભૂતી ગુર્જરપ્રજા અને સર્વ ગુર્જરનાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે, એમ સર્વ સમજી જતોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિષે એ- ડ્રેજન કવિ લખે છે કે —

Poetry is itself a thing of God,
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

BAILEY

કવિતા સ્વત ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઇશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યદ્વાદી કર્યા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઇશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ

કવિ વિશે વર્ણન કર્યું છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે.

સરદેશમાં કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેરાવય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ ટીર્થસ્થળ પૂર્વેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખબોગમાં વૃદ્ધિ થઇ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

કવિના દ્રવતા અત કરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોના અત કરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે બાળકથી વૃદ્ધ-રૂઝી શ્રીમાન સુધી સર્વને દુઃખ-વિશ્રામસ્થાન અતે સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે એવા એક સુખપ્રદ સા.

ધનનો છૂંદોદાર પ્રગ્નના કલ્યાણસાર શ્રીમત મદારાગધિરાગ કગો છે
એ તેમના પ્રગ્નરજન જરવાના ઉચ્ચ ખાનગાનુ એક સુચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમા થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા
અભાગથી પ્રસિદ્ધિમા લાનનાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમનામા
આવી છે

પ્રમુખ.

દિનાન બહાદુર મણિમાઈ જશભાઈ

મેમ્બરો.

રાવમહાદુર અખાનાલ સાકરલાલ એમ એ એન એન બી
ખાનમહાદુર જમસેદજી અરદેસર દલાલ એમ. એ એન એન બી
રાવસાહેબ પીતામરભાઈ જોહાભાઈ
રાવસાહેબ હરગોવિ દદાસ દ્વારકાદાસ

દરેક અયની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિ-
દદાસની સભાજી નીચે શાસ્ત્રી નાથાશ કર પૂજશ કર તથા કવિ છોટાલાલ
નરજોરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામા આજ્યુ છે પુસ્તકો સખ-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફથી છે કમિટિમાથી
કોઈનુ ખાનગી હિત કે સ્વર્ણ આ સમઘર્મા ન છતા માત્ર લોકહિતાર્થ.
કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધુ છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાત ગુજરાતના બીજા
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિ દદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાથાશકગ્ની પ્રશસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે
જથ્થો એકઠો કરના પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે
આ સર્વ કવિતૃત્પણ પ્રસિદ્ધિમા લાનના યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે
ઉચ્ચ સદ્ગુણ થવા કૃત્તર પાસે પ્રાર્થના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુંદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં થઇ વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી-અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઇ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના સંખ્ય કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડેદારા.
સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૯૦, રવિવાર.

}

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કડેય પુરાણનો આ છેલ્લો અને પાંચમો અંથ છે. એમાં મુખ્યત્વે કરીને મોટા મોટા રાજાઓનાં બોધકારક ચરિત્રો અને આખ્યાનો છે. એમાં અંથમાં મન્વંતરકથાઓ કહેવામાં આવી હતી તેમાંના બે— રૈવ્ય અને ભૌત્ય નામે મન્વંતરનું કથન પણ આમાં કરેલું છે. દુનીઆદારીમાં વસનાર જ્યારે સસાર ન માડતા વેરાગી જેવો થઇ બટકતો દૂર છે ત્યારે તેથી પિતૃરૂપી પરમેશ્વર રાજી થતા નથી. અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમી થઇને સંતાન ઉત્પન્ન કરી તેવડે આ લોકને તથા પરલોકને ઉપકારી થવું એવો ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. એ ધર્મ બળવ્યા શિવાય કોઈ મનુષ્ય ઉદાસીન-પણાથી બીજાની મેહેનત ઉપર છાવડા ચલાવી બટકતો દૂરવા ઇચ્છે તો તે પ્રવૃત્ત માર્ગના આચારોને પસંદ પડતું નથી. એ વાત સમજાવવાને રૈવ્ય પ્રજ્ઞપાતની કથા કહી છે. એ રૈવ્ય પ્રજ્ઞપાતનો પુત્ર જે મનુ થયો તે રૈવ્ય નામે મનુ કહેવાય છે. એની વાત પાછળ આવી ગઇ છે.

ભૂત નામે મહાક્રોધી આહાણુનો પુત્ર મનુ થયો તેનો મન્વંતર તે ભૌત્ય મન્વંતર કહેવાય છે. આ મન્વંતરની કથાદ્વારા ક્રોધથી સરે ક્રોધ કેવા ત્રાસે છે તથા ક્રોધ એ બીજાનું તથા પોતાનું પણ કેટલું આહત કરનારો છે તે બતાવી આપ્યું છે. કદાચિત્ ક્રોધ મહાતેજસ્વી પુરુષના ક્રોધથી બધા પામેલાં બીજા મનુષ્યો કે પ્રાણીઓ તેના વિરુદ્ધ ક્રોધ પ્રતીકાર કરવાને પણ ડરે છે એ વાત ખરી છે, પણ સરે ક્રોધ તેવા ક્રોધીન મળવાને કે તેની સાથ કામ પાડવાને રાજી હોતા નથી; અને તેના સબધી જે કાર્ય સંપાદન કરવાનું માથે આવી પડ્યું હોય છે તે વેડની પેઠે માથેથી ઉતારી નાખી તેનાથી દૂર રહેવાને સદા રાજી હોય છે. એ વાત ભૂત મુનિના ક્રોધથી બધા પામેલી ઋતુઓ અને વાયુના કર્તવ્યથી સ્પષ્ટ થાય છે. ગુરૂ આવા ક્રોધી છતાં પણ ઉત્તમ શિષ્ય તેને કેવો અનુવર્તે છે તે ભૂત મુનિના શિષ્યના દષ્ટાંતથી બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. વિનય ગમે તવા ક્રોધીને

વશ કરે છે અને ગુરુની આજ્ઞા સંપાદન કરવાથી પરિણામે લાભજ થાય છે, એ સબધી આ ભૂતિ ઋષિનો શિષ્ય એ ઉત્તમ નિર્દર્શન છે

આ અંથમા એ પછી સૂર્યવશના મોટા મોટા રાજાઓનાં ચરિત્ર કહેવા માટે સૂર્યની ઉત્પત્તિ કહી છે અને સૂર્યના સબધથી કસ્યપ મહામુનિથી સધ-ળી સૃષ્ટિ કેમ પ્રકટ થઈ તે કહ્યું છે સૂર્ય અને સજ્જાની કથા પાછળ કહેવાઈ ગઈ છે એમ છતાં પુરાણકર્તાએ તેની તેજ કથા ફરીને દાખલ કરી છે તે મહાકવિ પ્રેમાનંદને પસંદ પડ્યું નહિ, તેમ છતાં બાપાતર કરવાના અથ-માથી કોઈ ભાગ પડ્યાં મૂકવો તેને હાંચત નહિ લાગ્યાથી પોતે તેની પણ કવિતા લખીછે. તથાપિ તે સધળું લખી રહ્યા પછા તે લખે છે કે—

“પિષ્ટ પેપણુ કરવું પડ્યું, પુરાણીકેરે મારું;

કે’શે કઠિન ભાગ એ હોતો, તેણુ તજ્યો પામી ઉચાર.”

સૂર્યની કથા કહી રહ્યા પછી રાજ્યવર્ધન નામે રાજાની કથા કહી છે અને તે દ્વારા આ લોકનું વિનાશિત્વ બતાવો આપ્યું છે રાજ્યવર્ધનની સ્ત્રીએ રાજાના માથામા એક પગિયું જોયું તેથી તેને મોટો ખેદ ઉપન્યો અને એ વાત રાજાના જાણવામા આવતાં તેણે સ્નાને મ્સારની ક્ષાણિકતા અને અચિ-રતા વિષે બોધ કરી પોતાના વંશાગ્યનું એ ક્ષરણુ છે એમ જણાવ્યું તથા વાનપ્રસ્થ આશ્રમમા જન્મની ઇચ્છા કરી. પણ તે રાજાના રાજ્ય કારભારમાં પ્રસન્ન થયેલી પ્રજા રાજાના તેવા ઠરાવથી દિલગીર થઈ અને રાજાને જવા દેવાની સાફ ના પાડી. પ્રજાએ સૂર્યનું તપ કરીને રાજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરી આપ્યું. રાજા તેથી ઉલટો સંતૃપ્ત થયો. એવા વિચારથી કે જે પ્રજા મારા ઉપર આટલી બધી આસક્ત છે તે મારા દેખતા મરણુ પામે અને મારે જીવવું એ કેવળ વિડબના છે. આથી રાજાએ પણ સૂર્યનું તપ કરી પોતાની સમગ્ર પ્રજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય સંપાદન કરી આપ્યું !!

ઉપરના દૃષ્ટાંતથી રાજા પ્રજાને કેટલો બધો બોધ લેવાનો છે ! પ્રજાને પોતાની પ્રજા તુલ્ય ગણી તેમને સુખે સુખી અને તેમને દુઃખે દુઃખી એવા રાજ્યવર્ધન જેવા રાજા, અને રાજા પ્રાત પિતા સમાન પ્રેમાળ પ્રજા, એ બન્ને વાનાં જો કે દુર્લભ છે તથાપિ ત આસંભાવ્ય નથી. કોઈ મહાન રાજા

ધારે તો રાજ્યવર્ધન જેવો પ્રગ્લહિતને માટે પોતાનું સમગ્ર હૃદય સમર્પણ કરી શકે અને તેમ થાય તો પછી પ્રજા તેનાપ્રતિ કૃતજ્ઞ હોવાનું દૃષ્ટાંત નથી.

એના પછી સુદુમ્ન રાજાની કથા છે. આ અદ્ભુત કથાને પ્રેમાનંદે પણ અદ્ભુત રીતે વર્ણી છે. સુદુમ્નના બાપે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાને યત્ન કર્યો તેમાં ઋત્વિજની ભૂલથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય એવું કાંઈ બની ગયું, જેથી તે પુત્રી થઈ. તેને મુનિઓએ પોતાનાં સામર્થ્યથી પાછો પુત્ર કર્યો અને વળી દેવયોગથી અગ્ન્યમાં ફરતાં તે પાછી સ્ત્રી થઈ ગઈ ! પુરુષ મટીને થએલી આ સ્ત્રીને બુધ નામે દેવે જોઈ તથા તે બન્નેની પરસ્પર પ્રીતિ થતાં નેને પેટે એક છોકરો થયો. આ છોકરો તે વિક્રમોર્વશી ત્રેટકમાં શ્રીમન્મહાકવિ કાશિદાસે વર્ણવેલો રાજા પુરુરવા. સુદુમ્ન સ્ત્રીએ યત્ન કર્યો અને તેથી વળી તેને પુરુષત્વ પ્રાપ્ત થયું આ આખ્યાન આવું અમત્કારિક છે ત્યારે પ્રેમાનંદે પણ નેને ઘટતું વર્ણવે શોભાવ્યું છે.

મનુષ્યે વગર વિચારે કાંઈ કાર્ય કરવું નહિ, એવો બોધ કરવાને પૃથક્ રાજાનું આખ્યાન લખ્યું છે. આ રાજાએ એક ક્ષાહણની ગાયને વનમાં ચરતી જોઈને મૃગયાના આવેશમાં તેને વરાહ જાણી નેનો વંધ કર્યો હતો અને તેથી તે શૂદ્રત્વને પામ્યો હતો ગાય જેવા ઉપયોગી પ્રાણીને આર્થ મૂળથી ખૂબ અને પવિત્ર ગણતા આવેલા છે, તેનું આ દૃષ્ટાંત છે

નાભાગનું ચરિત્ર વાંચનારના મનને વધારે આનંદ આપે એવી રીતે વર્ણવ્યું છે. નાભાગની દહીલાઇને પ્રથમ વર્ણન કરી પછી તેવી હકોનો પ્રસંગ આણ્યો છે. એવી રીતે કે એક વૈશ્યકન્યા અતિ સુંદર હતી તેને જોઈને તે મોહિત થયો તેના પિતા વગેરેએ તેને તે કન્યા સાથે પરણવાને ના પાડી પણ તે તેણે પોતાની દહીલાઇને લીધે માન્યું નહિ, અને એમ કરીને રાજ્ય ઉપરનો પોતાનો હક તેણે ખોયો. પિતાની આજ્ઞા ન માનવાથી અને પોતાના હકામહને વળગી રહેવાથી મનુષ્ય કેવી રીતે અધમતા પામે છે તે સબંધી એમાંથી બોધ મળે છે. એમા વૈશ્યકન્યાના રૂપનું વર્ણન મહાકવિ પ્રેમાનંદે ધણું સરસ કર્યું છે. વૈશ્યકન્યાથી નાભાગને બનંદ નામે પુત્ર થયો તેને તેની માએ કહ્યું કે દીકરા, “ ગોપાળ થા ” ગોપાળ (ગોવાળ) થવું એ વૈશ્યવૃત્તિને ઉચિત કર્મ છતાં આ ક્ષત્રિયપુત્રના સમગ્રવામાં ‘ગોપાળ’નો તેણે

અર્થ આળ્યો નહિ, પણ ગોપાળ એટલે પૃથ્વી પાળનાર થા, એવી માતાની આજ્ઞા છે એમ તે સમજ્યો કેટલેક કાળે શસ્ત્રાસ્ત્ર-વિદ્યામાં પ્રવીણ થઈને પોતાના પિત્રાધ્યે પાસેથી રાજ્ય જીતીને તેણે પોતાના આપને નિવેદિત કર્યું પણ નાભાગે કહ્યું કે, રાજ્ય લેવા કરતા રાજ્ય ન લેના રૂપ મારા આપની આજ્ઞા મારે માનવી એજ હું શ્રેષ્ઠ માતૃ હું અને એવી રીતે તેણે પિતાની આજ્ઞાને ખતર રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો.

એજ બામતમાં સુદેવ અને નળ એ નામના બે રાજાઓની વાત આવે છે એ બંને પરમ મિત્ર હતા એમાના નળે કોઈ બ્રાહ્મણને અપરાધ કર્યો હતો તેથી તે બ્રાહ્મણે સુદેવ રાજાને કહ્યું કે તું અપરાધી નળને શિક્ષા કર પણ સુદેવના મનમાં ક્ષત્રિયધર્મ કરતા મિત્રપ્રેમ વધારે વજનદાર લાગ્યાથી તેની તેણે અમરણના કરી, જેથી તે બ્રાહ્મણે નળનો નાશ કરી સુદેવને વૈશ્ય બનાવી દીધો. આ વૈશ્ય તે ઉપર કહેવા ન ભાગના ચ રેનમાનો નાયિકા વૈશ્યકન્યાનો રક્ષક પિતા હતો.

આ કથા પછી 'વત્સરી નામે રાજાનું આખ્યાન વર્ણવ્યું' છે ઉપરના જેવીજ આ પણ સરસ કથા છે કથાની સકળતા મહાકવિ પ્રેમાનંદે ઠીક ગોભાવી આપી છે. દેવના મુમનને બ્રાહ્મણે કવિએ અથવા શ્રેયકારે મનુષ્યને ઇદ્રિયબળિત થવાનો ઉત્તમ બોધ કર્યો છે એ આખ્યાન સમૂહમાં થવાની સાથે એક બના રાજાનું આખ્યાન શરૂ થાય છે એ રાજાનું નામ ખનિત્ર હતું. તે શત્રુ કે મિત્ર સર્વનું બધું ઈચ્છતો હતો પણ મવાની દુનિયા નથી, એ ન્યાય તે મિયારાને પણ લાગુ પડ્યો તેના બાઈઓ જે જે જૂદા જૂદા દેશના રાજાઓ હતા તેમના મત્રીઓએ તેમને બહેરીને એકસ પ કરીને ખનિત્રનો પ્રાણ-સેવાને કાવતરું કર્યું પણ તે કાવતરાનું પરિણામ એ થયું કે તે કાવતરું કરનારા મત્રીઓજ નાશ પામ્યા. બધા ખનિત્રે આ વાત જાણી ત્યારે તે પોતાનો ધિક્કાર કરીને સતાપ કરના લાગ્યો કે શરે. 'મારું જૂંકું કરતા મિયારા મત્રીઓ મારા ગયા.' જે હું ન જન્મ્યો હોત, તો એ મત્રીઓને મારા નિમિત્ત મરવા વારો ન આવત. 'માટે મા. જન્મને ધિક્કાર છે, ઇત્યાદિ દુષ્ટ મત્રીઓ કેના કાનતરા કરે છે, નથા પોતાના રાજા જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારા હોય તેમનું મન બમાલીને તેમની પામે કેના અનર્થ કરાવે છે, તે સર્વનો યથાર્થ ચિતાર આમાં મહાકવિ પ્રેમાનંદે આપ્યો છે.

અનિત્ર પછી હુપ રાગનું ચરિત્ર છે. એણે ધણા યશ કર્યા હતા તથા પ્રજાના તમામ કર એણે સાફ કર્યા હતા, એ વિના એમાં વિશેષ જાણવા જેવું નથી. વિવિંશ રાજ પણ બલો હતો તેને શત્રુઓએ કપટથી માર્યો. ખનીનેત્રના ચરિત્રમાં જે દરણની વાત બહુ રમૂજ ઉપજાવનારી છે એક દરણ વાંઝિયું હોવાથી મરવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે બીજું દરણ બોહોળું કુટુંબી હોવાથી મરવાને આજ્ઞવ કરે છે. આ ઉપરથી બન્ને સ્થિતિઓ દુઃખદાયક છે એમ બોધ કર્યો છે. કરંધમના પુત્ર અવૈક્ષતનું ચરિત્ર વાંચનારની મનોવૃત્તિ-ને લગાર વધારે વિસ્મિત કરે એવું છે. અવૈક્ષતની માતાનું નામ વીરા હતું. વીરા રાજ્યકાળમાં કુશળ હતી, તે જણાવવાને તેની કિમિચ્છક વ્રતની યુક્તિ વર્ણી છે. જે કોઈ જે કાંઈ માગે તે આપવું, એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી તેને કિમિચ્છક વ્રત કહે છે. તેનો પુત્ર એક સ્વયંવરમાં ગયો હતો ત્યાં બીજા રાજાઓથી હાથો હતો તે દિવસથી પ્રતિજ્ઞા કરી બેઠો હતો કે મારે સ્ત્રી પરણવી નહિ. પણ તેની માની ઉપરની યુક્તિથી તે પ્રતિજ્ઞાનો જાંગ કરી-ને તેને સ્ત્રી પરણવાની ફરજ પડી હતી. વેદનાં ઉપનિષદોમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો મરુત રાજા એ અવૈક્ષતનો પુત્ર હતો. મરુત રાજાએ મોઢા મોઢા યશ કર્યા હતા. એની મા જ્યારે વનમાં તપ કરતી હતી ત્યારે નાગલોકો એ તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો તેના બદલામાં પ્રસંગ આવ્યે તેના પુત્ર-થી બચવાનું વરદાન નાગલોકોએ મેળવ્યું હતું. આથી ઉન્મત્ત થયેલા નાગલોકોએ મરુતના રાજ્યમાં વસનારા ઋષિઓને દંશ કર્યો તેથી તે મરી ગયા. મરુતે તે જાણીને નાગલોકોને શિક્ષા કરવાને તૈયારી કરી તે વારે તેના બાપ અવૈક્ષતે તેને વાંચ્યો. પણ તે તેણે ન માન્યું અને કહ્યું કે, પિતાનું વચન માનવા કરતાં પ્રજાનું રક્ષણ કરવું એ હું ઉત્તમ ક્ષત્રિયધર્મ માતું છું. આથી બાપ દીકરા વચ્ચે યુદ્ધ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો, પણ બીજાઓએ વચમાં પડી તે માંડી વાળ્યો. નરિખ્યંત અને દમ રાજાનાં ચરિત્ર પણ તેવાંજ બોધક છે 'પિતાનું વેર લેવું' એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે એવો બોધ દમરાજના ચરિત્રમાંથી મળે છે. હેવટે અંધના સ્લોકની સંખ્યા, પુરાણ સાંભળવાનું ફળ વગેરે લખી પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

આ અંધ આદિથી અંત સુધી વાંચનારને સમજાશે કે એમાં હામહામ પ્રવૃત્તિ માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે તથા તેની સાથે નિવૃત્તિ

માર્ગને પણ વખાણ્યો છે ત્યારે એ ઉપરથી એમ સમજવામાં આવે છે કે મનુષ્યે વ્યવહારમાં રહીને વ્યવહારે પ્રતિપાદન કરેલા નીતિના ધારાઓનો અભ્યાસ કરવો, ગૃહસ્થ યવું, ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું, ઉપાર્જીતું ધન કુટુંબપોષણાર્થે અને પરોપકારાર્થે ખરચવું, નીતિને માર્ગે વર્તવું, સંસારનો તમામ પસારો સ્વનિવૃત્ત જાણીને તેમાં વૃદ્ધિદાનથી હર્ષ શોક ન કરવો અને મૃત્યુને માટે સદૈવ તયાર રહેવું, એ આ અથનો સારરૂપ ઉપદેશ છે. આખા અથને એક વાર ફરીથી ફેરવી જોઈએ તો આપણને તેમાં શું દેખાય છે? પક્ષીઓની કથા, તેમને કરેલા જૈમિનિના પ્રશ્ન, હરિશ્ચંદ્રાખ્યાન (સત્યવ્રત), જહનની કથા (પરલોકગાન), મદાલસાખ્યાન (દપતીની પરસ્પર અચળ પ્રીતિ) અલકાખ્યાન (માતાનું મમતા સહિત શિક્ષણ) મન્વંતરની કથાઓ, અને રાજાઓનાં ચરિત્ર. સઘળા વર્ણનમાં પ્રેમાનંદની આદિથી અંતસુધી એકજ શૈલી માલમ પડે છે આ પુસ્તક સંવત્ ૧૭૬૫ ની સાલમાં લખાયું છે એમ કવિ કહે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પ્રેમાનંદની મધ્યકાળની આ કવિતા છે અને તેથીજ પરિપક્વ વિચારવાળી છે. એકજ વર્ષમાં આવડા મોટા આખા પુરાણનું બાષાંતર કવિએ સ્થિરપણે કરી નાખ્યું છે અને તે પણ તે પોતેજ એક જગોએ કહે છે તેમ ધન વગેરેની ઇચ્છા રહિત, એ બહુ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર છે. કવિની દૃઢતા, ટેક, ધીરજ વગેરે ગુણોને બતાવનારું એ મોટું દૃષ્ટાંત છે આ અથ દેશીબદ્ધ છે તથા દેશીઓમાં ચરણો નાનાં મોટાં જણાય છે તેથી કવિતા કરવાની કેટલીક ત્વરા કવિએ કરી હશે એમ લાગે છે પણ તે સાથે આશ્ચર્ય એ છે કે જ્યાં કવિને જરૂર લાગી છે ત્યાં તેણે છંદ, વૃત્ત, પણ લખ્યાં છે અને તેમાં કાંઈ જગોએ લેશ વધતું ખૂટતું નથી ગાનશાસ્ત્રને જાણનારા કહે છે કે એ દેશીઓ પ્રમાણે ગાતાં કાંઈ વધઘટ બાધ કરતી નથી, અને પ્રેમાનંદને ગાનશાસ્ત્રનું સારૂં જ્ઞાન હતું એ તો તેના અંથો વાંચનારના જાણવામાં આવ્યું હશેજ, નો એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે ત્વરાથી કવિતા કરવા માટે નહિ પણ દેશીઓ જે અમુક રાગ પ્રમાણે ગવાય છે તેમાં તેવો વધારો બાધ કરતો ન હોવાથી બુદ્ધિપૂર્વકજ એવો વધારો થવા દેવામાં કવિએ હરકત લીધી નથી ને એમ ન હોય, અને ત્વરાના કારણથીજ પદો નાનાં મોટાં થયાં છે એમ માનીએ, તો તેના ત્વરાના કામમાં અક્ષરમેળ અને માત્રામેળ છદો તે દાખલ કરત નહિ.

આ અંથમાં જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળ્યા છે ત્યાં ત્યાં કવિએ તે તે રસ વર્ણવવાને ખામો કરી નથી. હરિશ્ચંદ્રાખ્યાનમાં કર્ણ, મદાલસાખ્યાનમાં વિપ્રલંભ શૃંગાર, અલકાખ્યાનમાં વત્સલ, પતિવ્રતાની કથામાં પતિવિષયા રતિભાવ, નન્કવર્ણનમાં બીબત્સ, શ્રાદ્ધાદિ કથનમાં દેવવિષયારતિ, ઋતુ-ધ્વજ અને નાગપુત્રોના સંબંધમાં મિત્રાવિષયારતિ અને વત્સલ, જે બુદ્ધીપાદિ વર્ણનમાં ઉદ્બુધ્ધ માત્ર (વરમય સ્થાવિભાવ, વદ્યિનીના આ-ખ્યાનમાં દર્શનપૂર્વરાગ, દમ વગેરેનાં ચરિત્રમાં યુદ્ધવીર, મરુત વગેરેનાં ચરિત્રમાં દાનવીર, ખનિત્ર વગેરેનાં ચરિત્રમાં દયાવીર, ખનીત્ર વગે-રેનાં ચરિત્રમાં ધર્મવીર, વત્સપ્રોના ચરિત્રમાં અદ્ભૂત, નરિષ્યંતના ચરિ-ત્રમાં રૌદ્ર, વગેરે હામહામ રસ અને ભાવથી મનોહર વર્ણનો છે. એમ છતાં પણ આ પુરાણનોજ અંથ હોવાથી તથા તેનું ભાષાંતરજ કરવું એવો બહુધા આગ્રહ હોવાથી તેને અનુસરવાની જરૂર કવિને પડી છે. શા માટે આ અંથ કવિએ લખ્યો છે એ તેના વાંચનારને સૂક્ષ્મ વિચારથી જણાય એવુંજ છે માટે તે વિષે વધારે લખી વિસ્તાર ન કરતાં પ્રેમાનંદકૃત માર્કંડેય પુરાણનો આ છેલ્લો અંથ વાચનારની સેવામાં રજુ કરી તેમને આનંદ આપવા ઇચ્છીએ છીએ.

રૌચ્યમન્વંતરાખ્યાન.

ક્રુષ્ણ ૧૬૫ મુ.

રાગ સામેરી.

- નમું ગુર ગણનાયક દેવ, સાધુ ઉભયની સમ્યક્ સેવ;
તજી તન મનથી અહમેવ, પ્રસન્ન થાઓ ઉભય તતમેવ. ૧
- શારદા માત કરું પ્રણામ, કરો કૃપા મુને મહાધામ;
કામના માર્કડેય કરવા પૂર્ણ, આઈ કરો વિદ્ય મારાં ચૂર્ણ. ૨
- અંબિકા દંભિકા સંહાર્ય, ભક્તિ વિપ્રની ધ્યાને ધાર્ય;
નથી અર્થકાળે હિંદોગ, કરવો પ્રાકૃત સંસ્કૃતનો સંજોગ. ૩
- મોહું કામ લીધું મેં માથે, જાણી મૂઢમતિ સા' હાથે;
પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કરાવે, આઈ તારો તો દિવ કા'વે. ૪
- લોક લાડીલો કે'તા આવે, સરસ્વતી ઉપાસક દિવ કા'વે;
એવુ વેણુ કરાવો સત્ય, માગું અદ્યપમતિ મહામન્ય. ૫
- હવાં કરું કથાનો આરંભ, કરજે નારી અરિકેરો દભ;
માર્કડેય કહે કૌબુદ્ધિ સુણ્ય, રૈત્ય મન્વંતર મહાપુણ્ય. ૬
- હિંમુ' મન કરે રખે તુંય, આ મન્વંતર કહું હુંય;
રૂચિ નામે પ્રજાપતિ પૂર્વે, અહંમમતા તજી અપૂર્વે. ૭
- જેણે છત્યાં નિદ્રા ને ભય, કરતા અટન અવનિપર મહાવય;
તેને અગ્નિહોત્ર વિનાના જોઈ, જેને ઘરબારકેરી નવ સોઈ. ૮
- કરતા ભોજન મળતું તેહ, આશ્રમ બાંધી ન. રે'તા જેહ;
સંગ રહિત રે'તા સદા, જોયા તેના પિતૃએ તેને કદા. ૯

૪ દંભિકા-દંભિક મતુષ્યોને. અર્થકાળે-ધન મેળવવામાટે. ૫ લાડીલો
—(સરસ્વતીનો). ૯ આશ્રમ ઈન્દ્રિય-ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારીને કે અમુક સ્થાન
વસવા માટે મુકરર કરીને.

- પિતૃઓ મળી સર્વે ભાખ્યા, તેમણે ગૃહસ્થના ધર્મ દાખ્યા;
 પિતૃઓ કહે સુણ્ય તુ પુત્ર, કેમ તે માંડ્યું નથી ઘરસૂત્ર. ૧૦
 પુણ્યકારી પત્નીગ્રહણ કેમ, કર્યો નથી ધરી શું વે'મ;
 સ્ત્રી પરણીને ગૃહસ્થ થાવું, છે એ હેતુ સ્વર્ગ મુક્તિએજેને જાણું. ૧૧
 નિરતર સ્ત્રીરહિત રે'તા જેહ, પડે તે બંધનમાં નિઃસદેહ;
 ગૃહસ્થાશ્રમી નર નિર્વાણ, સમગ્ર સુર ઋષિ પૂજે જાણ. ૧૨
 પિતૃ અતિથિ પૂજે તેહ, તેવડે પરલોકે સુખી કરે દેહ;
 સ્વાહા ઉચ્ચારે કરી દેવ, કરે સ્વધા ઉચ્ચારે પિતૃની સેવ. ૧૩
 અનિથિ ભૂતાદિક જેહ, અન્ન અર્પ્યે આન દ તેહ;
 તો ક્યમ તુ રહ્યા આમ, ન સાધ્યુ અમારા ઋણનું કામ. ૧૪
 મનુષ્યઋણ જાળવી નવ જાણ્યુ, દેવઋણ પૂર ન પિછાન્યું;
 ભૂતાદિકઋણ ભૂની ગયો તુ ય, દિન દિન પ્રત્યે બંધાયે શુંય. ૧૫
 પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા પાળે, અલ્યા નાકે તુ ને કોણ રાખે ?
 દેવ પિતૃ ને ભૂતાદિક, તેં તપ્ત કર્યા ન ઠીકાઠીક. ૧૬
 તોય મૂઢપગાથી શુ ય, રૂડી ગનિ વાંચે છે તુંય;
 હે પુત્ર માનવું અમારું એવુ, કહીએ સુણ્ય તને છે જેવુ. ૧૭
 તારે આ જન્મે મૃત્યુલોકે, રે'વુ પડશે ભોગવી દુઃખ શોકે;
 મૃત્યુ થયા પછી નિર્વાણ, થઈશ તું નરકભોક્તા પ્રમાણ. ૧૮
 આવી મળશે અન્ય જન્મે દુઃખ, નહિ કોઈ ત્યાં જીએ તારૂં મુખ
 રૂચિ કે' સુણો પિતૃદેવ, જે કરવો સંસાર ધરો અહમેવ. ૧૯
 તે મહાદુઃખ ને પાપકેરો, સમજ્યો સાચેસાચો એ ફેરો;
 છે અધોગતિનું કારણ એહ, થયો હું પૂર્વથી નિઃસદેહ. ૨૦

૧૧ પત્નીગ્રહણ—સ્ત્રીનું ચંદણ કરવું—સ્ત્રી પરણવી. ૧૪ ન સાધ્યુ ઇ—અર્થાત્ અમારું ઋણ કેમ ચલા ન કર્યું? ૧૬ નાકે—સ્વર્ગમા ૧૮ નરકભોક્તા—નરકનું દુઃખ ભોગવનારો.

એમ સમજી પાણિગ્રહણ નથી કર્યું, એમાં શું પુણ્ય મેં મારું હૃદય ?
હું જે પ્રાણાયામ કરીને જાણુ, કરું છું આત્માસંયમ પ્રમાણ. ૨૧
તે મુક્તિ આપનારું નિર્ધાર, નવ તારે કદાપિ નાર;
સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવાયકી, આત્મસંયમ રે' નવ ટકી. ૨૨
મમતા રૂપ કર્દમે ખરડાયો જેહ, એવો થયો અજાણ આત્મા એહ;
તેને ત્યાગી પુરૂષો ચિત્તરૂપ જળે, નિત્યપ્રતિ ધ્રુવે મહાબળે. ૨૩
એહું માર્ગ ઉત્તમ મેં માન્યો, જે નથી વેદાદિકમાં કંઈ છાનો;
અનેક જન્મથી સિંચાયલો જેહ, કર્મરૂપ કર્દમે શુદ્ધાયલો એહ. ૨૪
આત્મા જેહ મોટો અપાર, તેને ઈંદ્રિજીત જાણે નિર્ધાર;
પછે સમ્યક્ વાસનાજળે તેને, જાણે ધોવો જોઇએ જેને. ૨૫
કહે પિતૃ ઈંદ્રિયજીત નરે, જોઇએ આત્મા ધોવો એવું ધરે ઉરે;
એહ ખરી કથા કહી તેં મુત, પણ જે તું પથે ચાલેછે તેં તૂત. ૨૬
નથી ઘટિત મારગ એહ, તેના ટાળું સહુ સંદેહ;
ફલેચ્છા કર્યાવિના ઋણ પાંચ, સ્વાધીન કરવાં તારે સાચમાચ. ૨૭
પૂર્વ કર્મથી ઉપજેલાં જેહ, બલાં ભુડાં ફળ તો તેહ;
ભોગવવાવડે નિર્વાણ, પાપનાશક થાય પ્રમાણ. ૨૮
એ પેર ફલેચ્છા વિહીન, અહૈતુક કર્મ કર્યે થવાય ન દીન;
એમ ધાર્યે બંધનમાં ન પડાય, ગૃહસ્થધર્મે ન કાંઈ અડાય. ૨૯
હો સૂત નરે પૂર્વજન્મે કરેલાં પાપ, પુણ્યફળ સુખદુઃખ અમાપ;
જે પ્રાપ્ત થાય છે પ્રમાણ, તે રોજ ભોગવ્યાથી નિર્વાણ. ૩૦
થાય પૂર્વકેરાં કર્મનો ક્ષય, એમ માન્યો શાસ્ત્ર પુરાણે ઉદય;

૨૪ શુદ્ધાયલો—ખરડાયલો. ૨૫ સમ્યક્ ઇ—સમ્યક્ (સારી) વાસના
રૂપી જળથી. ૨૭ ફલેચ્છા ઇ—ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના તારે પાંચ
ઋણ સ્વાધીન-કરવાં-અર્થાત્ અદા કરવાં. ૨૯ અહૈતુક-ફળના હેતુવિનાનાં.

- વિવેકીજન તો એવી રીત, કરે આત્માશુદ્ધિકેરી પ્રતીત. ૩૧
- વળી કરે રક્ષણ આત્માનું એમ, સદા સર્વદા ધારી ક્ષેમ;
- કિંતુ અવિવેકે કરી સૂત, પાપ રૂપ કર્દમે લેપાય ન નૂત. ૩૨
- રૂચિ કહે મુણે પિતૃદેવ, વેદ કર્મમાર્ગ અવિદ્યા કહી છે એવ;
- તો તમે કેમ કરો ઉપદેશ, મુને કર્મ માર્ગે કરાવવા પ્રવેશ. ૩૩
- પિતૃઓ કહે તારી જે વાત, સર્વ સાચી છે પ્રખ્યાત;
- કર્મ એ અવિદ્યા પાણુ સત્ય, અસત્ય નથી હે અપત્ય ! ૩૪
- કિંતુ વિદ્યા પ્રાપ્તિ કરવાનો હેતુ, માન્ય નિશ્ચય કર્મ એ તુ;
- વિહિત કર્મ ન કરવાવડે, અસત પ્રરૂપો સયમે અડે ૩૫
- એ સયમ મુક્તિ ન આપે જાણ, નાખે અધોગતિએ નિર્વાણ;
- હે સુત વિહિત કર્મનો કરી ત્યાગ, તું માને થયો મનથી મહાભાગ ૩૬
- હું કરું આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપી, પણ ખરૂં જોતા તું કરે કરૂપી;
- તું તેના લોષ કરવાવડે, ઉપજેલા પાપે લેપાઈ પડે ૩૭
- મુક્તિપુરઃસર ચોજ્યું વિધ, તેની પેરે કરી કંઈ મિથ;
- અવિદ્યા ચોજી જો હોય, તો નર ઉપકારકારી થાય સોય. ૩૮
- કિંતુ અવિવેકે જો ચોજાય, તો તો સત્ય બંધને પડાય;
- એમ છે માટે મુત સાક્ષાત, કરચ વિધિપર્વક સ્ત્રીગ્રહણની વાત. ૩૯
- પરલોક સિદ્ધિ કર્યા વિના તારો, જન્મ નિષ્કુળ આ જન્મો સારો;
- રૂચિ કહે હો પિતૃદેવ, હું વયવૃદ્ધ થયો છું એવ. ૪૦
- તેની કરે કયી કન્યકા સેવ, કે કોણુ દે કન્યા તતજેવ;
- પરાણી પત્ની દરિદ્રી નર, છે હે પિતૃઓ તે દુહકર. ૪૧

૩૨ નૂત—નવીન (કર્દમ). ૩૪ અપત્ય—પુત્ર । ૩૫ વિહિત કર્મ—જે કર્મ કરવાની ફરજ છે એની શાસ્ત્રે જેના વિષે આજ્ઞા આપી હોય એવા કર્મ. સયમે અડે—સયમ સિદ્ધ થતો નથી

પિતૃઓ કહે સુત તું, અમારું વચન માને ન શું?
 હા ! તેથી પડખું પડશે અમારે, તું તેણે અધોગતિનિશ્ચય ધારે. ૪૨
 માર્કંડેય કહે મુનિસત્તમ, એ રીતે વચન કહી ઉત્તમ;
 તેના પિતૃઓ આવ્યા હતા જેહ, તે તેના દૃખતાં નિઃસંદેહ. ૪૩
 જમ વાયુએથી દીવો જોલાય, તેમ એકાએક અદર્શ તે થાય;
 આવું આવું પુરાણી ગાય, કર્મપુરુષ સાહી મકલાય. ૪૪
 કરે ઘેર ઉતરવા દહભાવ, સાધી લે સધાય તેટલો દાવ;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રચ્યુપાખ્યાને પ્રમાણે. ૪૫
 થયો પંચનવતિતમેધ્યાય, જે દિન પુરાણી કાને ગાય;

વસાણ.

દિન પુરાણી કાને ગાય નિશ્ચે, પુરાણકેરી પેર રે;
 માધવ ઉમાધવ દિન ઉપર, કરશે સમ્યક્ મે'ર રે. ૪૬

કડવું ૧૬૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દિનરાજ જી, કથા કહું હું તારે કાજ જી;
 રચિને પિતૃવેણે થયો ખેદ જી, સર્વાંગે થયો અતિ પ્રસ્વેદ જી. ૧

ઢાળ.

પ્રસ્વેદ થાતો અંગ અતિશે, રચિને નિર્વાણ;
 તે દિનકન્યા ઇચ્છતો, ફરતો સકળ પૃથ્વી પ્રમાણ. ૨
 કિંતુ કન્યા તેહને, નવ મળી કંઈથી વિમ;

૪૨ પડખું પડશે—(અધોગતિમા). ૪૪ અદર્શ—અતર્કાત. ૪૬ માધવ—
 લક્ષ્મીપતિ (વિષ્ણુ). ઉમાધવ—પાર્વતીપતિ (મહાદેવ). ૧ પ્રસ્વેદ—પરસેવ.

પિતૃવચન રૂપી અગ્નિ જેને, કાણુ કાણુ લાગ્યો સિમ.	૩
તેવડે બળતો નથી કરતો, ઉદ્દેગ ધરતો મન;	
ચિંતા ચતુર કરતો ઘણી તે, હું શું કરું કે' અનુદિન.	૪
હું ક્યાં જાઉં ને ક્યાં રહું, ક્યમ મળે સત્વર નાર;	
પાણિમહણ કરું કેઇ પેરે, જેણે પિતૃઉદય થાય નિર્ધાર.	૫
એ રીતે વિચારકરતાં, તે મહાત્માને ત્યાંહી;	
મતિ સૂઝી સઠ લેઈ, જાણું કમળજૂ જ્યાંહી.	૬
આ દેહવડે ક્યમ ત્યાં જવાયે, એમ વળી આવતો વિચાર;	
પછે પ્રહ્લાકેરું આરાધન કરવા, કયો તેણે નિર્ધાર.	૭
આસન વાળી સુખ ઠાળી, બેઠો વિધિ આરાધવા;	
નિયમ પાળી યમધારી, બેઠો નારી પામવા.	૮
શત સવત્સર સુરકેરા, તે કરતો તપ નિર્વાણ;	
જેઇ દુઃખી તેને રીઝિયા, પછે પરમેષ્ઠી પ્રમાણ.	૯
જે જન્તપિતામહ પ્રભુ ભારે, તેણે આપિયુ દર્શન;	
માગ્ય માગ્ય એમ કહ્યું મુખથી, હું થયોણું મસત્ર.	૧૦
તવ જન્તકેરી ગતિકર્તા, જોયા પ્રહ્લાદેવ;	
શિરસાઘાંગ નમી તેને, કરતો રૂચિ સમ્યક્ સેવ.	૧૧
પિતૃકેરા વેણથી જે, કરવાની ઇચ્છા હતી;	
તે મનસા પોતાતણી, વિધિપાસ કરતો હતી.	૧૨
તેણું ઇચ્છિત સર્વ સાંભળી, રૂચિ દિજ્જને કે'તા દેવ;	
વધી પ્રહ્લા ભાવશુ, તું મળપતિ થઇશ તતખેવ.	૧૩
તારે મળ ઉપજવવી, કરવા પુત્ર ઉત્પન્ન;	
કર્મ કરતાં અધિકારવાળો, તું સિદ્ધિપ્રાપ્ત થઇશ પાવન.	૧૪
તારા પિતૃઓએ કહ્યું તુજને, તે પ્રમાણે કરચ નારી;	

- એ મનોરથનું ધ્યાન ધરીને, કરચ પિતૃપૂજા સારી. ૧૫
- એમ સંતોષાશે પિતૃ તારા, ત્યારે તુંને આપશે પત્ની પુત્ર;
પિતામહ સંતોષાયલા તે, મંડાવી દે ઘરસૂત્ર. ૧૬
- તે મનવાંચ્છિત સર્વ આપે, એમ વદે વેદ પુરાણ;
માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ એવી, અવ્યક્તજન્મના વિધિ બાળે વાણ. ૧૭
- એણું વચન ખ્રાહ્માનું સુણીને, તે દિન ગયો સરિતાતીર;
એકાત સ્થળપર બેસી તેણે, પિતૃતર્પણ કર્યું ધરી ધીર. ૧૮
- ભક્તિએ કરી નમાવ્યા છે, ઉભય જેણે રકંધ;
તેણે અપૂર્વ આદરે કરી, તોડ્યા અન્ય ધર્મના બંધ ૧૯
- એકાગ્રચિત્ત કરી અહરનિરા, આ સ્તોત્ર વદતો મુખ;
તેણે સ્તુતિ કરી જે પેર તે હું, સમ્યક્ જાણાવું સુખ. ૨૦
- રૂચિ કહે જે દેવથી પાણ, ઉર્ધ્વ લોકે વસતા;
એવા પિતૃને હું ભક્તિભાવે, કરું નમસ્કાર ઉલ્લસતા. ૨૧
- છે સ્વધા શબ્દ જેના અંતમાં, એવા મત્રે કરી નિર્વાણ;
શ્રાદ્ધ સમયે શૂર જેનું, તર્પણ કરે પ્રમાણ. ૨૨
- ભોગવૈભવ વા મુક્તિદાયક, જે મહર્ષિ કે'વાય;
તે મનોમય શ્રાદ્ધે કરી જેમનું, તર્પણ સ્વર્ગે કરે સુખદાય. ૨૩
- નમસ્કાર તે પિતૃઓને, મારો સદા સર્વદા હોય;
સ્વર્ગે શ્રાદ્ધ સમયે સિદ્ધ લોકો, જેને વીસરે નવ સોય. ૨૪
- સર્વ અનુત્તમ દિવ્ય બલિદાને, જેમને વ્રત કરતા સાર;
તેવા પવિત્ર પિતૃને સદા, હું કરું નમસ્કાર. ૨૫
- આત્મંતિક સિદ્ધિને વાંચતા, તે વળી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ;
એવા ગુણકો પિતૃભક્તિએ, મહુ ત્યાગતા દુ'ખ નેષ્ટ. ૨૬

- શુદ્ધ અંતઃકરણ કરીને, જેનું કરે પૂજન અપાર;
તેવા પિતૃને ભક્તિ સહિત હું, કરું નહે નમસ્કાર. ૨૭
- અભીષ્ટ જનને પ્રુષ્ઠિ દાતા, જે પિતૃ કરું શ્રાદ્ધ;
તે સમયે શ્રદ્ધાપૂર્વક સહુ, જગતી પરના જન તણ બાધ:- ૨૮
- પૂજન કરેછે પ્રેમથી અતિ, સર્વથી શ્રેષ્ઠ માની નિર્ધાર;
તેવા પિતૃને ભાવેકરી હું, કરું નમી નમી નમસ્કાર. ૨૯
- ધૃષ્ટિ અભીષ્ટ મનોરથ પૂરનારા, પ્રજાપતિપણ્ય આપનારા જેહ;
જે પૃથ્વીપર પૂજ્ય છે અતિ, થઇ પિતૃદેવ નિઃસંદેહ. ૩૦
- જન પ્રેમ અતિશે ધરે જે પર, તે પિતૃદેવને વારંવાર;
હું ક્ષેમ થાવા વે'મ તણને, કરું નિરંતર નમસ્કાર. ૩૧
- અરણ્યવાસી મિતાહારી, જેણે તપે પ્રજ્ઞાદ્યાં પાપ;
એવા ઋષિઓ વનમાં ઉપજેલાં, જે પુષ્પફળ અમાપ. ૩૨
- તેવડે શ્રાદ્ધમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક, કરે પૂજન જેનું અવિધાર;
તેવા પિતૃને નહે કરી હું, કરું વારવાર નમસ્કાર. ૩૩
- નૈષ્ઠિક વ્રતને આચરનારા, મન સ્વીધીન કરતા જેહ;
એવા બ્રહ્મમુનિ પણ સદા જેનું, કરે શ્રાદ્ધ રહિતસંદેહ. ૩૪
- તે સમાધિએકરી શ્રાદ્ધ કરતા, નિત્યપ્રતિપૂજા પામતા પાર;
તેવા પિતૃસત્તમને સદા હું, કરું નહે નમસ્કાર. ૩૫
- ત્રિલોકીમાં ફળ આપનારા, જે પિતૃઓને સહુ ક્ષત્રિય સાર;
કરે તૃપ્ત વિધિપુરઃસર કબ્યે, તેને હું કરું નમસ્કાર. ૩૬
- સ્વકર્મસક્ત જે પૈરય કા'વે, તે પુષ્પ ધૂપ અન્ન ને વાર;
ઈત્યાદિવડે કરે પૂજન જેનું, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૩૭
- જે મહીપર કે'વાય મુકાલિન નામે, શૂદ્રે શ્રાદ્ધે અરચિયા અપાર;

૨૮ અભીષ્ટ જન—ધૃષ્ટેલા લોક. ૩૪ નૈષ્ઠિક વ્રતને—બ્રહ્મચર્યાદિ
ધર્મમાં રિષતિરૂપ વ્રતને.

- ભક્તિ ભાવેકરી અહોનિશ, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૨૮
- પાતાલવાંસી અસુરોએ, તજ્યો દંભ મદનો ભાર;
- તે શ્રદ્ધાએ સ્વધાહારી પૂજે, કરું તેવાને નમસ્કાર. ૩૯
- મનોરથ સિદ્ધિને ઇચ્છતા, નાગલોક રસાતળ માંય;
- સર્વ ભોગવાળાં વિવિધ શ્રાધ્ધે, કરી પૂજે પિતૃ જ્યાંય. ૪૦
- અર્ચન કરે અવિધાર તેનું, એક ધરી શ્રાદ્ધ મન મોઝાર;
- તેવા પિતૃએને સદા મારો, હો નેહી નમસ્કાર. ૪૧
- તે લોકે ભોગ સંપત્તિયુક્તે, સર્વ લોક વિધિ પુરઃસર સાર;
- તૃપ્ત કરે મંત્રવાળાં શ્રાધ્ધાએ, કરું તેવા પિતૃને નમસ્કાર. ૪૨
- સુરલોકમાં અંતરિક્ષમાં, જે મહીતળે વસે સાક્ષાત;
- સુરાદિક પૂજન કરે જેનું, નમું તેવા પિતૃને વિખ્યાત. ૪૩
- મેં અર્પેલું ભાવે અભાવે, તે ગ્રહણ કરજો સર્વ;
- જે ભૂતિરહિત ને સૂક્ષ્મ રૂપો, તજી વનમાં વસતા ગર્વ. ૪૪
- ચોગીજન નિર્મળ ચિત્તે જેનું, પૂજન કરે પ્રમાણ;
- દુઃખનાશક હેતુ ધારી, નમું તેવા પિતૃને નિર્વાણ. ૪૫
- સ્વધાએ ભોગ કરનારા પિતૃ, જે સ્વર્ગે રહ્યા ભૂતિમાન;
- કામ્યક કૃણની ઇચ્છા રાખી, કરે યજન તેમનું ગુણવાન. ૪૬
- તેને અભીષ્ટ પદાર્થ સમર્થ આપે, એવા જે અતુલ બળવાન;
- કરે નિરિચ્છાએ પૂજન જોજન, તો તેને મુક્તિ આપે ગુણવાન. ૪૭
- તેવા પિતૃને પ્રણામ કરું હું, નેહી વારંવાર;
- સર્વ સંકષ્ટથી ઉદ્ધારજો, મુને આ સમે નિર્ધાર. ૪૮
- આ મારા તર્પણ વિધિમાં, સહુ પિતૃ સંતોષાઓ;

૩૯ સ્વધાહારી—સ્વધા શબ્દનો ઉચ્ચાર સાંભળીને બળિદાન લેનારા

૪૬ કામ્યક કૃણ—ઇચ્છિત કૃણ. ૪૭ નિરિચ્છાએ—ઇચ્છા તજીને.

જે અભિલાષીના અભિલાષ પૂરે, એવા કૃપાળુ થાઓ.	૪૯
સુરપાણું ને ઈંદ્રપાણું, એથી અધિક વૈભવ આપે;	
જે પુત્ર પશુ બળ મદિર આપે, કષ્ટ ફડાં કાપે.	૫૦
જે ચંદ્રકેશ કિરણમાં, સૂર્યબિંબમાંહે જાણુ;	
ઉજવળ વિમાને વાસ વસતા, સદા સર્વદા પ્રમાણુ.	૫૧
તે પિતૃઓ આ શ્રાદ્ધ મધ્યે, અર્પેલા અન્ન જળે આજ;	
ગદાદિકે કરી પ્રુષ્ઠિ પામે, થાઓ તૃપ્ત પિતૃ મહારાજ.	૫૨
જે અગ્નિમા હવિષ્ હોમે, તૃપ્તિ પામે પૂર,	
જે દિનશરીરમા વામ વશીને, ભોજન કરે મધુર.	૫૩
જે પિડદાને હર્ષ પામે, તે પિતૃ આજે મરં,	
આ અર્પેલા શ્રાદ્ધે કરી, અન્નજળથી પામે ધર્વ.	૫૪
ગેડાકેરા આમિષવડે, ઉત્તમ મહર્ષિઓ જાણુ,	
દિવ્ય-મનોહર સુરમિય જે, શ્યામ તિલ નિર્ધાર.	૫૫
ત્યમ સમય પર જે શાક મળતું, તેવડે જેને કરાય પ્રસન્ન;	
તે પિતૃ આ સ્થળમાં મદા, મુજપર રીઝો મહામન	૫૬
જે સુરે અર્ચેલા પિતૃને, અતિ પ્રિય કવ્ય નિર્ધાર;	
તે સમાન મેં અર્પેલાં સહી, થાઓ કુસુમ ગદ્ય ને આ'ર.	૫૭
મરં દર્શતિથિએ અષ્ટમીએ, સાવત્સરિક શ્રાદ્ધ મોઝાર;	
નાંદીશ્રાદ્ધે થાય જેનું, પરમ પૂજન અવિધાર.	૫૮
પૃથ્વીપર પ્રત્યેક દિવમે, જે ગ્રહણ કરે પૂજન;	
તે મારા પિતૃ આ શ્રાદ્ધથી, થઈ તૃપ્ત થાઓ પ્રમુન્ન.	૫૯
તે દિનપૂજ્ય સમયે છે, ઉજવળ કેમગ સમાન;	
મૃગલાચ્છન વિણ ચંદ્ર જેવા, કોઈ કહે મહાન.	૬૦

૫૮ દર્શતિથિએ — જમાવામ્યાએ નાદીશ્રાદ્ધ — નાદીમુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ જે ગાગલિક અવસરે કરવામા આવેછે તે.

- ક્ષત્રિયજનને જેહ છે, પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા;
જે વૈશ્યને સુવર્ણ સરખા, શુદ્ધ કે'વા એવા. ૬૧
- ગળી જેવા રંગના જે, શૂદ્રને નિર્વાણ;
તે પિતૃઓ મેં નિવેદલાં, પુષ્પ ગંધ ધૂપ પ્રમાણ. ૬૨
- અન્નજળ આદિક ને, અગ્નિ વિષે કરિયો હોમ;
તેવડે થઇ પ્રસન્ન મુજને, સંતોષાઓ પિતૃ સોમ. ૬૩
- હું સદા સર્વદા તેમને, કરૂં પ્રેમ ધરી પ્રાણામ;
જેઓ તૃપ્ત થવાને કારણે, મુરે પૂર્વે ગ્રહેલાં તમામ. ૬૪
- પછે અર્પણ કરેલા કલ્યાણનું જે, ભોજન કરતા મહાન;
તૃપ્ત થયેલા જે તેવડે, આપી પૈભવ કરે સ્વસ્થાન. ૬૫
- તે કરેલા આ શ્રાદ્ધમાં, થાઓ તૃપ્ત સમ્યક્ પેર;
હું પ્રાણામ કરીને સદા વાંચું, તે પિતૃદેવની મે'ર. ૬૬
- જે યાતુધાન ભૂત ભયાનક અસુરનો, કરે પ્રજ્ઞઅશુભઅર્થનો નાશ;
જે પ્રથમ મનાએ દેવમાં, જેને પુરદર પૂજે પ્રકાશ. ૬૭
- તે આ મારા શ્રાદ્ધે તૃપ્ત થાઓ, મારો માની લ્યો પ્રાણામ;
મેં તૃપ્ત કરિયા જેહને, એવા અગ્નિજ્વાતા નામ. ૬૮
- બહિર્ધ્વ આજ્યપા ને, સોમપા પિતૃ દેવ;
આ મારે શ્રાદ્ધે તૃપ્તિ પામો, કર્યું મેં શ્રાદ્ધ તજી અહમેવ. ૬૯

૬૧ પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા—ઉગતા સૂર્ય જેવા. ૬૪ જેઓ ઇન્દ્ર—જેમની તૃપ્તિ થવાને અર્થે અર્પેલાં બલિદાન જે પ્રથમ દેવો ગ્રહણ કરીને પછી પિતૃઓને અર્પેણુ કરેછે.

૬૫ કલ્યાણ—શ્રાદ્ધમાં આપવાનું માંસ રૂપ અન્ન ૬૮ અગ્નિ-જ્વાતા—એ નામના પિતૃઓ ૬૯ બહિર્ધ્વ—પિતૃઓનું નામ. આજ્યપા—ધી પીનારા પિતૃઓ. સોમપા—સોમરસ પીનારા પિતૃઓ

- અગ્નિષ્વાતા પિતૃગણુ જે, રક્ષણુ કરો પ્રાચી દિશા;
બહિર્ષદ દક્ષિણ દિશામાં, પશ્ચિમે આજ્યપા રક્ષો નિશા. ૭૦
- સોમપા ઉત્તર દિશામાં, રક્ષણુ કરો નિર્ધાર;
અર્ધમા ઉર્ધ્વે રક્ષણુ કરજો, કલ્પવાડનલ અધોએ આ વાર. ૭૧
- પાતુધાન ભૂત પિશાચથી, અસુર દાષથી સર્વ દિશાય;
રક્ષણુ કરજો પિતૃઅધિપતિ, હે યમ વીશ વશાય. ૭૨
- વિશ્વ વિશ્વલુક આરાધ્યને, ધર્મ ધન્ય શુભાનન સાર;
ભૂતિદ ભૂતિકૃત અને ભૂતિ, એ નવ ગણુ પિતૃના નિર્ધાર. ૭૩
- કલ્યાણુ કલ્પદ કર્તા અને, કલ્પ કલ્પાંતરાશ્રય નામ;
પાપરહિત કલ્પહેતુ, એ પદ્મ ગણુ મહાઉદામ. ૭૪
- વર વેરણ્ય વરદ પુષ્ટિદ, તુષ્ટિદ વિશ્વપાતા જેહ;
ધાતા સહિત છે સત્ ગણુ એ, કૌભુકિ નિઃસંદેહ. ૭૫
- મહાન મહાત્મા મહિત ને, મહાબળ ને મહિમાવાન;
એ પાપનાશક પિતૃકેરા, છે મંચ ગણુ મહાન. ૭૬
- તે પેર સુખદ ધનદ ધર્મદ, ભૂતિદ એવા ચાર;
પિતૃકેરા ગણુ ગણાવ્યા, પુરાણમાં નિર્ધાર. ૭૭
- એકત્રિંશ એવા પિતૃકેરા, ગણુ નામથી ગણાય;
તે અખિલ વિશ્વમાં રહ્યા વ્યાપી, જે શ્રાદ્ધથી સંતોષાય. ૭૮
- તે સહુ તૃપ્ત થઈ સંતોષ પામે, કરો સર્વદા માર કલ્યાણુ;
જે બાણે પુરાણી સ્તુતિ આવી, તો લેવા ન રૂચિ કે' માણુ. ૭૯

૭૧ અર્ધમા, કલ્પવાડનલ—એ બે પિતૃઓનાં નામ છે, અધો—નીચેની દિશા. ૭૪ પાપરહિત—(કલ્પહેતુનું વિશેષણ)

૭૯ તો ઈં—તો તેમના પ્રાણુ લેવાનું રૂચિ (મુનિ) કહેતો નથી; પણ જો એવી સ્તુતિ ન કરે તો ઇ—રૂપ છે

ન કરે તો પછે પિતૃ, કરજો ગમે તેમ દેવ;
તને દિન પરતું વૈર તો, લેજો માની સમ્યક્ સેવ. ૮૦
ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રૂચુપાખ્યાને પ્રમાણ;
યજુર્ણવતિતમોધ્યાય થયો પૂરો, જેમાં પિતૃનાં વખાણ. ૮૧

વલણ.

વખાણ જેમાં પિતૃકેરાં, એવો અધ્યાય થયો સપૂર્ણ રે;
ભટ મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, અર્ધ હરિકૃપાએ થાય ચૂર્ણ રે. ૮૨

કંકણ. ૧૬૭ મુ.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌબ્ધકિ રે, કરી સ્તુતિ એ પેર; .
રૂચિએ એકે મને રે, ત્યારે પિતૃદેવે કરી મે'ર. ૧
તે દિનકેરી કને રે, વ્યોમે વ્યાપ્ત થયેલે જાણ;
સમુદાય મહાતેજનો રે, ત્યાં તો પ્રકટ થયો પ્રમાણ. ૨
અખિલ વિશ્વ આરંછાદીને રે, જે મહાન રહેલું તેજ;
તે નીરખી ઘુંટણથી નમી રે, પડિયો પૃથ્વી આણી હેજ. ૩
સ્તુતિ કરે રૂચિ ઘણી રે, એકે ભાવે જોડી હાય;
રૂચિ કહે પિતૃદેવતા રે, આવ્યા અરચેલા સહુ સાથ. ૪
મૂર્તિ રહિત મહાત્મા રે, મજવલિત તેજસ્વી ધ્યાનાસક્ત;
જેનાં દિવ્યચક્ષુ દીપતાં રે, હું નમી થઈ સદાનો ભક્ત. ૫
ઈદ્રાદિક દેવતા રે, દક્ષ મારોચ સપ્તર્ષિ જાણ;
રહ્યા બીજાતણા રે, નેતા શોભિતા પ્રમાણ. ૬

મનોરથ પૂરાણ કરો રે, સુરનરનો પિતૃ દેવ;	
નમન હું ભાવે કરું રે, તજી તન મનથી અહમેવ.	૭
મન્વાદિ મુનિ મહા રે, સવિતા શશિ સુજાણ;	
અઘ્વસુ દેવતા રે, યમ અશ્વિનીકુમાર પ્રમાણ.	૮
પિતૃઓ તેતાણા રે, જળ જલધિએ વ્યાપ્તમાન;	
હું એવા દેવને નમું રે, જેને શાસ્ત્રે માન્યા મહાન.	૯
નક્ષત્ર ગ્રહ અને રે, વાયુ વન્હિ ને વ્યોમ;	
અંતરિક્ષ આદિતાણા રે, પિતૃઓ પૂરા અખિલ ભોમ.	૧૦
કર જોડી તેમને રે, કરું નેહિ નમસ્કાર;	
દેવાર્ષેઆતાણા રે, જેહ ઉત્પન્ન કરનાર.	૧૧
સહુ જને વંદિયા રે, નિરંતર અક્ષય આપણહાર;	
એવા પિતૃદેવને રે, કરું હું નેહિ નમસ્કાર.	૧૨
પ્રજાવતિ કશ્યપ મુનિ રે, ચંદ્ર વરુણ આદિક દેવ;	
ચોગીશ્વર સર્વની રે, કરું હું હસ્ત જોડીને સેવ.	૧૩
સપ્તલોકે રહ્યા રે, સપ્તગણ રૂપે મહાન;	
છે જેને ચક્ષુ ચોગની રે, એવા સ્વયંભૂ પ્રજ્ઞા ગુણવાન.	૧૪
નમું હું તેમને રે, થાઓ પિતૃદેવ પ્રસન્ન;	
ચતુર ચંદ્રતાણા રે, જેહ આધારભૂત ઉત્પન્ન.	૧૫
ચોગમૂર્તિ મહા રે, એવા પિતૃગણને આજ;	
જ્યોતપિતા ચંદ્રને રે, નમું થાવા મારું કાજ.	૧૬
અન્ય અગ્નિ રૂપી રે, જે જે પિતૃઓ કે'વાય;	
નમન કરું તેમને રે, જેથી સુખ શાંતિ અતિ થાય.	૧૭
કારણ એમ કરવાતણું રે, હું આજ કરું વિખ્યાત;	

છે સમગ્ર વિશ્વતાણા રે, આધાર સોમ અગ્નિ પ્રખ્યાત.	૧૮
જે તેજ ન જળ વિષે રે, છે ચંદ્ર સૂર્ય મહાન;	
મહાપાવકતાણી રે, રહી મૂર્તિઓ દેદીપ્તમાન.	૧૯
જે જગત રૂપી મહા રે, ભણે પ્રલંકર પો નિગમ જાણ;	
એવા સહુ યોગીને રે, વળી કરી પિતૃઓને પ્રમાણ.	૨૦
હું સ્થિર ચિત્તે કરી રે, વારંવાર નમુ નિર્ધાર;	
સ્વધાભક્ષક સદા રે, થાઓ મસન્ન મુજને સાર.	૨૧
માર્કંડેય કહે કૌણ્ટકિ રે, એ પેરે સ્તવિયા જેહ;	
દશે દિશા વ્યાપી રહ્યા રે, કરતા પ્રકાશ પૂરાણ તેહ.	૨૨
એવા પિતૃઓ નીકળ્યા રે, એકાએકે બાહેર ત્યાંય;	
રૂચિએ સુમન ઘણાં રે, અંધાદિક નિવેધાંતાં જ્યાંય.	૨૩
અલંકૃત તેવડે રે, ઊભા સ્વય પાસે પિતૃદેવ;	
રૂચિએ નહે નિરખિયા રે, કે મહામુનિ રીઝ્યો તતર્પેવ.	૨૪
પુનઃ ભક્તિવડે રે, કરતો હસ્ત જોડી પ્રણામ;	
પ્રત્યેકને ઝોળખી રે, વારંવાર ઉચ્ચરતો આમ.	૨૫
તમને નમન કરું રે, વળી કે' કરૂં તમને નમસ્કાર;	
એમ મહાભાવથી રે, કે'વા લાગ્યો વારંવાર.	૨૬
‘વરંબ્રહ્મિ’ બોલિયા રે, ત્યારે નહે નમિયો તેહ;	
શિરસાબ્દાંગ કરી રે, તે બોલ્યો તે કહું જેહ.	૨૭
હસ્ત જોડી રૂચિ કહે રે, અધુના મુજને પ્રજ્ઞાદેવ;	
મળ ઉપજવવા રે, કહ્યું છે સત્તર તજ અહમેવં.	૨૮
મારે આજ્ઞા તેમની રે, માનવી પિતૃદેવો સાર;	
માટે મળ ઉપજે સહી રે, એવી અર્પો મુજને નાર.	૨૯

મહાભાગ્યવતી રે, ઇચ્છું દિવ્ય દારા હુ ય;	
પિતૃઓ કહે રે, શુ સુત એવું ઇચ્છે તુ ય.	૩૦
તો મન આનંદદા રે, મળો અહિયાં પત્ની આજ;	
વાર થાઓ નહિ રે, એમ વધા પિતૃ મહારાજ.	૩૧
તે નારી વિષે રે, જે થશે તુઝથકી પુત્ર ઉત્પન્ન;	
તે મહામનુ થશે રે, જે નિરખી થશે સર્વ પ્રસન્ન.	૩૨
તે મન્વતરાધિપતિ રે, થશે બુદ્ધિવાન ને ગુણવાન;	
તારા અભિધાનથી રે, તે તો આજખાશે મહાન.	૩૩
રૈવ્ય રૂચિનો સહી રે, કેવાશે ત્રણ લોકની માય;	
પ્રસિદ્ધ પૂરો થશે રે, બાકી નહિ રે' તેમાં કાય.	૩૪
તેના પુત્ર ઘણા થશે રે, તે પણ થશે મહાબળવાન;	
પરાક્રમી પૂરા થઇ રે, પૃથ્વી પાલન કરશે મતિમાન.	૩૫
ધર્મજ તુ સદા રે, યદ્યશ પ્રજાપતિ પ્રમાણ;	
ચાર પ્રકારની રે, મળ ઉપજવીશ સુજાણ	૩૬
વળી કર્મેને વિષે રે, સમાપ્ત કરીકારેવી અધિકાર;	
રેખવીશ સિદ્ધિ મહા રે, પછે આન દીશ અપરમપાર	૩૭
જે નર ભક્તિએ કરી રે, સ્તુતિ આ સ્તોત્રે કરશે સાર;	
તેના પર પિતૃ સહુ રે, અમો પ્રસન્ન થઇશું અપાર	૩૮
સંતુષ્ટ થઇ તેહને રે, અરપીશું બોગ યોગ પાવન;	
આત્મજ્ઞાન ઉત્તમ સહી રે, આપીશું નિરોગિતા અનુદિન.	૩૯
ધન અતિ અર્પીશુ રે, વળી પુત્રપૌત્રાદિક પ્રમાણ;	
જેને ઇચ્છા સહુતાણી રે, તેણે આ સ્તોત્રે જપવા જાણ	૪૦
પ્રસન્ન અમો થઈ રે, આ સ્તોત્રે કરી અપાર;	

૩૪ રૈવ્ય ઇ—રૂચિનો પુત્ર માટે તે 'રૈ-ય' મતુ કહેવાશે.
 ૩૬ ચાર પ્રકારની—બ્રહ્મા, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર ૩૯ અનુદિન—નિત્ય.

- શ્રાદ્ધ જન્મતા દિવ્યકને રે, આ સ્તોત્ર ભણે જે સાર. ૪૧
- પ્રીતિ અમને ઉપજે ઘણી રે, થડં મગટ તે શ્રાદ્ધ મોઝાર;
- અનુરાગ આણીને રે, રહું વશી તે ઠાર. ૪૨
- વળી આ સ્તોત્રથી રે, અમને અક્ષય મળશે શ્રદ્ધ;
- એમ પ્રાપ્ત પૂરું થશે રે, શ્રાદ્ધકર્મ રહિત બાધ. ૪૩
- વળી આ સ્તોત્ર ભણવાયકી રે, જે શ્રાદ્ધ શ્રોત્રિયપિનાતું હોય;
- દાપ જો પામિયું રે, અઘટિત દ્રવ્ય ઉપાજેલું સોય. ૪૪
- વિપરીત રીતે કર્યું રે, શ્રાદ્ધ કામ ન આવે એવી;
- દાપ પામી સહી રે, સહુ સામગ્રી તજવા જેવી. ૪૫
- દશ કાળતાણા રે, દાપ સંયુક્ત થયા હોય જાણ;
- વિધિવર્જિત કર્યું રે, વળી ફળથી શાસ્ત્ર મમાણ. ૪૬
- તોપણ વૃષ્ટિ થશે રે, અમને સ્તોત્રપાઠયકી સુજાણ;
- અમને સુખદા રે, છે આ શ્રાદ્ધે સ્તોત્ર મહાન. ૪૭
- દ્વાદશ વર્ષની રે, વૃષ્ટિ આ સ્તોત્રે નિર્ધાર;
- આ શુભ સ્તોત્રેયકી રે, હેમંતઋતુ મોઝાર. ૪૮
- દ્વાદશ વર્ષની રે, અમને થાય વૃષ્ટિ મહાન;
- દ્વિગુણી શિશિર વિષે રે, થાય પ્રાપ્તિ પુદ્ધિમાન. ૪૯
- વસંત ઋતુ વિષે રે, સોળ સપ્તસરની જાણ;
- ગ્રીષ્મે પણ તેટલી રે, સ્તોત્ર શ્રાદ્ધે ભણતાં નિર્વાણ. ૫૦
- વિધિરહિત કર્યું રે, શ્રાદ્ધ જેણે જાણી જોઇ;
- કિંતુ આ સ્તોત્રપાઠ કરી રે, અમો સમજીએડં સમ્યક્ સોઇ. ૫૧
- વળી વર્ષા ઋતુ વિષે રે, અક્ષય વૃષ્ટિ કરનાર થાય;
- એવો મહિમા સ્તોત્રનો રે, અમારા સર્વ પિતૃગણ ગાય ૫૨
- શરદઋતુ વિષે રે, જે નર શ્રાદ્ધકાળની માંય;

આ સ્તોત્ર પાઠ પૂરો કરે રે, તે કહું તૃપ્તિ કેવી ત્યાંય.	૫૩
પંદર વર્ષની રે, અમને તૃપ્તિ આપે તેહ;	
જે ગોહ વિષે સદા રે, હોયે સ્તોત્ર લિખિત એહ.	૫૪
તે નિરતર રહે રે, તેને ત્યાં શ્રાદ્ધ સમયે સાર;	
સદૈવ સન્નિધાનતા રે, અમો કરીએ અર્પણુ નિર્ધાર.	૫૫
એણુ છે માટે રૂચિ રે, તારે નિત્ય કરણુ મહાભાગ;	
શ્રાદ્ધ વિધિએ કરી રે, ત્યારે કરવો ન આનો ત્યાગ	૫૬
દિજ જમતા લહી રે, અમને પુષ્ટિ કરનારું જાણુ;	
આ સ્તોત્ર તારે સહી રે, ભણુવું તેમના સમીપ પ્રમાણુ.	૫૭
જો હશે પુરાણી સમો રે, તેમાં કોઈરૂચિ ! જમનાર;	
તો નહિ અમે થશું રે, તારા પર પ્રસન્ન નિર્ધાર.	૫૮
નહિ તો સદા રે, આ સ્તોત્રે થઈશું પ્રસન્ન;	
કામ પુરાણીનાં રે, અમને આતિ ભય કંઠે ઉત્પન્ન.	૫૯
માર્કંડેય પુરાણમાં રે, ઇતિશ્રી હવો અધ્યાય;	
શૈવ્યમન્વંતરે રે, પિતૃવરપ્રદાનની માય.	૬૦
સપ્તનવતિતમો રે, અહીં અધ્યાય પૂરો થાય;	
દિજ યથાનતિ રે, ગુણગણુ ભાવે કરી ગાય.	૬૧

વસણુ.

ગુણ ગણુ ગાયે ભાવથી, સુણો શ્રોતા વડના જન રે;	
પ્રયાસ આ પુરણી કાજે, સહુ માનો મહાસજ્જન રે	૬૨

કંકુ' ૧૬૮ મું.

રાગ નટની દશી.

માર્કંડેય કહે સુણય તુંય રે, કહું કથા વિસ્તારી હુંય રે;
 પછે તે સરિતા મધ્યમાંય રે, મનને આનંદ કરતા ત્યાંય રે. ૧
 પ્રમ્લોચા અભિધાનવાળી રે, તન્વંગી તરંગી ઊપજી બાળીરે;
 અનુત્તમ અપ્સરાકેરી જાતિ રે, એકાએક આવી ત્યાં જાતી રે. ૨
 આવી રૂચિ પાશે ઊભી રે'તી રે, જ્યાં સરિતા સમ્યક્ વે'તી રે;
 શ્રેષ્ઠ ભૃકુટિવાળી બાળી રે, પ્રમ્લોચા અપ્સરા બોલી સંભાળી રે. ૩
 નમ્રતાપૂર્વક રૂચિને કે'તી રે, મધુર વચને હરી ચિત્ત લેતી રે;
 હે તપસ્વીમાં મહા શ્રેષ્ઠ રે, હું નારી નથી કંઈ નબૂ રે. ૪
 વરુણપુત્ર મહાત્મા પુષ્કર જેહ રે, તેનાથકી મુને ઉપજી તેહ રે;
 અત્યંત રૂપવતી એક કન્યા રે, મારે વિષે અવતરી ધન્યા રે. ૫
 મુજને થયું એક એ સંતાન રે, તે પ્રશસનીય કન્યા મહાનરે;
 હું તમને તે કન્યારૂપે અર્પું રે, તમ તન પિતૃવચને તર્પું રે. ૬
 તેના સ્વીકાર કરો ભૂદવ રે, તે સાધશે સમ્યક્ તમારી સેવ રે;
 તેને વિષે મહાબુધિશાળી રે, મનુપુત્ર થશે ભાગ્યશાળી રે. ૭
 માર્કંડેય કહે ભાવતું હતું રે, તે ઔષધ વૈદ્યે કીધું છતું રે;
 તેની મૂઠ કહે નવ નાય રે, એ ન્યાયે રૂચિ કે'તો હાય રે. ૮
 જ્યારે હા કહી તેણે જાણ રે, અપ્સરા વચન કર્યું પ્રમાણ રે;
 ત્યારે અપ્સરાએ નદીમાધી રે, કાંતિમતી માલિની તેડી ત્યાંથી રે. ૯
 સ્વકન્યાને બાહેર આણી રે, જોઈ રીઝ્યો રૂચિના પ્રાણી રે;
 તે મુનિમત્તમ રૂચિએ ત્યાંહી રે, મહર્ષિ તેડાવ્યા જ્યાંહી રે. ૧૦

૯ કાંતિમતી—રૂપાળી. માલિની—પ્રમ્લોચાની પુત્રી ૧૦ પ્રાણી—

જીવ. અર્થાત્ રૂચિનું મન પ્રસન્ન થયું.

- તેણે તે નદીના ઉપર રે, જ્યાં મળ્યા મહર્ષિ આદિક મહાવર રે;
તદા વિધિ પુરઃસર કન્યાનો જાણુ રે, પાણિગ્રહણ કર્યો પ્રમાણુ રે. ૧૧
- પછે ગૃહસ્થાશ્રમી થયા તેહ રે, પિતૃવચનથી નિઃસંદેહ રે;
પછે રમાણુ કરતો રામા સાથે રે, રમ્ય વન ફરતો સતી ઝાલી હાથે રે. ૧૨
- કેટલાક દિન ગયા પૃથે નિરવાણુ રે, ઉપન્યો પુત્ર માલિનીથી પ્રમાણુ રે;
મહાવીર્યવાન ને બુદ્ધિમાન રે, પંકાચો પિતાનામથી મહાન રે. ૧૩
- પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યો એહ રે, રૈવ્ય નામે નિઃસંદેહ રે;
થયા તેના મન્વંતરમાં જે રાય રે, સુર સપ્તર્ષિ મહાકાય રે. ૧૪
- તે મેં કહ્યાછે પ્રથમ તું ને રે, જેણે અવગત હુતુ હુને રે;
આ મન્વંતર સાંભળે જેહ રે, તે નર ધર્મિષ્ઠ થાય નિઃસંદેહ રે. ૧૫
- તેના ધર્મની વૃદ્ધિ પામે રે, આરોગ્યતા અહનિશ જામે રે;
ધન ધાન્ય મળે પુત્રાદિક રે, ટળે જન્મ મરણકેરી બીક રે. ૧૬
- એમાં સંદેહ નહિ તણભાર રે, સહુ સાથે સાચું અવિધાર રે;
હો મહામુનિ પિતૃઓના ગણુ રે, પિતૃસ્તોત્ર સાંભળવાથી પાણુ રે. ૧૭
- કૃપાવંત પિતૃઓનો થાય નર રે, અભીષ્ટ મૂર્ખ પામે તે મહાવર રે;
આતા વક્તા વસે સ્વર્ગે રે, ઇચ્છા હોયે તે જાય અપવર્ગે રે. ૧૮
- પાણુ એ મળે કયારે સર્વ રે, જદા ન જુએ પુરાણી ભરિયા ગર્વ રે;
જો કરે દર્શન તેમનું કોઇ રે, તો તો'રહે ભવોભવ રોઇ રે. ૧૯
- ઇતિ શ્રીમાકુંડેય પુરાણુ રે, માલિનીપરિણય પ્રમાણુ રે;
થયા રૈવ્યમન્વંતરસંપ્ત રે, મુણે લાણે તેને મળે આપ્ત રે. ૨૦
- થયા અષ્ટનવતિતમેધ્યાય રે, જેમાં રૈવ્યમન્વંતરની કથાય રે;

વડાણ.

- કયા જેમાં વ્યઘાટાળક, રૂચિરૈવ્યકેરી જાણુ રે;
વિમ મેમાનદ કાંઈ ન જાણુ, છે પુરાણી જાણુ મુજાણુ રે. ૨૧

—***—

ભૌત્યમન્વંતરાખ્યાન.

કકલુ' ૧૬૯ મુ'.

રાગ કેદારો.

કરું ગુરૂ ગણપતિને પ્રણામ, ભગ્નુ હર હરિ વિધિ મહાનામ;
કરો કામ મારું કરાણા કરી રે. ૧

શારદ નારદ નામુ શિર, અર્પો ધણીરણી થઈ ધીંગી ધીર;
કરો વીર તરૂં કવિતાસરી રે. ૨

ઢાળ.

સુરસરિ કવિતા સહી, મેં માની સરસ્વતી માત;
પાવન થાવું હરિગુણ ગાવું, ધાવું કમાવું સાક્ષાત ૩

એ સર્વ કવિતામાંહી મારે, કરવું અંતર્ધાન;
ધરી ઇચ્છા એવી મનમાં, તે કરો સદ્ગુણ માત મહાન. ૪

હવાં નમન કરી સહુ દેવને, વદું ભૌત્યમન્વંતર આજ;
ગુરૂચરાણુ ન્તે સેવ્યાં હશે તો, થશે દિગ્વિજય કાજ. ૫

માર્કંડેય કહે કૌશલકિ સુણે, કહું ભૌત્યમન્વંતર જોહ;
તેની ઉત્પત્તિ જે પેરે થઈ, કોણુ દેવ ઋષિ થયા તેહ. ૬

વળી તે મનુકેશ પુત્ર જે, થયા મહારાજન;
તે એકચિત્તે સર્વ સુણ્ય તુ, હુ કહુ સર્વ મહાન. ૭

અ ગિરાનો શિષ્ય હુતો, ભૂતિ નામે એક;
તે મહાક્રોધી શોધી ન્તેતો, અપરાધ તણુ વિવેક. ૮

અત્ય અપરાધ કરે ક્રોધ, તો કઠોર ભાષણુ મુખ કરી;
મહાઘોર શાપે શાપતો દિગ્, ક્રોધબોધ ધ્યાને ધરી. ૯

- તેના આશ્રમ વિષે લહી ક્રોધી મુનિને, વળી પ્રતાપી ભરપૂર;
 એવા મુનિભયથી નિષ્કુર વાયુ, નવ વાતો હતો મહાસુર. ૧૦
- અતિ સૂર્ય તપતો નહિ કદી, ત્યાં મેઘ કર્દમ નવ કરે;
 ફિરછોયકી સંપૂર્ણ શશિ ત્યાં, અતિ શીતળતા ધ્યાને નવ ધરે. ૧૧
- મુનિઆજ્ઞા માનીને, ઋતુઆ કરતી આમ;
 ક્રમ ત્યાગી વિધિકેરો, કરતી મનવાંચિત કામ. ૧૨
- તેના આશ્રમકેરા વૃક્ષને, સર્વ કાળ અર્પતી ફૂલ;
 ફળ ઋતુ સર્વ મળીને અર્પતી, થઈ ઋષિવરને અનુકૂળ. ૧૩
- તેના આશ્રમ નિકટનું જળ, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વે'તુ;
 તે મહામુનિના ભયથી, જળ કમંડલુ ભરી દેતુ. ૧૪
- અત્યંત ક્રોધાવિષ્ટ તે દિવ્જ, ક્લેશ શરીરે નવ સે'તો;
 તે અમુત્ર દિવ્જ હતો સહી, ચિંતાતુર તેથી રે'તો. ૧૫
- તેણે તપ કરવાનો વિચાર કીધો, કરી પુત્રની અભિલાષા;
 નિયમ પાળી ભોજન કરતો, સે'તો વાયુ શીત ધરી આશા. ૧૬
- તપ કરીને તાપ સે'તો, પુત્ર પ્રાપ્તિકેરી આશો;
 તદપિ તેને દુઃખ ન થાતું, તે સર્વ કર્મ પ્રકાશે. ૧૭
- તપન અધિક તાપ ન તેને, વાયુ અધિક સમીર નવ ઉપજાવે;
 ચંદ્ર શીતળતા નવ કરે કદી, ધારે રંજે આવીએ દાવે! ૧૮
- જ્યારે એવું થયું ત્યારે મુનિને, શીતતાપાદિક દંદ;
 એ ક્લેશ કાંઈ કરી શક્યાં નહિ, ક્રોગટ ગયા મનોરથદંદ. ૧૯
- અનેક વર્ષ તપ કરિયુ તેણે, તોય થયું નહિ કંઈ કામ;
 પછે તે મહામુનિ ત્યજ્યાં, પામ્યો તપથી વિરામ. ૨૦
- તે મુનિકેરો બ્રાતા હતો, સુવર્ચ્ચા એવે નામે;

- તેણે યજ્ઞમાં નિમંત્રણ કરીને, આ મુનિ તેડિયો મહાકામે. ૨૧
- તેણે ગતાં જતાં બોલાવિયો, મહામતિમાન સ્વયં શિષ્ય;
- અભિધાન શાંતિ હતું તેનું, જે બાણતો ભલુ છુંકું ભવિષ્ય. ૨૨
- તે ઉદાર મનનો શાંત ગુણી, હતો વિનયસંયુક્ત;
- ગુરુ કાર્યે તત્પર સદા, શુદ્ધ આચરણવાળો પુક્ત ૨૩
- ગંભીર મનનો વીર મુનિ તે, હતો સમ્પદ્ પેર;
- તેને બોલાવતો ત્યાં મહામુનિ, પદતો ભૂતિ આણી મે'ર. ૨૪
- મારા બ્રાતા સુવર્ચાએ, મુનિ યજ્ઞમાં તેડાવ્યો;
- ત્યાં હું જવાનો નિશ્ચય કરૂ છું, તું અહીં રહે હું ઝટ આવ્યો. ૨૫
- હું આવુ ત્યાં સુધી તારે, શું કરવું તે બાપુ;
- મમાશ્રમે તને સદા સર્વદા, અગ્નિ પ્રદિપ્ત રાખવા દાખું. ૨૬
- ચત્ન કરવો ગમે તેવો, કિંતુ અગ્નિ થવા ન દેવો શાત,
- માર્કડેય કહે એમ આજ્ઞા કરતો, બૂનિ જોઈ શિષ્ય મહાદાંત. ૨૭
- આજ્ઞા સુણી શાંતિ શિષ્ય કે', ઠીક એમ કરીશ મહારાજ;
- તદા ગયો લઘુ બ્રાતને ઘેર તે, શુભ યજ્ઞકેરે કાળ. ૨૮
- તે શાંતિવન મધ્યથી લાવી, સમિધ પુષ્પ ફળ આન્કિ;
- પોપણ કરતો માહાત્મા ગુરુનું, અનુસરી ગુરુભક્તિએ ધરી બીક. ૨૯
- વળી બીજા કારણે તેહ કરતો, ગુરુ આશ્રમના સર્વ;
- એવામાં જે ભૂતિએ અગ્નિ પ્રજ્વોતો, માની અગ્નિહોત્રકેરું પર્વ. ૩૦
- તે વનિહ હોલાઈ ગયો ત્યાં, તે જોઈ બધે શાંતિ પામ્યે. ત્યાંય;
- ગુરુ આવશે તેને કહીશ ગુ હું, મતિમાન વિચારતો મનમોહ ૩૧
- અતુર ચિતા કરતો ઘણી, સૂઝતો ન એક ઉપાય;
- હવા શું કરવું એમ અહર્નિશ, વિચારતો સદાય ૩૨

૨૨ બોલાવિયો—(પોતાની ગેરહાજરીમા આશ્રમાદિકની વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવાને) ૩૧ ને જોઈ—તે જોઈને શાંતિ મુનિ બધે પામ્યો.

- ગુરૂ આવશે તેને કથી રીત હું, દખાડીશ મારૂ મુખ;
હું શું કરું કે દુઃખ જાયે, થાય મુને શાંતિમુખ. ૩૩
- જો ગુરૂ આ સ્થાનક આવી જશે, અગ્નિરહિત નિર્વાણ;
તો આવી મુજને શાપ દેશે, નાખશે મહાસકટે પ્રમાણ. ૩૪
- જો હું આ મ્થ.ને અન્ય અગ્નિ, લાવી મૂકું નિર્ધાર;
તો તે મહામુનિ સર્વ પ્રત્યક્ષ પેરે, છે જાણનાર વિચાર. ૩૫
- એવું કરતા નિશ્ચય મુજને, કરે બાળી ભસ્મ મુનિ દેવ;
હવાં ઉગરવાનો ઉપાય મુજને, નથી સૂઝી આવતો એવ. ૩૬
- ગુરૂ કોપને વળી શાપકેરો, હું છું હેતુ રૂપ મહાપાપી;
મારો અપરાધ મેં ક'ઈ કર્યો હોત તો, તે ગુરૂ નાખત ઉથાપી. ૩૭
- કિંતુ ગુરૂઅપરાધ કર્યો મહા, તે છે મહાશોકનું સ્થાન;
ઉપાય ઉગરવાતણે નથી ક'ઈ, એમ વિચારતો મુનિ ભગવાન. ૩૮
- શાત થયેલા અગ્નિને જોઈ, નિશ્ચે ગુરૂ દશે શાપ;
કોપેલા અગ્નિ સમા છે, મહાવીર્યવાન ગુરૂ આપ. ૩૯
- એમના પ્રભાવથી ભય પામી, વર્તે આજ્ઞામાં દેવ;
તે ગુરૂકેરો મેં અપરાધ કાંધી, હા! મુને બાળી દેશે તતખેવ. ૪૦
- એવી ગી ચુકિત પ્રચુકિત રચુ, કે ના ગુરૂનો પામુ શાપ;
એમ વિચારગ્રસ્ત થઈ સ્થિર થાતો, કહે માર્કંડેય કરી સંતાપ. ૪૧
- ઘણે પ્રકારે વિચાર કરતાં, નવ ટળ્યો ભય ગુરૂકેરો;
પછે અગ્નિકેરે શરાણુ જતાં, તેણે વિચારિયો મદ્દળ ફેરો. ૪૨
- અગ્નિને પ્રમત્ત કરવા, તેણે વિચારો મત્ય,
પૃથ્વી પર ઘૂંટણ મૂકી બેઠો, દય કર જોડી સાધી. ૪૩
- મન સ્થિર કરી કારજ ધરી લાગ્યો રતુતિ કરવ
જાણ્યા તાગનાર ઉદાગનાર, અગ્નિદેવ નિ મદા ૪૪
- ૩૯ શાપ થયેલા—તેવામાં પ્રયોગ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

- શાંતિ કહે સર્વ ભૂત માત્રના, સાધનરૂપ ને વળી એક;
ત્રય પંચ એવાં સ્થાન જેનાં, કહે મા'મુનિ કરી વિવેક. ૪૫
- રાજસૂયમાં જેહ છે, ષડાત્મા મહાધામ;
તે અગ્નિ મહાત્મા તમને કરૂં હું, પ્રેમે કરી પ્રણામ. ૪૬
- જીવનદાતા સર્વ સુરના, વીર્યરૂપ તેજસ્વી ઉદામ;
અખિલ જગતને સ્થાનદાતા, પ્રેમે કરૂં પ્રભુ પ્રણામ. ૪૭
- હે વન્હિતું સહુ સુરકેરૂં, મુખ્ય છે મહાન;
તમોએ પ્રાશન કર્યું હવિષ્ જે, તે સુરને કરે મોદ મતિમાન. ૪૮
- તમે સર્વ દેવના પ્રાણુ છો, હે અનલ રૂપ ભગવાન;
તમારે વિષે હોમેલું હુતદ્રવ્ય જે, પ્રાપ્તી મેઘ રૂપ મહાન. ૪૯
- પછે જળ રૂપે થઇ પૃથ્વી પર વરસે, તેથી ઔષધી થાય સર્વત્ર;
હે વાયુસારથિ અગ્નિ મહારથિ, હું શે સંકટ પામું અત્ર ? ૫૦
- ઔષધીઓ એમ કરતા, જદા અગ્નિ દેવ;
તદા સર્વ પ્રાણી સુખવડે, જીવન કરે છે તતજેવ. ૫૧
- હે અનલ તેં જે સરજ છે, ઔષધી સકળ સુખાણુ;
તેવડે માનવ યજ્ઞ કરતા, પાવક પ્રાર્થુ માની પ્રમાણુ. ૫૨
- તે યજ્ઞથી દેવ દાનવ, થાય તૃપ્ત રાક્ષસ જેહ;
આધાર હુતાશન ! મખકેરો, છે તારાપર નિઃસંદેહ. ૫૩
- તું સર્વકેરી ઉત્પત્તિકેરૂં, છે સ્થાન પાવક દેવ;
તું સર્વમય સાક્ષાત છે, સાધે સિદ્ધ તારી સેવ. ૫૪
- હે વન્હિ દેવ દાનવ યજ્ઞ કિન્નર, દૈત્ય ને ગર્ધર્વ;
રાક્ષસ નર પશુ વૃક્ષ મૃગ પક્ષો, ઉરગાદિક પામે ધર્વ. ૫૫

૪૮ પ્રાશન કર્યું—મદ્યું. હવિષ્—હુતદ્રવ્ય. ૫૦ વાયુસારથિ —
વાયુ જેનો સારથિ છે એવો અગ્નિ. ૫૩ હુતાશન—હે અગ્નિ ! ૫૫ ઉરગાદિક
—સર્પ વગેરે.

થાય વૃદ્ધિ તેમની તુ થકી, થાય શાંતિ તુ થકી સાર;	
તે સર્વ ઉપજે તું થકી, કરે તે સર્વનો તું સહાર.	૫૬
હે દેવ તું જળને ઉપજાવે, તેને ભક્ષી જાણે તું થ;	
પાચન કરે તું તેહને, ત્યારે થાય છે શું થ.	૫૭
પ્રુષ્ટિકેરૂં પ્રાણીઓને, થાય કારણ જાણ;	
તું સહુ દેવમાં તેજસ્વી છે, સિંધમાં કાંતિ રૂપ મહાન.	૫૮
વિષરૂપે નાગમાં વશી, રહ્યો પક્ષીમાં વાયુરૂપ;	
ક્રોધરૂપે મનુષ્યમાં તું, પશુપક્ષીમાં મોહસ્વરૂપ.	૫૯
વૃક્ષમાં આધારરૂપે, કઠિનતારૂપે જગતી માંડી;	
રસરૂપે જળમાં વશ્યો તું, વેગરૂપે વાયુમાં વશિષ્ઠો જ્યાંહી.	૬૦
વ્યાપકરૂપે વ્યોમમાં, તું વશી રહ્યો પ્રમાણ;	
સર્વ પ્રાણીના અંતર વિષે તું, પલાયનરૂપે વિચરે મહાન.	૬૧
મુદ્ધરે જન કહે તુજને, શોકરૂપે સાર;	
વળી ત્રણરૂપે કહે તુજને, વળી કદૂપી કરે આષ્ટ પ્રકાર.	૬૨
એ પેર કલ્પ્યા છે તુંને, મખવહન કરનાર;	
મહર્ષિ કે'તા સર્વ તુંને, આ વિશ્વનો ધરનાર.	૬૩
વળી કે' વિશ્વ સરજ્યું તે સહી, હે હુતાશન મહાદેવ;	૦
તુજ વિના આ જગત સઘણ, પામે નારા તો તતજેવ.	૬૪
દ્વિજ સ્વાહા સ્વધા શબ્દોરચારે, કરે પૂજન તારું પ્રમાણ;	૦
સ્વર્કર્મે કહેલી ગતિ પામે, મહામુનિ જાણ સુજાણ.	૬૫
હે દેવકેરૂં પ્રજ્ઞ પ્રેર, તુજથી નીકળી જો જગજાણ;	
તેં પ્રાણીપરિણામ રૂપી, પીયં સ્વરૂપી વિક્રાળ.	૬૬
એવાં જૂતગણને ભસ્મ કરતી, હે મહાતેજસ્વી અગ્નિદેવ;	
આ વિશ્વકેરી સકળ વ્યાપ્તિ, ઉત્પત્તિ આદિક એવ.	૬૭
એ સર્વ તારી છે ક્રિયા, વૈદિક કર્મ તારું સાર;	

- સર્વ ભૂતમય આ વિશ્વ છે જે, તે સર્વ તારું નિર્ધાર. ૬૮
- હે અનલ પિંગાક્ષ ને, હુતાશન પાવક નામ;
- હવ્યવાહન હું કરું તુજને, મેમે કરી પ્રણામ. ૬૯
- જે અન્ન ખાધું પાણી પીધું, પ્રાણી માત્રે જાણુ;
- તેનું પાચન કરવા વડે તું, કે'વાય જગતપાળનાર મમાણ. ૭૦
- ધાન્યને તું પકવ કરતા, તું છું જગતપોષણ કરનાર;
- તું મેઘ છું તું વાયુ છું, તું છું ધાન્યરોપ નિર્ધાર. ૭૧
- રોપકેરું બીજ તે પણ, તુંજ છું અગ્નિ દેવ;
- સહુ પ્રાણીનું પોષણ કરવા, તેં ત્રિલોકમાં ધરી દેવ. ૭૨
- સર્વ ભૂતમાં તેજ રૂપે, તું અદ્વિતિ સૂત્ર સવિતા સાર;
- તું દિવારાત્રિ ઉભય સધ્યા, તું છું કનકઉત્પત્તિ કરનાર. ૭૩
- હિરણ્યરેતા નામ તારું, તું છું સુવર્ણ સમ કાંતિમાન;
- જન હિરણ્યગર્ભ કહે તુજને, હે અગ્નિ દેવ મહાન. ૭૪
- તું મુદૂર્ત ક્ષણ અને ત્રુટિ, છું લવ રૂપ લક્ષણવંત;
- હે જગતસ્વામી કલા કાષ્ઠા, તું છું નિમેષ રૂપ ભગવંત. ૭૫
- દર્શે સર્વ તે તું અગ્નિ છું, પરિણામરૂપ કાળ પણ તુંય;
- કાલની સ્થિતિ કરનાર છે, તારી કહું કાલી જીર્ણ હુંય. ૭૬
- તેણે કરી કરચ રક્ષણ મારું, કરી પાપ સંતાપને ચૂર્ણ;
- આ લોકના ભયથકી માર, કરચ રક્ષણ વન્હિ સંપૂર્ણ. ૭૭
- તે પેર મહામલય કારણ, કરાળી જીર્ણ તારી;
- છે ચપળતા ગુણ લક્ષણ જેનું, એવી મનોજવા જીર્ણ ભાળી. ૭૮

૬૯ પિંગાક્ષ—પીળાં નેત્રવાળો અગ્નિ હવ્યવાહન—હવિષ્નું વહન કરનાર—દેવાને પોષણ આપવાને લેધ જનાર. ૭૧ ધાન્યરોપ—અનાજના છોડ. ૭૬ કાલી—અગ્નિની સાત જામગાની એકતું નામ. ૭૮ મનોજવા—મનના સરખા વેગવાળી અગ્નિની બીજી જામતું નામ.

- ભૂતાદિક કેરા મનોરથ, પૂરનાર સુંદર જોહ;
લોહિતા જીવે તારી છે, મુનિગણ કહેતા જોહ. ૭૯
- જન માત્રને રોગ કરતા, ધૂમ્ર વર્ણ જીવે તારી;
સર્વત્ર પીળી સ્ફુલિંગીની, તારી રસના અવિધારી. ૮૦
- સર્વ લોકને શાંતિ કરનારી, છે જીવ વિશ્વા નામે;
તેવડે કરીને પાપ મારાં, કરચ ચૂર્ણ છે મહાનામે. ૮૧
- આ લોક કેરા ધૃહદ્ ભયથી, રક્ષણ કરચ દેવાધિ દેવ;
સમ્યક્ મકારે તારી સાધું, કયમ કરી દિવ્ય હું સેવ. ૮૨
- છે પિંગળ નેત્ર ને રક્ત કંઠ જોનો, વન્દિ શ્યામ વર્ણ છે આપ;
મારું સર્વ દાપથી કરો રક્ષણ, ઠાળી પાપ તાપ સંતાપ. ૮૩
- આ સંસારથી ઉદ્ધાર મારો, રોહિતાશ્વ કીજો આજ;
હું દય કર જોડી નમુ તુજને, કરો મારું સર્વે કાજ. ૮૪
- વન્દિ સપ્તાર્યિ કૃશાનુ ને, હવ્યવાહન અગ્નિ દેવ;
પાવક શુક્ર આદિક અષ્ટ છે, નામ તાહરાં જોવ. ૮૫
- એ નામે કરી મેં સ્તુતિ કીધી, થા પ્રસન્ન પાવક પૂર;
સર્વ પ્રાણીધકી વન્દિ, તમે પ્રથમ ઉપન્યા મહાશ્વર. ૮૬
- હે વિભાવસુ અગ્નિ અને, નિર્ધિકાર હાવ્યવાહ;
પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, મુણી મારી સ્તુતિનો પ્રવાહ. ૮૭
- અક્ષય વન્દિ તુંજ છે, તારું અચિંત્ય છે સ્વરૂપ;
તું મહા સમૃદ્ધિવાન છે, કોથી ધર્મણ થાય નવ તુંજ રૂપ. ૮૮
- એવા તીવ્ર રૂપી તમે છો, સર્વ લોક વૃદ્ધિ કરનાર;
તમારું સ્થિર ને ભયકારી વૌર્યજ, સઘજો શોભી રહ્યું નિરધાર. ૮૯

૮૦ સ્ફુલિંગીની—તણખાવાળી (અગ્નિની જીમ) ૮૫—અગ્નિનાં
આઠ નામ કહે છે: વન્દિ ૪૦—૨૫૫૮ છે. ૮૮ ધર્મણ—તિરસ્કાર—દુર્મતો.

- હે સમગ્ર જગતના સત્ત્વ રૂપી, તું હૃદયકમળ માલિ નેહ;
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ને છે, અંતર રહિત તત્ત્વ ઉનેહ. ૯૦
- હે હૃતાશન તે આ જગત, સચરાચર વિસ્તારિયું;
તારું રૂપ એક છે વિશ્વમાં, છતાં અનેક રૂપે ભાશિયું. ૯૧
- તુ અક્ષય રૂપે ને પર્વત સહિત, છુ વન વસુધરા સમેત;
સર્વ શશિ સહિત તું છે, મહલોક સ્વર્ગલોકના કેત. ૯૨
- વ્યોમ વ્યાપી રહ્યો છે તુ, છે તેહ રૂપે તુંજ;
તુ મહાસાગરકેરા ઉદરે વશી, ધરતો વ્યાપકરૂપ ભાષુ' હુંજ. ૯૩
- વડવાનળ થઇને કરતો તુ, વારિકેરું પાન;
હે હૃતાશન મહાયજ્ઞમાં, નિયમયુક્તે રહી ઋષિમહાન. ૯૪
- એ પ્રકારે કરેછે તારું, અહો નિશ પૂજન;
તુ સ્તુતિ કરેલો છુ સુરે, રહ્યો મખસોમપાન કરી અનુદિન. ૯૫
- વૃદ્ધિ કરવા માટ તુંને, વષટ્કારપૂર્વક નેહ;
આહુતિઓ મુનિ આપતા તે, તું કરે છે ગ્રહણ નિઃસદ્દહ. ૯૬
- આ લોકમાં રૂળ પ્રાપ્તિ અર્થે, કરે દિવ નિરંતર તારું યજન;
સર્વ વેદાંગો વિષે છે તારું, ગાન પાવક પાવન. ૯૭
- ને યજન પરાયણ શ્રેષ્ઠ પ્રાણી, તારે અર્થે નિરંતર સર્વ;
વેદાંત વિજ્ઞાનજ ગ્રહે છે, તજી તન મનકેરો ધર્મ. ૯૮
- યજ્ઞ કરવા યથા તત્પર, દિવ વિષ્ણુ મહેશ;
ઇંદ્ર અર્ચમા વરૂણ સૂરજ, ચંદ્ર સર્વ સુર ન શેષ. ૯૯
- વળી અસુર સવળા તુને સતોષી, મનવાંચિત રૂળ પામે;
મોટા ઉપધાતકેરા દોષ પામ્યા, તે પદાર્થતારી જવાળમી શામે ૧૦૦
- તુંજ જવાળા અડતાં પરમ પવિત્રજ, થાય તે પ્રમાણ;

૯૨ કેત—(ધન) રૂપ. ૯૯ અર્ચમા — પિતૃઓનો મુખ્ય દેવ.

- ભસ્મરનાન રનાન વિષે જે, અતિ ઉત્તમ મનાય મુજાણ. ૧૦૧
 તેણે કરી સધ્યાવંદને મુનિઓ, કરે તારી સેવના અતિસાર;
 હે શુચિ અભિધાનવાળા, વનિહ તેજસ્વી વિમળ અપાર. ૧૦૨
 વાયુ નામક વનિહ તું છે, હે વિદ્યુત નામક અગ્નિ;
 આજ પ્રસન્ન થા તું મુજ ઉપર, લક્ષણવત લાવો લગ્નિ. ૧૦૩
 હે હવિષ્કેરું ભોજન કરતા, અગ્નિદેવ મહાન;
 પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, કરો મમ રક્ષણ મતિમાન. ૧૦૪
 કે અગ્નિદેવ કે મહાદેવ મોટા, જે રીતે પિતા પ્રમાણ;
 ઔરસ પુત્રકેરું રક્ષણ કરે છે, ત્યમ કર્યું તું સ્તુતિએ ભાણ. ૧૦૫
 જે રૂપ તારું કલ્યાણકારી, જે તારી સખ છે જ્વાળ;
 તેવડે રક્ષણ કરી મારું, સર્વ દુઃખ વનિહ ટાળ. ૧૦૬
 મેં પુરાણી જેવા આચરણે, નથી કરી સ્તુતિ દેવ;
 તો સત્વર થાઓ પ્રસન્ન મણુ છ, હુ સાધું સત્વર સેવ. ૧૦૭
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અગ્નિસ્તોત્ર છે જે માંય;
 નવનવતિમોધ્યાય થયો પૂરણ, આદરવડે તો આંય. ૧૦૮

વસણ.

- આદરવડે તો થયો અહિંયાં, અધ્યાય પૂરેપૂરો રે;
 યથામતિએ કંઈ નથી રાખ્યો, જે શ્લોકાર્થ તેહ અધૂરો રે. ૧૦૯

ક્રડલું ૧૭૭ મું.

સમ આર.

- માર્કંડેય કે' કૌટુકિ મુનિ, કહું કથા તુંજને આજ;
 એ રીતે સ્તવન દિને કર્યું, તેને રીઝીઆ પાવક રાજ. ૧

૧૦૨ શુચિ—પવિત્ર. અભિધાન—નામ. ૧૦૩ નામક—નામવાળો.

- જ્વાળાપક્તિએ વિંદાયહું, જેનું વપુ એવા લગવાન;
વનિહુ દેવ ત્યાં આવીયા, ધરી રૂપ મહાન. ૨
- હે દ્વિજસત્તમ આ સ્તોત્રથી, અતિ મીતિ પામિયા અગ્નિદેવ;
વળી પાય લાગી શાનિએ કરી, સમ્યક્ પ્રકારે સેવ. ૩
- તદા મેઘ સમ ગભીર રવથી, વધા અગ્નિ સુર;
હે વિમર્ષિ પ્રસન્ન થયો હું, આજ તારી ભક્તિએ ભરપૂર. ૪
- તે સ્તુતિ મારી કરી તેણે, હું દહું તુંને વરદાન;
માટે અભીષ્ટ માગ્ય તુ તાહરૂ, હે દ્વિજ મહાગુણવાન. ૫
- કહે શાંતિ દેવ મોટા, મેં લહ્યા રૂપ ધારી આપ;
તેથી કૃતારથ થયોછું હું, મારા ટળ્યા સર્વ સંતાપ. ૬
- તોય ભક્તિએ નમ્ર જે આ, વદ સેવક વાણ;
તે સર્વ સાંભળી કાર્ય કરશે. હે મહાઅગ્નિ ગુણગુની ખાણ. ૭
- મારા આચાર્ય સ્વઆશ્રમથકી, ગયા બ્રાતૃયસે જાણ;
તે આવે આ સ્થળે જ્યારે, ત્યારે અગ્નિ જીએ જનજવલ્યમાન. ૮
- અનાથ આ રયાનક થયું છે, તે યાય તમવડે સનાથ;
મારા અપરાધથી તજી ગયા તમે છો, આ અગ્નિસ્થાનકેરો સાથ. ૯
- તે તમચુકત પાછુ દેવ મોટા, દ્વિજ દષ્ટિએ પડે;
તેમ જો કૃશાનુ કૃપા કરો તો, દ્વિજ વાધે તમવડે. ૧૦
- અન્ય માર્યના કરૂં મેમથી હું, છે મારા ગુરૂ જેહ અપુત્ર;
તેમને શ્રેષ્ઠ પુત્ર થાયે સહી, જે રહે માંડીને ઘરસૂત્ર. ૧૧
- તે જેવી કરે મીતિ પુત્ર ઉપર, તેની કરે સર્વ જ તુ પરે;
એવું થાયે કોમળ મન તેમનું, એ વરદાન આપો મહાવરે. ૧૨
- હે અવ્યય જો પ્રસન્ન મુજ પર, થયા છો પૂરેપૂરા;

- તો આ સ્તોત્ર પાઠ જે જન કરે, તે નવ રહે કદા અધૂરા. ૧૩
- તમે જાતે જઈ વરદાન તેને, સ્તોત્ર સુણી આપવું;
- સર્વ કૃપા મુજપર કરી આપે, છે એવું મારું માનવું. ૧૪
- માર્કે કેવ કહે આ સ્તોત્ર સાંભળી, વળી ગુરુભક્તિ જોઈને;
- ઉભયવડે સંતુષ્ટ અતિશે, યથા અગ્નિ જોઈ સોઈને. ૧૫
- વચન એવુ સાંભળી વન્હિ, દિવને કે'વા લાગિયા;
- અગ્નિ કહે હે મુનિસત્તમ, તે વરદાન વર અતિ માગિયાં. ૧૬
- તે ગુરુ અર્થે સર્વ માગ્યું, સ્વાર્થે નવ પ્રીતિ કરી;
- તેણે કરી હું પ્રસન્ન તુજપર, અધુના થયો કહું ઉચ્ચરી. ૧૭
- તે જોઈ માગ્યું તેહ ને, તારા આચાર્યને પ્રાસન્ન થશે;
- સર્વ ભૂતપર પ્રીતિ થશે ને, રૂડો સુત મુનિ પ્રગટાવશે. ૧૮
- તારા ગુરુને ભૈત્ય નામે, મહાવીર્યવાન ને બલિષ્ઠ;
- મહાજ્ઞાનવાન મન્વતરપતિ થાશે, સુત તો વરિષ્ઠ. ૧૯
- આ સ્તોત્રથી કોઈ એક ચિત્તે, જો સુનિ મારી કરે;
- તેનું અભીષ્ટ સિદ્ધ થાશે સહી, પુણ્યસ્થોક નામ તે ધરે. ૨૦
- મખ મધ્યે કે પર્વકાળે, તીર્થે કે પૂજા વિધે;
- હોમ કર્મે ધર્મે અરથે, જે સ્તોત્ર ભણશે સહુ મિથે. ૨૧
- તેના પર સંતુષ્ટ હું દિવ, થઈશ જા વરદાન છે;
- વળી વધુ કહું છું તુંજને, તુજ આ સ્તોત્ર અનિ મહાન છે. ૨૨
- એક વાર આ સ્તોત્ર સુણતાં, ક્ષપાદિવાકેરૂ પાપ;
- નિશ્ચય નારા થાશે સર્વતુ, ટળશે પાપ ને સતાપ. ૨૩
- એ પરમ પ્રુષ્ઠિ આપનાર, છે શાંતિ મુજને સ્તોત્ર;
- મારી સર્વ સેવા કરી માનું, વળે એ સ્તોત્રથી અગ્નિહોત્ર. ૨૪

- હોમ કરતાં દશકાળ કે, પાત્રાપાત્ર લાગ્યા દાષ;
તે આ સ્તોત્ર સુણતાં નાશ થાશે, એમ હું પામીશ સંતોષ. ૨૫
- અમાવાસ્થા કે પૂર્ણિમા, બીજાં પર્વો વિષે નિર્ધાર;
આ મારું સ્તોત્ર સુણે જાણે તે, થાય નર પાપ નાશ કરનાર. ૨૬
- માર્કંડેય કે' હે મુનિસત્તમ, એમ ભાખી અગ્નિદેવ;
દીપ જ્યોતિષત્થયા ત્યાંથી, અંતર્ધાન તો તતજેવ. ૨૭
- જેતાં જોતાં ગયા જાતે, અગ્નિદેવ શાંતિ જોય;
અતિ શાંતિ શાંતિમને થાતી, દિવ સંતોષ પામતો સોય. ૨૮
- રોમાંચ હર્ષે થયાં જોનાં, એવો પેઠો આશ્રમમાંય;
જોઈ ગુરુઆશ્રમ વિષે અગ્નિ, રીઝિયો દિવ ત્યાંય. ૨૯
- અગ્નિ સ્થાન માંહે અગ્નિ છે, જન્મવલ્યમાન પૂર્વની પેર;
જોઈ અગ્નિને આનંદ પામ્યો, વામ્યો ગુરુવરનો કેર. ૩૦
- એમ આનંદ પામી રહ્યો જિભો, એવે જૂનિ ગુરુ વરનામ;
લઘુ ભ્રાતાકેશ યજ્ઞમાંથી, આવી જિભા સ્વધામ. ૩૧
- જઈ શિષ્ય ગુરુચરણ નમિયો, કરી વિધિ વિધિ પ્રણામ;
કર્યા આસન પૂજાદિ ગ્રહણ ગુરુવર, લાધો કંઈક વાર વિશ્રામ. ૩૨
- પછે શિષ્ય મત્તે ઉચ્ચર્યા તે, સુણ્ય વત્સ મારા તુંય;
કોઈ કારણ ઉપન્યું તે, નથી જાણતો હુંય. ૩૩
- મુને પ્રીતિ થાયે તુજ ઉપર, તેવી સગત્ર જંતુપર જાણ;
તેનું કારણ શું હશે, મુને સમજાય નહિ પ્રમાણ. ૩૪
- તું જો જાણતો હોય શિષ્ય મારા, તો કહે સત્વર જાહે;
તદા શાંતિ સ્વમહાત્મા ગુરુને, અગ્નિનાશાદિક કે'નો તેહ. ૩૫

૨૯ રોમાંચ ઇ.—હર્ષવડે જોનાં રૂવાં જિભાં થયાં છે. ૩૦ કેર—
જુલમ. ૩૫ સ્વમહાત્મા ગુરુને—મહાત્મા એવા પોતાના ગુરુને.

વૃત્તાંત આરંભથી અંતમુધી, કહ્યું યથાવત ત્યાંય;	
તે સાંભળી સ્નેહાર્દ્ર થાતાં, લોચન મુનિનાં જ્યાંય.	૩૬
એવા ગુરુએ સ્વશિષ્યને, આલિંગિયો અપાર;	
તે મહાત્માને અંગ ઉપાંગે, વેદ અર્પીઓ તે વાર.	૩૭
તે ભૂતિ મુનિની ભાર્યાથી, ભૈત્ય પુત્ર મગટયો જેહ;	
ભૈત્ય મનુ તે થયો નિશ્ચે, કૌણ્ટુકિ નિઃસ દેહ.	૩૮
તેના મન્વંતર મધ્યે જે, થશે દેવ ઋષિ રાજ;	
પ્રસિધ્ધ પરાક્રમી ઇંદ્ર થશે તે, કહ્યું વિસ્તારો તેની માઝા.	૩૯
આશુપ કનિષ્ઠ પવિત્ર ને, પ્રાન્નિર ધારાવૃક નામ;	
એ દેવગણુ તો પચ થશે, વળી મહાબળ ઉદામ.	૪૦
મહાવીર્યવાન વાસવ થશે, ઇંદ્રગણુ સચુક્ત;	
દેવાધિદેવ તે શુચિ નામે, થશે મોટો મુક્ત.	૪૧
અગ્નિધ્ર અગ્નિઆહુ શુચિ, મુક્ત માધવ શુકં;	
અણ્ણત સપ્તર્ષિ નામના એ, થશે તેજસ્વી જેવા શુકં.	૪૨
ગુરુ ગંભીર ધ્રુવ ભરત ને, સ્ત્રીમાની અનુગ્રહ પ્રતીર;	
વિષ્ણુ સંકેદન તેજસ્વી થશે, મુખલ ભૈત્યસુત મહાવીર.	૪૩
એ રીતે મેં કહ્યા તુજને, ચતુર્દશ મન્વંતર સાર;	
હે મુનિસત્તમ મન્વંતર કથાને, જે નર સાંભળે નિર્ધાર.	૪૪
તેને પવિત્ર પુણ્ય ને અક્ષય સંતતિ. મળે કૌણ્ટુકિ જાણુ;	
પૂર્વ મન્વંતર સાંભળ્યાથી, નરને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણુ.	૪૫
સ્વારોચિષ માંભળવાયકી, મહુ મનોરથ સિદ્ધ થાય;	
ઐત્તમ મન્વંતર મુણ્યાથી, ધનિક નરવર કે'વાય.	૪૬

૩૬ સ્નેહાર્દ્ર—સ્નેહથી ભીનાં. ૩૭ અંગ ઉપાંગે—અંગ અને ઉપાંગ સંદિત' (વેદ) ૪૩ તેજસ્વી—ભૈત્યના પુત્રનું નામ.

- તામસ મન્વંતર સુણ્યાથી, જ્ઞાન મળતું જાણુ;
 રૈવતક સાંભળવાયકી બુદ્ધિ, ને સુંદર સ્ત્રી મળે પ્રમાણ. ૪૭
- ચાક્ષુષમન્વંતર સુણે તેને, આગેઝ્યતા મળે અતિ;
 વૈવસ્વતમનુ જેહ સાંભળે તે, બળ પામતો મહામતિ. ૪૮
- સૂર્યસાવર્ણિ સાંભળે તે, ગુણુજ પુત્રપૌત્રાદિક ગણે;
 બ્રહ્મસાવર્ણિ સુણે તે, પામે માહાત્મ્ય મોહું મુનિભણે. ૪૯
- ધર્મસાવર્ણિ શ્રવણ કરતાં, સમ્યક્ બુદ્ધિ પામશે;
 રુદ્રસાવર્ણિ સાંભળે તે, થઈ ન્યશાળી જુગો જુગ જાંમશે. ૫૦
- દક્ષસાવર્ણિ શ્રવણ કરતાં, ગુણુજ થઈ જ્ઞાતિમાં મોટો થશે.
 ઉત્તમ રૈઘ્યમન્વંતર જે સુણે તે, શત્રુ સંહારી સુખે વસે. ૫૧
- ભૌત્યમન્વંતર શ્રવણ કરતાં, કૃપાદેવની મળશે અતિ;
 અગ્નિમજ્જવલન ગુણુજ પુત્ર થાશે, માનવે મનાશે મહામતિ. ૫૨
- હે મુનિસત્તમ જેહ સર્વે, મન્વંતરઅનુક્રમ સાંભળે;
 તેનું અનુત્તમદ્વજ કહું હાવાં, વ્યથા સામટી તેની ટળે. ૫૩
- એ મનુમાં જે દેવ ઋષિ ને, ઈંદ્ર મનુ મનુસુત થયા;
 તેમના વંશનો વિસ્તાર સુણતાં, પાપી પાવન થઈ ગયા. ૫૪
- વળી દેવ ઋષિ ને ઈંદ્ર જે, વળી અન્ય મન્વંતરસ્વામી જે;
 પ્રસન્નતા પામે પૂરી સુણતાં, રહે મતિ મસ્તક નામી જે. ૫૫
- રૂડી મતિ પામે તેહ જન, રૂડાં કર્મ કરી રે'તો સદા;
 અતુર્દશ ઈંદ્ર થાય ત્યાં લગી, સમ્યક્ ગતિથી ચળે નવ કદા. ૫૬
- અનુક્રમે મન્વંતર સ્થિતિ જે, સુણે નર ને નારી જે;
 તેને સર્વ ઋતુ કલ્યાણકારો, થાય છે અવિધારી મેં. ૫૭

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;	
સંશય નહિ એ વાતમાહે, એક પુરાણી નવ તરતા કદા.	૫૮
સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, ને શાસ્ત્રથી જાણાય છે;	
તે પ્રમુખ થઈ જોડુ કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે.	૫૯
ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;	
કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆ, યથામતિ દિને કહ્યા.	૬૦
શતતમો અધ્યાય અહીંઆં, થયો આજ પૂરો સહી;	
સ સ્ફૂતકેરૂં પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં.	૬૧

વલણુ

ગુણગણ ગાયા દિને અહિં'યા, સુણો શ્રોતા વક્તા જન રે;
મનુકથા ભાવે કરી સુણતા, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. , ૬૨

મૂપતિવંશાલ્યાન.

કંકલુ* ૧૭૧ મુ*.

રાગ ગોડી

શ્રીગુરૂ ગણપતિને શિર નામી, ભાવે ભજી સીતાનો સ્વામી;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ વૃત્તધારી, રાજવયોચન મનસા સારી. ૧
પિતૃવચન પાળ્યુ નેમ, પળાવો દિનને પ્રભુ તેમ;
ઉધારી અહ'યા હરિ રને, નારી રાગરી રહી તુ'ને ભને. ૨
કયો મિત્રકાને તે અન્યાય મોટો, લહી વાળી વાનર હણિયો જોટો;

- કર્યા તેનાં કારણ તે અનેક, ધરય એવો વિપ્રકાને વિવેક. ૩
- રાજાકેરાં ચરિત્ર સર્વ, આજ કહું તજી તનનો ગર્વ;
કહું પુરાણીને હું અલ્પમતિ, કૌબ્દકિને કહે મહામતિ. ૪
- કૌબ્દકિ કહે હે ભગવન, કરી કૃપા મુને કર્યો પાવન;
કરી તમે અનુક્રમે વિસ્તાર, કહ્યા મન્વતર સમ્યક્પ્રકાર. ૫
- સ્થિતિ રીતિ કહી સર્વત્ર, મેં એકે ચિત્તે સુણી રહી અત્ર;
હે દિવસત્તમ મહામુનિ આજ, પ્રહ્લાદિક સહુ નૃપ મહારાજ. ૬
- તેમના વંશ સાંભળવા મારે, ઇચ્છા ઉપની મુનિ આ વારે;
સમ્યક્ રીતે ભાષો એહ, જ્યમ ટળે મારો સંદેહ. ૭
- માર્કંડેય કહે હે મુત, જગત્પ્રભુ રૂપ કહું અદ્ભૂત;
આદિપુરૂષ પ્રજાપતિ માની, સર્વ નૃપ ઉત્પત્તિ કહું તને છાની. ૮
- સંભળાવું ચરિત્ર તેમનાં આજ, યશકર્તા કહું મહારાજ;
જ્યશાળી સગ્રામે જેહ, ધરી જેણે ધર્મને કાળે દેહ. ૯
- સંખ્યાવધિ પૃથ્વીપતિ એવા, કહું દિવસ સાધી તે સમ્યક્ સેવા;
જેણે દ્વીપાવ્યા વંશ પોતાકેરા, જેણે કર્યા સદ્ગુણ ભવતા ફેરા. ૧૦
- મહાત્મા રાજાઓની ઉત્પત્તિ, સુણતાં ચરિત્ર થાય ઉન્નતિ.
મુક્ત સકળ પાપથી થાય, જે નર નૃપચરિત્રને ગાય. ૧૧
- થયા જેમાં મનુ મોટા મહારાજ, રણવન્ય ઈક્ષ્વાકુ કુળની માઝા;
મહાભગીરથાદિક પાવન, એવા એવાએ કર્યું પૃથ્વીપાલન. ૧૨
- ધર્મ જાણનારા મહાશ્વર, યજ્ઞ કરનારા ભરપૂર;
પરમ તત્વના સર્વે જાણુ, અનેક રાજા થયા પ્રમાણુ. ૧૩
- વંશ સાંભળવાથી તેનો, પાપભાર ઓછો થાય જેનો;
એવો વશ વિસ્તારી ભાષું, કાઠ બાકી નહિ હું રાષ્ટ્રું. ૧૪

વડકેરી વડવાઈ જેમ, જૂદા જૂદા થયા રાય તેમ;
 હે દિવસત્તમ વિવિધ પ્રકાર, મળ ઉપજવવી નિર્ધાર. ૧૫
 એવી ઇચ્છા મળપતિ બ્રહ્માની જાણ, એકદા થઈ પૂરી પ્રમાણ;
 દક્ષિણ અંગુષ્ઠથી બ્યારે, દક્ષ મળપતિ ઉપજવ્યા એક વારે. ૧૬
 જગત પરમ કારણ એવા, વ્યાપ્તમાન કરીએ વિધિની સેવા;
 તેમણે વામ અંગુષ્ઠથી નિર્વાણ, જગતપ્રસૂતા દક્ષપત્ની પ્રમાણ. ૧૭
 તેને ઉપજવી વિધિએ સાર, તે દક્ષને કરી આપી નાર;
 ક્યમ કે'વાય મુખેઆજ, ઘરખાર માંડ્યું ભાઈએને કરી કાજ. ૧૮
 આજની રીતિ ભાતિ જોઈ, કે' લાગે મૂઢમતિને એવી સોઈ;
 કિંતુ દક્ષે તે પત્નીથી વર, અદિતિ કન્યા ઉત્પન્ન કરી સુંદર. ૧૯
 તે આપી કશ્યપ મુનિને જોઈ, સાધી તેમાંથી તેણે સૂર્યની સોઈ;
 એમ સૂર્ય દેવ થયા ઉત્પન્ન, ત્યારે અદિતિ થઈ અતિ પ્રસન્ન. ૨૦
 કે'વા સૂર્ય છે તે કહું આજ, એક ચિત્તે મુંણતાં થાશે તારું કાજ;
 છે બ્રહ્મસ્વરૂપિ સૂર્ય ભગવાન, આપે સર્વ જગતને જે વરદાન. ૨૧
 સૃષ્ટિઉત્પત્તિમાં આદિભૂત, સ્થિતિકાળ મધ્યે જે મધ્યભૂત;
 પ્રલયકાળમાં અંતભૂત દેવ, સાધે તેની સુરસનકાદિક સેવ. ૨૨
 જેણે દેવ અસુરને માનવ, કર્યું જગત ઉત્પન્ન સૂર્ય મહાભવ;
 સૂર્યવિષે વ્યાપી રહ્યું છે જગત, વિશ્વ રૂપે છે એ અવ્યક્ત. ૨૩
 છે સૂર્ય ભૂતમય મહાભૂત, છે સર્વકેરા આત્મ સ્વરૂપ;
 સનાતન પરમાત્મા છે એહ, થયા પ્રસન્ન અદિતિપર જેહ. ૨૪
 પૂર્વે અદિતિએ આરાધના કરી, તેણે સૂર્યદેવ કાયા તહીં ધરી;
 કૌણ્ટુકિ કહે માર્કંડેય, કથા મુને માંડી કહો તેય; ૨૫

૧૭ જગત ઇન્—જગતના પરમ કારણ રૂપ અને સર્વત્ર વ્યાપ્તમાન
 એવા વિધિની સેવા કરીએ.

કહો સૂર્ય દેવકેરૂ સ્વરૂપ, ઝયમ આદિદેવ કથ્યપમુન અનુપ;
 થયા કાંઈ દાષથી કે સતોષે, જેને જોઈ દાષના કોશ શોષે ૨૬
 થયા હશે પ્રસન્ન તે જાતે, સર્વે સભાવાં મમ્યક વાતે;
 માર્કંડેય કહે પ્રગટ એવી, નિશેષે કરી વિદ્યા દેવી. ૨૭
 સનાતન તેજોમય રકુટ કાંતિ, મોક્ષ સંબધી જ્ઞાનની શાંતિ,
 પ્રગટ થવાની સત્તા જોઈ, સ્વતન્ત્રાચરાણ નિ સદેહ ૨૮
 જ્ઞાનસત્તા ને યોધસત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ને મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપના છે લક્ષણ, કરે જોઈ નિશ્વતાણુ રક્ષણ. ૨૯
 તે મુને પૂછિયુ જે મહાભાગ, સૂર્ય કેમ પ્રગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહુ તુજને તેહ, સાલળ એક મને થઈ એહ ૩૦
 આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ જાણુ, નો'તુ કઈ નિર્ભવા જેવુ પ્રમાણુ;
 અંધકારે વીંટાયલુ હતુ, ત્યારે સર્વ કારણુ રૂપ થયુ છતુ. ૩૧
 અક્ષર આવુ અહ મહાન, ઉત્પન્ન થયુ હે મતિમાન,
 મધ્યમાં રહેલા ભગવાન, પ્રપિનામહ પદ્મચોનિ મહાન. ૩૨
 જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઈ અહને સાધી સેવ,
 પછે તેને કોડયુ તેમણે સાર, થયો તેમના મુખમાથી ઉચ્ચાર. ૩૩
 ઓમ્ એવો રૂપ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૂ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવ નીકળિયો શબ્દ, પછે સ્વરૂ એવો થયો ઉપલબ્ધ ૩૪
 એ ત્રણ વ્યાહૃતિઓ દિવ્યભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનુ સ્વરૂપ;
 તે સ્વરૂપથી સૂર્યનુ રૂપ, થયું પરમ સૂક્ષ્મ ઓમ્ અનુપ ૩૫

૨૭ માર્કંડેય ઈ૦—માર્કંડેય કહેડે કે નિશેષે કરીને પ્રકટ એવી વિવાદેરી
 (વગેરે હવે પડી કહેનાશે તે સર્વના રૂપના લક્ષણુ છે) ૩૧ સર્વકારણુરૂપ
 —સર્વનુ કારણુ રૂપ (અહ) ૩૫ વ્યાહૃતિઓ—ઉચ્ચારણુ

પછે તેના થકી મહર્એ સ્થૂણ, રૂપ જન સ્થૂળ તેનાથી મહામૂલઃ
 પછે તપ સત્ય એવાં મૂર્તિમાન, થયાં સપ્ત રીતે સર્વરૂપ મહાન. ૩૬
 તે તો ઉચ્ચ છે વારંવાર, વળી થાયે નાશ તે તો નિર્ધાર;
 એમાથકી પ્રગટ રૂપ જેહ, તેને મિથ્યા સમજવું નિઃસંદેહ. ૩૭
 જોણું કરી નિશ્ચય પદને પમાય, એવું કહી ગયા દિવસાય;
 તે પરમ સૂક્ષ્મ ને રૂપરહિત, સત્તાત્મક સ્વરૂપસહિત. ૩૮
 પરમ આદિ ઓંકાર જેહ પ્રમાણ, મે કહ્યું પરબ્રહ્મનું અંગ નિર્વાણ;
 સુણી થાઓ પુરાણી જન પ્રસન્ન, હાવા થાવું તમારે તો ઉત્પન્ન ૩૯
 પૃથ્વીના નુપમા તમે આવો, ભર્તૃખંડમાં લેવા લા'વો;
 ઠગકૃત્ય કરીને ધરતા દાવો, અન્ય બેઠાછીડ્યાને દુઃખ ઉપજવો. ૪૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, વશાનુકીર્તન આરભ્યું જાણ;
 થયો એકાધિકશતતત્તમોધ્યાય, દિવ પુરાણી કાળે ગાય. ૪૧

વસણ.

પુરાણી કાળે ગાય દિવજનન, ચાતુર્નિશી કુળ ઉત્પન્ન રે;
 વીરક્ષેત્રમાં વાસ વસતાં, રહે અહોનિશ પ્રસન્ન રે. ૪૨

કડવું ૧૭૨ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ સાંભળ્ય, તે ભેદાયલું અંડ રે;
 તે મધ્યેથી પ્રગટ થયા'તા, અવ્યક્તજન્મના વિધિ પ્રચંડ રે. ૧
 તે બ્રહ્માકેરા મુખમાંથી, ઉપજ્યા ઋગ્વેદકેરા મત્ર રે;
 તે જપાપુષ્પ સરખી કાંતિનાળા, તેજ્જેમય મહાતત્ર રે. ૨
 ભિન્ન ભિન્ન છટે છૂટા, જૂદે જૂદા જાણ રે;

- એવા અર્ધવાળા તે હતા, રત્નેગુણ ધારતા પ્રમાણ રે. ૩
- દક્ષિણ મુખથી છૂટા છૂટા, તેમ વળી ભિન્ન ભિન્ન રે;
સુવર્ણ સરખી કાંતિવાળા, નીકળ્યા યજ્ઞુર્વેદ મંત્ર તે દિત રે. ૪
- પરમેષ્ઠિ વિભુ પરમેશ્વરવિધુ—કેરા પશ્ચિમ મુખથી રે;
કુંદ સરખા પ્રકાશિત નીકળ્યા, શ્યામવેદ મંત્ર એત મુખથી રે. ૫
- વિધિ ઉત્તર મુખથી ભેદાયલા, કન્નલ સરખા શ્યામ રે;
ઘોરાઘોર સ્વરૂપવાળા, મંત્ર નીકળ્યા ઉદામ રે. ૬
- આભિચારિક શાંતિક એ બે, કર્મ પ્રતિપાદન કરનાર રે;
એવો અર્ધવર્ણ ઉત્પન્ન થાતો, જેને વિધિ મુખ ધરનાર રે. ૭
- તે મુખ સૌમ્યાસૌમ્ય સ્વરૂપવાળું, સત્ત્વ તમોગુણ સાર રે;
તેતાણા અધિક્યવાળું, મુખ મહાનિર્ધાર રે. ૮
- ઋગ્વેદ તે તો રત્નેગુણી છે, યજ્ઞુર્વેદ સત્ત્વગુણી જાણુ રે;
સામવેદ તમોગુણી માન્યો, પૂરા આપી પ્રમાણ રે. ૯
- અર્ધવર્વેદ સત્ત્વતમોગુણ ચુકતે, એમ એ અનુપમ ચાર રે;
છે તેજથી પ્રજ્વલિત પૂરા, પૂર્વકલ્પ પેર નિરધાર રે. ૧૦
- ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનકવાળા થયા તે, આદિ તેજે ઓમ્ કે'વાય રે;
તેના પ્રભાવથી જે તેજ તે, ઋગ્વેદ રૂપ લે'વાય રે. ૧૧
- યજ્ઞુર્વેદમય તેજ જે છે, સામવેદમય જે તેજ રે;
એ આધારરૂપ સર્વોત્તમ સહી, એક રૂપ તેજે જોજ રે. ૧૨
- શાંતિક પૌષ્ટિક આભિચારિક, એ ત્રય ઋગ્વેદાદિ ત્રયમાં લીન રે

૩ જવાપુષ્પ—લલ રંગનું એકજાતનું ફૂલ. ૫ પરમેશ્વરવિધુ—
પરમેશ્વર રૂપી વિધુ (ચદ્ર) કુંદ—મોગરાનું પુષ્પ ૬ ઘોરાઘોર—
ઘોર (ભયાનક) અને અધોર (સૌમ્ય) ૭ આભિચારિક—મારણ વગેરે
કર્મ કરનાર. શાંતિક—મારણ વગેરે કર્મની શાંતિ કરનાર. ૧૦ પૂર્વકલ્પ
પેર—પાછલા કલ્પમાં જેવા હતા તેવા

- થાય છે ને થતું આવ્યું, નથી વિમ નાપિ કંઈ ભિન્ન રે. ૧૩
- એમ અધિકાર નાશ થાતાં, આ જગત થયું નિર્મળ રે;
ઉર્ધ્વ અધોગતિ વક્ર સ્થાને, લાગ્યું શોભવા મહાબળ રે. ૧૪
- પછે તે વેદમય તેજ એકત્ર થઇને, પરમાત્માકેરા તેજમાં સાર રે;
સાથે રહી એકત્વ થાતું, તું માન્ય મુનિ નિરધાર રે. ૧૫
- આદિત્ય કરી જન કહે તેને, તેનું કારણ કહું સુખાણ રે;
આદિ કાળે ઉપન્યું એ, મહાતેજ પ્રમાણ રે. ૧૬
- હે મહાભાગ તે આ વિશ્વતું છે, નિર્વિકાર કારણ રૂપ રે;
ઋગ્યજુષ સામરૂપી છે, વેદત્રયી અનુપ રે. ૧૭
- પ્રાતર મધ્યાન્હ અપરાણહ સમયે, તે તપે છે સુખાણ રે;
હે દિવસતમ દિવા પૂર્વભાગે, ઋગ્વેદ રૂપ પ્રમાણ રે. ૧૮
- મધ્યાન્હે યજુર્વેદ રૂપે, અપરાણહે સામવેદ સ્વરૂપ રે;
તપન તપે છે સર્વદા, જે મહાભવનો ભૂપ રે. ૧૯
- પ્રાતરે ઋગ્વેદ મધ્યે, શાંતિક વસે છે સહી રે;
મધ્યાન્હે યજુર્વેદ મધ્યે, પૌષ્ટિક વાસ કરે રહી રે. ૨૦
- અપરાણહે સામવેદ મધ્યે, આભિચારિક રૂપ દષ્ટાય રે;
સપ્તિકાળે ઋગ્વેદમય છે, સાક્ષાત વિધિ મહાકાય રે. ૨૧
- સ્થિતિ કાળે હરિ યજુર્મય છે, હવાં કહું પ્રલયકાળ સ્વરૂપ રે;
સામમય રૂદ્ર છે પ્રલય કાળે, મહાકૂરૂપ અનુપ રે. ૨૨
- તેણે કરી તેના શબ્દ જે છે, તે અપવિત્ર ગણાય રે;
એ રીતે સૂર્યદેવ વશિયા, વેદ રૂપે મહાકાય રે. ૨૩
- એ વેદમાં વશી રહેલા, વેદ વિદ્યા રૂપ કેવાય રે;
પર પુરૂષ પાણુ કેવાય છે એ, વળી સનાતન રૂપ થાય રે. ૨૪

સૃષ્ટિસ્થિતિલય હેતુ એ છે, રજસત્વાદિકે ગુણ જોહ રે;
 એના આશ્રયથકી પ્રજ્ઞા વિગણુ, આદિક સજ્ઞા પામે એહ રે ૨૫
 વેદ કરી ને જાણવાનો, તે પુરૂષ તેજ પ્રમાણ રે;
 તેજ વેદમૂર્તિ મૂર્તિરહિત વળી, આદિ પુરૂષ સુજાણ રે. ૨૬
 સૌ દહધારીકેરા એ છે, દહધારી રૂપ અનુપ રે;
 જગતાધાર જૂત જ્યોતિ એહ છે, અજ્ઞાન લક્ષણ મહાભૂપ રે. ૨૭
 છે જાણવા જોગ વેદાતથી એ, છે પરથકી પર અપાર રે;
 એમાં પુરાણીજન કંઈ ન પ્રીછે, કહી જાય મુખથી સાર રે. ૨૮
 કહે શ્રોતા સમજે નહિ, પણ વક્તા ન મમજે કાઠ રે;
 શીખ્યાતણો નવ માલ હોયે, કદા જેમના માંહી રે. ૨૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, માર્તંડમાહાત્મ્યે જાણ રે;
 દ્વયધિક્ષતતત્ત્રોધ્યાય પૂરાણુ, અહીં થયો પૂર્ણ પ્રમાણુ રે. ૩૦

વસણ.

પૂર્ણ પ્રમાણ અધ્યાય થાતો, હરિ ભજે નરનારી રે;
 અચ્યુત કૈશવ કહી તાળી પાડો, દ્વિજગત સુણે આ વારી રે. ૩૧

કડવું ૧૭૩ મું.

રાગ રામઝી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ, તપન તપથકી પ્રજ્ઞાંડ;
 પરિતપ ઉપર નીચે લહી, વિધિ વિચારતા માડમાંડ. ટેક.
 જેને સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા અતિ, એવા પિતામહ પ્રજ્ઞાભૂપ;

- વિચાર કરવા લાગ્યા સહી, જોઇ સૂર્ય રૂપ અનુપ. માંડ્યે ૦ ૨
 આ સૃષ્ટિ સંહારતાણા હેતુ, મહાત્મા સૂર્ય સ્વરૂપ;
 તેના તેજથી સૃષ્ટિ મેં ને કરી, તેહ જશે અંધારે રૂપ. ॥ ૩
 એમ સૃષ્ટિ નાશ પામી જશે, કલ્પાય તેનાં કારણ અનેક;
 પ્રાણીમાત્રના પ્રાણુતો જળસદા, જળશોષણુ સવિતાનો ટેક. ॥ ૪
 જળવિણુ જગતી થશે નહિ, કદાપિ ઉત્પન્ન;
 એમ વિચાર વિધિએ કર્યો, સૂઝ્યું કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન. ॥ ૫
 પિતામહ પ્રભાએ એકાગ્ર થઇ, કરવા માંડ્યું સવિતાસ્તવન;
 વર્ણુકું તેહ યથામતિ, થાય જન સુણતાં પાવન. ॥ ૬
 પ્રભા કહે આ વિશ્વ સહુ, જે રૂપ છે સૂર્યદેવ;
 જે આ વિશ્વરૂપ છે સર્વદા, સાધુ તેની સમ્યક્ સેવ. ॥ ૭
 વિશ્વમૂર્તિ એવા સૂર્યનું, ધરે યોગી ધ્યાન અપાર;
 છે તેવા જ્યોતિ રૂપને મારો સહી, નેહથકી નમસ્કાર. ॥ ૮
 જેની કલ્પનામાં શક્તિ આવે નહિ, એવા ઋગ્વેદમય સાક્ષાત;
 જે યજુર્વેદનું સ્થાનક સહી, ઉત્પત્તિસ્થાન સામનું વિખ્યાત. ॥ ૯
 જે આદિદેવ સ્થૂળ રૂપે કહ્યા, વેદત્રયીમય સાર;
 જે સૂક્ષ્મ રૂપે ધર્મ માત્રનું, સ્વરૂપ શુદ્ધ માન્યું નિરધાર. ॥ ૧૦
 તે છે પરમ પ્રશંસનીય સદા, નિર્ભવા ચોગ્ય સુંદરશ્યામ;
 અખિલ વિશ્વના હેતુરૂપજો, આદિકાળે પરમ જ્યોતિધામ. ॥ ૧૧
 જેનું રૂપ કેવામાં આવે નહિ, જે છે પરથકી અતિ પર;
 સર્વ દેવાત્મા સ્વરૂપ છે, સ્થૂળરૂપ આદિદેવ મહાવર. ॥ ૧૨
 એવા સૂર્યનારાયણ દેવને, કરું હું નેહવડે નમસ્કાર;
 જે જળ જગતી સમીર રૂપ છે, પાવક રૂપ પૂર્ણ પ્રકાર. ॥ ૧૩

સુરાદિક વિષયભૂત ને, પ્રણવધી માંડીને સર્વ;
 સૃષ્ટિ રચું તારી શક્તિએ, આદિ શક્તિ એવી તારી મહાપર્વ. મા. ૧૪
 મારી ઇચ્છાથી કંઈ થતું નથી, સર્વ તારી શક્તિએ થાય;
 સ્થિતિ લય પ્રલય પાધરા, સૂર્યદેવ રૂપ મનાય. " ૧૫
 જગતીપર જળતું શોષણ કરી, રહ્યા અગ્નિ રૂપ ધરી સ્વામ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરીને કરો, હે પ્રભાકર પરિણામ. " ૧૬
 તમે વ્યોમ રૂપે વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા, અહો સૂર્યનારાયણ દેવ;
 જગતરૂપે તમે પચ પ્રકારના, છો રક્ષણકર્તા તત્તેવ. " ૧૭
 પરમાત્મ સ્વરૂપ યોગી ને જીએ, તે સમગ્ર મખમય તમ રૂપ;
 વિષ્ણુ સ્વરૂપી મખ કરી કરી, યજ્ઞતા યોગી અનુપ. " ૧૮
 હે વિવસ્વત આત્મ મુક્તિ ને ઇચ્છે, યતિ મહાયતિ જાણ;
 તે મનસંયમ કરી સર્વના, ઇશ્વર ભાણે તમને પ્રમાણ. " ૧૯
 તે તમને પરમ પુરૂષ કહે, ધરે એવા રૂપનુ ધ્યાન;
 હે દેવરૂપ યજ્ઞરૂપ પ્રભુ, યજ્ઞદેવ નેનું અભિધાન. " ૨૦
 ચિંતવન યોગીઓ કરે નેનું, એવું સૂર્યમહા સાર;
 પરબ્રહ્મ સ્વરૂપી પરમાત્મા, કરું હું નેહથડી નમસ્કાર. " ૨૧
 હે વિભુ તમારા તેજનો, ને છે મહાઉગ્ર સમુદાય;
 તે સૃષ્ટિને પીડા કરનાર છે, તો તે જોઈએ કરો સૂર્યરાય. " ૨૨
 હું પ્રભુ સૃષ્ટિ કરવા પત્પર થયો, થાઓ ભગ ત્વષ્ટા કૃપાળ;
 હે પ્રભાકર હું પ્રણામ કરી કહું, વિભુ થાઓ દીન પર દયાળ. ૨૩
 માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌણ્ડુકિ, એમ સૃષ્ટિકર્તા બ્રહ્મદેવ;
 સ્તવન કરતા વળી વળી, સાધી સમ્યક્ દેવની સેવ. " ૨૪

તદા સૂર્ય પ્રસન્ન થયા સહી, કર્યો તેજતણો ઉપસંહાર;
 અલ્પ તેજમાત્ર ધારણ કર્યું, વિધિપર કરી કૃપા તે વાર. માર્કંડેય
 તદા મહાભાગ કમળજન્માયે, પૂર્વકલ્પ જોવી વિશાળ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી સ્વલ્પમાં, સૂર્યે તજ્યુ તેજ વિકાળ. „ ૨૬
 કર્યા બ્રહ્માયે સુર અસુર સહી, કરી નરનારીની જોડ;
 પશુ પખી વૃક્ષ વેદીઓ, કર્યા નરક ભાગવા યોડ. „ ૨૭
 સહુ પૂર્વવત્ ઉપજાવિયુ, કર્યા નરક પુરાણી માડ;
 જે ધનલોભી થઇ નિરતર ફરે, ઘડાય તેમનો તે મધ્યે ઘાટ. „ ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમા, અધ્યાય આદિત્યસ્તવો નામ;
 અહીં ત્રયવિંશતતમોધ્યાય થયો, સુણે ભણે તેનું કામ. „ ૨૯

વસણ.

કામ થાયે સુણતા ભણતા, ધામ સ્વર્ગે શુભ મળે રે;
 મામ પૂરાયે મનતાણી, રામ તે જનશુ હજે રે. ૩૦

કડવું ૧૭૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય શિષ્ય જી, કહું સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ વશા વીશ જી,
 બ્રહ્માયે જન્મ કરિયું ઉત્પન્ન જી, થઇ મનમાં અતિ પ્રસન્ન જી. ૧

ઢાળ.

પ્રસન્ન થઇ વેદકરીન, પૂર્વ પેઠે જાણ;
 વર્ણાશ્રમ સમુદ્ર પર્યંત, દ્વિપ દેવ કર્યા નિર્વાણ. ૨
 દૈત્ય સર્પ પશ્વાદિ કીધા, આદિ આદિ મર્ચ;

- તેના રેંઠાણનાં પ્રમાણ સર્વે, કર્યા વિભાગ ધરી મન ધર્મ. ૩
- પ્રજ્ઞાસૂત્રુ જે મરીચિ તે, મસિદ્ધ પૂરાણ છે સહી;
- તેના પુત્ર કશ્યપ નાષિ થયા, ઉત્પત્તિ જેથકી સહુ લહી. ૪
- ક પાન કરતાં કશ્યપ કે'વાયા, દક્ષ કન્યા તેરને તે વર્યા;
- દેવ દૈત્ય નાગાદિકે સહુ, એવા એવા પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. ૫
- ત્રિલોક અધિષ્ઠાતા દેવ જે, તે અદિતિએ ઉપજાવિયા;
- અદિતિએ સહુ દૈત્યને, કશ્યપથકી નીપજાવિયા. ૬
- મહાપરાક્રમી ભયકારી દાનવ, થયા દનુથકી સાર;
- ગરુડ અરુણ વિનતાથકી થાતા, જે તેજસ્વી પુત્ર અપાર. ૭
- વૈષ્ણસાએ યક્ષ રાક્ષસ, કદ્રુએ જલિયા નાગ;
- મુનિએ ગધર્વને જન્મ આપ્યો, થઇ ક્રોધાધી લઘુ નદી મહાભાગ ૮
- રિષ્ટાથકી અપ્સરસ્ ગણ થાતો, પ્રસન્ન ઇશાએ ઐશવતાદિ હાથી;
- તામ્રાએ શ્યેનીઆદિકે કન્યકાઓજાણી, જેના થયા શ્યેન રૂંડાસાથી. ૯
- ભાસ કિર આદિકે પક્ષી સહી, થયા તામ્રાથકી ઉત્પન્ન;
- ઇલાથકી વૃક્ષ વેલી થાતી, પ્રધાથી જળ જંતુ તે દિન. ૧૦
- એ રીતે અદિત્યાદિ અગળાથકી, જેહુ સંતતિ ઉત્પન્ન થઇ;
- તેના પુત્ર પૌત્રાદિકથકી વળી, આ સૃષ્ટિ વિસ્તૃત થઇ રહી. ૧૧
- દીકરીને દાહિત્ર આદિક, થઇ તેમની અતિ સંતતિ;
- જેવડે આપ્તુ વિશ્વ વ્યાપ્યું, સુણ્ય કૈાલક્રિ તું ગદામતિ. ૧૨
- એ સર્વ કશ્યપ સુતમાં, દેવગણુ શ્રેષ્ઠ કે'વાય;

૫ ક ઇં—૬(પાણી) તુ પાન કરતા (કન્યાથી) ને કશ્યપ કે
હેવાયા. ૭ દનુ અને વિનના—કશ્યપની સ્ત્રીઓ.

- તે મધ્યના કેટલાક સત્વવત, કેટલાક રાજસ ગવાય ૧૩
- ઘણા તામસ રૂપ છે, એમ વિસ્તર્યો વિસ્તાર,
સર્વોત્તમ પરમેષ્ઠિ બ્રહ્મયજ્ઞે અર્પ્યો, સુરને ત્રિભુવન અધિકાર ૧૪
- વળી યજ્ઞભાગ લેનાર કીધા, અન્ય બધુ કોપ્યા તે વાર,
રાક્ષસ દૈત્ય દાનવ થયા ભેગા, લાગ્યા સુરને દુ ખ દેવા અપાર ૧૫
- એ કારણથી તેમને, એક સહસ્રદેવવર્ષ પર્યંત,
મહાદારૂણ ચુક્ર થાતુ, જેમા હાર્યા દેવ મહંત ૧૬
- હે વિષ્ણુ જે બલિષ્ઠ હુતા, દૈત્યદાનવ બાણ,
તે જયશાલી થયા પૂરા, રાક્ષસાદિક પ્રમાણ ૧૭
- દૈત્ય દાનવ છૂટ્યા ત્યારે, સ્વઠામથી કાઢ્યા દેવ,
થયા ત્રિભુવનસ્વામિત્વ વિહોણા, જોઈ જન સાધતુ નવ સેવ ૧૮
- યજ્ઞભાગ મળતો નહિ એવી દુર્દશા પામ્યા સુર,
જોઈ અદિતિને ચિંતા ઉપની, બળ વૃદ્ધિ પામ્યુ અસુર ૧૯
- શોક સંતપ્ત થઈ સુરજાયા, તેણે ધારી સૂર્યની કરવા સેવ,
પરમ પ્રયત્ને તપ આરભ્યુ તજી તન મનથી આહુમેવ ૨૦
- તે નિયમિત ભત્ર ભોજન કરતી એકાગ્ર ચિત્ત કરી બાણ,
વૃત્તધારિણી થઈ મોહમારિણી, ભજતી વ્યોમના ભગવાન ૨૧
- તેજપુજ આકાશમા જે, દિવાકર મહાદેવ,
તેતણી સ્તુતિ તે કરવા લાગી તે કાળે તતખેવ ૨૨
- અદિતિ કહે હે દહધારીના, આધાર દેવ સનાતન ઇશ,
પરમ સૂક્ષ્મ સુવર્ણ સરખા, તમવિણ સૂઝે નવ દિશ ૨૩
- દહધરનાર વળી દહધારીના, દહરૂપ દેવ કહું નમસ્કાર,
હે ગોપતે! જગતપકાર અર્થે જળ શોષશકરો વારવાર ૨૪

- તારા તીવ્ર રૂપને કરંછું હું, નેહવડે નમસ્કાર;
આઠ માસમાં ગ્રહણ કરેલા, વિદ્યુત્તરસ ધરનાર. ૨૫
- તે તારા અતિ તીવ્રરૂપને હું, કરું નેહથી નમસ્કાર;
તે સર્વ રસ જૃઙ્ગિઅર્થે, વળી અર્પતા નિર્ધાર. ૨૬
- તદા તૃપ્તિકારક રૂપ તમારું, થાય મેઘરૂપ અવિધાર;
એવા સવિતા દેવ તમને, કરું નેહવડે નમસ્કાર. ૨૭
- મેઘ જળવડે ઉત્પન્ન કરતો, ઝોલધીસાગૂઠ અપાર;
પરિપક્વકર્તા ભાસ્કર રૂપને, હું કરું નેહ નમસ્કાર. ૨૮
- હે પ્રભાકર અતિશે હિમનો, ત્યાગ ભાગ કરી સહી;
સમય સમયની વનસ્પતિનું, પોષણ કરના સ્થિર રહી. ૨૯
- તદા સ્વરૂપ શીતળ થાય તમારું, જગ જવાડણહાર;
તેવા સવિતા દેવને હું, કરું નેહથી નમસ્કાર. ૩૦
- હે સૂર્ય દેવતા વસંત ઋતુમાં, નહિ અતિ શીતલ ગુણભંડાર;
નહિ અતિ તીવ્ર રૂપ તમારું ભાનુ, કરું તેવા રૂપને નમસ્કાર. ૩૧
- સર્વ દેવ પિતૃને તૃપ્ત કરતા, તૃણ ધાન્ય પક્વ કરનાર;
વૃક્ષવેલીના જીવનહેતુ, છો અમૃતમય નિર્ધાર. ૩૨
- એવા તમારા રૂપને, ગુરુ પિતૃ પાન કરના સાર;
એવા સોમાત્મક સૂર્યને, કરું હું નેહથી નમસ્કાર. ૩૩
- તૃપ્તિ દાહ એ ઉભય રૂપે, શશિ વન્હિ ચુક્ત અપાર;
હે વિશ્વસ્વરૂપી ગુણાત્મક પ્રભુ, કરું હું નેહ નમસ્કાર. ૩૪
- હે વિભાવસુ ઋગ્ વેદ્ય ન, સામનું ઐક્ય કરનાર;
એ ત્રિનામ રૂપ વિશ્વે તપે છે, કરું નેહ તેને નમસ્કાર. ૩૫
- પરમ સૂક્ષ્મ છે ઓમ્યકી જે, નિર્મલ અનંત રૂપ ઉત્તમ આર;

- તેવા સદાત્મક સૂર્યને હું, કંઈ નેહવડે નમસ્કાર. ૩૬
- માઈડેય કહે છે ઢોહડુકે, સૂર્યને પ્રસન્ન કરવા માટે;
દુરંધા જેને ઉપની અતિશે, જોણે તજ્યાં પાણી પાટ. ૩૭
- આહાર તજિયો વિહાર તજિયો, નિયમ પાળી યેઠી તેહ;
આ સૂર્યસ્તોત્રનો દિવા રાત્રિ, જપ કરતી કંઈ દેહ. ૩૮
- એમ અતિકાળ વીતી ગયો ત્યારે, દક્ષિણતાએ નભ મોઝાર;
સૂર્ય દેવ પ્રત્યક્ષ દીડા, તે કેવા હતા તે વાર ૩૯
- લ્યોમ બોમે રહેલા તે, અતિ તેજસ્વી સૂરજદેવ;
કિરણમાળાથકી ન કોઈએ, નિરખી શકે કરવા સેવ. ૪૦
- એવા તેજપુંજ સૂરજ હતા, કે તેજ પર્વતાકાર;
એવા દેવ જોઈ અદિતિ ત્યાં, પહી ગભરાટમાં અપાર. ૪૧
- પછે ધીરજ રાખી બોલી સૂર્યશુ, હું તમને નિરખી નવ શકું;
કૃપા કરો કંઈલાનિધિ તો, વરદાન લેવાને ટક. ૪૨
- નિરાધાર હું પૂર્વથી સહી, તેમાં તમારું સ્વરૂપ;
કંઈ કરી દૃષ્ટિ કરાય એવું, હવું આકાશે રૂપ. ૪૩
- તેવો તેજનો સમૂહ અધુના, હું પૃથ્વીપર પાણુ જોઈ;
ગભરાઈછું હું અતિશે પ્રભુ, રહી વરદાન ઇચ્છા જોઈ. ૪૪
- માટે દિવાકર ભજત ઉપર, વિભુ કંઈલા કરનાર;
સ્વસ્વરૂપ કરો તમે સૂર્ય દેવા, જ્યમ હું જોઈ શકું આ વાર. ૪૫
- હું છું તમારી સેવકી, કરો મુજ પુત્ર રક્ષણ આજ;
તમે પ્રજ્ઞાકેરૂં રૂપ ધરીને, સૃષ્ટિ સર્જતા મહારાજ. ૪૬
- જગતકેરી સ્થિતિ કરવા, પ્રવર્ત થાઓ છો પૂર;
તેવું રક્ષણ કરો છો રાતદહાડો, વળી અંતે લય કરે મહાસુર. ૪૭
- આ સર્વ વિશ્વમાં તમ પાળે, બીજી ગતિ નથી ક્યાંહી;

- બ્રહ્મા નિઘણુ રૂદ્ર આદિક, ઇંદ્ર કુખેર જોઇએ જ્યાંહી. ૪૮
- અર્ચમા વરૂણ વાયુદેવ જે, ચંદ્ર અગ્નિ ને આકાશ;
નગ અબિધ સર્વે રૂપ તમારાં, છે પ્રભાકર પ્રકાશ. ૪૯
- તમે સર્વકેરા સદા આત્મા, રૂપ અનુપમ આપ;
તમે દેહધારી સૂર્યકેરું, કયમ સ્તુતિ કરી કરું હું માપ. ૫૦
- સ્વકર્મોસકંત દ્વિજજન, યજ્ઞ કરતાથકા વિધિ વિધિ રૂપ;
પદોએ કરી નિત્યપ્રતિ તમારું, કરે યજન શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૫૧
- સમાધિ સંયુક્ત થયલા, ઇંદ્રિયજીત નર નિર્વાણ;
ધ્યાન ધરતા તમારું તે, પામે પરમપદ કુળાણ. ૫૨
- હે તપન વિશ્વે તમે તપતા, પાચન પ્રભાકર કરનાર;
રક્ષણ કરો ભક્ષણ કરો છો, હે મધુ મગટ વિશ્વ ધરનાર. ૫૩
- વારિવાળે કિરણે કરી, આહુત્તાદ અર્પો દેવ;
બ્રહ્મારૂપે નિશ્વ સરજો, નિઘણુરૂપે પાળતા તતખેવ. ૫૪
- યુગાતમાં રૂદ્ર રૂપ ધરીને, કરતા સહાર સ્વયં એક;
મધુ પુરાણી જનના કૃત્યકેરો, અહગ્નિશ કરાવતા વિવેક. ૫૫
- જો કાળી રાત્રિ રહે સદા તો, કરે કાળાં કૃત્ય અનેક;
કિંતુ દિવાકર દિવા મકટે, તને કૂડો ધરિયો ટેક. ૫૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અધ્યાય દિવાકર સ્તુતિર્નામ;
થયો ચતુરધિક્ષતતતમોધ્યાય પૂરણ, કૃપાકરી રાજવલોચન રામ. ૫૭

વસણ.

- રાજવલોચન રામ મધુએ, પ્રેમાનંદ પર પ્રેમે કરી રે;
કૃપાદષ્ટિ કરો વૃષ્ટિ અમૃત, વરસાવી ચિત્ત ચારૂ ધરી રે. ૫૮

કંકણું ૧૭૫ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માકંડેય કહે મહામુનિ જી, સમ્યક્ મકારે લે તુ સુણી જી;
 પછે સ્વતેજેમંડળમાથી જી, મભાકર પ્રગટ થયા ત્યાથી જી. ૧
 ઓછું તંજ કરીને આવ્યા જી, તપ્ત તામ્રકાંતિ સરખા ભાવ્યા જી,
 એવા દૃષ્ટિએ પડ્યા દેવ જી, નીરખી કરવા માડો અનિતિએ સેન જી. ૨
 પછે સૂર્યને કે'વા લાગી અદિતિ જી, ધન્ય દેન તમે કરી મુજપર પ્રીતિજી;
 સૂર્ય કે' ઇચ્છિત વરદાન માગો જી, હુ ખ દીનતા સર્વે ત્યાગો જી. ૩
 તદા કરી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર જી, વદી જોઈ સૂર્યને કને નર જી,
 વરદાન આપનાર મહાન જી, તેની કરે શું સ્વાગતા ગુણુનાન જી. ૪
 થાઓ મભાકર મુજપર પ્રસન્નજી, થયા અધિક બલિષ્ઠ દાનવ ઉત્પન્ન જી;
 તેમણે મારા સુત કનેથી ત્રિલોકજી, યજ્ઞભાગ લાધો તેણે થયો શોક જી ૫
 એવું છે માટે મહામભાકર જી, કરો કૃપા મુજપર વર જી;
 તમે ધરો અશાવતારી સ્વરૂપ જી, થઈ રહો દેવ બ્રાતા અનુપ જી ૬
 પછે કરો તેમના શત્રુકેરો નાશ જી, વા રચો મતગમનો તમે પાશ જી,
 ગમે તેમ કરી દિવાકર દેન જી, જો મારે તપે પ્રમન્ન થયા તતખેવ જી ૭
 તો મારા સુત યજ્ઞ ભાગને પામે જી, વસે ધણારણી થઈ ત્રિલોક મામે જી;
 કરો કૃપા એવી સૂર્ય દેવ જી, તમે દો જગતપાલક રહિત અહમેવ જી ૮
 તમે શરણાગતનુ સકટ ટાળો જી, મહાદુઃખથી દેવ સ ભાજો જી;
 માકંડેય કહે પછે જગજર્ણી જી, સમર્થ ભગવાન ભાસ્કર જગતકર્તા જી. ૯
 પ્રસન્ન મુખે અદિતિ પ્રત્યે ખોલ્યાજી, તે મારા અતુલ તોલને તોલ્યા જી;
 હુ સદસાશે કરી તુજ ગર્ભમાટે જી, થઈશ ઉત્પન્ન જોશે જ્યાહે જી ૧૦

૨ તપ્ત તામ્રકાંતિ—તપાનેવા ત્રાખા જેતુ તેજ. ૧૦ સદસાશે—
 હજારમે ભાગે

તારા સૂનુના રાત્રુ જેહુ છ, તેનું સૂનું કરી નાખીશ નિઃસદેહુ છ;
 નાશ કરતાં કરીશ નહિ વાર છ, એમ કહી અંતર્યામ હવા આતકાર છ. ૧૧
 અદિતિ અભીષ્ટ મેળવી ત્યાય છ, તપથી નિવૃત્ત થઇ ગઇ આશ્રમ માંય છ;
 પછે કેટલાક દિન ગયા પૂઠે છ, સૂર્યદેવ અદિતિને ત્રૂઠે છ. ૧૨
 સસહસ્ર કિન્નરુમાંથી એક છ, સૌ સુમનને આજ્ઞા કરી ધરી ટેકે છ;
 એક ડિરણે દેવ માતાને પેટ છ, જન્મ લીધો ઉતારવા સુર વેઠે છ. ૧૩
 હે દિવ્ય અદિતિ જાણતી હતી છ, હું થઇ છું દિવ્ય ગર્ભવતી છ;
 તેણે કરી પવિત્રતા તેણે રાખી છ, કૃષ્ણાંદ્રાપણાદિકની રાખી આખી છ. ૧૪
 વ્રત સાવધપણેથી આધ્યું છ, બીજા કશામાં મન નવ બાધ્યું છ;
 કરકપત્રુનિ કોપ કરી કે'વા લાગ્યા છ, તે અપવાસ કરવા ક્યાં માગ્યા છ. ૧૫
 નિત્યપ્રતિ કરી અપવાસ છ, ક્યા ગર્ભાંડને પ્રગટાવે ત્રાસ છ;
 શુ મારી નાખવા બેઠી તેને છ, અદિતિ ઉત્તર નવ દે તેને છ. ૧૬
 પણ રોજ પૂજતા પતિ એવું છ, તદા કોપાવિષ્ઠ થઇ કહે કેવું છ;
 આ રહ્યું ગર્ભ માંહેનું અંડ છ, મર્ણુ નથા પામ્યું પ્રચંડ છ. ૧૭
 એ તો ગત્રુને હણુના ધરો છ, જોણે કરી મારા દુ ખ દારિદ્ય જશે છ;
 માર્કંડેય કહે એમ કહી છ, પતિ વેણથી કોપી રહી છ. ૧૮
 એવી દે માતાએ કર્યું શુ ય છ, સુર્ય કહું તેજસમૂકથી પ્રજનલિત હું ય છ;
 એવા ગર્ભને કાઢી નાખ્યો છ, ઉદર વિષે તેને નવ રાખ્યો છ. ૧૯
 ઉગતો મૂર્ય મરણ જોઈ તન છ, મહાતેજસ્વી ગર્ભ પાવન છ;
 તેનું દર્શન થાનાની વાર છ, કરકપ ત્રુતિ કરવા લાગ્યા અપાર છ. ૨૦
 પૂર્વ ઋગ્વેદ ઋચાએ કરી છ, અ દે સ્તુતિ કરવા ચિત્તમાં ધરી છ,
 એમ સ્તુતિ કરી ઘણી વાર છ, તદા ગર્ભ અંડ બેઠી નીકળતો સાર છ. ૨૧
 કમળપત્ર સમ ક્રાંતિનાજો છ, તેજે દિશામુખ વ્યાપ્ત કર્યા ભાજો છ;

એવા માર્તંડ દેવ થયા ઉત્પન્ન છે, અંતરિક્ષે નાદ થતો પાવન છે. ૨૨
કરી મુનિસત્તમને સંબોધન છે, જ્યમ જળસંયુક્ત મેઘ ગર્જે મુનિજન છે;
ગભીર વાણીએ કરી ત્યાંય છે, આકાશવાણી થાતી કશ્યપ જ્યાંય છે. ૨૩
આકાશવાણી કે' કશ્યપ તેંય છે, આ અંડ માર્થુ કહ્યું જ્યે છે;
તેણે કરી આ તારો પુત્ર છે, માર્તંડ નામે થશે મહાસૂત્ર છે. ૨૪
એ સમર્થ દેવ સૂર્યનો અધિકાર છે, વિશ્વે પ્રવર્તાવશે નિરધાર છે;
કરશે યજ્ઞભાગ લેનારનો નાશ છે, સુણી આકાશવાણીનો આભામ છે. ૨૫
હર્ષ પામ્યા અતિશે દેવ છે, ગયા સ્વધામે તે તતખેવ છે;
દુષ્ટવાનવનુ બળી સર્વ છે, નાશ પામ્યું ને ગગિયા ગર્વ છે. ૨૬
પછે દેવ સહિત ઘેંદ્રે જઈ છે, દૈત્ય દાનવ બોલાવ્યા યુધ્ધે સહી છે;
તે પણ આવ્યા સમરે તત્કાળ છે, સુરઅસુરનું યુદ્ધ થયું વિકાળ છે. ૨૭
શસ્ત્રાસ્ત્રે અખિલ જગત છે, થયું વ્યાપ્તમાન ને મોહાસક્ત છે;
તે યુદ્ધમાં મર્તંડની દષ્ટિથકી છે, અસુર ગણ રહ્યા નવ ઠકી છે. ૨૮
બળી ભસ્મ થઈ ગયા ભૂર છે, હારવા લાગ્યા દાનવના શૂર છે;
જેત જેતામાં સર્વે ત્યાંય છે, માર્તંડ કૃપાએ જમપુર જાય છે. ૨૯
પછે દેવ કરવા લાગ્યા સ્તવન છે, અતિશે હર્ષ પામી તે દિન છે;
કરતા ઉભયનુ સ્તવન ત્યાંય છે, તેજહેતુ માર્તંડ અગ્નિ જ્યાંય છે. ૩૦
સર્વ દેવને પૂર્વની રીતે છે, પ્રાપ્ત કરી આખ્યા અધિકાર પ્રીતે છે;
યજ્ઞભાગ અપાગ્યા સર્વ છે, ટાળી દાનવકુળનો ગર્વ છે. ૩૧
માર્તંડ સ્વઅધિકાર કરવાલાગ્યા છે, અગ્નિગોળાસમ થઈ અનુરાગ્યા છે;
સૂર્ય કદંબ પુષ્પ સમાન છે, અધો ઉર્ધ્વ કિરણે કરી મહાન છે. ૩૨
નહિ અતિ સ્ફુર્ણાયમાન છે, એવુ શરીર ધરી મતિમાન છે;
તપવા લાગ્યા જગતને માટે છે, દેવતા પુરાણાજન વાટેવાટે છે. ૩૩
નિમદેવી-દિવના અરિ છે, ભટના બોમિયાની શિખા ધરી છે;

આતુર્વિંશીની સા'ય કરી છ, કવિ નહિ તેની વાત ઉર ધરી છ. ૩૪
કરી પુરાણી તેનાથી પરી છ, માર્કંડેયમાં માર્તંડોત્પત્તિ ઉચ્ચરી છ;
કર્ચો પંચાધિકશતતમેધ્યાય ધ્યાન ધરી છ, થયા સા'ય કરતા હરિ છ. ૩૫

વસણ.

સા'ય કરતા હરિ થયા ત્યારે, દિને ગાયા ગુણગણ જાણ રે;
આતુર્વિંશી કાંઈ ન જાણે, સહુ કરે પુરાણી પ્રમાણ રે. ૩૬

કંકણુ' ૧૬૭ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે રે, મુણ્ય કૌષ્ઠકિ મુનિ તુંય;
હવાં માર્તંડપત્ની કહું રે, થઈ કવણ તે તો હુંય. ૧
વિશ્વકર્મા પ્રજાપતિ રે, માર્તંડ જોઈ થયા પ્રસન્ન;
તેમણે સવિતા વિનવી રે, આપી કન્યા રૂપ રતન. ૨

ઠાળ.

કન્યા રૂપ રતન અર્ધ્યુ, જેનું સંજ્ઞા એવું નામ;
તેને વિષે સવિતાથકી, સુત વૈવસ્વત હવો મહાધામ. ૩
તે મહી મધ્યે મનુ મોઠો, થયો કહો પ્રથમ;
સંજ્ઞા વિષે સવિતાએ સહી, ત્રણ સંતાન ઉપજાવિયાં અતિ રમ્ય. ૪
પુત્ર તે મધ્યે જો હતા, યમુના કન્યા જાણ;
વિવસ્વાન મોઠો સર્વથી, હવાં કહું યમ યમી પ્રમાણ. ૫
શ્રાદ્ધદેવ પ્રજાપતિ જે, યમ નામ પૂરણ કામ;

૨ આપી ઇવ—કન્યા રૂપી રતન અર્ધ્યુ' અથવા, રૂપે રતન જેવી
કન્યા આપી.

- અધમોધમ ઉદ્ધારણી જે, રમી સુદર રથામં. ૬
- એ જીંડવાનાં જે હતાં, સવિતાનાં સંતાન;
- અધિક તેજે સચરાચરને, પરિતાપ કરતા નિવસ્વાન. ૭
- એવુ ગોળાકાર સ્વરૂપ જોઈ, તેજ સહી શકી નવ નાર;
- સ્વછાયા ને સજ્જા નિહાળી, વધી વેણુ તે વાર. ૮
- હે કલ્યાણી કલ્યાણ થાઓ તારું, હું અવિતા ગેહ જવાની છુય;
- તો તારે મારી આશાથકી, રે'વુ વિકારરહિત કહું હુય. ૯
- આ ઉભયસુત છે મારા, વળી મુંદર કન્યા જોઈ;
- તેને સારી રીતે પાળવાં તારે, ન દમવી કોની દેહ ૧૦
- આ વાત સવિતા દેવને તારે, કેંવી નહિ કો દિન;
- છાયા કહે અહો સજ્જા, જ્યાં લગી કેશ સાહી કરશે નહિ દીન ૧૧
- વા શાપ દશે નહિ સૂર્ય મુજને, ત્યાં લગી આ તારી વાત;
- હું કોઈ રથજો કે'નાર નથી, તું જાણુ સર્વ આક્ષાત. ૧૨
- તારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાજે, સુખેથી થઈ શાત,
- છાયાનુ એવુ વચન સાંભળી, જાતી સંજ્ઞા પિતાગેહ મહાદાંત. ૧૩
- ત્યાં જઈ તે વશી સહી, મૃગનયની કેટલાક માસ;
- પછે ઘણી વાર તેના પિતાએ, જાવા કહ્યું પતિ પાસ. ૧૪
- ત્યારે અશ્વિનીનું રૂપ લેઈ, ગઈ ઉત્તરકુરુ દેશ મોઝાર;
- ત્યાં અન્ન જળ તજી તપ આરભ્યુ, પતિવ્રતાએ નિરધાર. ૧૫
- હે મુનિસત્તમ ગઈ જ્યારે, સંજ્ઞા પિતાને ઘેર;
- ત્યારે છાયા સજ્જાએ યથાર્થ રીતે, પાપી પતિની ઘેર. ૧૬
- સવિતાકેરી સેવા સાંધી, રંચ ન પડિયા ફેર;
- આ સજ્જા મારી પત્ની નિશ્ચે, એમ સૂર્ય જાણતા હતાં અ. ઘેર. ૧૭

૬ શાલ્લકે—૧ મેતુઓ પિતૃઓનો પ્રગ્નપતિ—મુખ્ય ૧૭ હર્તા ૪૦—
(વક્રોક્તિ) આખા વિશ્વનુ અધેર હરનારા છતા પોતાની સ્ત્રી બદલાઈ
તેર્જણવામાં ન આવ્યું !

સંજ્ઞા સતી જાણી તેની સંઘાતે, સંગમ કર્યો સૂર્યદેવ;
 બે પુત્ર ને એક પુત્રી મગટી, ત્યાં તે વેળાએ તતખેવ. ૧૮
 એ ઉભયમાં જે પ્રથમ મગટયો, તે જ્યેષ્ઠ ભ્રાત્ર મનુ જેવો થયો;
 સાવાણું નામ તેનું પડિયું, સંશય સૂર્યને નવ ગયો. ૧૯
 દ્વિતીય પુત્ર શનૈશ્વર થાતો, નવ ગ્રહમાં પ્રખ્યાત;
 તપતી નામે કન્યા થાતી, તેને સંવરણ નૃપ વર્ષો સાક્ષાત. ૨૦
 પૃથ્વી મળધી જેહ છાયા, જેણે સંજ્ઞાકેરું ધર્યું હતું રૂપ;
 તે જેવો સ્નેહસ્વભાણે ધરતી, તેણું સંજ્ઞાસુતનું જોતી ન સ્વરૂપ. ૨૧
 જે સ્વભાણ કરતાં પ્રથમ જન્મેલાં, સંજ્ઞાકેરું સંતાન;
 તે આંખના પાટા જેવાં લાગતાં, તે તો હતાં ત્રણ મહાન. ૨૨
 વિચક્ષણ મનુએ સહુ સર્વે, સ્વપિતાજી કબ્લ દે જેહ;
 હલકા પેટની હલકું વદતી, તે સહુ સહન કરતો નિઃસંદેહ. ૨૩
 કિંતુ યમથી તે સેવાયું નહિ, તેણેકરી તેણે મારી માતને લાત;
 બાલત્વથી કે દૈવબળથી, થઈ પડી લાત તે મોટી ઘાત. ૨૪
 યમે સંજ્ઞાને લાત મારી, તેથી તે કર્ત્રિમ કોપી અપાર;
 તેણે યમને શાપ દીધો તહીં, તેં કર્યો નવ મઠમતિ વિચાર. ૨૫
 તારા પિતાની જેહ પત્ની, તે ગણવી ગુરુજન સમાન;
 તેને તેં પગની લાત મારી એ, સુધી નહિ કંઈ સાન. ૨૬
 માટે તેં જે પદ લાત ઉગામી, તે તૂટી પડો તારો પાગ;
 એમાંકંઈ અસત્ય ન સમજશ, એમ શાપ દીધો કરી સ્નેહ ત્યાગ. ૨૭
 એ શાપથી યમના અંતરમાં, ઘણું કબ્લ મગટયું પ્રમાણ;
 તે મનુને સાથે લેઈ ગયો, જ્યાં હતા ધર્માત્મા સૂર્ય સુન્દર. ૨૮

- સૂર્યનારાયણને નિવેધું, જે જે બનિયું વૃત્તાંત;
 યમ કહે છે દેવ અમારી, માતા જે મહાંત. ૩૯
- તે સમાન સ્નેહ રાખતી નથી, અમો સર્વ બાળક પર સાર;
 અમો મોટા સુતને પડ્યા મૂકીને, નાનાપર સ્નેહ ધરે અપાર. ૩૦
- અમારૂં પોષણ કરતી નથી એ, નાના સતાન આગળ નિર્વાણ;
 તેણે કરી મેં પાદ ઉગામ્યા, એ તો સત્ય પ્રમાણ. ૩૧
- કિંતુ મેં લાત મારી નથી તેને, તોય થઈ એટલી મારી જૂલ;
 મૂઢત્વ કે બાલકત્વથી એ, વૈરનું વશિયું મૂળ. ૩૨
- તે આ સમયે ક્ષમા કરો, હે સર્વ તપનારમાં શ્રેષ્ઠ;
 થઈ ક્રોધી હું બાળને શાખ્યો, એમ કો માત કરે નવ નેષ્ટ ! ૩૩
- તેણેકરી હું માનું પિતાજી, એ નથી મારી માત;
 પુત્ર કુપુત્ર થાય કદા પણ, માત કુમાત સુણી નવ ખ્યાત. ૩૪
- તો તારો પગ તૂટી પડ્યો, એવું જનની ભાષે કેમ;
 માટે પ્રગટે છે એના વિષે મને, સૂર્ય દેવ અતિ વે'મ. ૩૫
- તો આ મારો પગ તૂટી પડે નહિ, એવો કરો કાંઈ ઉપાય;
 સૂર્ય કહે પુત્ર તારા જેવાને, વળી સદા ધર્મજા જેની કાય. ૩૬
- સત્યવાદી સાચો તુ કોપે ભરાયો, એ સંશયની વાત;
 ઘોળામાંહે કાણું કંઈ નિશ્ચે, માટે વિચારવું નેઈએ વિખ્યાત. ૩૭
- હે બ્રાત સર્વ દાપતણું નિવારણ, છે શાસ્ત્રપુરાણની માંય;
 પણ શાપ દે માતા સુતને કોપી, તેનું નિવારણ નથી ક્યાંય. ૩૮
- હે સુત તારી માતાનું વેણ મિથ્યા, કર્યાતણું નથી પ્રકાર;
 કિંતુ તારા પર સ્નેહને લીધે કંઈ, કૃપા કરીશ નિધાર. ૩૯
- તારા પાદમાંથી આમિય લેઈને, કૃમી પડશે પૃથ્વી મોઝાર;

એ પેરે તુજ માત વેણ સુત, સત્ય થશે નિરધાર. ૪૦

તુજને શાપથી ભય નહિ થાયે, એમ કહી શાંત થયા સૂર્યદેવ;
યમે પાગ લાગી ત્યાં પિતાકેરી, સમ્યક્ સાધી સેવ. ૪૧

પછે સૂર્ય છાયા પાસે જઈ વદતા, આપણા સર્વ બાળક છે સમાન
એમ છતાં બેદ કેમ તે પાડ્યો, નાના મોટા વિષે ગુણવાન. ૪૨
એમ જોઈ વિચાર થાયછે, કે તું સંજ્ઞા નારી નો'ય;

કોઈ અન્ય તેને સ્થાનકે તું રહીછું, આજ સત્યકહે તું સોય. ૪૩
હું કહું છું એમ હોય નહિ તો, માત કુમાત ન થાય;

છોડું કછોડું થાય છે સઘળે, પણ કોઈ શાપ ન દેતી માય. ૪૪
માર્કંડેય કહે એમ સૂર્ય વધા પણ, મૂકવા ન દીધો સંજ્ઞાએ હાથ;
સત્ય કયા સમજાવી નહિ રજ, વદી તે એમ કેમ બોલો નાથ. ૪૫

તદા સૂર્યે આત્મવૃત્તિ એકાગ્ર કરીને, ધ્યાન ધરી જોયું યથાર્થ;
દિવસ હતો મુઠે સર્વજાણ્યા, કે'વા જોઈએ જીવતીઓના સાર્ય. ૪૬
ધ્યાનાસક્ત ધણીને જોઈ, છાયાની કંપી કાયા;

શાપ દશે સૂર્યદેવ સહુ જાણી, મિથ્યા કરી દશે માયા. ૪૭
તેમના જાણતા પે'લાં કહું હું, એમ વિચારી અપ;

ચરચર ધ્રુજતી છાયાસંજ્ઞા, સહી શકી નવ તાપ. ૪૮
તેણે વર્ણવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, એ સાંભળી સવિતાદેવ;

કાયા મધ્યે ક્રોધ ધરી કરી, ગયા શ્વશુરને ગ્રહ તતખેવ. ૪૯
ક્રોધાગ્નિએ બાળવા ઇચ્છતા, એવા જોઈ સર્વનું જાણ;

યથાવિધિ પૂજન કરતા ત્યાં, સમ્યગાચરણી શ્વશુર પ્રમાણ. ૫૦
વિશ્વકર્માએ વિવસ્વાનને, શાંત કરી કહ્યું આમ;

અતિ તેજથી વ્યાપ્ત રૂપ તમારૂં, સહી શકી નવ તમ રયામ ૫૧
 તેણે કરી ગઇ સંજ્ઞા વનમાં, ઘેડી આરંભી તપ ઉદામ;
 સદાયરણી સતી તે આજ મળશે, વન મધ્યે તમને મહાધામ. ૫૨
 મહાતપથી તન તાપ્યું તેણે, તેના જ્યારે આંચો નહિ ઉપાય;
 એક પ્રહારેવનુ વચન હું બાણું, તમે કહો તો કહું સૂર્યરાય. ૫૩
 સૂર્ય કહે સુખેથી લાખો, હું છું સાંભળવા તૈયાર;
 ત્યારે વિશ્વકર્મા કહે આ તેજ તમારું, જે છે અસહ્ય અપાર ૫૪
 તે જેવું જોઇએ તેવું કરી દઉં, જે ઇચ્છા મનમાં હોય;
 કંઈ અલાભ થાયે નહિ પ્રભુ તમને, નવ ભક્તજનનિ દે કોય ૫૫
 પૂર્વે સૂર્યસ્વરૂપ ગોળાકાર હતું, તેથી સૂર્યે કહ્યું કરો તેમ,
 આજ્ઞા લેઇ પછે વિશ્વકર્માએ, શાકદ્વિપ વિચાર્યો ક્ષેમ ૫૬
 ત્યાં સવિતાકેશ તેજને નાખ્યું, ચક્રબ્રમણમાં નિર્ધાર;
 એમ આરોપી વિશ્વકર્માએ, ઝોણું કરવા માડ્યું તે વાર. ૫૭
 સર્વ જગતના નાભિરૂપ જે, સૂર્ય દેવ મનાય,
 તેના ભ્રમણથી ભભવા લાગ્યું સહુ, કહું તેની આજ કથાય. ૫૮
 અખંધ નગ કાનન સહિતે, અખિલ પૃથ્વી ચઢી આકાશ;
 વિદ્યુ ગ્રહ ને તારિકા આદિક, સહુ આકાશ ક્ષેત્રભામ્યુ પ્રકાશ ૫૯
 સમાકુલ થઇ નીચે આવ્યું તે, સમુદ્ર જળમા ક્ષેત્રભ થયો ઉત્પન્ન;
 મહાગિરિ તૂટવા કૂટવા લાગ્યા, તેના પડવા લાગ્યા શિખરપાવન. ૬૦
 મુનિસત્તમ ક્ષુવાધારે રહ્યા જે, સહસ્ત્રાવધિ સ્થાનક જેહ;
 તે ભ્રમણ કરતાં કિરણે બધાઇ, અધોગતિ કરવા લાગ્યા તેહ ૬૧
 વેગે કરી ભ્રમણ કરવાથી, વાયુએ વિખરેલા ચારે પાસ;
 મહામેઘ ભયકર ગર્જના કરતા, પામતા વિખેરાઇ ત્રાસ. ૬૨

હે મુનિસત્તમ સૂર્ય ભ્રમણે, પડયાં ગભરાટે પૃથ્વી આકાશ;
 રસાતળ ને અખિલ વિશ્વ ત્યાં, વ્યાકુળ થઈ થયું ઉદાસ. ૬૩

સર્વ ત્રિલોક આક ચઢ્યું એમ, જઈ પ્રજ્ઞાદિક મળિયા દેવ;
 સહુ સૂર્યની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, એકમત તથા તતખેવ. ૬૪

તમે સર્વ સુરમાં આદિ સુર છો, અમે આપ રૂપે છીએ પ્રવીણ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને, પ્રલયકાળમાં કરતા ક્ષીણ. ૬૫

એ ત્રણે કાળમાં ત્રણ પ્રકારે, તમે રહ્યા દેવાધિદેવ;
 હે જગત્સ્વામી તાપ વૃષ્ટિકર્તા, હે તપન તપતા સાધુ તમ સેવ. ૬૬

હે દેવેન્દ્ર દિવાકર તમારું, નિરંતર હો કલ્યાણ;
 સર્પ જનને જ્યમ શાંતિ થાયે, તેમ કરો મુક્તણ. ૬૭

જેનું તેજ આછુ કરવા માંડ્યું છે, એવા સૂર્યદેવની પાસ;
 વાસવ જઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, કરી ગુણગણનો પ્રકાશ. ૬૮

હે જગત્વ્યાપી દેવાધિદેવ મહા, હે અખિલ જગતના સ્વામી;
 ભદ્ર થાઓ ભાનુ તમારું, એન ઇંદ્ર વદ્યો શિર નામી. ૬૯

વળી સપ્તર્ષિ વસિષ્ઠ અત્રિ આદિક, સ્વસ્તિ સ્વસ્તિ કે'વા લાગ્યા;
 વિવિધ સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરતા, જે સવિતા પ્રસન્ન કરવા અનુરાગ્યા. ૭૦

લિખ્યમાન એવા સૂર્યની, ઋગ્વેદમાં કહેલી જેહ;
 આદિ ઋચાઓ સહિત ત્યાં, વાલખિલ્ય સ્તુતિ કરવા લાગ્યા એહ. ૭૧

હર્ષથી કહે નાથ નિયતા, જેને ગોક્ષની ઈચ્છા હોય;
 તેને ગોક્ષરૂપ માર્તંડ તમે છો, ધ્યાની ધ્યાન વસ્તુ મહા સોય. ૭૨

અનુસરતા જેહ કર્મકાંડને, એવા મર્ચ ભૂતનાં ગાત્ર રૂપ;
 હે દેવેશ કરો કલ્યાણ પ્રબળ, હે સૂર્ય મહારૂપ અનુપ. ૭૩

હે જગતપતિ આ મારું અને, દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રાણીનું જાણ;
 નિત્ય પ્રતિ કલ્યાણ કરે સહી, મારું વિનતિ કરીને વાણ. ૭૪
 પછે વિદ્યાધર ગણુ યક્ષ રાક્ષસ, નાગાદિક સર્વે લોક;
 હસ્ત જોડી શિરસાષ્ટાંગ કરી કે', સૂર્ય ટાળો અમારો શોક. ૭૫
 માનસને આનંદ ઉપજાવે, ઉપજાવે કર્ણને સુખ;
 એવી વાણી તે બોલ્યા લાગ્યા, ટાળો ત્રિભુવનપતિ દુઃખ. ૭૬
 પ્રાણીમાત્રનો ઉદ્ભવકર્તા, હે સૂર્ય તમારું તેજ;
 કરો સર્વ કો સહન કરે એવું, જોણે હરિ ! વાધે તમ પર હેજ. ૭૭
 પછે ગાયનકળામાં કુશળ એવા, જે જાણે ધૂજ મધ્યમ ગાંધાર;
 એ ત્રણ ગ્રામમાં પૂરા પ્રવીણ જે, હાહા હૂહૂ તુંળાર નારદ સારે. ૭૮
 પ્રયોગ સહિત મૂર્છના અને, તાલવડે કરી નિર્ધાર;
 સુખ અર્પનાર સપિતાકેરું, ત્યાં ગાન કરવા લાગ્યા અવિધાર. ૭૯
 વળી તેજ આંહું કરતા તહીં, વિશ્વાચી ધૃતાચી નાર;
 ઉર્વશી તિલોત્તમા મેનકા, સહજન્યા શ્રેષ્ઠ રંભા નિર્ધાર. ૮૦
 એ સર્વ અપ્સરાઓ હાવલાવના, વિલાસથી ભરપૂર;
 અસખ્ય અભિનય કરતી નાચતી, જ્યમ ત્યમ રીઝે મહાસુર. ૮૧
 ત્યાં વેણુ વીણા ઝાંઝ રાણુરિંગી, પુંકર મૃદંગ અપાર;
 પટહાનક દેવદુંદુભિ, વાગવા લાગ્યા શંખ નિર્ધાર. ૮૨

૭૭ હરિ—હે સૂર્ય ! ૭૮ ધૂજ ઇ—ધૂજ ગ્રામ, મધ્યમ ગ્રામ અને
 ગાંધાર ગ્રામ, એવા ત્રણ ગ્રામ (સ્વરોના સમુદાય) છે. હાહા, હૂહૂ—એવા
 બે ગધર્વોના નામ છે.

૭૯ મૂર્છના—સ્વરના એકવીશ પ્રકારના બેદમાંનો પ્રત્યેક બેદ ૮૦
 વિશ્વાચી—વિશ્વાચી વગેરે અપ્સરાઓનાં નામ છે.

૮૨ પુંકર—એ નાગનું વાદ્ય. પટહાનક—એ નામનું વાદ્ય, અથવા
 પટહ અને આનક નામનાં વાદ્ય.

વલણ.

પુરાણીજનને કામ કીધું, પ્રાકૃત માંહી પુરાણ રે;
યથામતિ ગતિ જેટલી, તેટલી દાડ કરી પરમાણુ રે.

૯૨

કંકણું ૧૭૭ મું.

રાગ રામઝી

માર્કડેય કહે મહામુનિ, સાભજ્ય કહું સર્વ કથાય;
જ્યારે સૂર્ય જામણ કરતા હતા, ત્યારે મળપતિ વિશ્વકર્માય ટેક. ૧
રોમાય થઇ સૂર્યની સ્તુતિ, કરવા લાગ્યા અપાર,
નમન કરતા નર ઉપરે, હિત અર્થે સવિતા સાર. માર્કડેય ૦ ૨
દયા કરો નિરતર તમે, સમાન વેગવાળા સદાય,
મહાત્મા સાત અશ્વ છે તમતણા, વર તેજસ્વી મહાકાય. ૩
મધુહિત સરોજસમુદાય ને, કરતા દેવ દયાળ;
અધિકાર જવનિકાને ટાળતા, નમુ કરાણાકર કૃપાળ. ૪
જેના અતિ પુણ્ય કર્મ છે જગતને, પવિત્ર પુર કરનાર;
જે અનેક ઇચ્છિત વસ્તુ આપતા, ભક્ત ભડાર ભરનાર. ૫
તેજસ્વી અગ્નિમય કિરણથકી, શોભાયમાન સમ્યક્ અપાર;
એવા સર્વજન હિતમારીને સદા, કહુ નેહવડે નમસ્કાર. ૬
જન્મરહિત પ્રાણી માત્રના, આત્મારૂપ સુરદેવ,
મણુ ત્રણ લોકનું કારણ તનો, સાધે સ્વામી માની ઇદ્ર સેવ. ૭
ધર્મ રૂપ ધારી મહાદેવત, અતિ કરાણાળ કૃપાળ,
જ્યોતપાળક પૂરેપૂરા, તેવા સહારક સર્વ કાળ. ૮

૩ દયા કરો ઇ—દયા પ્રેરો એના છે ૪ સરોજસમુદાયને—કમળના
સમૂહને જવનિકા—પડદો અધિકાર રૂપી પડદો

- જોયનાશ્રય રૂપ ધરી રહ્યા, ઉત્પત્તિસ્થાનક મુરાર;
 એવા સૂર્યદેવ તમને સહી, કરું નેહુવતી નમસ્કાર. ,, ૯
- છો જ્ઞાનાશ્રય રૂપ સર્વદા, જગત અંતરાત્મા દેવેશ;
 સ્થિતિસ્વરૂપ મુખેચ્છક સદા, સ્વયં ઉત્પત્તિવાન મહેશ. ,, ૧૦
- અમુરૂપ સર્વ લોકના, અપરિમિત તેજસ્વી આપ;
 છો અનુત્તમ દેવ વિષે મનુ, ગુણગુણ ગાઉં ટાળો સંતાપ., ૧૧
- સહસ્રકિરણમય અંગને, ધારણ કરતા મુરેંદ્ર;
 ઉદયાચળ નગના શિખર પર, થઇ બેસો મુગટમણિમહેદ્ર., ૧૨
- સાણ વાર મનુ ત્યાં વિરાજતા, તદા મહિમા મુરગણ ગાય;
 તમે અધિકારને મારી કાઢિયો, ગ્રોબો સ્વરૂપે મહાકાય. ,, ૧૩
- જગત અધિકાર રૂપી મધપાનથી, થાઓ મદમાતા અપાર;
 તેણેકરી પ્રતિમા રક્ત યાથ છે, નેહ કોઈ પામે ન પાર. ,, ૧૪
- તે રક્તતાએ ત્રણ લોકને, ઉત્પન્ન સૂર્ય કરનાર;

ચરાણની રેણુએ કરી સદા, અત્યંત શુચિ થયેલા જાણ;
 નમન કરી કૃત્ય આ કર, કરો ત્રિલોકી પવિત્ર પ્રમાણ. „ ૨૦
 રક્ષણ કરો મારૂં હે પ્રભુ, કરે તમને જેહ નમસ્કાર;
 કરો રક્ષણ તેનું તમો હર્ષથી, એવું મેં જોયું વાર વાર „ ૨૧
 હે દેવેશ્વર જગત સમસ્તના, માતપિતા રૂપ મહારાજ,
 ઉત્પત્તિ ત્રિલોકતાલી અને, સદા તેજહેતુના કાજ. „ ૨૨
 અખિલ જગતના તમે પ્રભુ, છો દીવારૂપ દીનદયાળ,
 હું નેહો નમન કરૂં આપને, રોજો ભગ મુને તતકાળ. „ ૨૩
 જદા ખોટા ઉપદેશક, જગતમા દેખાય દિનેશ;
 તદા સહાર કરજો તે સર્વનો, નવ કાંઈ રાખશો શેષ „ ૨૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમા, પ્રાકૃતે સૂર્યસ્તવન નામ,
 સપ્તાધિક શતતમોધ્યાય થયો, ભજતા રાજવલ્લભ્યન રામ „ ૨૫

વલણ

રાજવલ્લભ્યન રામ ભજતા, સૂર્યસ્તવન પુનરપિ થાય રે;
 પુનરૂક્તિકેરો દાષ ક'ઈએ, પુરાણ મધ્યે જણાય રે ૨૬

કડવું ૧૭૮ મું.

રાગ ગાડી.

માર્કંડેય કહે મહામુનિ, એમ સૂર્યસ્તુતિ કરી મહાગુણી;
 પછે વિશ્વકર્માએ કીધું કાજ, કર્યું તેજ હરાણ દિવસાજ. ૧
 સવિતાના તેજનો સોળમો ભાગ, સૂર્યમ હજે રે'વા દીધો મહાભાગ;

નમન કરીને આ (તમારૂં તેજ આણું કરવા રૂપ) કૃત્ય રૂ (કરીએછીએ),
 એમ ૨૦મી કડી સાથે અન્વય ૨૪ પુરાણીઓને ઉદ્દેશીને કહે છે જદા
 ૬૦-૨૫૯ છે

પંદર ઓછા કર્યા અવિધાર, સૂર્ય ગરીરથી તેજના સાર ૨
 જેમ હીરો ઓપતા ઓછો થાય, કિંતુ મહામૂલ્યી તે ગણાય,
 તેમ ઘટતા સૂર્યનું તેજ, વાધે જનને જોઈ હેજ. ૩
 એણે કાતિવાણ ને શોભાયમાન, થયું સૂર્યદેવનું રૂપ મહાન,
 તેજ ઓછું કર્યું હતું જોઈ, તેણે વિશ્વકર્માએ કીધું એહ ૪
 વિષ્ણુચક્ર ને શિવનું શૂલ, ધનદશિણિકા મહામૂલ્ય;
 રચ્યો યમનો દડ કરાળ, વળી કાર્તિકેયની શક્તિ તે કાળ. ૫
 અન્ય દેવના જે જે અસ્ત્ર, શત્રુ નાશક મોટા શસ્ત્ર,
 તે વિશ્વકર્માએ રચ્યા અપાર, સૂર્ય તેજથીની નિર્માર ૬
 એમ તેજ ઘટવાથી તરણિ, લાગ્યા દીપાવવા સહુ ધરણી,
 સુદર અવયવાણ થયું શરીર, વાગ્યું સ્વરૂપ દેખાવા ગભીર ૭
 પુનઃ ધ્યાન ધરી જોયું સૂર્યદેવ, સ્વસ્ત્રી તપ આચરતી જોઈ તતખેવ,
 દૃઢ નિયમ મારણી થઈ અશ્વિની, કો પરાભવ કળી ન શકે અગ્નિની ૮
 જોઈ એવી સજ્જા નારી, તેજ્યુજ સરિતાએ મતિ વિચારી,
 ગયા ઉત્તરકુરુએ ધરી અશ્વનું રૂપ, જોઈ અશ્વિની રૂપ અનુપ ૯
 ધરી અશ્વિની પર પુરૂષ વ્રાતિ, સ્વપૃષ્ઠ ભાગની રક્ષી કાતિ,
 એમ કરી ચાલી અશ્વ સન્મુખ, મળી ગયા ઉભય નેમગટ્યુ સુખ ૧૦
 પશુકેરો જોઈ સ્વભાવ, નાસે નાસા અડકાડી સુધે સાર,
 સુધતામા સૂર્યનાસિકાનું તેજ પેહું અશ્વિનીઉદરે આણી હેજ. ૧૧
 તેથી બે કુવર થયા ઉત્પન્ન, નાસત્ય દસ નામે પાનન,
 તે પુત્ર પ્રગટી નીકળ્યા સાર, અશ્વિની સુખદારથી નિર્માર ૧૨
 તે કુમાર અશ્વિનીકુમાર કૈંવાયા, થઈ સુરૈઘ જુગો જુગ ગવાયા,
 એ અશ્વરૂપધારી સૂર્યના પુત્ર અમ માડ્યું અશ્વિનીશુ ઘરસૂત્ર ૧૩

૭ તરણિ—સર્ગ ૧૨ નાસત્ય બને દસ—એ બે અશ્વિનીકુમાર નામે
 પ્રસિદ્ધ છે ૧૩ અશ્વરૂપધારી—(સૂર્યનું વિશેષ)

વળી તે સ્થળે સૂર્યના વીર્યવતી, નર અપે બેઠા પ્રગટ્યો મહામતિ,
 કર કૃપાણુ ધર્યા ધનુષાણુ, પે'રું કવચ ભાથો સા'ચો જાણુ ૧૪
 જદા એવો નર થયો ઉત્પન્ન, તદા સૂર્યે સ્વરૂપ ધર્યું પાવન,
 શાત જોઈ સ્વામીનુ રૂપ, રીઝી સજ્ઞા ભામિની જૂપ. ૧૫
 તે થઈ સ્વરૂપે તે વાર, રીઝ્યા જળહરણ કરતા સૂર્ય સાર,
 પ્રીતિવતી પોતાની જે નાર, સજ્ઞા ઘેર તેડી આણી નિરધાર ૧૬
 તે સજ્ઞાનો પ્રથમ પુત્ર જોઈ, વૈવસ્તવ મનુ થયો તેહ,
 થયો દ્વિતીય સુત ધર્મદષ્ટિવાળો યમ, જેણે પાળ્યા હતા યમનિયમ ૧૭
 જેને કર્ત્ત્રિમ માતનો શાપ લાગ્યો, જેને અ તરઉદ્દેગ તેથકી જાગ્યો,
 હતો યમને પ્રિય બહુ ધર્મ, જોઈએવું કહ્યો ધર્મરાજ તેને પર્મ ૧૮
 તેના શાપતણે અનુગ્રહ સાર, પિતાએ કયો હતો નિરધાર,
 લેઈ માસ તારા પગમાંથી, પડશે કૃમિ પૃથ્વીપર જ્યા ત્યાથી ૧૯
 એ પેર તેના શાપકેરો અત, સૂર્યદેવ આણ્યો હતો મહત,
 તેને મિત્ર શત્રુ હતા સમાન, એવી શુભદષ્ટિવાળો હતો ગુણવાન ૨૦
 એવા શુભાચરણ જોઈ સૂર્યદેવ, તેને યમાધિકાર સોંપ્યો તતખેવ,
 વળી તેના પિતાએ થઈ પ્રસન્ન, કયો લોકપાળ મહાપાવન ૨૧
 સર્વ પિતૃ આધિપતિ કયો તેને, નવ અધર્મ રૂચતો હતો જેને,
 યમુનાને કલિ ગ દશ મોઝાર, વે'નારી સરિતા કરી નિરધાર ૨૨
 મહાત્મા સૂર્યદેવે કરી વિચાર, કર્યા સુરપૈધ અશ્વિનીકુમાર,
 રેવ તને યક્ષાધિપતિ કીધો, વળી પાસ બોલાવીને બોધ દીધો ૨૩
 જગતમાન્ય કહે સૂર્યદેવ, રેવ તને પાસે તેડી તનખેવ,
 હે વત્સ ધર્મને ધરજે તુ ય સમસ્તજનપૂજ્ય થઈશ કહુ હુ ય ૨૪

૧૪ કૃપાણુ—ખડ્ગ ૨૧ લોકપાળ—જગતનુ રક્ષણ કરવામા યોજેલા
 દેવ ૨૩ રેવ ત—સૂર્યના વીર્યથી હાથમા ખડ્ગ લેઈને જે પુરૂષ પ્રકટ થયો હતો તે

અરણ્યાદિક કે મહાવન વિષે, ભય અરિચૌરથકી જ્યાં દીસે;
ત્યાં જે તુને સંભારશે સાર, તે મહાપીડાથી મુક્ત થશે નિર્ધાર. ૨૫
જે તારૂં પૂજન હોય કરનાર, તેના પર તુ પ્રસન્ન થાજે સાર;
તેને અર્પણે કલત્વ મતિ ને સુખ, રાજ્ય આરોગ્ય કીર્તિ હરીદુઃખ. ૨૬
થઈશ સહુનો અભ્યુદય કર્તા તુંય, હવાં બીજું અર્પું કહે શુંય;
સજ્જાણીનો યશસ્વી કુમાર, જેહ સાવણિના નિર્ધાર. ૨૭

તે આઠમે ભવિષ્ય મનુ થાશે, જેના ગુણગણ વિષે ગવાશે;
માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ તેહ, મેરૂપૃષ્ઠે તપ કરી દમે છે દેહ. ૨૮
તેના બ્રાતા રાનેશ્વર સાર, થયો ગ્રહ સૂર્ય આજ્ઞાએ નિર્ધાર;
સૂર્યની નાની કન્યા જેહ, કરતી જન પવિત્ર નિઃસ દેહ. ૨૯
થઈ યમુના નામે નદી નિર્ધાર, જે શ્રેષ્ઠતર નદીઓ મોઝાર;
હે કૌબુદ્ધિ સર્પમાં શ્રેષ્ઠ જેહ, વૈવસ્વત મનુકેરી દેહ. ૩૦

તેની સૃષ્ટિકેરો વિસ્તાર, અધુના ચાલે છે નિર્ધાર;
તે સર્વ વિસ્તારી ભાખીશ હુય, એકે ચિત્તે સાંભળજે તુંય. ૩૧
જે જન સર્વપુત્ર દેવોના જન્મ, સુણે સૂર્યમાહાત્મ્ય થાયે અજન્મ
કરે પાઠ પૂરો ધરી પ્રેમ, તેને મળે ક્ષાંતિ ને દ્વેષ. ૩૨

તે થાય શંકામાંથી મુક્ત, કદા યશ મળે નહિ અમુક્ત.
આદિદેવ માહાત્મા માર્તંડકેરૂ, થાયે માહાત્મ્ય સુણ્યેદ્યાળતું દરૂં. ૩૩
જે જે રાત્રિ દિને કર્યા હોય પાપ, થાય તેના નાશ ટળે સંતાપ;
આવી કૃણશ્રુતિ પુરાણી કહે, ખરી છે ખરી છે કહી રહે. ૩૪
એના જાણે ન મર્મ લગાર, કે'વાય ક્યમ આચાર્યને ગમાર;
ન્યારે સર્વ સમજશે જાતે, ત્યારે થશે દેખતા અધારી રાતે. ૩૫

ધતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, રવેર્મા'ત્મ્ય' નામ પ્રમાણે;
અષ્ટાધિકશતતત્તમોધ્યાય થયો, હવાં ભાગ બાકી થોડો ઘણો રહ્યો. ૩૬

વલણ.

થોડોઘણો ભાગ બાકી રહ્યો તે, પ્રેમાનંદ પ્રભુની સા'ય રે;
આતુર્પિંશી દિન ગાશે, જો મૂકશે સરસ્વતી મહામાય રે. ૩૭

કંકણું ૧૭૯ મું.

રાગ સામેરી.

કૌઠુકિ કહે માર્કડેય રૂખી, તમે કથા કહી કર્યો મને મુખી;
મહિમા વર્ણવું શું મુનિ મુખી, કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી. ૧

ઢાળ.

કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી, માર્કડેય મહામુન્ય;
સૂર્યસંતાનની સહુ ઉત્પત્તિ, કહ્યું માર્તંડમાહાત્મ્ય મહાપુણ્ય. ૨
તેતું સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે, કહ્યું વિસ્તારી મુનિદેવ;
કિંતુ વૃષ્ટિ થઈ ન મારી, મુણી સૂર્યમાહાત્મ્ય એવ. ૩
આધિક સાંભળવા ઇચ્છું હું, રવિમાહાત્મ્ય કૃપાળ;
પુનઃ મુનિપુંગવ કહો મુજને, દયા કરી દયાળ. ૪
માર્કડેય કહે કૌઠુકિ તુંને, કહું માર્તંડ માહાત્મ્ય વિસ્તારી;
પૂર્વે જે જને આરાધિયા તે, કહું સફળ થયા આ વારી. ૫
મનવાંચિત કાર્ય કીધાં, સ્વભક્તનાં દિનેશ;
તે સર્વ તુજને રનેહથી કહું, નવ રાખું બાકી લવલેશ. ૬

- એક દમ નામે મહારાજ, હતો પૃથ્વી મોઝાર;
રાજ્યવર્ધન પુત્ર તેના, હતો ગુણભંડાર. ૭
- સારી કીર્તિ તેની વિસ્તરી, દશ દિશાની માંય;
સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીકેરું, કરતો પાલન થઇ મહાકાય. ૮
- હે વિપ્રર્ષિ તે મહાત્માએ, ધર્મે પાળેલા દશ;
સુખશાંતિમાં સદા રે'તા, રહી લક્ષ્મી આધીન થઇ નરેશ. ૯
- દિન વધતો ચઢતી કળા, જ્યમ થાય સૂર્યની જાણ;
તેમ પ્રજા વધતી જતી, સમ્યક્ સુખે કરી પ્રમાણ. ૧૦
- તે રાયકેશ નગર મધ્યે, સહુ ભયરહિત હતા લોક;
તેની પાળેલી પૃથ્વીમાંથી, નાશી ગયો હતો શોક. ૧૧
- હતી લીલાલે'ર ત્યાંહી, ધર્મ મે'રે સાર; .
મહામારીઆદિ ઉપસર્ગકેરું, કો નવ જાણતું નામ નિર્ધાર. ૧૨
- આધિવ્યાધિ નહિ કોઈને, ખીડતો લવલેશ;
સર્પાદિકકેરો ભય નહિ જ્યાં, અવૃષ્ટિ નામ નહિ સુન્દર. ૧૩
- દમ નૃપના પુત્ર કેરું, જેહ રાજ્ય કે'વાય;
ત્યાં સુખ વિણ ખીજું નહિ કંઈ, કો જનથકી લે'વાય. ૧૪
- તેણે મહામોટા મખ કરીને, સુર પૂજિયા સમગ્ર;
યાચકને દેઇ દાન તર્પ્યા, કોનું મન નહિ જ્યાં વ્યગ્ર. ૧૫
- વિરોધ ન આવે ધર્મને ત્યમ, વિષય ભોગવ્યા સર્વ;
ધરિપુત્રે જીતિયો તે, કર્યા સ્નાન પર્વેપર્વ. ૧૬
- એમ પ્રજા પાળતાં સમ્યક્ પ્રકારે, વળી ભોગભોગવર્તા સાર;
એક દિવસની પેઠ વીત્યાં, તેને સપ્ત સહસ્ર વર્ષ નિર્ધાર. ૧૭
- દક્ષિણનૃપવિદૂરથકેરી, સુતા સમ્યક્ જેહ;
માનિની નામે વર્ષો હતો તે, હતી મહામાનવંતી તેહ. ૧૮

- ઘણા દિવસ સુખશાંતિમાં એમ, ગયા તેના સાર;
 એક દિવસના સમાજોગે, ત્યાં શું હવે નિર્ધાર. ૧૯
- તે રાજ્યવર્ધનતાણા મિત્રો, મહારાજ પદ ધરનાર;
 રાજ કને ખેડા હતા, ત્યાં માનિની નારી તે વાર. ૨૦
- સ્વસ્થમીકેરા મસ્તકે, હતી ખેડી ઘાલતી ચપેલ;
 તે સમે તેના નેત્રમાંથી, એકાએક ચાલી આંસુ રેલ. ૨૧
- તે અશ્રુ જ્યારે રાયપૃષ્ઠપર, પડવા લાગ્યાં સાર;
 ત્યારે રાયે પાછું વાળી જોયું, અગ ભીતું લહી નિર્ધાર. ૨૨
- જોતામાં જીવતી આંખ મધ્યે, જોઈ અશ્રુની ધાર;
 કલાવીને કારણ પૂછ્યું, રાજ્યવર્ધને તે વાર. ૨૩
- હે પ્રિયા તારી આપનાથી, કયમ વહે અશ્રુ અપાર;
 તું કયમ રડે છે રાણી મારી, કયમ નથી ખોલતી આ વાર. ૨૪
- તેમ તેને ઉત્તર ન આપ્યો, તવ ફરી ફરી પૂછતો રાય;
 જ્યારે મહાઆગ્રહ કર્યો, તવ સુદર મધ્યભાગવાળી ખોલી ત્યાંય. ૨૫
- નરપતિકેરા કેશમાં એક, પળિયું બતાવતી નાર;
 હે મહારાજ જીએ જાત્યે, હું મહાનિર્ભાગણી નિર્ધાર. ૨૬
- આથી કયું કારણ શોકકેરું, મારે બાકી છે ભૂપાળ;
 તે સાંભળી મહારાય હશિયો, વળી હશી ખોલતો તે કાળ. ૨૭
- મહાજન નૃપ મળી ખેડા, તે સુણતા નિર્ધાર;
 સ્વસ્ત્રી મત્યે કહે રાજ, અહો વિશાળનેત્રી નાર. ૨૮
- શોક શું કરવા કરે તું, હે કલ્યાણી તું આ વાર;
 રામા રડવું નવ જોઈએ, જે જન્મવૃદ્ધિ નાશ નિર્ધાર. ૨૯
- ઇત્યાદિક વિકારો સર્વ છે, માણીમાણુ કરતા સંહાર;

- હે વરાનની ! હું શીખ્યો છું, મહાવેદ બેદ અપાર. ૩૦
- કર્યા અનેક યજ્ઞ મે કામિની, અર્ચ્યાં દિવને અતિ દાન;
- થયા પુત્ર ઉત્પન્ન મારે, વળી નરને દુર્લભ મહાન. ૩૧
- એવા ભોગ મે, ભોગવ્યા, તારી સંગે અતિશે નાર;
- સમ્યક્ મકારે પાળી પૃથ્વી, યુધ્ધે અરિ છતિયા અપાર. ૩૨
- ઇષ્ટ મિત્ર શું મે કર્યાછે અતિ, હાસ્ય વિનોદ ભામિની જાણ;
- વન ઉપવન મધ્યે કર્યા છે, મે વરાનની વિહાર પ્રમાણ. ૩૩
- હવાં શું કરવાનું રહ્યું બાકી, કે રડે પળિયું જોઇ આ વાર;
- તું ને ભય શેના એતણા, અહો શુભે સ્વામિની સાર. ૩૪
- બલે કેશ મારા થાય ઉજ્જવળ, સહુ શિરકેરા આજ;
- વળો શરીરે કરચલી, કાયા શિથિલ થાઓ નિર્ધાર. ૩૫
- હું માનું છું કૃતકૃત્ય થયલો, કંઈ બાકી રહ્યું નથી જાણ;
- હે ભદ્રે ભામિની તોં મુને, પળિયું બતાવિયું પ્રમાણ. ૩૬
- તેવડે હવે ઉપાય શોધું, વનનિવાસકેરો આજ;
- બાલ્યવયમાં બાલ્યક્રીડા, હતી ચોગ્ય કહે મહારાજ. ૩૭
- કુમારાવસ્થા વિષે કુમારની, ક્રીડા ચોગ્ય હતી નિર્ધાર;
- યૌવનપણ્યામાં યુવતીકેરી, શુભ ક્રીડા હતી હે નાર. ૩૮
- હવાં વૃદ્ધ વયે વન મધ્યે વસવું, એ છે ક્રીડા ઉત્તમ બાળ;
- હે મૃગનયની એ રીત કરતા, તુજ મુજ પૃથ્વજ રહ્યા દુઃખ ટાળ. ૩૯
- એમ છે તો થાય ક્રાંસુ, જે આંસુ લાવતી તું નાર;
- મુને કારણ એનું નવ જાણાએ, માનિની આ વાર. ૪૦
- આ પળિયાકેરું જેહ દર્શન, તે છે મારો અલ્પબુદ્ધ કરનાર;
- એમ છે માટે વિના પ્રયોજન, તું રડીશ નવ નિર્ધાર. ૪૧

૩૦ વરાનની—સુદર મુખવાળી ! ૩૯ બાળ—હે બાળા ? ટાળ—
ટાળીને.

- માર્કંડેય કહે હે કૌબુદ્ધિ, પછે ત્યા મહાજન ને બેઠા;
તે તથા રાયના મિત્ર ને ને, વધા હાથ નાખી હેઠા. ૪૨
- કદ નગરવાસી ત્યાં હતા તે, મર્યાદાપૂર્વક કે'વા લાગ્યા;
અહો રાજ્યવર્ધન વિનતિ સુણીએ, આ વેણે કો નવ અનુરાગ્યા ૪૩
- આપ સત્ય કો'છો પત્નીને, નવ રહુ જોઈએ તેણે;
છે રૂદન કરવાનું અમારે, કે સર્વ પ્રજા જન જેને. ૪૪
- અહો સ્વામિન સ્વમુખે ને, વન સળધી બોલો વોણ;
તે સુણતા નવ પ્રાણ નીકળે, અથી અન્ય કયુ કુ ખદાણ. ૪૫
- લડાવિયા તમે લાડ અમને, પાળ્યા પુત્રથી અધિક;
તે જો વનનાસ મનમા વિચારો, તો ત્યા વસુ તજ સહુ બીક. ૪૬
- જ્યા તમે ત્યાં અમે સ્વામી, જ્યા તમે સુખી ત્યા સુખી અમે;
આમો નરપતિ જાય ઊઠી, તો કહો અમને શે ગમે ? ૪૭
- એમ ઊઠીજતા થશે રાજ, સહુ શુભક્રિયાના લોપ,
એ આપના વનવાસને છે, અનિપતિ આરોપ. ૪૮
- સશય નથી એ માહી કાઈ, અહો નૃપાળ દયાળ;
ક્રિયાહાનિએ ધર્મ લોપાશે, માટે પડા મૂકો વાત ભૂપાળ. ૪૯
- હે નૃપ સત્ત સહસ્ર સ વત્સર, આપે પૃથ્વી પાળી જાણ,
તેણે કરી ને પુણ્ય ઉપન્યુ, તેનું પૃથ્વીપતિ કરો પ્રમાણ. * ૫૦
- વનમા વશી તપ જેહ કરશો, તમે કષ્ટી કાય,
તે પૃથ્વીપાલનપુણ્ય આગળ, સોળમે વિભાગે નહિ થાય. ૫૧
- રાજા કહે સહુ રાબળો, સખત સહુ વર પર્થત,
મે પૃથ્વીનું પાલન કર્યું, પૂજી સુર ને સત. ૫૨
- રાધુના વનવાસકેરો, સમય આવિયો પાસ,

મહાભાગ પુત્રો મારે થયા છે, પછે જગતીત્રાણનો શો નાશ ?	૫૩
મારા પુત્રકેરા પુત્ર જોઈ, જેહ મૃત્યુ ઝેરી સાપ;	
તે સહનકરી રે'શે નહિ, એવું વેદશાસ્ત્રે માપ.	૫૪
તે દશ કરી ઇર્થ્યા બતાવે, કરી લાગ અવલોક;	
તદા દેહસાર્થક થાય નહિ કંઈ, રહે મન મધ્યે શોક.	૫૫
હે નાગરિકો જુઓ આ સહુ, પળિયુ મહાઅનાર્થ;	
વળી દૂરકર્મવાળા મૃત્યુનુ એ, કરે દૂતકેરૂં કાર્ય	૫૬
જ્યાં સુધી યમકેરા અનુચર, આવ્યા નથી નિર્ધાર;	
ત્યાં સુધીમાં પુત્રને હું, સોંપી રાજ્યનો ભાર.	૫૭
ભોગ તજી વનવાસ સેવુ, તપ આચરું ધરી નેમ,	
પૂર્વ જન્મના પુણ્યથી, કરી લેઉં પરલોકકેરૂં દોમ.	૫૮
માર્કંડેય કહે વન જવાકેરી, જેને હતી ઇચ્છા અપાર;	
એવા રાયે પુત્રને ત્યાં, રાજ્યાભિષેક કર્યાતણો કર્યો વિચાર.	૫૯
પૂછવા માર્કંડે ગણક તેડીને, શુભ મુહૂર્ત તે વાર,	
રાયકેરૂં વચન સુણીને, તે વ્યાકુળ થયા અપાર.	૬૦
શાસ્ત્ર સમ્યક્ આવડે પાણુ, ભૂલી ગયા તેનો ભાવ,	
દિન લગ્ન હોરા કંઈ નવ સૂઝે, પ્રગટયે રાય વનવાસ અભાવ.	૬૧
અશ્રુસહિત ગદગદ કંઠ થઈ તે, કે'વા લાગ્યા નૃપને આમ;	
આ વેણુ તમારું સાલળી, વિજ્ઞાન નાશ પામ્યુ મહાધામ.	૬૨
કાંઈ શાસ્ત્ર અમને નથી સૂઝતુ, કહો શુ કરીએ ભૂપાળ;	
એમ વદી દીન થઈ લીલા, સર્વે ગણક તે કાળ.	૬૩
જોઈ એવુ રાજ્યવર્ધન, અન્ય દશ મોકલી દૂત;	
ત્યાથકી ગણક તેડાવિયા, શુભ મુહૂર્ત જેવા પૂત.	૬૪

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
શું કરવું તે સુઝે નહિ કંઈ, પછે જોડ્યા મોટા વિષ્ણુ;
એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ ક્ષિપ્ર. ૭૭
આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
એ વાત સર્વેના મનમાં જોડી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
પછે મહાજન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
કેટલાકે મૌન વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
કેટલા યજ્ઞરૂ કેટલા ઋગ્ ને, કેટલા સામ ભણતા દિવરાજ. ૮૦
જપ જપતા સૂર્યનો, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
કેટલા દિવ આહાર તજીને, નદીતટ પડ્યા રે'તા પ્રમાણ. ૮૧
અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા ઝેડા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ; .
કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા જાણે કાઠ. ૮૩
એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
એમ દુઃખ સે'તા જોઈ દિવને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
વિવિધ યત્ન કર્તાને કે'વા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
હે દિવ તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
તો હું કહું તોમ કરો સર્વ, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાયે સૌ. ૮૬
કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરુવિશાળ નામે સિધ્ધોએ જોઈ;
સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

નગર નગરથી ઘણા જોધી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વનજવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિવ વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડ્યા, કહો દિવ સરખું કાલ;
 તદા નૃપ વર બોલિયો, જીઓ મુહૂર્ત મળી દિવરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરી હું સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 સહુ ગાગુક મળીને આપીએ, મુહૂર્ત વે'લુ' વે'લુ' સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી બોલિયા તે, કૃપા કીજે નરદવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતખેવ. ૬૮
 જદા તમો વનમાં જશો, તદા સહુ દુઃખી થાશે લોક;
 હે વીર અમો વય વૃદ્ધ છું, તે તુ કાં ઉપજવતો શોક. ૬૯
 પાછલો બે ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરો સુજાણ. ૭૦
 પ્રભુ તમ પાળે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જેહ;
 તે અમે જોવા વાંચિએ નહિ, તમો સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માકડેય કહે એ રીતે, કહ્યું તેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા બોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાયે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દે નહિ કોઈને, તે અખંડ રાખે દેમ. ૭૪
 એવો ઉત્તર રાય દેતો સહુને, તદા મળ્યા કુર મંદિર;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિવ મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા લાગ્યા સહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે યોધ્યા મોટા વિષ્ણુ;
એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ ક્ષિપ્ર. ૭૭
આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
એ વાત સર્વેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
પછે મહાજનન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
કેટલાકે મૌન વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
કેટલા યજ્ઞુર કેટલા ઋગ્ વેદ, કેટલા સામ ભણતા દિવસાં. ૮૦
જાપ જપતા સૂર્યનો, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
કેટલા દિવસ આહાર તજીને, નદીતટ પડ્યા રેતા પ્રમાણ. ૮૧
અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા જાણે કાઠ. ૮૩
એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
એમ દુઃખ સેતા જોઈ દિવસે, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
વિવિધ યત્ન કર્તાને કે'વા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
હે દિવસ તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય આતિશે હોય;
તો હું કહું તેમ કહે સૂર્ય, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાયે સોય. ૮૬
કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરૂવિશાળ નામે સિદ્ધોએ જોઈ;
સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

નગર નગરથી ઘણા જોધી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વન જવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિવસ વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડયા, કહો દિવસ સરખું કાજ;
 તદા નૃપ વર જોલિયો, જુઓ મુહૂર્ત મળી દિવસરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરી હું સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 સહુ ગાગૃક મળીને આપીએ, મુહૂર્ત વે'લું વે'લું સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી જોલિયા તે, કૃપા કીજે નરદવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતજેવ. ૬૮
 જદા તમો વનમાં જશે, તદા સહુ દુ.ખી થાશે લોક;
 હે વીર અમો વય વૃદ્ધ છું, તે તુ કા ઉપજાવતો શોક. ૬૯
 પાછલો બે ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરો સુખાણ. ૭૦
 મૃત્યુ તમ પાળે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જોહ;
 તે અમે જવા વાંચિએ નહિ, તમો સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માકડેય કહે એ રીતે, કહ્યું નેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા જોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાજે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દે નહિ કોઈને, તે અખંડ રાજે દોમ. ૭૪
 એવો ઉત્તર રાય દેતો સહુને, તદા મળ્યા પુર પ્રધાન;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિવસ મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા લાગ્યા સહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્મે નેમ. ૭૬
શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે ખોટ્યા મોટા વિષ્ણુ;
એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ સિપ્ર. ૭૭
આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
એ વાત સર્વેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
પછે મહાજન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
કેટલાકે મૈત્ર વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાજ;
કેટલા યજ્ઞુર કેટલા ઋગ્ વેદ, કેટલા સામ ભણતા દિનરાજ. ૮૦
જપ જપતા સૂર્યનો, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
કેટલા દિન આહાર તજીને, નદીતટ પડ્યા રેતા પ્રમાણ. ૮૧
અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા જાણે કાઠ. ૮૩
એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
કોઈને પ્રભાકર નવ યયા, મસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
એમ દુઃખ સોતા જોઈ દિનને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
વિવિધ યત્ન કર્તાને કે'વા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
હો દિન તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
તો હું કહું તેમ કરો સર્વ, પ્રભાકર મસન્ન થાયે સોય. ૮૬
કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરુવિશાળ નામે સિધ્ધોએ જોઈ;
સેવેતું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

ત્યાં જઈ એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્યનું, કરો આરાધન મુનિજનન;
 એ સિદ્ધક્ષેત્ર અતિ પાવન છે, ત્યાં મનોરથ પૂર્ણ થશે પાવન. ૮૮
 માર્કંડેય કહે એ રીતે મુણી, તે ગંધર્વકેરૂં વેણુ;
 તે વન મધ્યે સહુ દિવ જાતા, સૂર્ય આરાધવા મુખદેણુ. ૮૯
 ત્યાં જતામાં તેમણે દીકું, શુચિ મુંદર સૂર્યનું દેરું;
 તે જોઈ દ્વિજાદિક વર્ણ રીઝી, થયું પ્રસન્ન મન સહુકેરું. ૯૦
 નિયમિત બોજન કરી, આજસ તથા, ધૂપ પુષ્પાદિકે કરી જાણુ;
 સૂર્યનું પૂજન કરવા લાગ્યા, એકે ચિત્તે નિર્વાણુ. ૯૧
 હે કૌશ્ઠકિ સુમન ચદન ને ધૂપ, દીપ મુગંધ ને નૈવેદ્ય;
 જપ હોમ આદિ ઉપચારવડે, થઈ સાવધ સર્વ અવેદ્ય. ૯૨
 પ્રભાકરની પૂજા કરતા, પછે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેહ;
 દિવ જન કે' અહો સવિતા, રાખો દિવનો દેહ. ૯૩
 અત્યંત તેજસ્વી દેવ દાનવને, યક્ષ શ્રહ તારિકા સાર;
 તેહતણા જે દેવ સવિતા, તેને શરણે આવ્યા આ વાર. ૯૪
 આકાશે વાસ વશી રહ્યા સુર, જે કરે ચારે પાસ પ્રકાશ;
 કિરણે કરી મેહી અંતરિક્ષ જેણે, કરી વ્યાપ્ત સર્વાવાસ. ૯૫
 આદિત્ય ભાસ્કર ને ભાનુ, સવિતા પૂષા દિવાકર દેવ;
 દીપ્તદીધિતિ અર્ચમા નામે, સર્વ ભાનુની સાધું સેવ. ૯૬
 અભિરામ અભિધાન એવાં, તેને નમું વાર વાર;
 ચાર યુગાંતે કાલાગ્નિ રૂપ, એવા દેવકરૂં નમસ્કાર. ૯૭
 પ્રલયાંતે દુઃખે નિરખાએ, યોગીશ્વર વર્ણે રક્ત;

૯૨ અવેદ્ય—ન જાણવામાં આવે એવા. પ્રભાકર—સૂર્ય. ૯૫ સર્વાવાસ
 —સર્વ ભૂતમાત્રના આવાસ (સ્થાનક) રૂપ. ૯૬ દીપ્તદીધિતિ—પ્રકા-
 શમાન કિરણવાળો (સૂર્ય).

- પીત શ્વેત ને શ્યામ છે જેનો, મહાવર્ણુ માને ભક્ત. ૯૮
- ઋષિ અગ્નિહોત્રે યજ્ઞદેવમાં, કરી રહ્યા મળુ વાસ;
- પરમગૂઢ અક્ષર પરમાત્મા રૂપે, સર્વોત્તમ મોક્ષદાર પ્રકાશ ૯૯
- આકાશગામી એક વાર જે, અશ્વ જોડેલા સાર;
- એવા વેદરૂપ અશ્વવાળે રથે, બેસી મેરૂ દ્વરો નિર્ધાર. ૧૦૦
- એવી મદક્ષિણા કરો મળાકર, અસ્તોદય કરવામાં આસક્ત;
- સતરૂપ ને અસતરૂપ મળુ, એવું માને મોટા ભક્ત. ૧૦૧
- નાના પ્રકારનાં પુણ્ય તીર્થસ્વરૂપી, હે વિશ્વપાલન કરનાર;
- અચિત્ય પ્રભાકરકેરે શરણે, અમો સહુ જઈએ આ વાર. ૧૦૨
- જે વિધિ વિઘ્નુ મહાદેવ રૂપે, વળી મળપતિ રૂપ જેહ;
- જે વાયુ આકાશ ને પૃથ્વી રૂપે, નગ અગ્નિ ધ્રુવજેની દહ. ૧૦૩
- નક્ષત્ર ચંદ્ર ને વૃક્ષ રૂપે, જે ઔપધિ વનસ્પતિ રૂપ;
- વ્યંત્રતાવ્યંત્ર ભૂત મધ્યે જે છે, ધર્માધર્મ પ્રવર્તક અનુષ. ૧૦૪
- વિધિ વિઘ્નુ અને મહેશ્વર, એ ત્રણ જેનાં સ્વરૂપ,
- એ રીતે ત્રણ પ્રકારે જેતુ, સર્વ શરીર છે સૂર્ય જૂપ. ૧૦૫
- એના સૂર્યદેવ થાઓ પ્રસન્ન અમને, માગુ સર્વ મળી વાર'વાર;
- દર્શન નવ દો દેવ તમે તો, કરી તપ કાયા પાડું આ વાર. ૧૦૬
- માર્કંડેય કહે દ્વિવ્રતતમ, એ રીતે સ્તુતિ કરી અપાર;
- વળી પૂર્ણ મેમે સમ્યક્ પ્રકારે, પૂજા કરી નિર્ધાર ૧૦૭
- એમ કરતાં ત્યાં ગયા વીતી, ત્રણ માસ ને દિન આર;
- તદા ભગવાન સૂર્ય તેમને, પ્રસન્ન થયા તે વાર. ૧૦૮
- પછે ઉદય થતી વેળાએ જેવી, સ્વપ્રતિબિંબકેરી કાતિ;
- તેવું રૂપ ધરી મહાજથી, ઉતરી આવ્યા કરવા શાતિ. ૧૦૯
- દુર્લભ દર્શન જેહનું એવા, સૂર્ય આવ્યા ત્યાય;

- માર્કંડેય કહે સુહૃદ વિષ્ણુ સર્વ, પછે દિવ્યદિક સર્વ પ્રજાપતિ;
નિકટ જાગા નિરખી સૂર્યને, ભરહિત રાઘ સહુ જન્ય. ૩
- નમસ્કાર કરી મળત બોલી, હે અધિકારનારાક દેવ;
જો અમારી ભક્તિએ કરીને, મરાન્ન થયા હો તતજેવ. ૪
- તો રાન્યવર્ધન નૃપ આગે, જીવો દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
રોગ રહિત થાઓ રાય આગે, સુંદરકેશધર મહંત. ૫
- ચોવનપણું રિયર થાઓ એનું, સહુ રાત્રુ પમાડો સાંત;
દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત જીવો, વળી થઇ રહો મહાદાંત. ૬
- માર્કંડેય કહે મુનિસત્તમ સુણે, થયા સૂર્ય દેવ પ્રભન્ન;
તથાસ્તુ કહી અંતર્ધાન થાતા, જે એકાએક ધર્માતા ઉત્પન્ન. ૭
- સહુ મેળ વરદાન પામી, થઇ રૂઢ પુછ અપાર;
સ્વરાય પાસે ગઇ ચાલી, જઇ મળી રાયને તે વાર. ૮
- સૂર્ય કને વરદાન મળિયું, તે કહી માંડી વાત;
કાઇએ કંઇ બાકી નવ રાખિયું, કયું વ્યાખ્યાન મર્વ વિષ્ણુવાત. ૯
- તેની પત્ની તે સાંભળી, અત્યંત પામી આનંદ;
કિન્તુ તેહ નૃપ બહુ વાર મુધી, વિચાર કરતો ભજી જોવિંદ. ૧૦
- તેણે લોકને કઇ નવ આપ્યો, ભલો ભુટો ઉત્તર ત્યાપ;
પછે માનિની હર્ષે કરી મનનાં, થઇ પૂર્ણ ગઇ પતિ જ્યાંય. ૧૧
- કે'વા લાગી પતિને તે, આડો નૃપ રૂડે ભાગ્યેકરી;
તમ આયુષ્યકેરી વૃધ્ધિ થઇ તે, જે વારતા મહામોદની ભરી. ૧૨
- હે દિવ્યસત્તમ માનિનીએ, હર્ષથી ~. પર;
અભિનંદન અવનિપતિયું, કયું આગો મે'ર. ૧૩
- હોય ચિંતાગ્રસ્ત જેનું, થયું જડ મહામન;
એવો નૃપ કાંઇ ન બોલ્યો, રતો નીચું કરી વદન. ૧૪

- પુત્રઃ ચતુરાએ ચિંતામાં પડેલો, જોઇ પતિ ભાખ્યું આમ;
 પરમ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ક્યમ આનંદતા નવ સ્વામ? ૧૫
- આનંદથી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સ્થિર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ક્યમ નવ મોદ પામો, હે પરમપતિ સુખાણ;
 પરમ અલ્યુદય સમે પતિ, ક્યમ ચિતાતુર ગુણખાણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કરૂણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અલ્યુદય કહે કયી પેર;
 એ મધ્યે અભિનંદન શું તુ, આપે કરી મુજને મે'ર? ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ પ્રાપ્તિ સમયે, અભિનંદન દેવા જેવું શુંય;
 હું એકલો જીવીશ જીવની, પણ જીવીશ કયી વિધિ તુંય. ૨૦
- જશ સહસ્ર સંવત્સર સુધી, આ રે'શો મારી જાત;
 માનિની મરણ યાશે તાહરં, એ શું અદ્ય જોદની વાત? ૨૧
- મારાં પુત્ર પૌત્ર પ્રપૌત્ર આદિક, અન્ય ઇષ્ટ બંધુ જેહ;
 તે મરણ સર્વે પામશે, એ શું આજીવં દુઃખ મારી દહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરણથી હું, થઇશ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે કૃશ થઇ ગયા મુજમાદ;
 મુજ અર્થે તપ અતિશે કર્યું, શું થાય નવ તેના મર્ણુનો ઉચ્ચાટ? ૨૪
- હે તત્ત્વંજી એમ વિચારી હું, મહાસંકટ આલ્યું ખાતું;
 અવનિપતિ કે' અલ્યુદય નહિ એ, છે મહાકષ્ટનું પ્રસ્થાતું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ તું, કળતી નથી નિર્પાણ;
 મુને અભિનંદન શેનું આપતી તું, મર્મ જાણ્યાવિના મુજાણ. ૨૬

- માનિની કેં મા'રાજ જે જે, તમે કહોછો આ વાર,
તે નિ સરાય સહુ સત્ય છે, એમા ભૂલ નથી તવભાર ૨૭
- મે અને પુરવામીએ, જોઈ તનતણી અતિ પ્રીત,
આ દાખ તેમા નવ લગ્યો, જેણે શુભ થયુ વિપરીત. ૨૮
- હો નરપતિ જો એમ છે તો, શુ કરવુ ઘટે આ વાર,
વસુધરાપતિ કરો તેના, એકમના થઈ વિચાર ૨૯
- પ્રભાકરે પ્રસન્ન થઈ જે, આપિયુ વરદાન,
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ કોઈ કાળે મહાલાન; ૩૦
- નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગગ્વાસીએ જેહ,
મુજ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ ૩૧
- તેનુ સાહુ જો નવ વળે મુજથી, તો વૈભવ ભોગવુ કેમ,
આજ્યકી આરભીને હુ, જઈ વસીશ નગમા ક્ષેમ ૩૨
- નિયમ ધારી આહારકેશે, કરીશ હુ તો ત્યાગ,
કરીશ આરાધન અખિલપતિનુ, જેહ માર્તંડ મહાલાગ. ૩૩
- જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાધવે આજ,'
જ્યમ પ્રભાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિની હુ કાજ ૩૪
- મારે અર્થે પ્રજા સહુને, આવી મળ્યા મહાજદેવ,
તો પ્રજા અર્થે કેમ મુજને, નહિ મજે તતખેવ ૩૫
- પ્રભાકર પ્રસન્ન થઈ જો, આપશે વરદાન,
તો હુ માગીશ માનની એટલુ, તેમની પાસેથી ગુણવાન ૩૬
- જો દશ સહસ્ર વ્ર હુ છુડુ, તો પ્રજા છવે તેટલો કાળ,
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુદૃઢ નગરના બાળ. ૩૭
- વળી સર્વકેરી પ્રજા જે અચી ઉત્પન્ન,

- પુનઃ ચતુરાએ ચિતામાં પડેલો, જોઇ પતિ ભાખ્યું આમ;
 પરમ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ડ્યમ આનંદતા નવ સ્વામ ? ૧૫
- આનંદકી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સ્થિર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ડ્યમ નવ મોદ પામો, હે પરમપતિ સુખાણ;
 પરમ અભ્યુદય સમે પતિ, ડ્યમ ચિતાતુર ગુણખ્યાણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કરુણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અભ્યુદય કહે કેયી પેર;
 એ મધ્યે અભિનંદન શુ તુ, આપે કરી મુજને મે'ર ? ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ પ્રાપ્તિ સમયે, અભિનંદન દેવા જેવુ શુંય;
 હુ એકલો જીવીશ જીવની, પણ જીવીશ કયી વિધિ તુય. ૨૦
- દશ સહસ્ર સંવત્સર સુધી, આ રે'શો મારી જાત;
 માનિની મરણ થાશે તાહરું, એ શું અદ્ય ઝેદની વાત ? ૨૧
- મારાં પુત્ર પૌત્ર પ્રપૌત્ર આદિક, અન્ય ઇંદ બંધુ જેહ;
 તે મરણ સર્વે પામશે, એ શું આછું દુઃખ મારી દહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરણથી હું, યદ્યપ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે કૃશ યદ્ય ગયા મુજમાહ;
 મુજ અર્થે તપ અતિશે કર્યું, શું થાય નવ તેના મહુનો ઉચ્ચાટ ? ૨૪
- હે તન્વંજી એમ વિચારી હું, મહાસંકટ આવ્યું માનું;
 અવનિપતિ કે' અભ્યુદય નહિ એ, છે મહાકંઠનું પ્રસ્થાનું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ'તુ, કળતી નથો નિર્વાણ;
 મુને અભિનંદન શેતુ આપતી તુ, મર્મ જાણ્યાવિના સુખાણ. ૨૬

- માનિની કેં મા'રાજ ને ને, તમે કહોછો આ વાર;
તે નિઃસંશય સહુ સત્ય છે, એમાં ભૂલ નથી તડમાર. ૨૭
- મેં અને પુરવાસીએ, નેધ તમતાણી અતિ પ્રીત;
આ દાપ તેમાં નવ લલ્લો, જેણે શુભ થયું વિપરીત. ૨૮
- હે નરપતિ જો એમ છે તો, શું કરવું ઘટે આ વાર;
વસુંધરાપતિ કરો તેના, એકમના થઈ વિચાર. ૨૯
- પ્રભાકર પ્રસન્ન થઈ ને, આપિયું વરદાન;
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ, કોઈ કાળે મહાભાન; ૩૦
- નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગરવાસીએ નેહ;
મુજ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ. ૩૧
- તેનું સાદું જો નવ વળે મુજથી, તો વૈભવ ભોગવું કેમ;
આજયકી આરંભીને હું, જઈ વસીશ નગમાં ક્ષેમ. ૩૨
- નિયમ ધારી આહારકેરો, કરીશ હું તો ત્યાગ;
કરીશ આરાધન અખિલપતિનું, જેહ માર્તંડ મહાભાગ. ૩૩
- જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાંધવે આજ;
જ્યમ પ્રભાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિની હું કાજ. ૩૪
- મારે અર્થે મળ સહુને, આવી મળ્યા મંડળદેવ;
તો મળ અર્થે કેમ મુજને, નહિ મળે તતખેવ. ૩૫
- પ્રભાકર પ્રસન્ન થઈ જો, આપશે વરદાન;
તો હું માગીશ માનની એટલું, તેમની પાસેથી ગુણવાન. ૩૬
- જો દશ સહસ્ર વર્ષ હું જીવું, તો મળ જીવે તેટલો કાજ;
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુકૃદ નગરના બાજ. ૩૭
- વળી સર્વકેરી મળત જો ને, થાય સ્ત્રી ઉત્પન્ન;

- તે ભોગ ભોગવે ભક્તી પેરે, માગું એમ થાય પ્રભાકર પ્રસન્ન. ૩૮
 જો માગ્યું મળશે એટલું તો, ભોગ ભોગવીશ ભામિની;
 જો સૂર્ય એમ નહિ કરે તો, ગુણે સત્ય કહું છું માનિની. ૩૯
 આયુધ્ય પૂર્ણ થતા સુધી હું, કરું તપ નગ પર બેસી નિર્વાણ;
 મહાપ્રયત્ને તપ સાધી હું, તજું અવધિ આવ્યે પ્રાણ. ૪૦
 માર્કંડેય કહે આવું વચન સાંભળી, માની માનિનીએ વાત;
 સ્વસ્વામી સાથે ગઈ ગોરી, પર્વત વિષે સાક્ષાત. ૪૧
 હે દિવ્યસત્તમ સ્ત્રીસહિત નૃપ, ગયો સૂર્યમંદિર પાસ;
 સમ્યક્ પ્રકારે સેવા સાધી, સૂર્ય આરાધન કરી પ્રકાશ. ૪૨
 રાજપત્નીએ રાય પેઠે, કર્યો આહારકેરો ત્યાગ;
 તેણે કરી કૃશ અંગવાળી, થઈ ગઈ તે જંગ. ૪૩
 શીતળ વાયુ ને તાપ સે'તી, ઉગ્ર તપ આચરતી નિર્ધાર;
 એ રીતે મહાતપ કરતાં, પૂરો એક સંવત્સર વીત્યો સાર. ૪૪
 જોઈ મહાકાયાકષ્ટ નૃપનું, સૂર્ય પ્રસન્ન થયા તે વાર;
 સાક્ષાતે સ્વરૂપે દર્શન દેઈ, ત્યાં વધા નિર્ધાર. ૪૫
 જા મનવાંચિત તાહરું નૃપ, મળશે તુને સર્વત્ર;
 સેવક પરિજન આરોગ્ય રે'શે, એવા પુત્રાદિક રે'શે અત્ર. ૪૬
 પરદાન પામી વસુંધરાપતિ, નગર મધ્યે ગયો નિર્વાણ;
 તે ધર્મેકરી પ્રજા પાળતો, કરતો મોદસહિત રાજ્ય ગુણખાણ. ૪૭
 વળી યજ્ઞ અતિશે કર્યો તેણે, ધણાં દાન દીધાં જાત;
 માનિની સાથે મનસિન્ન તેણે, ભોગવ્યો ભક્તી ભાત. ૪૮
 પુત્ર પૌત્ર પરિજન આદિક, લેઈ સર્વને સાથ;
 દશ સહસ્રવર્ષ લગી તે, સ્થિરચૌવન થયો પુરનાથ. ૪૯

- તેનું આચરણ જોઇ આવું, મમતિ નામ ભાર્ગવ
અંતઃકર્ણમાં વિસ્મય ધરી, ગાથા વદો મહારવ. ૫૦
- અહો સૂર્ય ભક્તિતાણું કેવું, માહાત્મ્ય કે'વાયે સહી;
જેવડે રાજ્યવર્ધને સ્વપ્રજને, આયુષ્ય અર્પિયું મહીમાં રહી. ૫૧
- અહો દિનસત્તમ જે પૂછિયું, સમર્થ આદિ દેવનું માહાત્મ્ય;
તે સર્વે કહ્યું મેં વિસ્તારી, ધરને ધ્યાનમાં મમ આત્મ. ૫૨
- આ સમગ્ર માહાત્મ્ય દિનમુખથી, જે સાંભળે નિર્વાણ;
પાઠ કરતાં પુરૂષ થાયે, સમ્પત રાત્રિમાં સુન્નાણ. ૫૩
- વળી એજ કાળે પાપ મુક્ત થઇ, પરવરે પરલોક;
જે વિચક્ષણ જન ધારણ કરે તે, થાય રોગરહિત અશોક. ૫૪
- સમૃદ્ધિવાન ને ધનવાન થાયે, મહામતિમાન તે થાય;
બૃહદ્ ને મતિશાલી કુળમાં, તે નર નીપજિયો કે'વાય. ૫૫
- હૈ મુનિવર્ય જે એ માહાત્મ્યે, માર્તંડમંત્ર કહ્યા છે સાર;
તે મધ્યેથી પ્રત્યેકકેરો, જપ ત્રિકાળ કરતા નિર્ધાર. ૫૬
- મહાધાર પાપને તે ન સ્પર્શે, દેશે ન દુઃખના દિન;
જ્યાં આ સૂર્યમાહાત્મ્ય સમસ્તનો, પાઠ કરતાં ન થાયે ભિન્ન. ૫૭
- ત્યાંયકી સૂર્ય સન્નિધિને નવ, તજતા કોઇ કાળ;
એમ છે માટે દિનસત્તમ, તે અત્યંત પવિત્ર લહી વિશાળ. ૫૮
- સર્વેના માહાત્મ્યકેરું, કરવું ધારણ જાણ;
તેમ વળી જપ કરવો તેહનો, જે થવું પુણ્યશાળી પ્રમાણ. ૫૯
- જે જોઇ આત્મવેત્તા નર હોયે, તે સુવર્ણ શૃંગવાળી સાર;
અતિ સુંદર અંગવાળી ને વળી, ઘણું દુગ્ધ દેતી ધેનુ આ વાર. ૬૦
- દાનમાં અર્પે થઇ જો, પવિત્ર મૌઢી પેર;

વા સૂર્યમાહાત્મ્ય ત્રણ દિન સુણે તો કરે માધવ મે'ર	૬૧
અનુત્તમ પુણ્યકેરા ફળની, માપ્તિ યાય નિર્વાણ,	
ભાગે ભટકવુ પુરાણી પેઠે, ઘડી પળ ઉ ચા રે' નવ માણ	૬૨
યજ્ઞમાનકેરા હુ કારા નવ, પડે વેઠવા નિર્વાણ;	
સૂર્યમાહાત્મ્યનો શ્રુતિ એવી, વદ વેદ પુરાણ	૬૩
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિનામ,	
દશાધિકશતતત્ત્વોધ્યાય પૂરણ, થયો પ્રેમાન દ મણુ રામ.	૬૪

વલણ.

પ્રેમાનદ મણુ રામ પૂરણ, મનવાચિત કાર્ય કરનાર રે,
જન આતુર્વિશી દિન જન હુ, છે મોટમ પુરાણી ધરનાર રે ૬૫

કડવું ૧૮૧ મું.

રાગ ગાડી દગી ફેર.

માર્કંડેય મુનિ કહે રે, સાભળ્ય ક્રોધક્રિ પુણ્ય પવિત્ર,	
આદિ અત રહિત દેવતા રે, તેનુ કોણ કહે ચાડ અરિત	૧
માહાત્મ્ય પૂછ્યુ તે જ્ઞહનુ ર, તો મે કલો તેવો પ્રતાપ,	
કરી ચિત્ત એકત્વને રે, સમાધિ ધરતા યોગી અમાપ	૨
છે પરમાત્મા મણુ તેમનો રે, અ તરાત્મા માણીમાત્રનો જાણ,	
યજ્ઞના કર્તાતણો રે, એ છે યજ્ઞરૂપ પ્રમાણ	૩
કમલ જૂ પ આનન સહી રે, વળી કમવાકા ૧ ભગવાન;	
તે સર્વના અધિકારને રે, ધારણ કરી રહ્યા ગુણવાન.	૪
તેનો તનુ મનુ થયો રે, જે સવ સશયનો હરનાર,	

૬૪ ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિ—સૂર્યના માહાત્મ્યની સમાપ્તિ ૪ કમ-
લજૂ—બ્રહ્મા પ આનન—શિવ કમવાકાત—વિષ્ણુ

- તે મન્વંતર સ્વામી સદા રે, થયો સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર. ૫
- સપ્તમો મન્વંતર તે સહી રે, જાણવો જુગતે તેય;
- આજ યથામતિ વર્ણન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેં ય. ૬
- ઇક્ષ્વાકુ નાભગ રિષ્ટ ને રે, નરિષ્યત પૃથ્વિ નાભાગ;
- ધૃષ્ટ આદિક એવા થયા રે, મનુતનુ મહાભાગ. ૭
- મહાબલિષ્ટ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;
- જ્ઞાત શઆસ્ત્રના રે, જીત્યો સર્વે સુતે ગર્વ. ૮
- સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્વાણ;
- તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ. ૯
- તેવો સુત થવા સહી રે, મિત્રાવરણકેરી જાણ,
- ધાંત ભાવે કરી રે, તેમાં બૂલ્યો મનુગુણ ખાણ. ૧૦
- હોમ કરતાં ચૂકિયો રે, તેણે કથજ્યું તેનું કાજ;
- સુતને કામે સહી રે, ઇક્ષ્વા સુતા પામ્યો મહારાજ. ૧૧
- મહારૂપ ગુણવતી રે, જોઇ કન્યા મુનિએ ત્યાય;
- પુનઃ મિત્રાવરણનું રે, આનિ સ્તવન કર્યું મન માય. ૧૨
- વળી વચન મુખે વધો રે, તમ કૃપાથકી મહાદેવ;
- મહાગુણશાલી મુજને રે, સુત ઉપજ્જો તતખેવ. ૧૩
- મેં સુતકાજે સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયો આજ;
- મુતા ઉત્પન્ન થઈ રે, જોણે કથજ્યું મારું કાજ. ૧૪
- જો પ્રસન્ન મુજને થયા રે, તો આ કન્યા ક્ષીટી આજ;
- તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાલી પુત્ર થાઓ મહારાજ. ૧૫
- સુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ક્ષીટી કન્યા કન્યો થાય |
- જોઇ મનુ રીઝતો રે, એના પાણુ સુતથકી મહાલાય. ૧૬

૭ મનુતનુ—મનુના પુત્ર ૧૦ મિત્રાવરણ—એ નામનો એક દેવ.

ઇષ્ટિ—યજ્ઞ ૧૬ કન્યો—બાધાત પુત્ર.

- સુધુમ્ન નામ તેનું ધર્મુ રે, યયો મતાપશાલી તે પુત્ર;
 મનુ મન રીઝિયો રે, જાણ્યું ભણું થયું ઘરસ્ત્ર. ૧૭
 કિંતુ ટાંકે ને કર્મની રે, તે નવ જીએ રાંકે રાજન;
 એકદા સુધુમ્ન મૃગયાએ ગયો રે, ને વાંલો મનુતણો મહાન. ૧૮
 મૃગ નાઠો ઘણો રે, પૂકે સુધુમ્ન બળવંત;
 એક વન વાટે આવતું રે, તેમાં પેઠા તે મતિવંત. ૧૯
 શાપ ગિરિજતણો રે, આવો હતો તે વનમાં;
 કોઇ નર દહ ધારી અહીં રે, આવે તે પામે ઉચ્ચાટ. ૨૦
 નર ફીટી નારી બને રે, જો મુને બીવડાવી મહાદેવ;
 એમ શાપ દેઇ સતી ગઇ રે, તે વન તે આવ્યો તતખેવ. ૨૧
 નર ફીટી નારી થયા રે, જેના સુંદર ભૂકુટિમરોડ;
 કઠિન કુચે આપતી રે, તણી ધરતી ઝાઝો તોડ. ૨૨
 નંખ શિખ સુંદર થઇ રે, બૂઝી નરના દહનું સુખ;
 સ્ત્રી બેવું સુખ કંઈ નથી રે, વદતી વારંવારે મુખ. ૨૩
 એમ કરતાં કામાતુર થઈ રે, ફરવા લાગી વનમાં તેહ;
 તેને ચંદ્રસુત બુધે લહી રે, કે વ્યાપ્યો અતનુ અતિ દહ. ૨૪
 સ્વરૂપ કરી સોહામણું રે, આવ્યો વેગે ત્યાંય;
 વન પ્રવેશ કરતાં સાંભળ્યો રે, ગિરિજ શાપ મહામનમાંય. ૨૫
 પછે બાહેર રહી બોલિયો રે, જેમ ઉપરે તેને કામ;
 વળી મુખથી ત વગેરે રે, એકાએકે આમ. ૨૬
 હે મિયા અહીં આવ તું રે, એમ કરતો વારવાર ઉચ્ચાર;
 શબ્દ સુણી વર નરતણો રે, વેલી વેલી આવી નાર. ૨૭
 પછે રમ્ય સ્થળે જઇ રે, રમણ કરવા લાગ્યાં ગુણબંડાર;
 તે રતિ રમણવડે રે, રીઝી ભીજી નાર અપાર. ૨૮

- તેયકી ઉપન્યો રે, પુરૂરવા પુત્ર ગુણવાન;
અકવર્તી નૃપતાણા રે, આવ્યો ચિન્હ લઘ બળવાન. ૨૯
- બ્રુધે સર્વે કહ્યું રે, તું છું મનુતણો કુમાર;
સતીના શાપથી રે, તું તો થઇ પડી નૈતમ નાર. ૩૦
- જીવતીએ જાણી વારતા રે, ત્યારે પામી પૂરો ખેદ;
બ્રુધ સુર ઝોળખ્યા રે, તેને વિનવિયા વદી વેદ. ૩૧
- વરદાન તેણે આપિયું રે, જ નારી રૂપે તુંય;
અશ્વમેધ મખ કરચ જઇ રે, નર રૂપ પામીશ કહું હુયે. ૩૨
- એમ કહી અંતર્ધાન થયા રે, ગઇ નારી ચાલી ધેર;
સુત સાથે લઈ રે, જઇ કહી પિતાને પેર. ૩૩
- સુત સુતા થઇ રે, તેનો સુત જોઇ તાત;
અતિશે રીઝિયા રે, વળી કહી શાપમોચનની વાત. ૩૪
- દેવકૃપા અગાધ છે રે, વીર્યસ્ખલને થાય સુત;
સત્વર વૃદ્ધિ પામે સહી રે, એ તો સહુ અદ્ભુત. ૩૫
- પછે સુધુમ્ને નારી રૂપે રે, કર્યો અશ્વમેધ એક પ્રમાણ;
નારી ક્ષીટી નર થયો રે, જેનાં સુરગણે કર્યો વખાણ. ૩૬
- પુરૂષત્વ પામ્યા પછે રે, થયાં તેને જે સંતાન;
તે સહુ વર્ણુની કહુ રે, સુણ્ય કૌબુદ્ધિ મુનિ મહાન. ૩૭
- ઉત્કલ વિનય અને રે, ગયા ત્રણ પુત્ર ગુણવાન;
મહાવીર્યવન થયા રે, મહાપૌરૂષવાન ને મતિમાન. ૩૮
- અપાર યજ્ઞ સર્વે કર્યા રે, હત્યા અરિગણ સર્વત્ર;
હવાં જે સુત રાજતાણા રે, તેનો વિભાગ વાર્ણુનું અત્ર. ૩૯
- નર રૂપે સુત ત્રણ થયા રે, તે મા'ધનંજને મતિમાન;
સહુ પૃથ્વી અર્પી તેહને રે, જનમ કહી ગયા ચાલ મહાન. ૪૦

- તે ભૂપતિ ભૂમિના થઇ રે, લાગ્યા બોગવવા વિધવિધ બોગ;
સુધુમ્ન સ્ત્રી રૂપમાં રે, જે પુત્ર થયો નીરોગ. ૪૧
- તેને શાસ્ત્રવિધિએ કરી રે, કાંઈ મળ્યો ન ભૂમિભાગ;
ત્રણ સુત કહે એ સહી રે, છે સુત બુધગ્રહનો મહાભાગ. ૪૨
- સુધુમ્ને સમન્તવિયા રે, તોયે માને નહિ તે સુત;
વિરોધ મોટો થયો રે, ઉપન્યુ નૃપને દુઃખ અદ્ભુત. ૪૩
- એવે વસિષ્ઠ મુનિ આવિયારે, તેમણે કયો ઘણો ઉપદેશ;
શાસ્ત્ર શોધી કરી રે, ત્રણ સુત સમન્તવ્યા વરવેશ. ૪૪
- વસિષ્ઠ વચનચકી રે, પ્રતિષ્ઠાન નગર નિર્ધાર;
પુરવાને અર્પિયું રે, વળી ત્રણ બ્રાતે લેઈ ધર્મવિચાર. ૪૫
- એ સુદર નગરે સહી રે, કરતો પુરવા સુત રાજ્ય;
આવા ઘણાંક ઘર મહાવિયા રે, તેને કે'વા મુનિ મહારાજ. ૪૬
- પણુ જોણે હંડાવિયાં રે, શોધી શાસ્ત્ર પુરાણ વિચાર;
તેને પુર આણી કરી રે, ખેંચશે વૈતરણી નિર્ધાર. ૪૭
- ઇતિ માર્કંડેય પુરાણમાં રે, પ્રાકૃતે વશાનુક્રમ નામ;
એકાદશાધિકશતતમે રે, અધ્યાય થયો મહાધામ. ૪૮

વલણુ.

- મહાધામ ક્રૌંટુકિ સુણ્ય તું, આગળ કર વિસ્તાર રે;
મનુસુતકેરા ગુણગણકેરો, કોઈ ન પામે પાર રે. ૪૯

કડબું ૧૮૨ મું.

રાગ મારની દેશી ફેર.

- માર્કંડેય કહે ક્રૌંટુકિ તુય રે, સુણ્ય સર્વે કથા કહું હુંય રે;
સપ્તમા મનુનો પૃથ્વ કુમાર રે, એકદા મૃગયાએ ગયો નિર્ધાર રે ૧

૪૧ સુધુમ્ન ઈ૦—સુધુમ્ન સ્ત્રીરૂપમાં છતાં જે પુરવા પુત્ર થયો હતો તેને કાંઈ ભાગ મળ્યો નહિ, એ બાવ ૪૮ વશાનુક્રમ—રાજાઓના વંશનો અનુક્રમ.

- વનમાં અટણ કયું અપાર રે, પણ કંઈ મળ્યો નહિ શિકાર રે;
 ભમતો ભમતો ગયો તે જાણ રે, મનુષ્યવિનાના વને નિર્વાણ રે. ૨
- તે વેરાન વનમાં ભટકી ભટકી રે, થાક્યો પાક્યો ને રહ્યો અટકી રે;
 કિંતુ મૃગાદિક લાખ્યાં નવ હાથ રે, ઘણો તમ થયો સંજ્ઞાનાથ રે. ૩
- શુધા તૃપાથી વ્યાકુળ કાય રે, અહીં તહીં અથડાઇ ગોથાં ખાય રે;
 એવામાં તેણે જોઇ ત્યાંડી રે, અગ્નિહોત્રની હોમધેનુ જ્યાંહી રે. ૪
- કામદુધાસમી મહાસુંદર રે, અરધી દ્રુમ પૂઠે ઢંકાઇ મહાવર રે;
 અરધી દેખાતી હતી તે ઘેનુ રે, કંઈક વરાહરૂપ દેખાતું તેનું રે. ૫
- તે પૃથ્વે જોઇ જોણી વાર રે, બાણ સંધાન કર્યું નિરધાર રે;
 માર્યું મિથોન્મિષમાં તેણે રે, જઈ ઝટ સુરભિ હણી જોણે રે. ૬
- બાણે બેઠાયું હૃદય તેનું રે, પડ્યું પૃથ્વી પર કલેવર એનું રે;
 જોઈ રક્ષક ગોપ જે હુતો રે, તેના મનમાં ભય અતિ ખુલ્યો રે, ૭
- છાનોમાનો ગયો તે નાશી રે, જઈ દિજસુતની કરી અતિ હાશી રે;
 તારી હોમધેનુને મારી નાખી રે, આણ તારી અમે અતિ ભાખી રે. ૮
- પણ માન્યુ નવ કંઈ લેશ રે, એવો કોઈ મહામોટા નરેશ રે;
 તે અગ્નિહોત્રી ના'તો ઘેર ત્યારે રે, સુત બાપ્રવ્ય મન વિચારે રે. ૯
- મહાપ્રજ્ઞયારી તપસ્વી તેહ રે, ગયો ગોપવચને ધરી સંદેહ રે;
 તે હોમધેનુ સ્વપિતાકેરી રે, જોઈ તરફડતી ન અનેરી રે. ૧૦
- તત્કાળ ક્રોધામર્ષ તેને વ્યાખ્યો રે, કયે મૂઢે આ ધર્મ ઉઘાડ્યો રે;
 પરિસ્વેદનાં પાણીવડે રે, મલિન નેત્રેથી અગ્નિ પડે રે. ૧૧
- યવો જાજવલ્યમાન અગ્નિ રૂપે રે, સહુ નાખી દીધું ડાહ્યાપણ રૂપે રે;
 એવો જોઈ ક્રોધી મહાવિમ્બ રે, તેને પૃથ્વિ નમિયો ક્ષિપ્ર રે. ૧૨

૩ સંજ્ઞાનાથ—પૃથ્વિ. ૬ મિથોન્મિષમા—આખા મીંચીને ઉઘાડ્યા
 જે ટલી વારમાં. ૧૦ ન ઇ—અનેરી (બીજી) નહિ—પોતાનીજ. ૧૨
 પરિસ્વેદ—પરસેવો.

- દિવ્યદેવ કરો કૃપાય રે, બૃહ્યે હણાઈ તમારી ગાય રે;
 બાજ્રવ્યે સાંભળ્યું નહિ તે વેણુ રે, માન્યું કટુ સર્વે નૃપનું કૈ'ણુ રે. ૧૩
 પ્રપદ્મ પાણુ ક્રોધાક્રાંત થાતો રે, શું આ મુનિ નથી લજતો રે;
 મુને ક્રુધાતુર ન જીએ એહ રે, એમ બરબડતો મનમાં તેહ રે. ૧૪
 પછે બ્રાહ્મણ ચાહનપણે ચતુર રે, શૂદ્ર પેર ક્રોધ ધરો શું મહાવર રે;
 ઉત્તમ કુળમાં થયા ઉત્પન્ન રે, ક્યમ શૂદ્ર જેવો ક્રોધ ધરો મહામનરે. ૧૫
 તમો જેવો ધરોછો ક્રોધ રે, તેવો ક્ષત્રી વૈશ્ય ન ધારે બોધ રે;
 દિવ્યનું બ્રહ્મણ ક્ષમા ગુણુ રે, શે પરવારવા બેઠા પુણ્ય રે. ૧૬
 માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ મુનિ રે, એવું વધા અપરાધી રાજા અગુણી રે;
 એમ ક્યો રાજાએ તિરસ્કાર રે, જે સહી શક્યા ન દિવ્યકુમાર રે. ૧૭
 દીધો કુરાત્મા રાયને શાપ રે, તુ શૂદ્ર થઈ જાજે આપ રે;
 મારી તેં મારા ગુરૂની ગાય રે, વળી કહું બીજું શું શું થાય રે. ૧૮
 તેં વેદાધ્યયન કર્યું હોય જેહ રે, તે નાશ થાઓ સહુ નિઃસંદેહ રે;
 એ રીતે શાપ પામેલો રાય રે, તેણે અતિ દુઃખ પામ્યો મહાકાય રે. ૧૯
 ક્રોધ વ્યાખ્યા તેના અંગમાંય રે, સામો શાપ દેવા લીધું જળ જ્યાંય રે;
 પેલા બ્રહ્મપુત્રે રાજાનો નાશ રે, કરવા કરિયો ક્રોધ પ્રકાશ રે. ૨૦
 એવામાં અગ્નિહોત્રી ઉતાવળો આવ્યો રે, જેહ તે દિવ્યનો પિતા કા'વ્યો રે;
 તેણે આવી સુતને વાર્યો સાર રે, હે પુત્ર ક્ષમા ક્ષમા આ વાર રે. ૨૧
 દિવ્યને શાંતિના ગુણુ જેહ રે, ઇહ પરલોકે તારે તેહ રે;
 ક્રોધ તપનો કરે છે નાશ રે, એ આયુષ્યહર્તા છે સર્વ પ્રકાશ રે. ૨૨
 થાય નાશ ક્રોધીકેરું જ્ઞાન રે, ક્રોધીઅર્થત્રિંશ થાયે મહાન રે;
 ક્રોધી પુરુષ જે કૈ'વાય રે, ધર્માર્થ કામ ન તેથી ત્રે'વાય રે. ૨૩
 પુરુષાર્થ સિદ્ધિ કરાય ન તેથી રે, મુલહું થાય ઉલટું એથી રે;

જાણી જોઈ જો રાજાએ સાર રે, ગોહત્યા કરી હોયે નિર્ધાર રે. ૨૪
 તદપિ આત્માનું હિત વિચારી રે, તેને શાપ ન દેવો ધારી રે;
 કરવી દયા તેના પર અપાર રે, હું સર્વે સત્ય કહું આ વાર રે. ૨૫
 એવા રાયને દેવો ને શાપ રે, તે ક્યમ ચોગ્ય ગણાયે બાપ રે !
 એનું મન નિર્દોષ અતિ જાણુ રે, સ્વહિત ઇચ્છી નડે બીજને પ્રમાણુ રે. ૨૬
 તેવા મૂઢ જનપર દયા કરતા રે, સુત છે એવી મહાવરતા રે;
 જો જ્ઞાની થઈ અજાણુ કરેલા રે, અપરાધ પર દંડ ધરતા મરેલા રે. ૨૭
 એવા જ્ઞાની કરતાં હું માનું સાર રે, સહસ્રાવધિ અજ્ઞાની શુભ વિચાર રે;
 હે સુત તારે આ નૃપને શાપ રે, દેવો ઘટતો નથી મારા બાપ રે. ૨૮
 સ્વકર્મે કરી એ ગાય રે, મૃત્યુ સંકટે આવી પડી મહાકાય રે;
 માર્કંડેય કહે પૃથ્વ્ર સુણી આમ રે, મુનિપુત્રને મસ્તક નમાવતો સ્વામ રે. ૨૯
 કરી પ્રણામ પૂરેપૂરો રે, અતિથિભાવ ન રાખ્યો અધૂરો રે;
 થયો અજાણુ ગોવધ સાર રે, માટે દયા કરો મુનિકુમાર રે. ૩૦
 મેં વરાહકેરી ભ્રાંતિએ ભાઈ રે, હણી હોમધેનુ સુખદાઈ રે;
 કર્યો અવધ્યનો અજાણુ ઘાત રે, માટે કૃપા કરો મુનિસૂત્ર સાંક્ષાત રે. ૩૧
 નૈષિસુત કહે પૃથ્વ્ર રાજન રે, જનમારંભથી જાણું ન અસત્ય વચન રે;
 કદા તેણે ન બોલું હુંય રે, સર્વે સાંભળને નૃપ તુંય રે. ૩૨
 એમ હોવાથી નિર્વાણુ રે, મારો ક્રોધ મિથ્યા ન થાય પ્રમાણુ રે;
 કિંતુ મેં દઈ દીધો ને શાપ રે, તેનું રજ આણું થાય ન માપ રે. ૩૩
 અન્ય શાપ દેવાની કરતો હુંય રે, સર્વ સજાઈ સમજ તુંય રે;
 તે હવે નહિ દુઃખ શાપ અન્ય રે, એમ કહી ચાલવા માંડ્યો મહાધન્ય રે. ૩૪
 પિતા પુત્રને લેઈ સાથ રે, ગયો આશ્રમે ઝાલો હાથ રે;

૨૬ સ્વહિત ઇ—જેઓ પોતાનું હિત ઇચ્છીને બીજને નડે છે તેવા ઉપર પણ દયા કરવી ઇત્યાદિ. ૨૭ મી કડી સાથે અન્વય. ૨૭ મહાવરતા—મોટા પુરોણનું સારાણું.

પૃષ્ઠે કર્યો અતિ પ્રણામ રે, પણ તેનું ઉઘડાવ્યું ન તેણે નામ રે. ૩૫
 પિતા પુત્ર ગયા પૂઠે જાણુ રે, પૃષ્ઠ નૃપ શૂદ્રપણું પામ્યો પ્રમાણુ રે;
 તેને થઇ ચિંતા અપરમપાર રે, પુરાણી કરજે કારણુનો વિચાર રે. ૩૬
 જો લાગે શૂદ્રપણાની મોટી વાત રે, તો નવ તેના અન્નની કરશો ખ્યાત રે;
 મોદકને અન્નવડે રહે પ્રાણુ રે, પ્રાતઃકાળે ઉભય વસ્તુ સમાન રે. ૩૭
 એમ પ્રત્યક્ષ જોઇ દાષ રે, કેમ મૂઢમતિ ન થાય સંતોષ રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ રે, પૃષ્ઠોપાખ્યાને પ્રમાણુ રે. ૩૮
 દ્વાદશાધિકશતતત્તમોધ્યાય રે, દિવ્જ ગુણુગણુ મનુવંશના ગાય રે.

વલણુ.

ગુણુગણુ ગાયે મનુવંશના, દિવ્જ યથામતિએ આંહી રે;
 મેમાનદ પ્રભુ કૃપા કરે તો, અતિ આનંદુ મન માંહી રે. ૩૯

—૦*—

નાભાગચરિત્ર.

કડવું ૧૮૩ મું.

રાગ મા૩ની ચાલ.

શ્રી ગુરુ ગણુપતિ કરો કૃપાય, નમન કરું ભારતી;
 કરું મનોમય પૂજા કરી પ્રણામ, ઉતારું આઈ આરતી. ૧
 શરણાગતની કરવી સાધ, વેદ એમ વહી ગયા;
 માટે આઈધર હું મામ, કૃતારથ ઘણા થયા. ૨
 કાલિદાસને થઈ મસન્ન, સર્વવશ તેણે કહ્યો;

૩૫ પણ ધ૦—તુ કોણ છે તે પણ તેને પૂછ્યું નહિ.

- યથો મુજને તે અભિલાષ, અધૂરો ન જોઈએ રહ્યો. ૩
- શશિનો અતિશે પ્રકાશ, જોઈ તારા ઝાંખા પડે;
- પણ નવ નિવૃત્તિ પામે તેહ, સ્વપ્રકાશ સ્વપ્રકાશવડે. ૪
- એ દષ્ટાંતે જાણજો સર્વ, રંચ ફર નથી કંઈ;
- યથામતિએ ગુણગણ ગાઈ, આઈ સાદ્ય કરો સહી. ૫
- નમું કવિ સર્વને હું, નમું સહુ દેવને;
- કરું હરિ ભકતને પ્રણામ, સાધું સમ્યક્ સેવને. ૬
- કહે માર્કંડેય મુનિ જ્યાંય, કૌબુદ્ધિ સાંભળે;
- સૂર્યવંશ સુણે સુખદાય, માયશ્વિતપૂર પરજળે. ૭
- કરૂંપુત્ર કારૂંષ કે'વાય, મહાશૂર શિરોમણિ;
- જેની સંખ્યા સાતસેં થાય, વંશાવળી જાય ન ગણી. ૮
- એવો થયો તેના વિસ્તાર, વર્ણનીય સર્વ હતા;
- તેમાંથી જે જે જને રૂચ્યો જાણ, કર્યા તેણે તે તો છતા. ૯
- એમાંનું મારે કરવાનું નથી કાય, પડ્યે પંથે ચાલવું;
- વર્ણવું દિષ્ટનો વંશ આંય, રહ્યું માર્કંડેય પ્રમાણે માર્ણવું. ૧૦
- દિષ્ટનો મહાપ્રતાપી પુત્ર, નાભાગ નામનો;
- ભણિયો આરે વેદ પ્રમાણ, શૂરો સર્વ ધામનો. ૧૧
- અસ્ત્ર વિદ્યામાં એકકો તેહ, નહિ કોઈ તેના સમો;
- કર્યા તેણે વેરી વશ નિર્ધાર, શ્રાતા ભાવે સુણો તમો. ૧૨
- જોઈ સુત પરાક્રમ અપાર, પિતા પ્રસન્ન થતો;
- યશો હઠિલો એવો વેંમ, વારંવાર તે પ્રતિ જતો. ૧૩

૪ કાલિદાસે સૂર્ય વંશનું (રઘુવંશ મહાકાવ્ય રૂપે) વર્ણન કર્યું છે અ-
ને તમે (પ્રેમાનંદ) પણ તેજ વર્ણવો છો ત્યારે તમે શું તેની ખરોખરના છો ?
એમ કાંઈ શંકા કરે તેના ખુલાસા માટે સવિનય કહે છે. શશિનો ૪૦—
૨૫૪ છે.

અરિમત્યે કરવુ એમ, એ કૃત્ય સાચા ચૂરનું;	
હઠિલાપણાનો જે અવગુણ, તે થશે ગુણ પૂરનું.	૧૪
કહ્યું પિતાએ તેને એક દિન, સુદર સ્ત્રી સુત વરો;	
નાભાગ બોલ્યો નહિ કાંઈ બોલ, થયો ઉઠી ત્યાંથી પવો.	૧૫
જાણી રાય થોડે દિને વાત, મનગમતી પત્ની મળે;	
ત્યારે એ પરણશે મખ્યાત, અન્યથુ હૈયું નવ હળે.	૧૬
નાભાગકેરો સર્વ સ્વભાવ, પિતાની જાણુમા,	
તેથી તે બોલિયો નવ કાંઈ, રખે તૂટે તાણુમાં.	૧૭
એવામા એક દિનને સમાજેગ, નાભાગ નીકળ્યો પુરે;	
એક વૈશ્ય મદિરનીમાય, નારી જોઈ તેહ શૂરે.	૧૮
જાણે ભારી પાડી અબ્રની માય, વિદ્યુત બેઠી આંવી;	
કે રાચી ઈંદ્ર તણ આવી સાર, કે ઉમા લક્ષ્મી કાંવી.	૧૯
વામલોચનાના કટાક્ષ, જોઈ તડિત નભે રહી;	
ભૂકટિ કુટિલ કમાન, ઉપમા ધનુ વ્યર્થ કહી.	૨૦
મૃગનયની કેમ કેંવાય, જોઈ ચારૂ ચક્ષને,	
ખજન ઉપમા કેમ અપાય, અપર્જતા બૂઝાવે દક્ષને.	૨૧
કહું કીરનાસિકા કયી પેર, રક્ત ને નીચી ઘણી,	
જેના જેવી ન કાંઈ જાણાય, તેહ ક્યમ જાયે જાણી.	૨૨
અધર જોઈને નિંદે સર્વ, મવાળી મહાબળી;	
બિબ્બળની ગણના ન ગણાય, રહી રેખ ઉભય મળી	૨૩
ચારૂ ચિ બ્રુક ચતુરાનું જેહ, અનુપમ હડપચી;	
ભાજ વિશાળ સૂર્ય સમાન, રહ્યાં ક બ્રુક ઠે હાર લચી.	૨૪
ચદ્રમણિના કેટલા હાર, તેણે નીર નીકળી;	

- ખે નગ પાસે વનસ્પતિ કરી ઉત્પન્ન, ઊગી ન ઊગી સાંભળી. ૨૫
 નહિ લીલો પીજો તેના રંગ, બૂરો ને ભુંખગે;
 તેહ જાણાયકે ન જાણાય, ખાંતે વસે ખરખરો. ૨૬
 તેહ પર્વત વધતા જાય, તેણે ભય બાળીને;
 કયો આંગમાં અતિ ઉત્પન્ન, મોહ મે'ર ટાળીને. ૨૭
 અલખેલી ઘેલી તેહ, પડતા પર્વત રાખવા;
 ધરી દુઃખની કાળા કંચુકી એક, જે દૈન્ય રહ્યું દાખવા. ૨૮
 અતિ સૂક્ષ્મ કટિનો ભાગ, ભાર ગુરૂ ઝીલે ઘણો;
 એવું અવનવું જ્યુ' ત્યાંહી, તે માર સહે કુદ્રધ ટોતણો. ૨૯
 હસ્ત અગુલિની ઉપમાય, ન અપાય કોઇને;
 જોઈ જાંધાને રભા જાણુ, રહે ભવોભવ રોઇને. ૩૦
 હારે પાદચક્રી મહાપદ્મ, પેસે જળ મધ્યે જઈ;
 અવી સર્વાંગ સુ દરી નાર, જાયે વાણીએ કયમે કહી. ૩૧
 તેવી નાભાગે જોઈ નાર, નારે જોયો તેહને;
 કે લાગ્યા કટાક્ષકેશં જાણુ, ઉપજ્યો મોહ દડુને. ૩૨
 નાભાગે કહ્યું તુ ઉતર નાર, આલ્ય મે'લ માહરે;
 નારી કે' હુ પરસ્વાધીન, જુગો જુગ જાહરે. ૩૩
 એટલો વાત થઈ જે વાર, એવે તોડ ટોળે મળ્યા;
 જોઈ નગરશેઠને દ્વાર જાણ, અલૌકિક જોવાને વળ્યા. ૩૪

૨૫ ચદ્રમણિ ઇ—ચદ્રના દર્શનથી ચદ્રકાત મણિમાંથી પાણી ઝમેછે એની કનિઓની કથની છે. આ સ્ત્રીના કઠગા ચદ્રકાત મણિના હાર હતા તેમાંથી તંના મુખચદ્રના દર્શનથી પાણી વહ્યું અને ખે રતન રૂપી નગ(પર્વત) પાસે વનસ્પતિ (રામાવળી) ને ઊગી કે ન ઊગી—આછી સામળા છે, તેવી ઉત્પન્ન કરી. રૂકપ અને ઉત્પ્રેક્ષા. ૨૬ પર્વતનો રંગ વણું છે નહિ ઇ—સ્પષ્ટ છે. ૨૭ કયો-ભય ઉત્પન્ન કયો (તે પડી જશ કે શુ અવા) મેર-મેર (મોહ રૂપી). ૨૯ કુદ્રધટી—ધુધરીઓ. ૩૦ રભા—કેળ.

નાભાગે વિચારી વાત, કારજ કથળી જશે,	
અતનુએ આકર્ષ્ય ચિત્ત, હસારત અહીંઆ થશે.	૩૫
એમ વિચારી મૂક્યો નિ શ્વાસ, હવા હુ શુ ય કરે;	
આવે નારી કેઇ પેર ઘેર, એવું ધ્યાન માને શુ ય ધરે.	૩૬
નવ સૂઝે એક ઉપાય કન્યા નવ થાયે પરી,	
લોકમેદિની મળે અપાર, તે કરે વાતો કાન ધરી	૩૭
એવે સુઝી રાયને એક વાત, જાઉં એના પિનર કને;	
માગુ મારે માટે કન્યાય, જે ના નવ કહે મને	૩૮
બીજો સૂઝ્યો ન એક ઉપાય, તદ્દા તેણે તેમ કર્યું;	
જઇ નગરશેઠને મળિયો તેહ, વેણ તેણે શુ ઉચ્યું.	૨૯

વલણ.

વેણ તેણે શુ ઉચ્યું, તે કહુ યથામતિ હુ ય રે,	
માર્કડેય કહે હે કૌટુકિ, મુણય એકે ચિતે તુ ય રે	૪૦

કડવું ૧૮૪ મું.

રાગ સારંગી દેશી

વાત વિચારી વૈશ્યની પાસે, નાભાગ જાતો જાણુ રે,	
કામે કરી જેની કાયા ક પી રહી, પૂર્ણ વેધાયસો પચખાણુ રે	૧
શેઠ ક્યહા છે શેઠ ક્યહા છે, એમ વદતો મુખ વાણુ રે,	૦
તેના અત પુરમા ગયો તે પેશી, મળ્યો વણિકને નિર્વાણુ રે	૨
રાયમુતને ઘેર આવેલો જોઇ, અતિ કયો આદરસત્કાર રે,	
પછે હસ્ત જોડી ઉભો રહ્યો સન્મુખ, કાઇ આજ્ઞા કરો આવાર રે	૩
નાભાગ કે' તારી જે પુત્રી, તે મુજને પરાણાવ્ય રે,	

- એટલું હિત કરી તુ મારું, ભાવ ભલો ભજવ્ય રે. ૪
- વૈશ્યે વિચાર્યું કામે કરી આની, મનોવૃત્તિ નથી હાથ રે;
- જે તેનું મન દૂભાએ તો, દૂભાએ દિધ નરનાથ રે. ૫
- એમ ભયકેશ ભણકાર તેને, ચોદિશ વાગવા લાગ્યા રે;
- મુખના દિન વણિકે મનથી, તે દિન તો ત્યાગ્યા રે. ૬
- ડાહી માનો દિકરો તે કા'વે, બોલ્યો વિચારી વાત રે;
- હસ્ત જોડી વિનયપૂર્વક કે', અહો રાજપુત્ર તમે પ્રખ્યાત રે. ૭
- તમારા પિતા પૃથ્વીપતિ કા'વે, વળી થશે દેવ તમે તેવા રે;
- તમે મહારાજ પૃથ્વીપતિ કા'વો, અમે ર'ક વણિક લેખામાં કે'વા રે. ૮
- તમારા સેવક થઇ અમે આપું, કર જેવો તમે ભાજો રે;
- તમારી અમારી સમાનતા ક્યાંહી, લોક નિંદે તમે ક્યો શાજો રે. ૯
- અમારી તમારી સમાનતા નહિ, તો ક્યમ વિચાર સૂઝ્યો એવો રે;
- સમેવડિયાશુ સબંધ કરવો, જે લા'વો લાખેણો લેવો રે. ૧૦
- આ વાત આપને કેમ રૂચે તે, હું જાણું નહિ તલભાર રે;
- એમ કહી હસ્ત જોડી તે ભ્રાત્રો, નાભાગને નમી વારંવાર રે. ૧૧
- રાજકુંવર કે' વૈશ્ય સાબજો, જે તમે જાણાવી વાત રે;
- નરદહની સમતા કરી કામે, વળી મોહાદિકે પ્રખ્યાત રે. ૧૨
- તોયે કાળ પ્રાપ્ત થયેથી જાણો, કામાદિક નરદહે જોડાય રે;
- એમ થાય ત્યારે તેના કે, તેનાથી ભિન્ન જાતિમાય રે. ૧૩
- જે ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીજાતિ, તેમના કામાદિકે પરસ્પર જાણુ રે;
- ઉપકાર કરનાર થઇ પડે છે, એવું મતિમાન વદી ગયા પ્રમાણુ રે. ૧૪
- એ પેરે કાળે કરી જાણો, અચોગ્ય પદારથ થાય ચોગ્ય રે;

૧૨ નરદહ ઈ—અર્થાત્ કામ, મોહ, વગેરે વિકારો સર્વને સમાન છે માટે મનુષ્ય દેહરૂપે તો સર્વે સમાન છે.

- ચોગ્ય પદાર્થ અચોગ્યતાને પામે, અભોગ્ય પદાર્થ થાય ભોગ્ય રે. ૧૫
- એ પેરે વિચાર કરતાં, દર્શે ચોગ્યાચોગ્યતા કાળાધીન રે;
- ધર્મિછત ભોજન પાનથકી ને, શરીર અતિશે થાય પીન રે. ૧૬
- તેહ શરીર કાળે કરી જાણો, તેવાં ન તેવાં ભોજનાદિકે પ્રમાણ રે;
- શુષ્ક થઇ જતાં જોઇએ જાતે, તમે સર્વ વાતમાં છો સુખાણ રે. ૧૭
- એ પેરે સમજ સહુ સાચું, જે તમારી પુત્રી કા'વે રે;
- તે અતિશે મુજને મિય છે માટે, અર્પતાં અડચણ નવ આવે રે. ૧૮
- જે તારી પુત્રી તું નહિ આપે તો, આ જો કાયા મારી કપે રે;
- અધુના કામાગ્નિએ બળી જશે તે, લાગ્યુ ચિત્ત કન્યાકુસુમ ચપે રે. ૧૯
- વૈશ્ય વિચારી વળી વધો વાણી, અમે છીએ પરસ્વાધીન નાભાગ રે;
- તું કહીશ કોના તો તે ગણી બતાવું, નૃપ ન્યાતિતાણા મહાભાગ રે. ૨૦
- એ બંધનમાં અમે છુ જેવા, તેવા તમે છો પરતંત્ર રે;
- માટે એક ઉપાય કરો તમે આજે, જેમ ઉભય થઇએ સ્વતંત્ર રે. ૨૧
- આપના પિતાની આજ્ઞા લાવો જઇ, એટલે હું પુત્રી પરણાવું મારી રે;
- એમ વદી હસ્ત જોડી તે ઊભો, વળી નાભાગે વાત વિચારી રે. ૨૨
- રાજપુત્ર કહે વૈશ્યને ત્યારે, ગુરુઆજ્ઞામાં વર્તનાર જેહ રે;
- સર્વ કાર્યમાં ગુરુઆજ્ઞા લેવી, એ વાત છે નિઃસંદ્ધ રે. ૨૩
- કિંતુ આવા કાર્યમાં ગુરુ જનને કાંઈ, બોલવા જેવું નથી હોતું રે;
- કામદેવની કથા ક્યાંહાં ને, ક્યાંહાં ગુરુજન સેવા જો તુ રે. ૨૪
- એ પરસ્પરનો મેળ ન બેસે, પૂછવા ન જવાય એહ રે.
- જે પૂછવા જેવું હશે તેમને તે, પૂછીશું જઇ તેહ રે. ૨૫
- વૈશ્ય કહે સાચું કહો સ્વામી, આપને કામકથાની છે વાત રે;
- માટે તેમને ન પૂછશો! તમે કાંઈ, હું કરીશ તમ પિતાકને વિખ્યાત રે. ૨૬
- એતું કારણ છે એવું કંવર જી, મારે કંઈ નથી કામકથાની વાત રે;

- તેણે કરી મારે પૂછવું જાઈએ, એ સર્વ મેં સત્ય કહ્યું સાક્ષાત રે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે સાંભળી એવું તે, નિરૂત્તર થયો ત્યાંય રે;
- કામ જઈ ક્રોધ વશ્યો કાયામાં, વળી ઘણું અમુઝાયો મનમાંય રે. ૨૮
- વૈશ્ય સુતાને આજ્ઞા કરી જઈ, જ્યમ ત્યમ એને પાછો વાળ રે;
- પુરપતિને કહીશું સર્વે, અધુના આ સાલને ટાળ રે. ૨૯
- વૈશ્યપુત્રી રાયસુતને કે'તી, ક્રોધ કરો શું આમ રે;
- ઉતાવળે આંખા નવ પાકે, ધરો મનમાં મોટી મામ રે; ૩૦
- વળી કટાક્ષમાં કહ્યું કામિનીએ, તું થઈ ચૂક્યો મારો સ્વામ રે;
- અધુના લોક મળ્યા છે ટાળે, માટે જાઓ જાઓ તમારે ધામ રે. ૩૧
- મહાહઠિલા હોય તથાપિ, થાય કામથી કામિનીના દાસ રે;
- પાળેલા મર્ડપેરે નાચે છે, એવું મોટું કામ ધામ રે। ૩૨
- વૈશ્યને પ્રણામ કરીને વળિયો, નીકળ્યો મંદિરમાંથી બહાર રે;
- લોક અરાપરા થઈ જતા, વાત વાચે ચાલી પુર મોઝાર રે. ૩૩
- રાત્રકુવર મંદિરમાં જાતો, પડતી એવે રાત રે;
- કારમાં કામ બાણુ તોઈ આવ્યો, કામીના કરવા ઘાત રે. ૩૪
- કંઈ હૃદય વિષે કંઈ અક્ષવિષે, માર્યાં કર્ણમાં બાણુ રે;
- ગુહ્ય સ્થળનાં પુરાણી ગાણાવે, દિજજન જાણે ન એનું પ્રમાણુ રે. ૩૫
- એમ તલપાપડ નૃપનો સુત કીધો, કામે તાલાવેલી લગાડી રે;
- પ્રભાત પ્રભાત ઝંખ્યા કરે તે, ફરે સેજની અગાડી પછાડી રે. ૩૬
- એવા દુઃખમાં તેની રાત ગઈ સહુ, એવે થાતો પ્રભાત રે;
- વૈશ્ય મળ્યો જઈ રાયને પે'લો, તેહ સર્વ વિસ્તાઈ હું વાત રે. ૩૭

વલણ.

- વિસ્તાઈ હું વાત વેગે, સુણો શ્રોતા વક્તા જન રે;
- રાજવલોચન રામકૃપાએ, કહું નાભાગ ચરિત્ર પાવન રે. ૩૮

કડવું ૧૮૫ મું.

રાગ કેદારો.

માકંડેય કહે સુહૃદ મુનીશ, ગદ્ય દુઃખરાત્રિ ન ઊખો દીશ;
હવાં વશાવીશ કારજ થશે આપણું રે

૧

ઢાળ

આપણુ કારજ થશે એમ, વિચારી દિષ્ટકુમાર;

રાયને મળવા ચાલિયો, તવ ત્યાં દીઠો વૈશ્ય તે વાર.

૨

તેમની થતી વાતો સાભળી, ઊભો રહ્યો તે બા'ર;

વૈશ્ય નમી નૃપને કહેતો, સુત તમારો ગુણુભંડાર.

૩

તે અજ્ઞાન એવી મારી સુતાનો, વિવાહ કરવા ધારે;

સર્વ વૃત્તાંત માંડી કહ્યું વળી, વદા કરવુ શું નૃપ મારે.

૪

એ વ્રાત સુણી રાયે જદા, તેડાવિયા દિનરાજ;

નાભાગનો સ્વભાવ તેને, હતો વિદિત ને સહુ કાજ.

૫

તેણે સત્વર આચાર્ય તેડિયા, ઋચીકાદિક મહાન;

નાભાગને પણ ત્યાંહી તેડ્યો, તે આવી બેઠો મતિમાન.

૬

પછે રાયે દિનને સહુ, માંડી કહી થઈ વાત;

કૃપા કરી કહો ઋષિ સર્વે, હવાં કરવુ શું પ્રખ્યાત.

૭

ઋચીકાદિ ઋષિઓ વધા ત્યારે, નેહ ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ;

હે રાજકુવર ને મીતિ તારી, હોય વૈશ્ય સુતાપર પ્રમાણ.

૮

તો તેમ કરતા બાધ નથી કંઈ, એ ધર્મ છે નાભાગ,

કિંતુ ન્યાયપૂર્વક થાય તો, કે'વાય ધર્મ મહાભાગ.

૯

અભિષિખ્ત થયેલા રાયકેરી, કોઇ સુતા સુદર હોય;

- તેની સાથે લગ્ન તારે, પૂર્વ કરવું સોય. ૧૦
- પછે વૈશ્યની સુતા જે છે, તે થઈ શકે તારી નાર;
- એ રીતે રાસો કહે છે, તું સુણ્ય ગુણભંડાર. ૧૧
- એમ આચરી વૈશ્ય સુતાની સાથે, તું ભોગવ્ય ભાવતા ભોગ;
- અન્યથા આચરણ કરતાં, જળવાય નહિ નૃપ જોગ. ૧૨
- ક્ષત્રિય જાતિની ઉત્તમતા જે, અન્યથાચરણે થાયે નાર;
- માટે એ પેર ધર્માચારી થઈને, પછે જાઓ વણિકકન્યા પાસ. ૧૩
- નાભાગ કે' એ વાત જોટી, હોય એક મેનમાં બે તરવાર ?
- મન એકમાં બે નાર કેઈ વિધ, વસે જુસુર સાર. ૧૪
- પાધરો છે પ્રેમેકરો, નમ મુનિનરનાથ;
- એક સ્થળનો વાસી થાયે, ન જોડાય બીજા સાથ. ૧૫
- જોડાય જો બીજાથકી તો, થાય પૂર્વકરો -હાસ;
- એમ ક્ષણે ક્ષણે વિરોધ આવે, એવો કર્યો ધર્મ ક્યાંથી પ્રકાશ ? ૧૬
- હવાં સુણવી નવ વાત મારે, કોઈની તો આજ;
- એમ કહી તે નૃપ કનેથી, ઉઠી ગયો તણ કાજ. ૧૭
- મહામુનિને પિતાકરો, કર્યો વચન અનાદર ઘણો;
- પછે રીસાઈ ગયો મે'લમાં તે, ક્રોધાક્રાંત જાય ન ભણ્યો. ૧૮
- તેને વાત એક ન ઉકલે, કાંઈ થાય ન દઢ વિચાર;
- પછે મન સાથ નિશ્ચય કરી તે, નીકળ્યો ગૃહથી બા'ર. ૧૯
- ખડ્ગ લીધુ હાથમાં, કરી ઉઘાડું સાર;
- તે વૈશ્યને ઘેર ગયો આત્મી, કર્યો મુખે આન ઉચ્ચાર. ૨૦

૧૦ અભિપિક્ત યથેક્ષા — રાજ્યનો અભિષેક જેને થયો હોય એવા. ૧૩ અન્યથાચરણે—જૂદા પ્રકારનું આચરણ કરવાથી. ૧૬ -હાસ —ઘટાડો.

- રાક્ષસવિવાહે કરી આ હું, વૈશ્યકન્યાને ગ્રહું;
જેનું બળ હોય તે દર્શાવી મુજને, આને છોડાવજે મુખે કહું. ૨૧
- એ વાત સાંભળી રાજદારથી, વણિક આવ્યો ધસમશયો;
ખડગકરમાં ધરી કન્યા, જોઇ ભય તેને વશ્યો. ૨૨
- વણિક કહે કંઈ ધર્મ આચર, અધર્મી કાં થાય;
કન્યાકેરી ઇચ્છા નહિ તેને, તુ લેઇ શે નૃપ જય! ૨૩
- નાભાગ કે' રાક્ષસવિવાહે-કરી વરૂં કન્યા હુ ય;
એની ઇચ્છા ન હોય તોય એ છે, ધર્મ સાભળ્ય તુ ય. ૨૪
- ઘણા ધર્મજ્ઞ ભૂપતિએ, આચાર્યો એ પંથ;
તારી કન્યાએ તો ગણ્યો મુજને, હે વૈશ્ય કોડીસો કંથ. ૨૫
- એમ કહી તે આહી નીકળ્યો, ગયો પુરથી બા'ર;
રમ્ય ઉદ્યાને જઇ ઉતર્યો, સાથે લેઇ નૌતમ નાર. ૨૬
- ત્રેમપ્રીતિ ઉભયકેરી, મંદમતિથી શુ વર્ણાય!
મહામનહર મદિર વિષે તે, જોઇ અન્યોન્ય સુખી થાય. ૨૭
- હવાં સે વણિકકન્યાતણા પિતા, જોઇ એવું જાત;
પોકાર કરતો ગયો દાહી, જ્યા હતો દિષ્ટ નૃપ પ્રખ્યાત. ૨૮
- હે મહારાજ વૈશ્ય હું શરણુ આવ્યો, ગારૂ કરો રક્ષણુ આજ,
મારી સુતાને લેઇ ગયો નાશી, તમ સુત નાભાગ હે મહારાજ. ૨૯
- હસ્તમાંહે ખડ્ગ ધરિયુ, કરી ઉઘાડું જાણુ;
હું વરૂં રાક્ષસવિવાહે એમ, વારંવાર વદિયો વાણુ. ૩૦
- બળ હોય તે મૂકાવી જાયે, કન્યા ગ્રહી મે હાથ;
અમે વણિક શુ કરીએ કહો, રહીએ શરણુ ભૂમિનાથ. ૩૧
- ધર્મરાજ્યમાં અધર્મ આવો, વણિક ઉપર થાય;
સુતા સતી હરી જાય મારી, નૃપ ગુણુ તમારા કોણુ ગાય. ૩૨
- તમારા સુતને આપવા હું, કન્યા કરત તૈયાર,

- મેં ના નથી કહી આપ પાસે, આ તો બરજેરીનો વ્યાપાર. ૩૩
હાય શું કરું હું ક્યમ રહું હું, ક્યાં વસુ દીનદયાળ;
- મારી સુતા લેઈ સટકી ગયો ક'ઈ, એમ કહી રૂદન કરે તે કાળ. ૩૪
દિષ્ટને અતિ કોપ અઢિયો, અરે મુત ચ કાળ;
- શુ નગરશેઠની હરી તેં, જોઈ સુંદરાંગી બાળ. ૩૫
વચન માઈ માન્યુ નહિ તેં, નવ ધર્મ ધાર્યો ધ્યાન;
- કરી સેનાપતિને આગન્યા, સહુ સેન કરો સાવધાન. ૩૬
ધર્મદૂષક નાભાગને જઈ, હણો જોતા માંય;
- એ મારો પુત્ર એવુ જે વિચારે, તેને હણુ હું આંય. ૩૭
નૃપની આજ્ઞા સાંભળી, મહાકોપવાળી જેહ;
- સેન સજ કરી સેનપતિ જે. અઢ્યો કુવર પર તેહ. ૩૮
અસખ્ય હસ્તિ અશ્વ અઢિયા, પાળાતણો નહિ પાર;
- નાભાગને એક મારવો, તેમા શા વેદ ભણવા સાર. ૩૯
ઉત્સાહ એવો સર્વને, કડીધીન ગરજ નાખત ત્યાંય;
- શસ્ત્ર સાહી સુભટ થઈને, ગયુ સેન કુંવર જ્યાય. ૪૦
ઉધાનને રોકી રહ્યું તે, કરી અસ્ર શસ્ત્રના અળકાટ;
- હાં મારીએ મંહારીએ, ઘડે વિવિધ એવા ઘાટ. ૪૧
કામ રૂપ લેઈ કામિનીસહ, કરતો વિહાર;
- તેણે સેન જોઈ સામટી, વળી ધરો ધરોતણા ઉચ્ચાર ૪૨
પંતનીને કે' બેશ તુ અહીં, હુ જોઉં આવે કોણ;
- મારી સાથે યુધ્ધ કરવા, કોણ ધરે ઈચ્છા યોણ. ૪૩
એમ કહીને બાણ લીધુ, કર્યો ગર્જને સિહનાદ;
- તવ સેનાપતિએ રાખ પૂર્યો, વળા કર્યો સૈનિકે શરવો માદ. ૪૪
સેનાપતિ કે' મૂઠ તું, ઘયો અધર્મી દુષ્ટ;
- આણુ ન માની પિતાકેરી, તો કર્યે યુધ્ધે મને સંતુષ્ટ. ૪૫

- ક્ષત્રિય જાતિ તથા તેં તો, યથા વૈશ્ય જાતે તુય;
તેણે યુધ્ધ રીતિ જાલિયો તું, કહું આમું શુંય. ૪૬
- એમ કહીને બાણ તાણ્યું, હાણ કરવા કાજ;
નાભાગ મન વિચારતો, મારે કથાળણુ નવ કાજ. ૪૭
- મુજ પિતાકેસ સૈન્યને, વા સૈન્યપતિને હુંય;
હણું તેમાં પરાક્રમ કરું, શૂરત્વ એમાં શુય. ૪૮
- અસ્ત્રવિદ્યા શિખીઓ હું, ગુરૂ પાસે જોહ;
આજ કરું ઉપયોગ તેનો, જ્યમ કોની હણાએ નવ દેહ. ૪૯
- એમ વિચારી મોહાસ્ર લીધું, નૃપકુવરે નિર્વાણ;
તે મત્ર યુક્ત કરી મારું, સત્વર મોહ્યા સહુના માણ. ૫૦
- સેનાપતિ ને સૈન્ય સઘળું, હય હસ્તિ રથ વિશાળ;
સાથા ભાથી રથી મોહ્યા, સહુ પડયા ભૂમિમાં તતકાળ. ૫૧
- એમ વિજ્ય કરીને અવિચો તે, વૈશ્યકન્યા પાસે;
વરાંગીશુ ભહાર કરતો, વિધવિધ હાસવિલાસે. ૫૨
- પડયું સેન એવી વારતા, દ્વિષ્ટ નૃપે સુણી કાન;
વૈશ્ય હાયવરાળ કરતો, અધર્મનો જ્ય થશે રાજન. ૫૩
- હવાં કેમ વસશું પુર તારે, શું કરીશું નરદેવ;
તેની આસનાવાસના કરી રાય ચઢિયો, સુત ઉપરે તતખેવ. ૫૪
- આસ જ્ય સેના સાથ લોધી, ધર્મ કૃતાંત કોપ સ્વરૂપ;
હાં હણું સુતને વાર શી છે, એમ ચાલ્યો વદતો ભૂપ. ૫૫
- એની વાત કંઈ સુણવી નહિ, હણતાં ન કરવી વાર;
એમ વહી સહુ સેન સોંઠો, નૃપ આવિચો ઉઘાન મોઝાર. ૫૬

- નાભાગે મનમાં વિચાર્યું, આવ્યા પિતા કરવા સંગ્રામ;
સકળ સૈન્ય તેમની સાથ છે, મુજપર ધર્મો ક્રોધ ઉદ્દામ. ૫૭
- અધર્માચારી હું થયો તેણે, ચઢ્યો પિતાને ક્રોધ;
મુજશુ યુદ્ધ કરવા આવિયા ને, મેં ગ્રહો ન એમનો બોધ. ૫૮
- ચિંતા નહિ કરી વાતની, કરવું યુદ્ધ મારે આજ;
ક્ષત્રિયકેરો ધર્મ છે એ, ઘણા લઢ્યા પુત્રમહારાજ. ૫૯
- એમ કહી તેણે બાણ મૂક્યાં, ઉભય એકીવાર;
તેણે દિષ્ટને જઈ કર્યો ઝટ, પાંચેપડી નમસ્કાર. ૬૦
- તે કર્યા ઉપર નવ તેણે, લક્ષ્ય દીધું બાણ;
નાભાગકેરો માણ લેવા, ઝટ મારિયું એક બાણ. ૬૧
- કે અસંખ્યાત શરવૃષ્ટિ થાતી, નાભાગપર નિરવાણ;
તે અસ્ત્રને અસ્ત્રે સમાવે, નાભાગસુત સુબાણ. ૬૨
- વળી મોહાસ્ત્ર મૂકી અન્યને, મોહ મગટાવિયો તે કાળ;
દિષ્ટે અસ્ત્ર તે સંહર્યું, વળી માર્યું બાણ એક કરાળ. ૬૩
- એમ મોહાસ્ત્રકેરો નાશ થાતાં, સહુ સેના ઊડી ત્યાંય;
સહુ મારો મારો ઉચ્ચરે મુખ, ઊભો નાભાગ એકલો જ્યાંય. ૬૪
- વળી તેણે મોહાસ્ત્ર મારી, સૂવાડી સેના સર્વ;
એક બાણેથી પિતાકેરું, ધનુષ્ય કાપિયુ કરી ગર્વ. ૬૫
- મંત્ર પ્રધાન પૂરા કર્યા, જે રણપડિત મહાન;
દિષ્ટે ધનુષ્ય બીજું ગ્રહ્યું, તે સુત કાપતો મતિમાન. ૬૬
- એમ અનેક તેણે ધનુષ્ય લીધાં, અનેક કાપિયાં નાભાગ;
ત્યાં પિતા કરતાં પુત્ર વાંધ્યા, રણાંગણ વિષે મહાભાગ. ૬૭
- સમય એવો જોઈને, આકાશમાંથી મુનિદેવ;

- હારી ગયા ઘેર તે ચાલી, એમ મહિલા વદતી મા'લી;
તેને નાભાગ કે'તો આમ, મુનિ નારદ મૂકાવી મામ. ૬
- નહિ તો મારા પિતા મહાસમર્થ, જ્યાં રંચ સરે ન મારો અર્થ;
મુને કહી ગયા નારદ મુન્ય, તું પાળ્ય પિતાઆજ્ઞા મહાપુણ્ય. ૭
- માટે કાલે જઈ પિતાને મળવુ, જે તે કહે તે મારે સાંભળવું;
એમ કહીને બેઠો તેહ, વાધ્યો પરસ્પરમા અતિ નેહ. ૮
- પછે તે વર્યો રાક્ષસવિવાહે કન્યા, જેહ થઇ ગયો ધરણીતળમાં ધન્યા;
ઉદ્યાનમાં રમ્યો રામાની સાથે, હર્યો રૂર્યો સાથે ઝાલી હાથે; ૯
- કર્યા વિવિધ રગ વિલાસ, કન્યાએ કરી કામકેલિ પ્રકાશ;
એમ સુખ ભોગમાં વોતી રાત, પ્રગટ્યો પ્રભાકર ને થયો પ્રભાત ૧૦
- વૈશ્યપણું પામ્યો તે રાય, મન વિચાર વણિકજાતિના થાય;
તદા તેણે વિચારી એક મતિ, મુને કહી ગયા શું નારદયતિ. ૧૧
- મારે પાળવી પિતાની આજ્ઞા સત્ય, જે તે કહે તે કરવું મારે કૃત્ય;
ઉદરકાળ કરવો જ્ઞેઇએ ઉદ્યોગ, નહિ તો આ દહ રહે ન આરોગ્ય. ૧૨
- બીજાને રાજ્યે જઈ ન રે'વાય, એથી બાપનુ ખોટું કે'વાય;
એમ વિચારી સર્વ વાત, ગયો ચાલી પિતા પાસે પ્રખ્યાત. ૧૩
- જઈ શિરમાછાંગે નમિયો, હે બૂપ બૂલે ભામે હું ભમિયો;
હવાં કરો આજ્ઞા તમે નરેશ, મારે કરવુ કશું વરવેશ. ૧૪
- રાજા વક્રદંટિએ જ્ઞેઇ કહે, ધર્માધિકારપર દિજ જે રહે;
ઋચીક બાપ્રવ્યાદિ જેહ, જેની છે મહાતપસ્વો દહ. ૧૫
- તે ધર્માર્થે કહે જે કર્મ, તારે આવરવુ તે પર્મ;
માર્કડેય કહે બૂદવ, નાભાગે કરી જઈ દિજની સેવ. ૧૬
- તેમણે મેળવી સભા ત્યાંય, નાભાગ હસ્ત જોડી ઊભો રહ્યો જ્યાંય;
સભામાં વિરાજેલા મુનિદેવ, બોલ્યા નૃપઅનુમત લેઈ તતખેવ. ૧૭

- હે નાભાગ કરવું તારે આમ, તે પશુ પાળવાં મહાનામ;
કરવી કૃષિ અને વ્યાપાર, એવાં ઉત્તમ ધર્મકર્મ બતાવ્યા સાર. ૧૮
- તે રીતે નાભાગે આચર્યાં, જે પૂર્વે જાતિબ્રહ્મે કર્યાં,
ધર્મવાદીએ કહ્યા જે ધર્મ, તેહ નાભાગે માન્યા મહાપર્વ. ૧૯
- થઈ વૈશ્ય રહ્યો પિતાપુરમાંય, ધનુષ્ય બાણ અર્ધ્યા પિતાને ત્યાંય;
વૈશ્યકન્યાકેરી સાથ, વૈશ્ય થઈ રહ્યો ભૂમિનાથ. ૨૦
- કરે કૃષિ અને વ્યાપાર, ભામિની જીએ પશુપાળ ભરતાર;
કૃષિ કગવે કેટલી તેહ, દમે તે કારણ કેટલી દહ. ૨૧
- એ પ્રેમના પાશ છે મોટા, જે કરી દે રાજ્ય પદારથ ખોટા;
કરે રાજકુવંર ફેડી વ્યાપારી, જોઈ હ્યો પૂરા પ્રેમતણી એ બારી. ૨૨
- પ્રેમે રાજ્યસુખ ન સાંભરે જેને, જાણવું વ્યાધ્યો પૂરેપૂરો પ્રેમ તેને,
અહોરાત્ર કરી વ્યાપારી કાજ, તે ભોગવે શ્યામાશુ સુખસાજ. ૨૩
- એમ કરતાં થતું શુ ત્યાંય, તે વર્ણવું જોવા જેવું આય;
તે વૈશ્યકન્યાને રહ્યો ગર્ભ, ઉપન્યો પૂરે દિને સુત શર્ભ. ૨૪
- તેડાવ્યા જોયી પુરાણા વ્યાપારી, સુતની ભાગ્યરેખા તેમણે ઉંચારી;
સુણી થયો માતને અનિ આનંદ, ધર્મુ ભનદન નામ ભજી ગોવિંદ. ૨૫
- સુત દા'ડે ન વાધે તેટલો રાતે, એમ વાધ્યો અપરમપાર તે જાતે;
જોતા જોતામા થયો કુમાર, જોઈ તેને માતા વદો એક વાર. ૨૬
- હે સુત આજ્ઞા માને જે મારી, તારું સહુ શુભ થવાનું ધારી;
તો તું થા ગોપાળ હે બાળ, વેણુ સુને ગ્રહણ કર્યું તતકાળ. ૨૭
- એ રીતે માતાની આજ્ઞા પામી, ઊઠી આઘ્યો મસ્તક નામી,

૨૨ પ્રેમનું સામર્થ્ય વણવેછે કરે ઈન્—તે રાજકુવર ફેડીને તેને વ્યાપારી ક (બનાવે) છે ૨૬ કુમાર—પાંચ વર્ષનો બાળક ૨૭ ગોપાળ—ગાયો પાળનાર કે પૃથ્વી પાળનાર.

હિમાલય પવંત મોઝાર, રે'તો નીપ રાજર્ષિ તે વાર	૨૮
તેને જઈ મળિયો કુમાર, કયો તેને ચરણે પડી નમસ્કાર;	
તે રાજર્ષિ બોલ્યો ભનંદન, મુજપર કૃપા કરો ભગવાન.	૨૯
કરી મારી માતાએ આજ્ઞા આજ, થા તુ ગોપાલ મહારાજ;	
મારે પૃથ્વીપાળ થઈ પૃથ્વી પાળવી, રાજર્ષિવૃત્તિ સ ભાળવી	૩૦
તે વચન પાળુ કેઈ પેર, કરો કૃપા ગોપાળ થઈ જઈ ઘેર;	
મારાથી પૃથ્વી પળાયે ક્યારે, તે જો હોય સ્વાધીનમા મારે.	૩૧
મારી સર્વત્ર પૃથ્વી જેહ, મારા પિતરાઈ પચાવી પડિયા તેહ,	
માટે અહો રાજર્ષિ સ્વામિન, કયમ ગોપાલ થઈ આણું દિન.	૩૨
એવી આજ્ઞા કરો મુને આજ, હું આજ્ઞાનુવર્તિ થઈશ મહારાજ,	
દુઃખીઆનું દુઃખ લહો અપાર, કરું નેહો તમને નમસ્કાર.	૩૩
માકુંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, વચન, સુણી રીઝ્યો (રાજર્ષિ) મહાગુણી;	
નીપે તેમહાત્મા ભનંદનને, સર્વાસ્ત્રવિદ્યા શીખવી એકે મને.	૩૪
પછે કરી ગુરૂને પ્રણામ, માગી આજ્ઞા તેની મહાનામ,	
પામી અસ્ત્રવિદ્યા ઉદ્દામ, પછે ચાટ્યો ત્યાંથકી તે મહાધામ.	૩૫
વળ્યો પિત્રાઈ પુત્ર ભણી તેહ, નામે વસુરાતાદિક હતા જેહ;	
જઈ તેમની પાસે માગ્યું તેણે, કહ્યું રાજ્યભાગ આપો મધુકે વેણે.	૩૬
છે આ વંશપર પરાનું રાજ્ય, કયમ અર્ધ ભાગ કરો મારો ત્યાજ,	
તેમણે આજ્ઞાઓ ભનંદન, તપ તે વધા મોટમ મન	૩૭
તુ તો છું વૈશ્યજેરો પુત્ર, ન હોય તારે રાજ્યતાણા ધરસત્ર;	
તારો દાવો ન હોય રાજ્યપર, તુ કયા છે રાજ્યતાણો કુ વર.	૩૮
એમ વાધો પાડ્યો તેમણે, આખું હોઈયાં કર્યું જેમણે,	
તપ ભનંદન કહે ભાઈ, કરો ચુદ્ધતાણી સજ્જઈ	૩૯

- રાજ્ય જીત તત્તુ નિર્ધાર, મારે તેની તો તરવાર;
એ વચન સુણ્યુ વસુરાતાદિકે, સમય ફાંસ કાઢવાનો છે હીકે. ૪૦
- સર્વે હુળી મળી માફ એને, ઇચ્છા રાજ્યની ઉપની જેને;
ગયા રણાંગણમાં યુદ્ધ કાળ, સમ્યક્ મેળવી સેનનો સાળ. ૪૧
- એકલો ભનંદન ઊભો ધરી અસ્ત્ર, જોતાં જોતાંમાં સેનનો ટાળ્યો દસ્ર;
પછે વસુરાતાદિકે આવ્યા જોહ, તેમનો પરાજય કરી ગજ્યો તેહ. ૪૨
- પછે કર્યું ધર્મયુદ્ધ નરેશ, સર્વ પૃથ્વી લેઈ લીધી દ્વિજેશ!
તે હતો ધર્મજ્ઞ મહાન, જીત્યો સર્વે રાત્રુ ગુણવાન ૪૩
- લીધી સર્વ પૃથ્વી ને વિશાળ રાજ્ય, કરી વાર્તા અધર્મની સહુ ત્યાજ;
પછે ગયો માતાપિતાકને તેહ, કર્યું નિવેદન સર્વ પ્રકુલ્લિત દેહ. ૪૪
- કહ્યું પિતાને સુતે જાતે, બોગવો વૈશ્યપાણ્યું કયી વાતે;
રાજ્ય ગ્રહણ કરો સર્વ બાપ, ટળે જેથી તમારો સંતાપ. ૪૫
- એમ માત સમક્ષ બોલ્યો સુત, કરી કૃત્ય મહાઅદ્ભુત;
પણ નાભાગે રાજ્ય ન લીધું, કહ્યું સ્ત્રીસમક્ષ વચન તેણે સીધું. ૪૬
- કહે નાભાગ હે ભનંદન, એ રાજ્ય તારું ને તું રાજન;
જેમ પૂર્વજે પાળ્યું છે એહ, તેમ પ્રજા પાળ્ય તું કંઠી દેહ. ૪૭
- હું રાજ્ય કરવાને અસમર્થ, પૂર્વે હતો નહિ કંઈ વ્યર્થ;
યુધ્ધકર્મ હું જાણું સર્વ, ગાળ્યા મહાઅરિગણના મેં ગર્વ. ૪૮
- કિંતુ વૈશ્યપાણ્યું હું પામ્યો જાતે, માની આજ્ઞા પિતાતાણી સહુ વાતે;
જાણી ધર્મને રાજ્ય મેં તજિયું, સુખ ભર્યું તોયે મેં ન ભજિયુ. ૪૯
- વૈશ્યકન્યા ગ્રહણ કરી જ્યારે, થઈ પિતાની અમીતિ ત્યારે;
એમ અમીતિ સંપાદી હું, ક્યમ થઈ રાજ્યકહે તું? ૫૦
- કદાપિ આજ્ઞા માનું નવ જાતે, તો ઉત્તમગતિની અથડાઈ વાતે;

૪૩ દ્વિજેશ—વૈશ્ય—ભનંદન (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, એ ત્રણેને દ્વિજ સંગ્રા છે માટે અથવા) હે દ્વિજેશ.

કરી પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન, થઈ પૃથ્વીપતિ કરૂં પૃથ્વી પાલન. ૫૧
 તો સહસ્ર કલ્પ સુધી નિર્વાણ, નવ મોક્ષ માત્ર થાય પ્રમાણ;
 મને નથી રાજ્યની ઇચ્છા લાઈ, વળી મારૂં માનીપણું કહું ગાઈ. ૫૨
 કયમ ઁહે મારા જેવો આવું રાજ, જેણે કર્યું જોત જોતામાં ત્યાજ;
 તે થઈ દુર્બળ તારે બાહુબળે, જીતેલું રાજ્ય ભોગવે તેમાં શું વળે ? ૫૩
 એવું છે માટે સુત મારા, તમે કરો રૂચે તે અવિધારા;
 કાં તો રાજ્ય કર્ય તું જાતે, વા પિત્રસુતને દે પ્રખ્યાતે. ૫૪
 આપી દે તેમને પાછું સર્વ, વા થઈ રાજ ત્યજ મન ગર્વ;
 મારે પિતાની આજ્ઞા પાળવી એજ, છે અતિ શ્રેષ્ઠ પૃથ્વીમાં તેજ. ૫૫
 બાણ પૃથ્વી પાળવી એ નવ શ્રેષ્ઠ, પિતા આજ્ઞા ભગ કરે નર નેષ્ઠ;
 કહે માર્કંડેય એવું સુશી વેણ, તેની પત્ની સુમલા વદી સુખદેણ. ૫૬
 કરી કિચિત્ હાસ્ય પતિશુ ભાખી, પતિ એમ દીનતા જોઈએ ન દાખી;
 આ ભવ્ય રાજ્યનું કરો ગ્રહણ, તમે નથી વૈશ્ય થયા છો વૈશ્યાચરણ. ૫૭
 નથી વૈશ્ય તમે નરનાથ, તેમ નથી ઝાડ્યો વૈશ્યમુતાનો તમે હાથ;
 હું વૈશ્યકુળે નથી થઈ ઉત્પન્ન, મારી વાત સાંભળી થાઓ પ્રસન્ન. ૫૮
 તમે જેમ ક્ષત્રિય છો રાજન, તેમ હું ક્ષત્રિયસુતા છું પાવન;
 સુણો તેનું કારણ કહું આજ, પૂર્વે પ્રખ્યાત સુદેવ ધયો મહારાજ. ૫૯
 તેનો એક મિત્ર હતો મહાબળ, ધૂઆશ્વસુત નૃપ નામ નળ;
 હે નરનાથ આવ્યો માસ વૈશાખ, ગળી આશ્રવનમાં જ્યાં ત્યાં સુખ. ૬૦
 સુદેવ મિત્રને લેઈ સાથ, ગયો તે ક્રીડા કરવા નરનાથ;
 ગયો આશ્રવનમાં તે આહ્લી, કર્યા વિવિધ ખાનપાન મન મા'હ્લી. ૬૧
 કર્યા મિત્ર મિયાની સાથ આનંદ, પછે પુષ્કરિણીતીરે ગયા દૈવમંદ;

૫૧ તો ૬૦—ઉત્તમ ગતિની વાતમાં અયગદ—ઉત્તમ ગતિ મળે નહિ. ૫૭ તમે ૬૮—તમે વૈશ્ય થયા નથી પણ વૈશ્યનાં આચરણ માત્ર કરનારા છો.

- હરતા ક્રૂરતા કરતા કલોલ, રમતા રામાશુ નદીતીરે રંગરોળ. ૬૨
- એવે ચ્યવનકેરો પ્રમતિ બાળ, જોઇ તેની પત્ની સુંદર તોડાજ;
- તેહ રાજપુત્રી હતી તન્વંગી, જોઇ તેને ઉભય થયા ઉમંગી. ૬૩
- સુદેવને સમજાણ હતી, કિંતુ નળ મિત્ર મોઢે થયો દુર્મતિ;
- ઉન્મતની પેરે ગયો તે ચાકી, સુદેવના દેખતાં ઝાલી બાળી. ૬૪
- કહ્યું તેને ચાલ્ય કરીએ રંગવિલાસ, તે શું જોયું સુખ મુનિસુત પાસ;
- તે મહાપતિવ્રતા હતી નારી, કરો રક્ષણ રક્ષણ એવું ઉચારી. ૬૫
- તેવું જૂમરાણ સુણ્યું નવ તેણે, વળી દીનપણુ જોયું નવ જેણે;
- એવે સુણી પત્નીતણા પોકાર, પ્રમતિ દોડી આવ્યો કરી હોકાર. ૬૬
- શું છે શું છે કે'તો આવ્યો સત્વર, ધાઈ આવ્યો એકે શ્વાસે મુનિવર;
- આવી જુએ તો ઊભો દોઠો રાય, જેહ પ્રખ્યાત સુદેવ મહાકાય. ૬૭
- દુરાત્મા નળે સ્વપત્નીને ધરી, જેહ કરે કાલાવાલા કરગરી;
- એવું જોઇ પ્રમતિ બોલ્યો ત્યાંય, સુદેવ તું કંઈ સમજ મનમાંય. ૬૮
- તું પૃથ્વીપાળ ઊભોછે પાસ, છતાં આ નળ ઉપજવે ત્રાસ;
- માટે તું કર એને શાસન, નહિતો શેનો તું રાજન? ૬૯
- કહે માર્કેડેય સુણી એવું વેણ, હતુ જેમાં રક્ષણ કરવાનું કે'ણ;
- સુદેવે મિત્રગૌરવ વિચાર્યું, તેણે પ્રમતિશુ વેણ ઉચાર્યું. ૭૦
- હે દિવ્જરાજ વૈશ્ય છું હુંય, કહો રક્ષણ કરું હું શુય;
- જો હોય રક્ષણેચ્છા જસુર, તો કોઈ અન્ય ક્ષત્રી જુઓ મહાશ્વર. ૭૧
- એવું વેણ સાંભળ્યું પ્રમતિએ જ્યારે, અતિ ક્રોધ દીપમાન થયો તેને ત્યારે;
- શું ક્રોધાગ્નિમાં બાળશે સર્વ, એવે રૂપે થયો મુનિ મહાપર્વ. ૭૨
- કહ્યુ સુદેવ સામું જોઇ, તે કહ્યું વૈશ્ય છું એવું વેણ;

૬૨ મિત્ર પ્રિયાની સાથે—મિત્રની સાથે અને પોતાની પ્રિયાની સાથે.
દૈવમદ—દુર્ભાગી.

પ્રમતિ કહે અસ્તુ એમ, થઈ જાવેશ્ય તું ઉચ્ચો જેમ ૭૩
 છેદાયલા ભેદાયલાનું કરે રક્ષણ, જે કે'વાય ક્ષત્રી ધરે એવું પણ;
 ખીડા પામતી પ્રજાને દુઃખ શબ્દ, કદાપિ થાયે નવ ઉપલબ્ધ. ૭૪
 કે તેના ઉચ્ચાર કરવો ન પડે, ધરે ક્ષત્રિય શસ્ત્ર એટલાવડે;
 તારું આચરણ એવું નથી જૂપાળ, માટે તું ક્ષત્રિય ફીટીશ આ કાળ. ૭૫
 થઈશ વૈશ્યકુળમાં તું ઉત્પન્ન, જે તું વધો અતિ થઈ પ્રસન્ન;
 આર્વા કરે પુરાણી કાળ, સમયપરત્વે થાય શાસ્ત્રી મહારાજ. ૭૬
 યાચે વેદાંતી જોઈ સમો, પૂરા પાંડિતમાં તે તો અમો;
 કવિરાજ તો અમે છીએ, પુરાણીબાવા શું કોઈથી બીજો! ૭૭
 કિંતુ પ્રમતિ મળશે કોક, કરશે દિવના શૂદ્ર ધરશે ત્યારે શોક;
 ઇતિ શ્રીમાર્ક ડેય પુરાણે, નાભાગચરિતે પૂર પ્રમાણે;
 અતુર્દશાધિકશતતત્તમોધ્યાય, પુરાણી થઈ કરવી કથાય. ૭૮

વલણ.

કથા કરવી પુરાણી થઈને, ત્યાં શુભ અશુભ હોય શુંય રે;
 મૂનિ માર્ક ડેય કહે કથા, સુણ્ય કૌબુદ્ધિ તુય રે. ૭૯

કંકણું ૧૮૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કડેય કહે દેઈ શાપ તેને, પછે પ્રમતિ ભાર્ગવ દિજ છ;
 કોપે કરી બાળશે ત્રિલોકી, એવું પ્રગટાવ્યું તપબીજ છ. ૧
 પછે ક્રોધ કરી નળ મત્યે તે બોલ્યો, તું થઈ મદાંધ મહાન છ;

૭૩ અસ્તુ—હો—યાઓ. ૭૪ ક્ષત્રિય શબ્દની નિરૂક્તિ કરેછે: છેદાયલા
 ઇ—છેદાયલા અને ભેદાયલાનું જે રક્ષણ કરે તે ક્ષત્રિય ક્ષત્રી ત્રાણ
 (રક્ષણ) કરે છે તે ક્ષત્રિય એવો અર્થ છે. ઉપલબ્ધ—પ્રાપ્ત. ૧ ભાર્ગવ
 —ભૃગુકુળનો

- મારા આશ્રમમાં આવી તેં આજે, મારી સ્ત્રી ગ્રહણ કરી ગુણવાન છ. ૨
- તેં બાળાત્કાર કર્યો બહુ પેરે, માટે ભસ્મ થઈ જાતુંય છ;
- જે એક નિષ્ઠાએ તપ આચર્યું તો, થાઓ જેમ કહું છું હુંય છ. ૩
- એ વચન મુખમાંથી નીકળતાં, નીકળી નજઅંગથી મહાજ્વાળા છ;
- તે જતાં જતાં થયો રાખોડી, ગયો બળી મુનિકોપે તે કાળ છ. ૪
- મમતિનો જોઈ મતાપ આવો, ગળી ગયો મુદવનો મદ છ;
- તે નમ્ર થઈ મુનિને પગે પડિયો, જેનાં રાજ્યચિન્હ થઈ ગયાં રદ છ. ૫
- હે કૃપાનાથ કરૂણા કરો કાંઈ, ક્ષમા કરો અપરાધ છ;
- હું સુરાપાનના મદ ભ્રમિત થયેલો, મેં કાંઈ જાણ્યું નવ સાધ છ. ૬
- ક્ષમા કરો ક્ષમાનિધિ મહામતિ, થાઓ પ્રસન્ન દયાળા છ;
- મુને શાપ દીધેલો શાંત કરો મુનિ, કરૂણાળુ થઈ કૃપાળા છ. ૭
- એવી પાર્થિવની માર્થના સુણી, વળી નજ બાળ્યે રાખ્યો જેનો કોપ છ;
- એવો મમતિ ભાગવ પ્રસન્ન થઈ, બોલ્યો આનંદનો કરી આપ છ. ૮
- હું જે વધો તે મિથ્યા નવ થાયે, કિંતુ થયો તારાપર પ્રસન્ન છ;
- શાપાનુગ્રહ કરીશ તેથકી, જાતું થશે ન દુઃખ ઉત્પન્ન છ. ૯
- વૈશ્યજાતિ થઈશ નિઃસશય, પણ નગરશેઠની પદવી પામીશ છ;
- તે ને તે જન્મે પુનઃ તું રાજા, વૈશ્યની જાતિ વામીશ છ. ૧૦
- હે વૈશ્ય જ્યારે તારી કન્યાને, બાળાત્કારે ક્ષત્રી કરશે ગ્રહણા છ;
- તદા સમ્યક્ પ્રકારે શાપ અનુગ્રહ, થયે તું થઈશ ક્ષત્રી વર્ણા છ. ૧૧
- હે નાભાગ એ રીતે હતો, મુદવ વૈશ્ય મારો બાપ છ;
- હે મહાભાગ હું કોણ તે જાણો, પછે ટાળો સર્વ સંતાપ છ. ૧૨
- પૂર્વે સુરથ રાજર્ષિ તપ કરતો, ગદ્યમાદન નગ મોઝાર છ;
- તે નિયમિત આહારવાળો હતો અતિ, સંગ તજ્યો જેણે અવિધાર છ. ૧૩

વનવાસી તપસ્વી હતો તે, તેના મુખ આગળ પડી કન્યા જ;
 તે સ્થેન મુખથી જોઈ પડી તે, પતિ કન્યા હું હતી ધન્યા જ. ૧૪
 તે કન્યા જોઈ કૃપા ઉપજી તેને, તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો જ;
 હું અગ્ર સહિત ઊભી રહી પાસે, જ્યારે તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો જ. ૧૫
 મુને જોઈ સ્નેહવાળે અતઃકરણે, તેણે ઉંચલી લીધી જ;
 વળી આમ યોદ્યા મુખથી તે મુનિ, મને આ તો ઇશ્વરે દીધી જ. ૧૬
 હું કૃપાવડે પરાભવ પામેલો, તેનાથકી ઉપજી આ મુતા જ;
 તેણે કરી એનું નામ હું પાડું, થા નામે કૃપાવતી મહાપ્રતા જ. ૧૭
 હે ભર્તા પછે તેના આશ્રમે, દિવારાત્રિ હુ વધવા લાગી જ;
 સમાન વયની વયસ્યા મળી મુને, તેણે અધિક અધિક અનુરાગી જ. ૧૮
 એક દિવસ સખી સાથે હુ સ્વામી, વનમા ફરતી હતી જ;
 ત્યાં અગ્રસ્ત્ય મુનિનો ભાતા દીઠો, આગ્રસ્ત્ય મહામતિ જ. ૧૯
 તે વનમાં વનફળ લેવા આવ્યો, તેને મારી સખીએ ખીજવિયો જ;
 સહુ વૈશ્ય વૈશ્ય કહી નાસવા લાગી, તેકોપ્યો કોઇએ ન રીઝવિયો જ. ૨૦
 તેથી તેણે મહાક્રોધ કરીને, શાપ દીધો સ્વામી મને જ;
 તે ઊભો રહી મુને વૈશ્ય કહ્યો છે, તેથી મુનિ યોદ્યા શાપું તને જ. ૨૧
 તુ વૈશ્યકેરી સ્ત્રી યઇશ નિઝે, એવું સુણી કપી કાય જ;
 મુનિતણી પ્રાર્થના કરી અતિશે, હે દિગ્વર્ય આવુ શે થાય જ. ૨૨
 મે અપરાધ નથી કીધો કાંઈ, મુનિ તમારો આજ જ;
 બીજાએ અપરાધ ક્યો મુનિ, તો કાં મુને શાપી દિગ્વરાજ જ. ૨૩

૧૪ સ્થેન—આજ પક્ષી. ૧૫ અગ્ર સહિત—ઉપેથી પડવાવડે જેનાં
 અગ્ર ભાગ્યા નથી એવી આખા અગ્રવાળી. ૧૭ કૃપા—દયા. પરાભવ
 પામેલો—હારી ગયેલો. ૧૮ વયસ્યા—સખી.

- ઋષિ કહે તન્વંગી સુણ્ય તું, જ્યમ હોય પંચગવ્યના ભર્યો ઘડો છ;
તે અપવિત્ર મધને છાંટે થાયે, એવો કુસગ આવી અડચો છ. ૨૪
- કુબ્જકેશ સંસર્ગથકી, અદુષ્ટ જન દાષ પામે છ;
યથાન્યાય એ સર્વે થયું છે, પણ તું મને પ્રસન્ન કરી શિર નામે છ. ૨૫
- માટે હવે તારો વાંક નથી કંઈ, તેથી કરૂં શાપ અનુગ્રહ હું'ય છ;
તું એક ચિત્તે સહુ સાંભળજે સતી, તુંને દુઃખ આવી પડશે શું'ય શું'ય છ. ૨૬
- તું જદા વૈશ્યચોનિમાં જન્મીશ, તદા સ્વપતિને કરીશ બોધ છ;
તે વારે પૂર્વની સ્મૃતિ તુજને, થાશે એકાએક અવબોધ છ. ૨૭
- પછે પતિસહિત ક્ષત્રાણી થઈને, દિવ્ય ભોગ ભોગવીશ સર્વ છ;
ભય ભાગી જાઓ સર્વે તારો, એમ મુનિ બોલ્યા મહાપર્વ છ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર એ પેરે મુજને, પૂર્વે થયો મહર્ષિનો શાપ છ;
આ મારા પિતાને શાપથકી કર્યો'તા, પ્રભતિએ સંતાપ છ. ૨૯
- એ રીતે પાર્થિવ છે સર્વે, વૈશ્ય થયા નથી આપ છ;
મરિા પિતા કંઈ વૈશ્ય નથી પતિ, માટે તન્ને તનનો તાપ છ. ૩૦
- જો હું છું દાષ પામ્યા વિનાની, તો તમે દ્વિપિત થાઓ કેમ છ?
પિતાકેરો પરાજ્ય કર્યો તમે, તદા નારદ વદ્યા એમ છ. ૩૧
- તમારા પિતાને ભેદ ન ભાખ્યો, પણ કહ્યું દાપિત નથી સુત છ;
નાભાગને એ વારતા લાગી, અતિશે અદ્ભુત છ. ૩૨
- એવામાં નારદ મુનિ ત્યાં આવ્યા, કહ્યું નારી કહે સહુ સત્ય છ;
નાભાગ નમન કરી તવ ભાખ્યો, મુને રાજ્યચેષ્ટા નથી મહામત્ય છ. ૩૩
- વળી પુત્રપત્નીનું વચન સુણીને, તે ધર્મશ બોલ્યો ત્યાં'ય છ;
મેં પિતા આજ્ઞાએ રાજ્ય તજ્યું છે, તે હું પુનઃ ગ્રહણ કરૂં ક્યાં'ય છ? ૩૪
- આ મુનિના સમક્ષ કહું છું આજે, હું રાજ્યગ્રહણ નહિ કરૂં છ,

- ૨યામા તમે સંતાપ ન કરશો, હે પુત્ર હું સત્ય ઉચરું છું. ૩૫
- વૈશ્યધર્મે રહ્યા હું તુજને, કર આપીશ નિરંતર છું;
- તું આ રાજ્યને ભોગવ્ય મુખે, વા જતું કર્ય મહાવર છું. ૩૬
- એવો તેનો નિશ્ચય જોઈને, નારદ મુનિ હવા અંતર્ધાન છું;
- હવાં ભનંદન નૃપ થયો તે દાખુ, જેનો થયો વત્સમી સુત મહાન છું. ૩૭
- પિતાની આજ્ઞા પાલનહારા, એવા સુત છે કોક છું;
- પુરાણીકેરા સુત ન મૂકે, તેમની પાછળ પૂરી પોક છું. ૩૮
- બાપતું બોલ્યું અબોલ્યું કરે ઝટ, એવા દિનસુત ન હોય કોઈ છું;
- એમ વેલે વંકી તુમડીકેરું, બીજ રહીએ ક્યા બોધ છું. ૩૯
- શ્રોતાવક્તા સુણશે ભણશે, નાભાગકેરું ચરિત્ર છું;
- તે પાપ નાશ કરી થાશે ભવોભવ, મહાપુણ્યવડે પવિત્ર છું. ૪૦
- ગંગા યમુના ગોદાવરીકેરું, ઘેર બેઠાં થાય સ્નાન છું;
- મણિકોણિકાને ઘાટે ના'તા, જે પુણ્ય થાયે તે સુણ્યે મહાન છું. ૪૧
- સવત સત્તરસે પાસઠય સાલે, ગાયા યથામતિએ ગુણ છું;
- પંચ ઋણ એવું છટ્ટુ મેં જાણ્યું, પુરાણી રૂપિયું ઋણ છું. ૪૨
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નાભાગચરિત થયું પ્રણું છું;
- ગાય શીખે ન સાંભળે તેના, પાપ સંતાપ થાયે ચૂર્ણું છું. ૪૩

વલણું.

- પાપ સંતાપ ચૂર્ણું થાયે, મુણે પચદશાધિકશતતમોધ્યાય રે;
- ભટ મેમાનંદ આતુર્પિંશી, ગુણગણ હરિના ગાય રે. ૪૪

—૦*૦—

વત્સપ્રીચરિત્ર.

ક્રડધ્રુ° ૧૮૮ મુ°.

રાગ કેદારે.

ગુરુ ગણપતિને કરું પ્રણામ, આ'ય કરો શારદા મહાધામ;
છે મામ વત્સપ્રીચરિત ગાવા મનમાં રે. ૧
માકુંડેય કહે એ રીત, ન કરી નાલાગે રાજ્યે પ્રીત;
થઇ પ્રતીત સુતને તેના વચનમાં રે. ૨

ઢાળ.

વચન માંહે પ્રતીત થાતી, લનદનને તે ઘડી;
પિતા આજ્ઞા ગ્રહી રાજ્ય થયો, બીજી વાત મૂકી સહુ પડી. ૩
રાજ્યકર્તા થયો જ્યારે, ત્યારે પરણ્યો નાર;
દશે દિશામાં આણુ તેની, વરતાઈ રહી અવિધાર. ૪
અધર્મ મારગ લાણી તેની, ચિત્તવૃત્તિ ન જાની જાણુ;
સકળ પૃથ્વીતાણુ બૂપતિ, થયા વશવરતી પ્રમાણુ. ૫
નિધિ પુરસ્સર યજ્ઞ તેણે, કર્યા અનેક તે વાર;
સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીકેરું, પાવન કર્યું નિર્ધાર. ૬
નન અંડ મધ્યે આણુ તેની, વરતાઈ જ્યારે સાર;
તે એક અકંવર્તી નૃપ કે'વાયો, તેના વર્ણુવું વિસ્તાર. ૭
શુભ મુહૂર્ત ને શુભ ઘડીએ, તેને સુત હવે ઉત્પન્ન;
તેનું વત્સપ્રીએવું નામ ધરિયું, પુરપતે થઇ પ્રમત્ત. ૮
તેની ચંદ્ર કળાવત્ વાધતી, અંગકેરી કાંતિ જાણુ;
તે ચોગ્ય સમયે ગુરુધેર રહી, વિદ્યા લણ્યો પ્રમાણુ. ૯

- પિતાથકી તે થયો ચઢતો, ગુણસમુદાયકેરી માંય;
વિદૂરથ પુત્રી સૌનંદાને, આણી પત્ની રૂપે ઘરમાંય. ૧૦
- એ મહાભાગ્યશાલી પતિવ્રતાને, ઈંદ્રઅરિ કુળ્લૂં નામ;
તેથકી મૂકાવી વર્યો તે, હારી દાનવરાજ ઉદામ. ૧૧
- એમ સ્વપરાક્રમે પત્ની મેળની, જોઈ પિતા થયો પ્રસન્ન;
કૌબ્ધકિ પૂછે માર્કડેયને, ક્યમ કલહ થયો ઉત્પન્ન. ૧૨
- હે ભગવાન કુળ્લૂંબને હણી, ક્યમ પ્રાપ્ત કરી કન્યાય;
એ વ્યાખ્યાનસહ આખ્યાન મુને, કહો મુનિ મહાકાય. ૧૩
- માર્કડેય કહે વિદૂરથ નામે, પ્રખ્યાત પૃથ્વીપતિ એક;
મહાકીર્તિશાળી થયો પૃથ્વીમાં, જેને મહાજ્ઞાનનો વિવેક. ૧૪
- તેને સુનીતિ ન સુમતિ એવા, બે થયાંતા પુત્ર;
એક દિવસ તે વિદૂરથ ગયો, વન મૃગયા કારણ સૂત્ર. ૧૫
- ત્યાં જાણે અવનિ રહી મુખ વિકાશી, એવી જોઈ ભયંકર જોય;
તે જોઈ વિચારવા લાગ્યો તે, આ ભયંકર શું હોય. ૧૬
- હું વિચાર કરું જો મનથી તો, લાગે મુજને એમ;
આ પાતાળ મધ્યે જવાકેરી, હશે જો ન એમાં વેમ. ૧૭
- પણ ન જાણાયે જૂનુ એ તો, એમ કરતો હતો વિચાર;
નરવિહોણ વન વિષે નૃપ, એકયો પડી તે વાર. ૧૮
- એવામાં સુવ્રત નામે તપસ્વી ત્યાં, એક દીઠો તે ડામ;
રાજાએ વિમ જોઈ કર્યો તેને, પ્રાણીપત કરી પ્રણામ. ૧૯
- વિસ્મિત થઈ વિદૂરથ પૂછે, આ પૃથ્વીઉદર સમાન;
અતિ કંદરા ગંભીર દેરી, તે શું હશે દિન મહાન. ૨૦
- ઋષિ કહે હે રાજસત્તમ, તમે કેમ ન જાણો એહ;

- છે ગુપ્ત દૂત એ રાયકેશં, નેત્ર નિઃસંદેહ. ૨૧
- એમ અમારું છે માનવું, તું જાણ્ય પૃથ્વીપતિ સહુ;
શું થાય પૃથ્વી ઉપરે તે, નૃપવરે જાણવું તે કહું. ૨૨
- એક મહાબલિષ્ઠ દાનવ વસેછે, રસાનળ મોઝાર;
તે ખાડા ખાણી જગતી મધ્ય આવા, નિત્ય કરતો ફરે નિર્ધાર. ૨૩
- કુળ્મ કરીને નામ એનું, છે મહાદાનવ શૂર;
પૃથ્વી ઉપર કે સ્વર્ગમાં જે, તે મહાણ કરી જન્ય સર્વ અસુર. ૨૪
- રત્ન રૂપ રામા જુએ તો, લેઈ જાયે એહ;
ખરખરો કશી વાતનો નવ, એ ધરે નિજ દેહ. ૨૫
- હે નરપતિ તમે ન જાણો શું, એ દાનવકેરી વાત;
સુનંદ નામે મુસલ જે, વિશ્વકર્માએ રચ્યું સાક્ષાત. ૨૬
- તેણે કરી અરિગણ સહુને, એ હણે વારંવાર;
વળી પાતાળમાં રહી એ પ્રકારે, તે પૃથ્વી ફાડતો નિરધાર. ૨૭
- પછે તે અસુર અન્ય અસુરને, લાવતો એ દાર;
સુનંદ મુસલે પૃથ્વી ફાડે, તેને નવ છૂટ્યા તમે નિરધાર. ૨૮
- તો પછે પૃથ્વી કેયી પેરે, પાળશે પૃથ્વીરા;
તે સુરજનનો વિદ્ય કરતા, કરતો યગભંગાણુ ધારી રીસ. ૨૯
- મુસલ સાહી હાથમાં તે, રક્ષણ કરે સહુ અસુરતણું;
તે દેવને અતિ દુઃખ દેતો, જૂપતિ તુજને શું ભણું. ૩૦
- એ પાતાળ મધ્યભાગે હતા રહેતા, અરિ સુરના જેહ;
નાશ નરપતિ કરો તેનો, થાઓ હશ્વર સમા ઉજેહ. ૩૧
- તેના મુસલને જન સર્વ કેતા, સૈનદ એવે નામે;
નૃપ વિચક્ષણ જન કરે તેને, વ્યર્થ કેવેકામે. ૩૨

- તે સર્વ તુજને દૃઢં બતાવી, કરચ જઈ તેશુ વેર;
તે મુસલને સ્ત્રીસ્પર્શ થાયે, તદા કે'વી થાય તેની પેર. ૩૩
- તે બળહીન બની જાય બાપડું, રે' એક દિન એ રીત;
વળી બીજે દિન થાય પાછું, જેવુ હતું તેવું પ્રતીત. ૩૪
- એ રીતે કે'વાયછે, એ મુસલ વિષે વાત;
સ્ત્રીઅંગુલિ અડતાં મુસલબળની, થાય છે જે ઘાત. ૩૫
- તે એ મૂઠ અસુરના બાણમાં નથી, બાણે ઋષિ મુનિ સાક્ષાત;
હે ભૂપાળ એ વિદિ મેજ ભાણ્યુ, દાનવ બળાબળ પ્રખ્યાત. ૩૬
- મુસલતણો જે ભેદ ભારે, તે મે ભણ્યો આ વાર;
હવાં રૂચે તમને તે કરો, નવ ઉઘો ઉઘ મોઝાર. ૩૭
- આ તમારા નગરની સમીપમાં, કોતર પાડિયુ કેરાળ;
એમ કહી અંતર્યાન થાતા, પછે શું શોચતો નૃપાળ. ૩૮
- કંઈક કાળપર્યંત તેણે, ત્યાં રહી કર્યો વિચાર;
પછે ગયો પુરમાં પાધરો, તેડચા મત્રી ગુણભંડાર. ૩૯
- મંત્રકરવા માંડિયો નૃપ, કરી ભૂમિ દ્વાટયાતણી ત્યાં વાત;
મહાપરાક્રમી દાનવતણું, કર્યું બળ સહુ વિખ્યાત. ૪૦
- મુસલકેરું બળ કહ્યું, વળી મુસલ વીર્યહીન ક્યમ થાય;
થયા સહુ કહી અંતર્યાન મુનિ, તે મત્રીને કહ્યું સહુ રાય. ૪૧
- વિકટ કાર્ય છે મત્રી કહે, માટે કરી સર્વ વિચાર,
મુનિવચન પાળીશું સહી, એમ સર્વે વધા તે વાર. ૪૨
- એ નૃપ મત્રીકેરી વારતા, સુણી નૃપ સુતાએ સાર;
મુદાવતી અભિધાન તેવું, હતું કૌણ્ડુકિ નિરધાર. ૪૩

નગર નિકટ રહો દાનવ, પડી મોટી ખોય;
તે વારતા સુણી સર્વ ક'પ્યા, કિંતુ જઈ નવ કોઈ જાય. ૪૪

વસાણ.

જઈ નવ કોઈ જાય તેને, વાધ્યા લય સર્વને અપાર રે;
બેઠ ભણિયા અપતિ તેણે, ભયરહિત હતો નિર્ધાર રે. ૪૫

કડવું ૧૮૯ મું.

રાગ સામેરી દેશી ફેર.

એમ દાનવની સુણી વાત રે, લય સઘળે થયો વિખ્યાત રે;
રાયના મનમાં લય નથી રે, ગયા મુનિ જાળ દાનવનું કથી રે. ૧

તેને હણવાતણા કરે વિચાર રે, તેને વારે મંત્રી વાર વાર રે;
એવામાં ત્યાં એકાએક રે, જતો વિદૂરથનો ટેક રે. ૨

તેની સુતા મુદાવતી જેહ રે, ગઈ રમવા વાડીમાં નિઃસદેહ રે;
જેહ મનોરમા સમ રમા રે, રૂપે હારે ઉર્વશી ને ઉમા રે. ૩

તણી તણ વયમાં ઝંકજોળ રે, રોજ કરે સખીઓશું રંગરોળ રે;
તેને ઇચ્છા થઈ એક વાર રે, જઈ ઉદ્યાનમાં રમવા સાર રે. ૪

પિતાની આજ્ઞા માગી તેહ રે, ગઈ સખીઓ સંઘાતે નિઃસદેહ રે;
ગઈ વાડીમાં બાળી ચાલી રે, જેને ઘડતાં વિધિએ હૃદ વાળી રે. ૫

સર્વાંગ સુદરી મહાસ્વરૂપ રે, દઈએ ઉપમા શાંતી જો અનુપ રે;
આ નરલોકે ન નારી એવી રે, તે ગઈ વાડીમાં રમવા જેવી રે. ૬

મલ્લિકાકેરો સર્વ છોડ રે, તેમાં પૂરે કુસુમ મનનો કોડ રે;
આ તો સર્વાંગ મલ્લિકા રૂપ રે, જેનું વર્ણ શકે ન કોઈ સ્વરૂપ રે. ૭

- ગુલાબ જેવી ગોરી કેમ ભાખું રે, જૂઠું જેવી જૂવતી નવ દાખું રે;
 ગુલાબ કરમાય ને વીખેરાય રે, આ તો એવી ને એવી વાણાય રે. ૮
 જૂઠુંનું કુસુમ અતિ ઝીણું રે, આ તો નવયૌવનાનું વાન ભીનું રે;
 ચતુરા ચંપાકળીમખી ન કેંવાય રે, કે તેના વર્ણની ઉપમા ન દેવાય રે. ૯
 દિરેશ્ ચંપાને તણ જાય રે, પ્રેમદા પૂઠ ઘાણા ફેરા ખાય રે;
 એકલી પીળાશ ચંપા માંડી રે, અધિક રક્તતા દર્જે છે આંહી રે. ૧૦
 એમ સર્વ કુસુમ કરતાં કોમળ રે, ધરા કુસુમ દડો રમતી સુંદર રે;
 મારે સખીઓ પરમ્પર માર રે, પુષ્પદડાનો નિર્ધાર રે. ૧૧
 એક નાખે ને એક લેઇ આવે રે, તેમા કોઈ નાની મોટી નવ કા'વે રે;
 એમ વનકેલિ કરે અણખેલી રે, સાથે સમાણી મમાણી સાહેલી રે. ૧૨
 કુળંબે એવી તન્વગી જોઈ રે, પાટે જતાં સાધી લીધી રોઇ રે;
 સખી રૂપલેઈ આવ્યો રમવા રે, મુદાવતીને આગળ દીધી ભમવા રે. ૧૩
 લાગ તખ્તશી હરણુ કરી રે, કુળંભ નાહો ભય અતિ ધરી રે;
 સખી વણવણતી થઇ પરી રે, દાનવ ઠામે બેઠો ઠરી રે. ૧૪
 વાગી નગરમાંહે હાક રે, ચઢી મેદિની સર્વે આક રે;
 સુણી રાજાએ તે વાત રે, થયું યુનિવચન તો સાક્ષાત રે. ૧૫
 વીર વશ્યા નેત્રની માંચ રે, ક્રોધે કાયા કંપી ત્યાંચ રે;
 બોલાવ્યા બંને સુત જોહ રે, કહ્યું તેમને ધાર્યું તેહ રે. ૧૬
 તમો વન ફરવા વિષે છે ચતુર રે, થાઓ અરિશોધ વિષે આતુર રે;
 તમારી ભગિનીને લેઇ ગયો જૂર રે, ધાએય થાઓ સામદ શૂર રે. ૧૭
 નિર્વિધ્યાના કિનારા ઉપર રે, એક મહાપિકાળ છે ત્યાં કોતર રે;
 તે માર્ગે થઇ રસાતળે જવાય રે, ત્યાં ઠામ દુષ્ટ દાનવનું કેંવાય રે. ૧૮
 હશે ત્યાં મુદાવતીહરણુ કરનારો રે, કોણ સામદ થાય તેને હણનારો રે;
 સુત કે' કરોએ અમે કાજ રે, તમે નિશ્ચિંત રહો મહારાજ રે. ૧૯

માર્કડેય કહે ભાખી એમ રે, આવ્યા દાનવ પગલે પગલે તેમ રે;
 ગયુ પગલું કોતર માંય રે, કે સેન સુદ્ધા ઉતર્યા ત્યાંય રે. ૨૦
 ત્યાં કળ્પમ જોયો મહાદુષ્ટ રે, કે તત્કાળ થયો ક્રોધ પ્રુષ્ઠ રે;
 કરી આજ્ઞા સેનને શૂર રે, હજી જોતજોતામાં અસુર રે. ૨૧
 આજ્ઞા થતામાં છૂટ્યાં પરિઘ ફરશી રે, નિશ્ચિંશ શક્તિ અતિશે વરશી રે;
 શૂલ પ્રાણતું મૂળ ધરનાર રે, વરશ્યાં બાણ હાણ કરનાર રે. ૨૨
 જોના અંત ન આવે કોતાં રે, એવું દારણ યુધ્ધ થયું દુષ્ટ લેતાં રે;
 પછે માયાકેરૂ કરી મહાબળ રે, ઉભય રાજસુત બાંધ્યા કરી કળ રે. ૨૩
 રહી સેના તેનો કયાં નાશ રે, ધરી લેઇ ગયો રાજકુવર આવાસ રે;
 હે મુનિમત્તમ મુણી આ વાત રે, વિદૂરથ નૃપે થઈને ઘાત રે. ૨૪
 અતિ વૃધ્ધ વય હતી તેની રે, ગઇ હતી ક્ષત્રિયસંપત્તિ એની રે;
 માટે એણે ઉપાય ચાલ્યો એક રે, કરી મંત્ર મંત્રીશુ વર વિવેક રે. ૨૫
 સર્વ સેનાનાયકને કહ્યું તેણે રે, કરો પરાક્રમ કરવું જોણે રે;
 જે મારી સુતાને લાવે છોડાવી રે, નાખી દાનવે બેડી તોડાવી રે. ૨૬
 તેને મૃગનયની અરધું હુંય રે, કોઇ શૂરવીર ન નીકળે શુભ રે;
 સમગ્ર નગ્રમાં દાંડી દેવડાવી રે, કોઇએ બીકું લેવા ઇચ્છા ન બતાવી રે. ૨૭
 જીવતો નર પામે સર્વ રે, માટે કરવો મૂકવો ગર્વ રે;
 એમ બીકું દૃઢ દિન દશ બાર રે, પણ કોઈનર ન થયો નિરધાર રે. ૨૮
 હતા સર્વ જીવ રાખાણહાર રે, તેને રૂચે શૂરત્વના શે ધાર રે;
 વિદૂરથ ચિંતાતુર થયો અપાર રે, કોઇ ન મળ્યો બીકું લેનાર રે. ૨૯
 હવાં મારાં પુત્ર પુત્રી નવ છૂટે રે, પડી તેમના પગમાં બેડી ન તૂટે રે;
 એમ નિરાશ થયો નરપતિ રે, વળી કાઠ્યું દશેદશ મહામતિ રે. ૩૦
 જે હજી દાનવ કરે મુજકાજ રે, તેને અરધું કન્યા ને અરધું રાજ રે;

૨૨ નિશ્ચિંશ—એક જાતનું (સુદનું) હથિયાર. ૨૬ નાખી ઈ—
 દાનવે નાખી (નાખેલી) બેડી તોડાવીને.

કોણ વ્યાધને મુખ જાય રે, ઘણા કે' મૃગનેણી ઘણી અથડાય રે. ૩૧
 પણ નિર્વીર પૃથ્વી ક'ઈ થાય રે ? કોઈને કોઈ કે'વાય રે !
 ભનદન સુત વત્સમી જેહ રે, તેણે દાંડી કાને મુણી એહ રે. ૩૨
 જે અસવિધામાં મવીણ હતો રે, જે શરવીરથ લઢવા જતો રે;
 બલિષ્ઠપણાનો ગર્વ અતિ મનમાં રે, ત્રેવડે નહિ સુર અસુરને તનમાં રે. ૩૩
 તે મુણી પ્રતિજ્ઞા થયો સજ રે, ન લીધા સાથે રથ અથ ગજ રે;
 જઈ મળ્યો વિદૂરથને જતે રે, ઐળજ્યો ભનદનસુત વાતે વાતે રે. ૩૪
 ભનદન વિદૂરથ હતા મિત્ર રે, તેણે લાગ્યું ચાડ ચતુરચરિત્ર રે;
 અરે તુ તો મારા મિત્રનો સુત રે, કરી તેં આજસા'ય મને અદ્ભુત રે ૩૫
 હું થયો વૃદ્ધ ગયાં ડાચાં મળી રે, જો જો આ ચઢી ગઈ પાંસળી રે;
 નહિ તો દાનવના રા ભાર રે, કરું કાણુમાં તેને તારતાર રે. ૩૬
 વત્સમી કરી કહે પ્રણામ રે, મુને કીજે આજ્ઞા મહાધામ રે;
 હું સ્વસાગર્થ્યથી હાથુ અસુર રે, તમારા સુત છોડાવી લાણું શૂર રે. ૩૭
 પશ્ચિની પુત્રીને લાણું તેડી રે, તુર્ત તોડી નાણું તેની બેડી રે;
 માર્કંડેય કહે તે ભૂપાળે રે, પ્રિય મિત્રપુત્રને જોયો વા'લે રે. ૩૮
 દઇ હર્ષથી આલિંગન રે, બોલ્યો વત્સ કહી મુખે રાજન રે;
 જાઓ સિદ્ધ કરો આવો કાર્ય રે, વેગે જઈ હણો અનાર્થ રે. ૩૯
 જો થાય કામ તારાથી સુત રે, તો તું મહાપરાક્રમી અદ્ભુત રે;
 થયો અવતાર યોગ્ય સ્થળે સદ્ગુણ રે, હોયે ઉરે ઉત્સાહ તું ને મહાબળ રે. ૪૦
 તો તું ત્યાં જ વે'લો વે'લો રે, એમ હુલાવ્યો કુલાવ્યો અલબેલો રે;
 કહ્યું સેના લેઈ જા સાથ રે, તવ તેણે દખાડ્યા સ્વહથ રે. ૪૧
 આ મારી સેના ને આ હાથી રે, આ મારા સાથી ને આ ભાથી રે;
 એમ કહી ચાલ્યો વીર ગંભીર રે, તરવાર બાંધી લીધી શરીર રે. ૪૨

કરે સાહ્યાં ધનુષ્ય આણુ રે, કવચ ટોપ પે'રી લીધાં સુન્નાણુ રે;
 પેલી ગુફાને માર્ગે ગયો તેહ રે, સત્વર પણે થઇ નિઃસંદેહ રે. ૪૩
 જ્ઞેતા જ્ઞેતામાં ગયો પાતાળે રે, પાછો વીર ધીરને કોણ વાળે રે;
 પેઠા પાતાળમાં જેહવારે રે, તેણે અવલોક્યું આરે દિશાએ ત્યારે રે. ૪૪

વસણ.

તેણે આરે દિશાએ અવલોક્યું, પણ અસુર ન દીઠો ક્યાંહી રે;
 વિપ્ર પ્રેમાનંદ વર્ણવે, તેને ચિતા થઇ મનમાંહી રે. ૪૫

કડવું ૧૯૦ મું.

રાગ માર.

કરી ચિંતા મરી ધરી ધનુષ્ય કરમાં, પાણુ છ ટકારવ કર્યો;
 તે રવે રડવડી ગયું ત્યાં સહુ, શેપને કોકે ધર્યો. ૧
 અખિલ પાતાળ પૂરાઈ જતુ, પાણુ છ ટકારે તહીં;
 સુણી દાનવપતિ કુળ્લૂબ ધાચો, સેન સજ્જ આઠ્યો તહીં. ૨
 હતો મહાજલિષ્ઠ ને વજ્રી સેન સાથે. રાજપુત્ર પાળો હતો;
 અધર્મ કર્મે યુદ્ધારંભ્યું, તદપિ વીર ધીર થયો છતો. ૩
 ત્રણ દિવારાત્રિ સુધી કીધું, યુદ્ધ ઊભી રથવિના;
 દાનવપતિ, સેનાપતિ ત્યાં, થયા કંઈ હીના દીના. ૪
 તવ ક્રોધ પામી મુસલ શોધે, ગયો દાનવનો પતિ;
 મહાનાગ વિશ્વકર્મા પ્રજાપતિ, જેણે મુસલ ઉપજાવ્યું મહામતિ. ૫
 તે મુસલ તેણે અંતઃપુરમાં, મૂક્યું હતું નિશ્ચિંત થઇ;
 ગંધમાલ્ય ધૂપ આદિકથી નિત્ય, પૂજતો તે જઈ જઈ. ૬

૧ શેપને ઇ—કોકે તે શેપનો અગ્રય લીધો. ૩ યુદ્ધારંભ્યું—યુદ્ધનો આરંભ કર્યો.

મુદાવતીએ વાત બાણી, જે તે સ્થળમાંહે હતી;
 થયો પરાજય દાનવતણો, લેવા મુસલ આવ્યો દુર્મતિ. ૭
 કોઇ વીર મહાધીર થઇ લઢતો, પાળો ઠાળતો અમુર સહુ;
 કુળ્મને હરાવિયો, હરાવિયો દીન કરી બહુ. ૮
 તદા મુસલ લેવા આવિયો એ, મુમલપ્રભાવ તે બાણતી;
 જે પિતાએ કહી વારતા તે, સુંદરી સત્ય પ્રમાણતી. ૯
 માટે અધોગ્રીવાએ ઉત્તમ મુસલને, સ્પર્શ તેણે તો કર્યો;
 પળી મુસલ અમુર ચુક કરવા, લેવા જતો ધ્યાને ઝટ ધર્યો. ૧૦
 પાગ લાગવા ગઇ મેમદા, અડકી મુસલને મા'મુદા;
 હસ્ત ફેરવી સમસ્ત સ્થળમા, પરાક્રમ પૂછતી અતિ મેમદા. ૧૧
 કોઇ દિન બોલી નવ અમુરશુ, તે આમ રીઝી કેમ ત્યાં;
 દુર્બુદ્ધિ ઉર હોય ક્યાથી, વાંચે ક્ષેમ તેને વે'મ ક્યાં ? ૧૨
 'અમુર કહે તું બેશ બાણી, ઠાળી આણું શત્રુને;
 પછે વર્ણન કરું હું મુસલકેરું, આજ સતોપું જઈ મુજ પિવને. ૧૩
 વાહવા કહી નાર ઠેલે, મુસલ હસ્તે ધરી ધરી;
 ઉમંગી રંગી જંગી થઇને, દાનવ ઉછળ્યો કૂર ઉચ્ચરી. ૧૪
 સન્મુખ આવ્યો મુસલ લેઇ, કુળ્મ લઢવા કારણે;
 મહાર વત્સખી ઉપર કર્યો, શર સાંધતો શર વારણે. ૧૫
 તે વ્યર્થ મુસલ મહાર કરતો, મારતો અતિ બાણ તે;
 થયું નિષ્ફળ પરમાશ્ર સૌનંદ જોઇ, પળી જોઇ થાતી હાણ જે. ૧૬
 તદા મુસલ ત્યાગી શસ્ત્રાશ્ર સા'તો, સંગ્રામ કરવા આવતો;

૮ પાળો—પગપાળો હોઇને (વીર) ૯ મુસલપ્રભાવ—મુસલનું સામર્થ્ય
 ૧૦ અધોગ્રીવાએ—નીચી ડાકી કરીને. ૧૨ દુર્બુદ્ધિ ધ૦—જે દુષ્ટ બુદ્ધિ-
 વડે પોતાનું ક્ષેમ વાંચે છે તેના ઉરમા વેહેમ ક્યાંથી હોય ?
 ૧૪ જંગી—લડાયો. ૧૬ મૌનદ—સૌનદ નામે પરમાશ્ર.

- શસ્ત્રાસ્ત્રમાં અતિ રણપંડિત, તે સત્રામ તેને ભાવતો. ૧૭
- શસ્ત્ર મૂકતો જેહ દાનવ, તે અસ્ત્રથી વિહારતો;
- નવીન મારતો ઉભડતો, સ્વદેહ રક્ષણ ધારતો. ૧૮
- તદા દાનવ હાર પામી, વિચાર કરવા લાગિયો:
- હવાં શું કરું હું ક્યાં જઈ, અરિ જાય કયમ એ ત્યાગિયો. ૧૯
- માયા ન ચાલે સર્વ ટાળે, શું કરું હું આજ રે;
- સદ્ગુણ મુસલ થયુ નિષ્કુળ, નથી સિદ્ધ કરતું કાળ રે. ૨૦
- છે તન્વંગીએ તે ત્રેવડયું, તે નથી જાણતો દુષ્ટ;
- વળી શુદ્ધ કરવા ઊઠી ધાયો, થઇ પૂરો રૂઠ પુષ્ટ. ૨૧
- તેનાં અસ્ત્ર શસ્ત્રને કાપિયાં, રાયકુ વરે એકે કાળે;
- વળી સમર્થનો રથ ભાંગિયો ઝટ, કહ્યું ઊભો રે' વિક્રાળે. ૨૨
- રથ ચૂર્ણ થાતાં દુષ્ટ દાનવ, મહાવીર ધીરજ ધરી ઘણી;
- ઢાલ ને તરવાર ધારી, ઝટ ધાયો હણવા નરમણિ. ૨૩
- વેગ જેના વાધતો અતિ, ઉશ્કેરાયડો ઉપર વધે;
- પગે ચાલી શત્રુ ભાળી, જાણ્યું કારજ અહીં સધે. ૨૪
- મહાવિક્રાળ કાળ પ્રચંડ આવે, અસુરશત્રુ આજ રે;
- હું હણુ હાવાં ગણું નવ એ, કરું સહુ સુરનાં કાળ રે. ૨૫
- પછે અગ્નિ સરખું આગનેયાસ્ર, મારવા તે દુષ્ટને;
- અગ્નિ હણ્યો કે'તા માંહી હણિયો, સુર પામવા સંતુષ્ટને. ૨૬
- આગનેયાસ્રથી તેના હૃદયમાં, ઘા પડ્યો ગાઢો ઘણો;
- દેવઅરિએ સેવ સાધી, યમપુરીની સર્વે ભણો. ૨૭
- કુળ્મલ હણિયો જળકે, નવ ચાલિયું તેનું કંઈ;

૨૭ દેવ ઈ—દેવઅરિએ (અસુરે), યમપુરીની સેવ સાધી (મૃત્યુ પામ્યો) એમ સર્વે ભણો.

- જ્યમ લડું વજૂ હણતુ ગિરિ મોઠો, એ પેર ત્યાં તો થયું સહી.૨૮
 રસાતળમાં વાતઃ ચાલી, માનવે દાનવ હણ્યો;
 અત્યંત આનંદ ઘેર ઘેરજ, મગટી રહ્યો પુરે ઘણો. ૨૯
- રાજપુત્ર પર પુષ્પવૃષ્ટિ, થઈ દષ્ટિ દેવની;
 ગાવા લાગ્યા ગંધર્વપતિ ત્યાં, આરભી સ્તુતિ એવની. ૩૦
- દેવાગતા વાદિત્ર વાધે, એમ થઈ રહ્યો આનંદ ઉદે;
 દાનવ હણ્યા માનવ ગયો ઝટ, દાનવભુવને થઈ મુદ. ૩૧
- એ રાજસુત બંધન પડ્યા તે, છોડવ્યા તેણી ઘડી;
 સુંદરાંગી મુદાવતાને, કરી મુક્ત ન વાર કરી વડી. ૩૨
- કુળુ ભમરાણાને તહી ત્યા, નાગરાજ મહામણિ;
 સ્વયં સહસ્ર ફાણા શેષછએ, મુસલ ગ્રહ્ય સુરનું ગણી. ૩૩
- તપ રૂપી છે ધન જોહનુ, સહુ ચોગ ધ્યાને જાણતા;
 દાનવ માનવની મનોવૃત્તિ, પૂર્ણ પ્રીતે પ્રમાણતા. ૩૪
- નાગશિરોમણિ શેષ હરખ્યા, જોઈ પ્રસન્ન થઈ મુદાવતી;
 સ્ત્રીહસ્તકેરા સ્પર્શથી થઈ, મુસલ મુનંદની ફૂડી ગતિ. ૩૫
- વીર્યહાનિ જાણી નારી માની, મલાવ પૂરો જાણીને;
 વારવાર કીધા સ્પર્શ તેણે, અકુશલ મુસલ પ્રમાણીને. ૩૬
- એ કાર્ય માટે નાગરાજે, આનંદ પામી અંગમાં;
 મુનંદના ગુણધર્મી ઉપજ્યુ, એવું ધર્મ નામ ઉમંગમાં. ૩૭
- સૌનદા અણુ નામ તેનું, પાડિયુ મેમે કરી;
 સહુ હર્ષ પામ્યો સુરગણ ત્યાં, કીર્તિ નાગલોકે વિસ્તરી. ૩૮
- કંથું નમન સહુને રાજપુત્રે, પછે માગતો વિદાય તે;
 સહુ શુભ વાંચી તેનું કેંતા, થાય ભલું વાટે જાય જો. ૩૯

૩૩ નાગરાજ ઇન્દ્ર—નાગરાજના મહામણિ રૂપ સહસ્ર ફાણાવાળા શેષછએ સ્વયં (પોતે) તે મુમળાને સુરનું (દેવનું) છે એમ ગણીતે લીધું
 ૩૮ સૌનદા—મુદાવતીનું ખીજી નામ.

વસણ.

જેહ વાટે જાય તું સુત, તે વાટે વિદ્ય કંઈ થશે નહિ રે;
એવો આશિર્વાદ આપી વળાવતા, જય શબ્દ થયો જહીં તહીં રે. ૪૦

કંકલુ' ૧૯૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ સુણ્ય હ, એમ વત્સમીતાણું વાધું પુણ્ય હ;
રાજકુવરી ને ઉભય કુમાર હ, વત્સમી સાથે લેઈ ચાલ્યો તે વાર હ. ૧

હાળ.

તે વાર માથે લેઈ ચાલ્યો, વિદૂરથ નૃપ પાસ;
કેટલેક દિન પો'ચી પુરમાં, ખોયો તેહ નૃપનો ત્રાસ. ૨
સુતાસુત અર્પણ કરી, કર્યો નમ્ર થઈ મણામ;
વધો હે તાન આ સતાન છે, હરાયા તમારાં મહાનામ. ૩
સુંદરાંગી સુદાપતી છે, પતિવ્રતા પૂરેપૂરી;
આણ્યાં તમારી આજ્ઞાથકી મેં, એમ વયો વાણી મધુરી. ૪
હવાં બીજી આજ્ઞા કરો મુજને, કરું સત્વર કાજ;
માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ સુણ્ય તુ, એમ વધો વત્સમી મહારાજ. ૫
હવે હૃદય જેનું ભરાયું, એવો હૃદય મરે બાલ્યો ભૂપ;
આંહો વત્સ દે વત્સ તું હુ, ધન્યધન્ય અનુપ. ૬
તે અતિ ઉત્તમ પરાક્રમ કર્યું છે, તેણે શું થયું છે બાળ;
ત્રાણ મકારે સુઝ મર્ચ મુજને, અભિનદન દે આ કાળ.
તેમાનુ પ્રથમ એક બાણું, જે તારા સમો જમાત;
અન્ય શત્રુકરો વધ થયો, હવાં ત્રીજી કહું સુણ્ય પ્રાત.
૩ સુતાસુત—પુત્રી અને પુત્રો.

મારા બાળક હતા તેવા, પુન આગી આપ્યા આજ,
 તે મિત્રસુત થઈકર્તુ મારૂં, પૂર્ણ પ્રેમથી કાજ ૯
 છે દિન આજકેરો અતિ રૂડો, માટે કાજ કરચ તુ મારૂં,
 છે મારી સુતા સુ દર અવયવવાળી તે હું તુને દેના ધારૂં ૧૦
 પાણિગ્રહણ કરચ તુ પ્રેમથી, કરચ મુને વચનપાળક આજ,
 કરે કાર્ય જે તુ જોઈલું તો, તે મહુ મ્યું માડે કાજ ૧૧
 રાજપુત્ર કે' છો તમે મારા, પિતાકેરા મિત્ર,
 તેણે હું પિતારૂપ માતુ છું તમને, મહાપુણ્ય પવિત્ર ૧૨
 આજ્ઞા પાળવી પિતાતાણી, છે એવું શાસ્ત્ર પુરાણે કે'ણ,
 તમે જોમ કો' તેમ મેજ કરવું, જે થાય આપને સુખદેણ ૧૩
 કિંતુ પિતા તમે જાણો સહુ, આવા કાર્યમા ગતિ કેવી,
 કેવળ હું પરતત્ર છું સહી, જોઈએ ભન દનનો આજ્ઞા લેવી ૧૪
 વિદ્વરથે તવ પત્ર લખીને, ભન દનને પૂછિયું,
 વત્સપ્રીત્યરિત્ર સધળું, વાચી તેને રૂચિયું ૧૫
 લગન પ્રરવા કાજ દીધી, આજ્ઞા વડીલે જાણું,
 વિદ્વરથ પુગમા મહામહોત્સવ, આવ્યો સમાચાર થયો પ્રમાણ ૧૬
 વિધિપુર સર લગન વિધિ થઈ, પરણ્યા કન્યકાકુમાર,
 જ્યજ્ઞયકાર સુરગાણું સર્વ કરતા, ત્યા થઈ ગ્લો થેઈ થેઈકાર ૧૭
 યાચકજનતાણા મનોરથ પૂર્ણ, જૂપે દીધું મન્યાદાન,
 ખેન મને રીને વળાવા પછે, ગયા બે રાજકુ વર મહાન ૧૮
 જઈ ભન દનને બેઠિયા તે, સહુ ચરિત્ર માડીને કહ્યા,
 માધૂર્ણ રહી ઘણા દિન પછી તે, ઘેર આન દે ગયા ૧૯
 હા નાનૈયાવન પ્રગટ્યું જેને, એવો વત્સપ્રી મહારાજ,

- નવયૌવનાશુ રંગ રમતો, કરી ધર્મકેશં કાળ. ૨૦
- સરિતાતટે ઉદ્યાનમાં, વન વાર હોયે જ્યાંય;
- વિહાર વનિતાશુ કરે તે, આનંદ પામી મનમાંય. ૨૧
- ગ્રહ આકાશિઙ્ગદિક રમ્ય સ્થાનક, ત્યાં અલખેલીકેરી સાથ;
- કેલિ કરતો રેલી રંગે, આલો જીવતીના હાથ. ૨૨
- રાજકેશં કાળ કરતો, પમાડતો સર્વને આનંદ;
- ભનંદનવય વૃદ્ધ થાતાં, ગયો ભજવા વન ગોવિંદ. ૨૩
- પછે વત્સમી રાજ થયો, તેણે કર્યાં આઝા યસ;
- નિરંતર ધર્મે પ્રજા પાળી, થઇ મનમાં નગ્ન. ૨૪
- સ્વપુત્રકેરી પેર તે, પ્રજા પાળતો દિનરાત;
- તેણે દેશમાં આનંદ ઉત્સવ, ઘેર ઘેર થતો વિખ્યાત. ૨૫
- તે રાયકેશ રાજમાં, ચૌરસર્પાદિક જોઈ;
- તેતણે ભય કાંઈ નો'તો, વળી નામે ઉપદ્રવ હોય તેહ. ૨૬
- એમ કશાકેરો ભય નહિ ત્યાં, કો ખોટી ખબર નવ પામે;
- વત્સમીનું નામ મુણતાં, અથ ઓઘ મોટા શામે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પછી મુનંદાને, સુત થયા ઉત્પન્ન;
- તેનાં નામ હું ગણાવું તુજને, મુણ્ય થઇ તન મન મસજ. ૨૮
- પ્રાંશુ પ્રચીર ને શૂર નામે, મુચક વિક્રમ ક્રમ;
- બલિ બલાક ચંડ પ્રચંડ ને, સુસ્વરૂપ સુવિક્રમ. ૨૯
- એવા સુત સહુ તેને થયા, જે મહાપરાક્રમી પુર;
- રાણ્યત સર્પે હતા સાચા, વળી વક્ત્રા વાણી મધુર. ૩૦
- એ પેર ધન ધાન્ય ને, પુત્ર પરિવાર સમેત;
- સહુ રાજ્ય સોંપી સુતને, ગયો વન તપ કારણ ધરી હેત. ૩૧
- વત્સમીનું ચરિત્ર જે કો, સુણે જુણે ન ગાય;
- તે જન ભવાબ્ધિને સો'જે તરીને, મુક્તિપુરીમાં જાય. ૩૨

પુરાણી છે આચરણ આણું, કાંઈ તમારા માંય ?

કુબ્જતાને દીનતા, લેવાય ઉઘડી જ્યાંય.

૩૩

ત્યાં વારંવારે કથું કે'ણું, નિર્લજ્જને શી લાજ;

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, થયુ વત્સપ્રીત્વરિત પૂરું આજ.

૩૪

ગુરુકૃપાએ થયો છે અહીં, પોડશાધિક્કશતભોધ્યાય;

પુરાણીજનનું પાધરૂં કરવા, દિજ થયામતિએ ગાય.

૩૫

વલણ.

થયામતિએ ગાય દિજ, ભજ હર વિધિ ગોવિંદ રે;

પાધરૂં કરતાં પાધર માને તો, તેને કરે શુભ્રેમાનંદ રે.

૩૬

— ૦*૦ —

સ્વનિત્રચરિત્ર.

કડબું ૧૯૨ મુ.

રાગ ગોડી.

ગુરુ ગણપતિને લાગુ પાય, સાંચ કરો ઉભયા માય;

જયમ ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થાય, શારદા એવી વાણી આપો સુખદાય. ૧

ઢાળ.

સુખદાય થાય એવી વાણી આપો, કડબું ખનિત્રચરિત્ર;

માર્કંડેય કહે કૌબ્જકિ સાંભળ્ય, થઈશ પરમ તું પવિત્ર.

૨

એમ વત્સપ્રીના બાર મુત, જે કહ્યા મેં નિર્ધાર;

તે સર્વે હતા ગુણિયલ ઘણા, સંગ્રામજિત ગુણભંડાર.

૩

તે સર્વમાં મહાપરાક્રમી, પ્રાંશુ નામે વડ બ્રાત;

- તે અવનિતણા અધિપતિ થાતો, જેના ગુણની કહું ખ્યાત. ૪
- તે સ્વમમાન ગણનો સ્વય ખંધુ, તેણે તેહ કરતા સેવ;
પરિજન સમા આજ્ઞાવરતી સહુ, થઈ રહ્યા તતખેવ. ૫
- તેણે યજ્ઞયાગ કર્યા ઘણા, તેમાં મળ્યું દિવનૈ ધન;
દીન હીન અપંગનુ વળી, તેણે સંતોષ્યું અતિ મન. ૬
- તે યજ્ઞમાં દ્રવ્યદાન કીધું, તેની સંખ્યા ન કોઈથી થાય,
પણ લેતા લેતા રહ્યું પડી એમ, દિવ પુરાણે ગાય. ૭
- પુષ્કળ ધન એમ રહ્યું પડી ત્યાં, તેણે કરો શું થાય;
વસુધરા નામ પૃથ્વીતાણું પડતુ, એમ કહી ગયા મહાકાય. ૮
- માંશુએ સાર્યક નામ કીધું, વસુધરાનુ બાણ;
સ્વપુત્ર પેરે મળ પાળી, તેવડે થયાં વખાણ. ૯
- ધનગૃહકેરા સંગ્રહનો તેણે, ઉપયોગ કીધો માર;
લક્ષાવધિ કંતુ કર્યા તેણે, કરી તેની ક્રિયાઓ અપાર. ૧૦
- તેણે યજ્ઞ કરિયા એટલા કે, તેની સંખ્યા ન કદી ગણાય;
એક આંકડે કોઈ કહી શક્યો નહિ, એ કેવો બૂપ બાણાય. ૧૧
- એ માશુ નૃપને થયો સુત, મન્તપતિ મહાકાય;
તેણે યજ્ઞ અપાર કીધા, જેણે સુરવર સુખી કે'વાય. ૧૨
- ઇંદ્રકેરી અતુલ વૃષ્ટિ, થઈ તેના યજ્ઞ મોઝાર;
તે કંતુએ શતકંતુ વાધ્યો, જેણે હણ્યા વીર્યવાન અસુર અપાર. ૧૩
- બલિષ્ઠ મધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો, બલનામ દૈત્ય મનાય;
વળી સંગ્રામ માંડે મુખ્ય જે, બંભાસુર નામ ગણાય. ૧૪
- ઈત્યાદિ મજીને અસુર હણ્યા, બિનગત કે'વાય,
એવો યજ્ઞકર્તા મન્તપતિ, માંશુતણા સુત ગણાય. ૧૫

૮ વસુધરા ૮૦—(ક્રમેશ) ૧૦ કંતુ—યજ્ઞ ૧૫ બિનગત—
નવાણું.

સૌરિપુરોહિત અત્રિકુળનો, હોતો સુહોત્ર નામે જાણુ.	૩૮
ગૌતમવશનો ઉદાવસુ ને, હોતો કુશાવર્ત આચાર્ય;	
સુનયના પુરોહિત હોતો જે, તે કરાવતો કરચપગોત્રી કાર્ય.	૩૯
હતુ પ્રમતિ અભિધાન તેનું, હવા મહારયતણી વદુ વાત;	
હોતો તેના પુરોહિત વર્મિષ્ઠકુળનો, પુરોધા નામ પ્રખ્યાત.	૪૦
તે ચાર નૃપતિ રાજ્ય સ્વયના, ભોગવતા હતા ભરપૂર;	
સાર્વભૌમ ખનિત્ર હોતો, સર્પાધિપતિ મહાશૂર	૪૧
તે સર્વ ભાઈ ઉપરે, અને વળી સર્વ પ્રજાય;	
ખનિત્રપુત્ર સરખો પ્રેમ ધરતો, કોને કૂડી નવ કરતો સજાય	૪૨
એકદા સૌરિતણા મત્રી, વિશ્વવેદી એવું નામ,	
તે અવનિપતિ એકાત તેડી, વદ્યો પ્રથમથી નિજ કામ.	૪૩
મારે કંઈક કે'વું આપને, તે કહી દેઈ રાજન;	
આ સકળ પૃથ્વી હોય જેના, સ્વાધીનમા અનુદિન.	૪૪
કે'વાય તે તો મહાનરપતિ, તેના પછી તેના પુત્ર;	
પૌત્રને પ્રપૌત્ર આદિક, એમ વધે તેનું ઘરસૂત્ર.	૪૫
વંશ તેહનો જેહ તે, રાજા થાય નિર્ધાર;	
અન્ય જે ભાઈ તેહના, તે પ્રથમ અલ્પ સમયે સાર.	૪૬
સહુ દેશના રણીધણી થાયે, વળી કહુ તેનાં કાળ;	
ચોકું ઘટે કે વધે કાંઈક, પણ પછે થાય શું મહારાજ.	૪૭
એમ કરતાં ગતકાળ થાયે, તદા તેહ નર નિર્ધાર;	
ચલતા ઉતરતાં થઈ જાયે, ઉતરતી હાર મોઝાર	૪૮
કંઈ વધવાતણી આશા નહિ, વૃદ્ધિ મને માની દેખાય;	
જે પૃથ્વીપતિ હોય પૂર્ણ તે, આધ્યું પાળતા સદાય.	૪૯
તેહ ગયા પૂઠે કંઈક જાય, પૃથ્વી અને મળિયું રાજ;	

- છેવટે સહુ જાયે ઝાંઢે, સુત કરે કૃષિકારનાં કાજ. ૫૦
- આણું નીતિશાસ્ત્રે છે વધું, તે જાણાણું છું હું રાય;
વળી એક ચિત્તે સુણો સર્વે, સ્થિતિ માંડજિકની શી થાય. ૫૧
- તે માંડજિક રાયનો ભાઈ હોયે, સાર્વભૌમ નરેશ;
અર્પિયુ સ્નેહે સામર્થ્ય જણે, તે નવ ઉદ્ધાર કરતા લેશ. ૫૨
- પૃથ્વીપતિ અને ભ્રાત્ર સૂનુ, જેહુ અન્ય કે'વાય;
સ્નેહાનુબંધ શો તેમનામાં, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં ગવાય. ૫૩
- તેના પુત્રને સ્વપુત્રમાં, પરત્વ જુદિ થાય;
એવા રાયકેરો સુત ભાણો, કયા કાર્યે પ્રીતિ યુક્ત કે'વાય. ૫૪
- જેવડે થાય પ્રીતિયુક્તે, તેણે કરી નૃપ સંતોષાય;
એમ કરી નૃપ જો રહે યેશી, તો શી ગરજ મંત્રીતણી ગણાય. ૫૫
- મારાં સમાન મંત્રી છે તમારે, તેથકી હે ભૂપાળ;
આ અખિલ પૃથ્વી રાજ્યને, ભોગવીશકો આ કાળ. ૫૬
- મિથ્યા સંતોષ રાખી કેમ બેઠા, એ નવ નૃપ ગુણ મનાય;
જો ઇચ્છા રાજ્ય કરવાતણી હોયે, તો આણું જોઈએ રાંધ. ૫૭
- જે કાર્ય સિદ્ધિ કરનાર સાધન, તેને કર્તાતણી જરૂર;
અમે સાધનભૂત મંત્રી સર્વ છીએ, છો કર્તા તમો મહાશૂર. ૫૮
- તમારું કાર્ય છે જે રાજ્યપ્રાપ્તિ, માટે કરો નૃપવર આમ;
સાધનભૂતવડે પિતારાજ્યને, સ્વાધીન કરી લ્યો મહાનામ. ૫૯
- અમે પરલોક વિષે જઈને પાણુ, છીએ કૃણ અર્પવા તૈયાર;

૫૩ અન્ય — પરમાર્થ. ૫૪ પરત્વજુદિ—આ તો પારકા છોકરા છે એવી જુદિ. ૫૫ જેવડે ઈન્-જેવડે કરીને સાર્વભૌમ રાજા જેપોતાનો ભાઈ છે તે પ્રીતિયુક્ત થાય, તે કાર્ય કરવાવડેજ જે રાજા સંતોષાય અને એમ ભાઈને સંતોષ આપવાનું ઠીક છે એમ ધારી વેશી રહે તો પછી મંત્રીઓની પણ તેને શી ગરજ (જરૂર) છે ? ૫૯ સાધનભૂતવડે—સાધનભૂત મંત્રીઓવડે.

- પછે તમારે ચિંતા કરી રાજા, ન ઘટે બેશી રે'લું નિર્ધાર. ૬૦
- રાજા કહે ખનિત્ર છે, અમારો જ્યેષ્ઠ બધુ પ્રમાણ;
- તેનાથકી તે છે પૃથ્વીપતિ, એમાં શો દાષ છે સુજાણ. ૬૧
- અમે લઘુબ્રાતા તેહના, તેણે અદ્યપૃથ્વીના પતિ;
- હે મહા મતિ અમો પાંચ ભાઈ, પૃથ્વી એકલી નારી સતી. ૬૨
- તો સ્વામિત્વ સર્વ પૃથ્વીતાણું, ક્યમ એક-હાથે સંભવે ?
- સર્વસ્વ તમને લાગશે, સમાધાન તો મંત્રી હવે. ૬૩
- વિશ્વવેદી કહે રાજા, એક પૃથ્વી છે કહો;
- તો ક્યમ સર્વ પૃથ્વી સ્વાધીન તમારે, કરીને નવ તમે રહો. ૬૪
- તમારે સ્થાનકે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા, રાજ્ય કરે થઈ રણિયાત;
- તમે ક્યમ નવ થાઓ સર્વાધિપ, શું તમે નૃપ નથી વિખ્યાત. ૬૫
- જ્યમ યત્ન કરે હું તમ અર્થે, ત્યમ તમારા અન્ય બંધુના પ્રધાન;
- તેમના હિતાર્થે યત્ન કરતા, મેં જાણ્યા છે મહાન. ૬૬
- રાજા કહે જે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા તો, અતુરાગે કરી ગણે પુત્ર સમાન;
- સ્નેહ એવો સર્વપર રાખે, તો ક્યમ મહીમત્ત્વ થાય ગુણવાન. ૬૭
- કહે વિશ્વવેદી અહો રાજા, તમો રાજ્ય ઉપર રહી સદા;
- જ્યેષ્ઠ બ્રાતાને બેઠ અરબી, પૂછ શકશે થઈ મુદા. ૬૮
- કિંતુ રાજ્ય ઇચ્છા થાય ત્યારે, કોણ જ્યેષ્ઠ ને કનિષ્ઠ;
- સાર્વભૌમ પદવી મળી જેને, તેનાં જાય રિષ્ટ ને થાય શિષ્ટ. ૬૯
- માર્કંડેય કહે એમ અહોનિશ તો, ઉપદેશ કરતો જાણ;
- ઘણે દિવસે નૃપે માનિયું, મંત્રી વચન નિર્વાણ. ૭૦
- પછે આજ્ઞા આપી તેહને, કરો વિશ્વવેદી ક્ષાવે તેમ;

પછે વિશ્વવેદીએ યત્ન કીધું, જેમ સ્વનૃપનું થાય ક્ષેમ. ૭૧

તેના બ્રાતાકેશ સર્વ મંત્રી, પુરોહિત પ્રમાણ;

પછે સર્વરાય વશ કર્યા તેણે, સ્વહિતાર્યે નિર્ધાણ. ૭૨

એ સર્વ ભેદ કપટે કરી, ઘટિત રીતિએ કર્યું.

પછે સ્વનૃપકેરી શાંતિ વાંચી, ખનિત્ર રહિત ઉરે ધર્યું. ૭૩

ખનિત્રાભિચાર માટે, અનુષ્ઠાન બેસાડિયાં;

તેના વિશ્વાસુ પરિજન ફરવ્યા, સામદાનાદિકે કરી તોડિયાં. ૭૪

સ્વદંડકેરી પ્રભાવ વધવા, એવા ઉદ્યોગ કર્યા અપાર;

અનુષ્ઠાન કરવા દિન બેઠા, તેની સંભાળ નિત્ય લેતો સાર. ૭૫

નિત્ય નિત્ય અભિચાર સાધન, કરતા હુતા પુરોહિત જેહ;

પછે એકાએક ચાર કૃત્યા, ત્યાં ઉપની કરાળી દેહ. ૭૬

તેમનાં વકત્ર અતિ વિકરાળ હતાં, દર્શી ભયકારી અપાર;

હસ્તમાં દાણુ શસ્ત્ર સાંધ્યું, જેના વિસ્તારનો નહિ પાર. ૭૭

શું કરીએ એમ કહી ઊભી, તવ અનુષ્ઠાની બોલ્યા દિન;

જાઓ ખનિત્રનો સંહાર કરવા, તદા ગઈ તેપામી મનમાં, રીઝ. ૭૮

વિશ્વવેદી મંત્રી ત્યાં, થતો પ્રસન્ન મન તે વાર;

હવાં કૃત્યાઓ ગઈ કાળ કરવા, તેણે જ્ઞેયા ખનિત્રના આચાર. ૭૯

તેનાં પુણ્ય પવિત્ર અતિ ઘણાં, તેણે જવાયુ નહિ પાસ;

યત્નશીલ થાતાં થયા તેમને, ત્રિવિધિનો ત્રાસ. ૮૦

પછે ક્રોધ કરીને વળી પાછી, તેણે શૌરિપુરોહિત સહુ માયાં;

વિશ્વવેદી મંત્રીને હણ્યા, વળી તેણે મારવા વિચાર્યા. ૮૧

૭૩ ખનિત્ર રહિત ઈ—આ જગત ખનિત્ર રહિત થાઓ, એમ મનમાં ધાર્યું. ૭૪ ખનિત્રાભિચાર—ખનિત્રને મંત્ર પ્રયોગાદિથી મારવાનું અનુષ્ઠાન. ૭૫ ૬૩—રાજ્ય બળ. ૭૭ વકત્ર—મુખ. ૮૦ યત્નશીલ થાતાં —ખનિત્રને મારવાને યત્નશીલ થતાં.

- જેણે જેણે ખોદું શીખવ્યું, તે સર્વના લીધા પ્રાણ;
પુરોહિત વિશ્વવેદીને તો, કરી દીધા કચ્ચર્યાણ. ૮૨
- આવા મંત્રી ઘણા નૃપના, રાજ્ય તબલવતા દેખાય;
હવાં ગૃહપતિના મંત્રીએ કંઈ, દિન વણિક કે'વાય. ૮૩
- તેમાં હોય જેનો દિનમંત્રી, પુરાણી જેવો સોય;
તેણે સરવસ્વ ગયું એમ જાણુ, પુઠે મંત્રીનું પાંધર હોય. ૮૪.
- ધૃતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્રની માંય;
હરિકૃપાએ થયો પૂરો, સમદશાધિકરાતતમોધ્યાય. ૮૫

વલણ.

- અધ્યાય પૂરો થયો અહિંયા, હવાં પથ થોડો તો રહ્યો રે;
ચાતુર્વિંશી દિને જોઈએ, અથ પુરાણીને પૂરો કહ્યો રે. ૮૬

કડવું ૧૯૩ મું.

રાગ ગાઠી.

- માર્કડેય કહે સુણ્ય જૂદેવ, ત્યાં એમ દુષ્ટ હણાયા તતખેવ;
જૂદા જૂદા નગરે વસતારા જેહ, એકે કાળે મૃત્યુ પામ્યા તેહ. ૧
- જોઈ સર્વ જનને-વિસ્મય થયો, કોઈએ સમાચાર ખનિત્રને કહ્યો;
સુણી પુરોહિત વિશ્વવેદી મંત્રીહાણ, થયા ખનિત્રના તલપાપડ પ્રાણ. ૨
- અરે આશું થયું એમ તે ભાખે, શોક વિસ્મય વાર વારઘખે;
પણ તેનું કારણ નવ કળાય, ખનિત્રે જાણવા કર્યા અતિ ઉપાય. ૩
- એવામાં વસિષ્ઠ મુનિ આવ્યા સ્વગેહ, તદા અર્ધપાદે પૂજા બોલ્યા તેહ;
મારા ભ્રાતાના મંત્રી પુરોહિત, થયા નારા તેની થાય ન કાંઈ પ્રતીત. ૪
- હું વિનવી પૂછ મુનિદેવ, કહો જાણતા હો તો તતખેન;
એમ પૂછ્યા પરથી મુનિ ભાખ્યા, કર્યા છગભેદ મંત્રીએ દાખ્યા. ૫

શૌરિના મત્રીએ કહ્યું હતું જેહ, શૌરિએ ઉત્તર વાળ્યા હતા તેહ;
 શ્રાતામાં જેહ પાડવામાટે, ગચા'તો તે દુષ્ટ જેણી વાટે. ૬

પુરોહિતે કયું હતું અનુધાન, તે કહ્યું નિષ્પાપને મુનિ મહાન;
 જેને શત્રુ ઉપર દયા આવે, જેને કોઈનું ભુકું મનથી ન ભાવે. ૭

તેનું ભુકું કરવાને કયો પ્રયત્ન, એ સર્વે કહ્યો તુંને મેં યથાયત્ન;
 સુણી એ વારતા રાજા પામ્યો ખેદ, અંગે જ્ઞેતજ્ઞેતામાં વળ્યો પ્રસ્વેદ. ૮

કયા ઘણા ખેદતણા ઉચ્ચાર, રે હું દુષ્ટ દુષ્ટ કે'તો વારવાર;
 વળી વસિષ્ઠ મુનિ પાસે પોતાતણો, તે કરવા લાગ્યો ધિઃકાર ઘણો. ૯

ખનિત્ર કે' હું છું પાપનું સ્થાન, ભાગ્યહીન નઠોર મહાન;
 દૈવે દાપરૂપ કરેલો હુંય, મહાપાપી કહું પાપ શુંય. ૧૦

હું સર્વ જને નિ દલો નિર્વાણ, મુને ધિઃક ધિઃક છે મુનિ મુખાણ;
 મારે નિમિત્ત મુખ્યા દિન ચાર, મારા જેવો કોણ પાપી પૃથ્વી મોઝાર. ૧૧

જેજન્મ ન થયો હોત મારો મુનિ, તો આવી કઠોર વાણી જાત ન.સુણી;
 જન્મ મારો શુભ કુળ મોઝાર, હું થયો સાર્વભૌમ તેને ધિઃકાર. ૧૨

થયો દિન નાશકારણ, હુંય, હવાં કોને ગુપ્ત દખાડું શુંય; *
 મારા શ્રાતાના પુરોહિત જેહ, સ્વામીહિત કરતાં મુખ્યા નિઃસંદેહ. ૧૩

માટે તે દુષ્ટ નથી તિલ્લમાત્ર, મહામુનિ છે દુષ્ટ મારું ગાત્ર;
 થયો તેમના નાશનું કારણ જાણ, હવાં શુ કરું ક્યાં જાઉં અજાણ. ૧૪

વધારે પાપી નથી કોઈ મારા કરતાં, એમ નૃપ ખેલતો કરતાં કરતાં;
 પ્રાક્ષાણ નાશ થોગે હું થયો પાપહેતુ, એમ વિદ્યપતો રહતો પુણ્યકેતુ. ૧૫

ભગ્નાઈ જેને જેવી હોય તે જુઓ, અમે ભલા ભલા કે'તાં હવેથી રૂઓ;
 ભલો તો એક ખનિત્ર રાજા હુઓ, એવો જુઓ ત્યાં સંશય જુઓ. ૧૬

નિવૃત્તિ પામ્યો ન એટલું કર્યે, ઉરે અતિ ઉદ્વેગ તે તો થરે;
 મન રાજકાજમાંથી પાછું વાળ્યું, તેણે વન જઈ ધ્યાન ધરવા ધાર્યું. ૧૭

ન માન્યો કોઈતણો ઉપદેશ, જેને થયો દિનહત્યાએ મનમા કલેશ;

- ભરપૂર ભલાઈ રાખી રહ્યો, તોય મને ભુડો કોઈએ કહ્યો. ૧૮
- વા કર્યા પૂઠ કોઈએ વિચાર, તો હવે એ રાજ્ય કરવામાં ધિકાર;
- એવા પૂછનારને દત્તો ઉત્તર, પછે કને ખોલાવ્યો મુત વર. ૧૯
- તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વાર, સાર્વભૌમ કુપ થયો નિર્ધાર;
- ખનિત્રે સાથે લીધી પોતાની ત્રાણ નાર, ગયો તપ કરવા વન મોઝાર. ૨૦
- પાનપ્રસ્થ વિધિનો જ્ઞાત તેહ, દમી સાહજણસે વર્ષ પર્યંત દેહ;
- હે દ્વિજસત્તમ તે વનવાસીકેરી, જદા સદ્ગુણ થઈ આરાધન ફેરી. ૨૧
- ક્ષીણ થયો તપવડે અતિ દેહ, તપ તેણે વિચાર્યું એહ;
- સાધી સમાધિ રોક્યાં મહુ દ્વાર, પછે પ્રાણત્યાગ કર્યો તે વાર. ૨૨
- કર્યા અશ્વમેધ યજ્ઞ જેણે અપાર, છતાં ન મળ્યા સુખ ભોગ નિર્ધાર;
- તેવાં સર્વે સુખ પામ્યો તેહ, થયો અક્ષય લોકવામી થઈ નિઃસંદેહ. ૨૩
- તેની ત્રાણ સ્ત્રીઓ તેની સાથે, પ્રાણત્યાગ કરી ગઈ સંઘાતે;
- તે સાલોક્યતા પામી પતિ સહિત, છે એવું મહાત્મ્ય કરે પરહિત. ૨૪
- એમ મહાભાગ ખનિત્રનું ચરિત્ર, મુણનાર ભણનાર થાય પવિત્ર;
- છે પાપનાશકર્તા પૂરેપૂરું, હવાં કુપચરિત્ર કહું મધુરં. ૨૫
- કહે પુરાણી સર્વને આમ, અમારામાં વશી ભલાઈ ઠામેઠામ;
- ગૌમુખા દેખાઈએ અમે, હર હર ભળિયે સર્વે સમે. ૨૬
- સાધાકૃપણ આશા પૂરે અમારી, દેખાડે એવી દીનતા ઉચ્ચારી;
- કિંતુ ગૌમુખવ્યાઘ્ર છે એહ, જાણો જન સહુ નિસંદેહ. ૨૭
- સંવત સત્તરસેં પાંસઠ્યમાંય, ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થયું જ્યાંય;
- પુરાણી જનની કૃપાએ કરી, દાખી ભલાની ભલાઈ ઉચ્ચરી. ૨૮
- ઇતિ ન માર્કંડેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્ર સમાપ્ત પ્રમાણે;
- થયો અષ્ટાદશાધિકશતતમોધ્યાય, મુણે ભણે આ ચરિત્ર તે સુખી થાય. ૨૯

વલ્લભ

ખનીત્રકેરૂં ચરિત્ર સુણતાં, સુખી થાય નર નાર રે;
વિમ મેમાનદ કાંઈ ન જાણે, જને પ્રહ્લા શકર મુરાર રે. ૩૦

ક્ષુપચરિત્ર.

કહ્યું ૧૯૪ મું.

રાગ મેવાડા.

શ્રી ગુરૂ ગણપતિ હો, નમન કરું નેહથી;
શારદા પૂરો આશા હો, ઉજેહકાર ઉજેહથી. ૧
ક્ષુપચરિત્ર કે'વા હો, આશા ઊર અતિઘણી;
માર્કંડેય કે'છે હો, સુણે કૌબ્લકિ દિવમણિ. ૨
ખનિત્રસુત ક્ષુપ હો, રાજ્યાસને ખેઠો જદા;
પિતા પેરે પ્રજરજન હો, કરતો ધર્મે કરી સદા. ૩
પ્રજ પાળવા પ્રીતિ હો, રાજ્ય ધરતો અતિ;
તે દાનશાલી કે'વાયો હો, મખકતા થયો મહામતિ. ૪
વ્યવહારાદિક કાર્યે હો, શત્રુ મિત્ર તે જોતો;
સંમાન બુદ્ધિએ કરી હો, અન્ય સંશય જોતો. ૫
અહો મુનિસત્તમ હો, એક દિવસે ત્યાંહી;
તે રાજ્યાસન પર ખેઠો હો, જેને વશ્યુ પ્રણય મનમાંહી. ૬
તદા સૂત માગધ જોલ્યા હો, પૂર્વે ક્ષુપ થયો રાજ;
તેના જોયો છું તું નૃપ હો, ક્ષુપ નામે મહામાજા. ૭
થયો પ્રહ્લાનો પુત્ર ક્ષુપ હો, તેતું હવું ચરિત જોવું;

- તેણું સમ્યક્ છે તારું હો, પવિત્ર ચરિત્ર એણું. ૮
- તદા ક્ષુપ નૃપ બોલિયો હો, હું તે મહાત્માતાણું;
ચરિત્ર સુણવા ઇચ્છું હો, કહો હશે શુચિ ઘણું. ૯
- જો તેના જેણું થાય મારાથી હો, તો હું તેમ આચરું;
વળી વળી શું વદું હો, ન અસત્ય રજ ઉચ્ચરું. ૧૦
- સૂત ક'તો કથા હો, સાંભળો નરમણિ આજે;
તેણે દિન સુરભિ પરથી હો, કર કાઢી લીધો શુભકાળે. ૧૧
- પષાંશવડે તેણે હો, પૃથ્વી વિષે યજ્ઞ કર્યા;
તવ રાજ્ય બોલ્યો હો, વિચાર ધ્યાન માને ધર્યા. ૧૨
- તે મહાત્માને માર્ગે હો, મારા જેવો ક્યમ જાયે !
તોય પવિત્ર ઉત્તમ ચરિત્ર જેણું હો, તેના અનુયાયી નવ કો થાયે. ૧૩
- હું કરું યત્ન તેવો હો, તે કાળે પ્રતિજ્ઞા ધારું;
સર્વે સાંભળો બેઠા હો, અસત્ય નવ ઉચ્ચારું. ૧૪
- તે મહારાજા ક્ષુપ જેણું હો, આચરણ હું કરીશ સહી;
છે ચાર અઞ્ઞિધ મર્યાદા જેની હો, હું બોગવું એવો મહી અહીં. ૧૫
- તે પૃથ્વીની માંહે હો, ધાન્ય પ્રાપ્તિ થાવાને;
અહર્નિશ ત્રણ યજ્ઞ હો, હું કરીશ દુઃખ જવાને. ૧૬
- શુભ પાક થાઓ કે ન થાઓ હો, પણ પ્રતિજ્ઞા પાળીશ પૂરી;
સુરભિદિનપર જે આવી હો, કરનિમિત્ત શ્રી પૂરી અધૂરી. ૧૭

૧૨ પષાંશવડે—પ્રજા પાસેથી ઉત્પન્નનો છઠ્ઠો ભાગ લેઈને તેવડે યજ્ઞ કર્યા. ૧૬ અહર્નિશ—નિરંતર (પ્રતિવર્ષે). ૧૭ સુરભિ ઇન્—કરના નિમિત્તથી સુરભિ (ગાય) અને દિન (બ્રાહ્મણ) ઉપર જે પૂરી કે અધૂરી શ્રી(લક્ષ્મી) આવી હશે તે હું યજ્ઞ કરીને દક્ષિણને બાહ્યને પાછી આપીશ.

- તે સર્વને આજ હો, પાછી આપીશ જાણો;
 એ ભારી પ્રતિજ્ઞા યાઓ સત્ય હો, પછે શુપ જોવો મુને વખાણો. ૧૮
- માર્કંડેય કહે મુણ્ય મુનિ હો, એ રીતે પ્રતિજ્ઞા કીધી;
 તે તેણે પૂરે પૂરી પાળી હો, વળી ઘણી પૃથ્વી દાને દીધી. ૧૯
- ન્યાં ધાન્ય નીપજિયું હો, કે તે ત્રણ યજ્ઞ કરતો સહી;
 પ્રથમ દિવસુરલિ ઉપર હો, જે કર લીધો હતો કહી. ૨૦
- તેટલું દ્રવ્ય તેણે હો, દિવસુરલિ નિમિત્ત આપ્યું;
 એમ દીનજનનુ દારિદ્ય હો, કપાય તેટલું તેણે કાપ્યું. ૨૧
- તેને પ્રમથા નારી વિષે હો, પ્રશસનીય પુત્ર હોવો;
 વીર નામ તેનું હો, તે થયો પિતા જોવો અવનવો. ૨૨
- પછે રાજા વનવાસ જાતો હો, સોંપી પુત્રને સર્વે;
 તપ કરી પામ્યો નિવૃત્તિ હો, પધાર્યો મુક્તિ પર્વે. ૨૩
- જે દાન લેવું હોયે હો, તો જાઓ પુરાણી બાવા;
 શુપ આપશે પૂરું હો, પછે ધનદુઃખ રે'શે નહિ ગાવા. ૨૪

વલણ

- ધનદુઃખ ગાવા રે'શે નહિ, પણ જ્ઞે ન કરે તહીં કોઈ આડ રે;
 ભક્તમણિ માટે છે તે પુરી, જ્ઞેય પુરાણીને ધરે દ્વારમાં પા'ડ રે. ૨૫

• —————૦*૦—————

૨૨ પ્રશસનીય—વખાણવા જોવો. ૨૫ આડ—અટકાવ. અટકાવ કરવાનું કારણ કહે છે: ભક્તમણિ ૪૦—૨૫૯ છે.

વિવિંશચરિત્ર.

કડવું ૧૯૫ મું.

રાગ કેદારી.

ગુર ગણપતિ લાગુ પાય, કરો કરુણા જેમ કષ્ટ જાય;
 થાય સુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે.
 માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ સુખ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
 સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી અડે રે
 પછે તેનો કુંવર વીર જોઈ, થયો ભૂમિપતિ પરાક્રમી રહ;
 તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે.
 વશ કર્યા શૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉલ્લંઘી શકે નવ માઝા;
 એવો રાજા ભૂમિમડળમાં એ અવનવો રે.
 તે વિદર્ભ રાજાની પુત્રી વયો, જઈ નંદિનીના પાણિ ધર્યો;
 કર્યો સુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે.
 વિવિંશ નામેતેને સુત થયો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ થયો અતિ પ્રસન્ન;
 પછે વન ગયો રાજ્ય તજી મહામતિ રે.
 વિવિંશ પૃથ્વીપાળ થયો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અપાર;
 તેવા ગાઢ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ?
 માળ્યા મેહુ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં જ્યાંય;
 લોક રાય વિવિંશ રહો કહે રે.
 અનાજના રોપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મહાન;
 દાન રસ પુષ્ટિકેરે દેતા ઘણું રે.
 પુષ્ટિ એવી હતી નિર્પાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન પ્રમાણ;

૨ સુણી—સુણી છે ૩ વીર—એ નામનો રાજા. ૯ પુષ્ટિ કેર—
 ચોપણ ક્રિયાનું.

- કરું એવા સુખાણુનું વર્ણન સોહામણું રે. ૧૦
- ભયો રે'તા અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ કો નરને મદ ન થાતો તે વાર;
સહુ ભગતા મોગર દયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહો માર્કંડેય જુદેવ, કરતા તેની મર્ષે શત્રુ સેવ;
અરિ અહુમેવ ગળી ગયા તે કાળ રે ૧૨
- સ્વસ્થતા સગજનને મન અતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્ભતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિયુત્તરાં ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજતો જે ઠામ, પ્રસર્યો'તો આન દ ધામોધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આવ્યા લલવા ઉલટા રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિશુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી ક્યો અધર્મ, માર્યો વિવિશને એકલો ધારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમા એમ તે નૃપ મુઓ રે. ૧૭
- ઇંદ્રલોક પામ્યો તે પૃથ્વાપાળ, તેને હતો ખનીનેત્ર નામે બાળ;
તે ભૂપાળ થયો હુવા જીઓ રે ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જોહ, તેની કપટે કપાય ન દહ;
સદેહ એ વાતમાં નવ આણુવો રે. ૧૯
- સ્વવિધાની વૃદ્ધિ દખાડવા, મહાન મોટા પડિત પેખાડવા,
લેખાડવા લક્ષણ પુરાણી પ્રમાણુવો રે. ૨૦
- એવા કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અ સત્યને કરી સત્ય,
મૂઢ ગત્ય પુરાણીની એની ઘણી રે ૨૧

વિવિંશચરિત્ર.

કડબું ૧૯૫ મું.

રાગ કેદારી.

- ગુર ગણપતિ લાગુ પાપ, કરો કરુણા જેમ કષ્ટ જાય;
થાય મુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે. ૧
- માકડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ કુપ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી ઝડે રે. ૨
- પછે તેના કુંવર વીર જેહ, થયો ભૂમિપતિ પરાક્રમી દેહ;
તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે. ૩
- વશ કર્યો શૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉદ્ધલંઘી શકે નવ માઝા;
એવો રાજા ભૂમિમંડળમાં એ અવનવો રે. ૪
- તે વિદર્ભ રાજાની પુત્રી વયે, જઈ નંદિનીનો પાણિ ધર્યો;
કર્યો મુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે. ૫
- વિવિંશ નામે તેને મૃત થયો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ થયો અતિ પ્રસન્ન;
પછે વન ગયો રાજ્ય તણ મહામતિ રે. ૬
- વિવિંશ પૃથ્વોપાજ થયો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અપાર;
તેવા ગાઢ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ? ૭
- માઝ્યા મેહુ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં જ્યાંય;
લોક રાય વિવિંશ રૂડો કહે રે. ૮
- અનાજના રોપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મહાન;
દાન રસ પુષ્ટિકેરું દેતા ઘણું રે. ૯
- પુષ્ટિ એવી હતી નિર્વાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન મમાણ;

૨ સુણી—સુણી છે. ૩ વીર—એ નામનો રાજા. ૯ પુષ્ટિ કેરું—
પોષણ ક્રિયાનું.

- કરું એવા સુભાણુનું વર્ણન સોહામણું રે. ૧૦
- ભર્યા રે'તા અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ કો નરને મદ ન થાતો તે વાર;
સહુ ભજતા મોરાર દંયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહો માર્કંડેય જૂદવ, કરતા તેની મવે શત્રુ સેવ;
અરિ અહમેવ ગળી ગયા તે કાળ રે. ૧૨
- સ્વસ્થતા સગજનને મન આતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્મતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિપુત્રશી ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજનતો જે ઠામ, પ્રસર્યો'તો આનંદ ધામોધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આવ્યા લઢવા ઉલટો રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિશુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી ક્યૌં અધર્મ, માર્યો વિવિંશને એકલો ધારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમાં એમ તે નૃપ મુખો રે. ૧૭
- ઈંદ્રલોક પામ્યો તે પૃથ્વીપાળ, તેને હતો ખનીનેત્ર નામે બાળ;
તે ભૂપાળ થયો હવાં જીવ્યો રે. ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જહું, તેની કપટે કપાય ન દહું;
સંદહું એ વાતમાં નવ આણુવો રે. ૧૯
- સ્વવિધાની વૃદ્ધિ દેખાડવા, મહાન મોટા પંડિત પેખાડવા;
લેખાડવા લેક્ષણ પુરાણી પ્રમાણુવો રે. ૨૦
- એવાં કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અસત્યને કરી મત્ય;
'મૂઠ ગત્ય પુરાણીની એવી ઘણી રે. ૨૧

ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, થયું વિવિંશચરિત પ્રમાણ;

સુખાણ સંશય છેદાશે જીવ્યા ભણી રે.

૨૨

(થયો) જીનવિંશત્યધિકશતતત્તમોધ્યાય, જેમાં પવિત્ર ચરિત્ર વિવિંશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે.

૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, થાઓ દ્વિજ ઉપર કરુણાદિધ કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની લ્યો રમાપતિ રે.

૨૪

વલણ.

રમાપતિ લ્યો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી પ્રેમ રે;

જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ભર્યો વપુમાં મહાવે'મ રે.

૨૫

ચનીનેત્રચરિત્ર.

કડવું ૧૯૬ મું.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગું પાય, ભારતી આરતી પુરો સુખ થાય;

દ્વિજ ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુપર તેમાં તમે સા'ય.

૧

ઢાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કંડેય કહે કથાય;

કૌશ્લકિ મુનિ સહુ સંભાળે, જય જણે જનમોજનમ વ્યથાય.

૨

વિવિંશસુત ખનીનેત્ર જે, હતો પરાક્રમી બળવાન;

૨૬ જીનવિંશત્યધિકશતતત્તમઃ—એકસો આગણીસમો. ૨૫ વપું—શરીર.

૧ આરતી—આરત—ઈચ્છા.

તેણે પિતા અરિકેરે નાશ કીધે, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
કોઈ અરિ ના'તો તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;

તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
વિરમયવાળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;

છાણા ગાન કરવા આવતા, લેઈ સાજ સમાજ અપાર. ૫
ખનીનેત્ર સરજો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;

તેણે દશસહસ્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેવું દાન કરતો રાય. ૬
સમુદ્ર સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિવને કરી દાન.

પછે તપવડે ધન ઉપાર્જન, વળી ધનગૃહ ભરે મહાન. ૭
તે ધનવડે જ આપી દાને, તે પૃથ્વી મૂકાવી ત્યાંય;

એમ અસંખ્ય દિવને દાન દીધું, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
એ સર્વોત્તમ દાતા કનેથી, લીધા દિવ્ત્યે ધનભંડાર;

યાચકજન સંતોષિયા દાને, ઇચ્છા વૃષ્ટ કરી અપાર. ૯
પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહતું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;

જેણે છોતેર સહસ્ર ને છોતેર શત, ને છોતેરમખકર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;

તે નૃપને કંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
કોઈ યુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાને મેળવી;

તે તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાયે, જો તું ભણું જાણે જોળવી ૧૨
તે વચન સુણી રાય ગયો મૃગયા, ધરી વર્ષ ધનુષ્યને બાણ;

ખડ્ગ ખપુરો લેઈ ચઢ્યો અન્ધે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્વાણ. ૧૩
એકલો ગયો ગાઠ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અન્ધ;

૪ નિષ્કંટક—કાંટા (૩૫ શત) વૃગરતું. ૧૦ છોતેર ૪૦—૮૩૬૭૬
યજ્ઞ કર્યા. ૧૩ વર્ષ—કવચ.

ધૃતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણ, યથું વિવિશચરિત મમાણ;

સુખાણ સ શય છેદાશે બુઝો બાણી રે. ૨૨

(થયો)ઉનવિંશત્યધિકશતતમોધ્યાય, જેમા પવિત્ર ચરિત્ર વિવિંશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે. ૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, થાઓ દિન ઉપર કંઈલાઠિય કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની હ્યો રમાપતિ રે. ૨૪.

વસણ.

રમાપતિ હ્યો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી પ્રેમ રે;

જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે. ભર્યો વપુમા મહાવે'મ રે. ૨૫

સ્વનીનેત્રચરિત્ર.

કડકુ' ૧૯૬ મુ'.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગું પાય, ભારતી આરતી પુરો સુખ થાય;

દિન ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુવર તેમાં તમે સા'ય. ૧

ઢાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કડેય કહે કથાય;

ઐષ્ટકિ મુનિ સહુ સાંભળે, જાય જણે જન્મોજન્મ વ્યથાય. ૨

વિવિશસુત ખનીનેત્ર જે, હતો પરાક્રમી બળવાન;

૨૦ જીનવિશત્યધિકશતતમ—એકસો બોમણીસમો. ૨૫ વપુ—શરીર.

૧ આરતી—આરત—ઈચ્છા.

- તેણે પિતાં અરિકરે નાશ કીધો, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
કોઈ અરિ ના'તો તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;
- તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
વિસ્મયવાળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;
- છાણા ગાન કરવા આવતા, લેઈ સાજ સમાજ અપાર. ૫
ખનીનેત્ર સરખો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;
- તેણે દશસહસ્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેવું દાન કરતો રાય. ૬
સમુદ્ર સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિવને કરી દાન.
- પછે તપવડે ધન ઉપાઈને, વળી ધનશૂઢ ભરે મહાન. ૭
તે ધનવડે જે આપી દાને, તે પૃથ્વી મૂકાવી ત્યાંય;
- એમ અસંખ્ય દિવને દાન દીધાં, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
એ સર્વોત્તમ દાતા કનેથી, લીધા દિવનેથી ધનભંડાર;
- યાચકજન સંતોષિયા દાને, ઇચ્છા વખત કરી અપાર. ૯
પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહતું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;
- જેણે છોતેર સહસ્ર ને છોતેર શત, ને છોતેર મખકર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;
- તે નૃપને કુંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
કોઈ મુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાતે મેળવી;
- તે તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાયે, જે તું ભણું જાણે ભેળવી ૧૨
તે વચન સુણી રાય ગયો મૃગયા, ધરી વર્ષ ધનુષ્યને બાણ;
- ખડ્ગ ખપુરો લેઈ ચઢ્યો અથે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્વાણ. ૧૩
એકલો ગયો ગાઢ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અથ;

૪ નિષ્કંટક—કાંટા (૩૫ શત્રુ) વૃગરતું. ૧૦ છોતેર ૪૦—૮૩૬૭૬
યજ્ઞ કર્યા. ૧૩ વર્ષ—કવચ.

- હગી ગહન વનમાં વનસ્પતિ, દરેક પશુ પક્ષી સર્વસ્વ. ૧૪
- રાય જોતો જોતો ચાલતો, એવે એક મૃગ નીકળ્યો બાર; ૧૫
- તે ઉચ્ચર્યો માનવની પેરે, શુદ્ધ સરળ કરી ઉચ્ચાર. ૧૫
- મુને મારી કરચ તું કાર્યે ધાર્યું, નૃપ લગાડીશ નવ વાર;
- નૃપ કહે મુને જોઈ ભાગે, અન્ય મૃગ અવિધાર. ૧૬
- તું નાસતો નથી ત્રાસતો નથી ક્યમ મૃત્યુ ઇચ્છતો મૃગબાળ;
- મૃગ કહે ભૂપાળ મારે, નથી સંતતિ આ કાળ. ૧૭
- એમ પ્રયોજનવિહીન છે, મારૂ જીવતર વૃથાય;
- તો શા કાળ મારે જીવવું, તેનું કારણ મુને નવ કળાય. ૧૮
- માર્કડેય કહે મૃગ રાય એ રીત, વાત કરતા જ્યાંય;
- ત્યાં બીજે મૃગ આવી નિકટ ઊભો, અતિ હરખતો મનમાંય. ૧૯
- જોઈ રાયને તે બોલિયો, એ મૃગને ન મારીશ તુ'ય;
- તે વાત કરી એ સાથ એ તો, થયું સંપૂર્ણ માનુ હુંય. ૨૦
- હજી મુજને સત્વર થઈ, મારૂ માંસ લ્યો નરનાથ;
- કર્મ આચરે ધર્મ ધારો, લ્યો મારી મુને નૃપ સાથ. ૨૧
- સિંધ અર્થ થાશે તમતણી, ને થશે મુજપર ઉપકાર;
- નૃપ પુત્ર અર્થે પિતૃ પોષવા, તમે કર્યો છે નિરધાર. ૨૨
- તો આ અપુત્રમૃગના માંસથી, મનોરથ પ્રાપ્તિ નહિ થાય;
- જેવું કર્મ સંપાદવું હોય તેવું, જો સાહિત્ય તો મેળવાય. ૨૩
- જેમ સુગંધિ વરતુના ગંધજ્ઞાનનો, નિર્ણય દુર્ગંધિએ નવ થાય;
- એમ બોલતો મૃગ સુણી બોલ્યો, મહાવીર ધીર ત્યાં રાય. ૨૪
- પેલા મૃગે વૈરાગ્ય કારણ કહી, અપુત્રતા મુને જાણ;
- તેમ તુજ પ્રાણત્યાગનું કહે કારણ, ક્યમ વૈરાગ્ય થયો પ્રમાણ. ૨૫
- મૃગ કહે હે રાય મારે, છે ઘણાં પુત્રી પુત્ર;

- તેમનું કરકું પોષણ મારે, વળી સંપાદવાં ઘરમૂત્ર. ૨૬
- જેની ચિંતાવડે થયેલી કુખરૂપી, દાવાગિન જવાળ કરાળ;
- તે માંહી હું બળ્યા કરું છું, હે નરમણિ ભૂમિપાળ. ૨૭
- અમારી મૃગજાતિ જે છે, તે ઘણી ભયશાલી છે ભૂર;
- વળી સાધ્ય છે સહુ કોઈને, ફરે મૃગયા ઘણા નર શૂર. ૨૮
- બાળ જે જે માહરાં છે, છે તે ઉપર મમતા બહુ.
- એ કારણથી હું કુખી ને દીન, વળી કારણ સહુ માંડી કહું. ૨૯
- હે પૃથ્વીપતિ ભય મનુષ્યથી ને, સિંહથી નિર્વાણ;
- વ્યાઘ્ર વરૂથી ભય મુજને, થાય જાણ સુખાણ. ૩૦
- સર્વ પ્રાણી માંહે અધમ જે, શૃગાલ ને વળી શ્વાન;
- તેતણાં પણ ભય મુજને, તુ સમજ સહુ રાજાન. ૩૧
- એમ છે માટે હું મહાપાપી, મારા કુટુંબ અર્થે ભૂપ;
- નરસિંહાદિકના ભયવડે, અખિલ મહીનું વિચારું શૂન્ય સ્વરૂપ. ૩૨
- * સુરભિ અજ ને બોકડાં, અશ્વ આદિક જાણો સર્વ;
- તૃણ ઉપર નિર્વાહ સહુનો, માટે મુને થાય ન ધર્વ. ૩૩
- મુજ કુટુંબકેરા પોષણાર્થે, હું જાણુ મરે સર્વ તો સારું;
- એમ વાર વારે નૃપમણિ હું, ધ્યાન માને ધારું. ૩૪
- જદા મારાં બાળ નીકળે, ભિન્ન ભિન્ન વન મોઝાર;
- તદા મમતાએ છવાયલું ચિત્ત મારું, ચિંતાતુર થાય અપાર. ૩૫
- કોઈ વન ફરતા મુજ બાળને, પાશ વળે સાથે;
- ફાંદા માંહે ફસાવી કોઈ, લેઈ જઈ કાયા ખાય. ૩૬
- વા મનુષ્ય કે સિંહ સ્વાધીન, રજે કો થઈ જાય;
- આ એક તો અહીં આવિયો પ્રભુ, જે જોઈ મન મકલાય. ૩૭

- પણ મારાં બીજાં બાળક ગયાં છે, ચરતાં ચરતાં વન મોઝાર;
તે કેવી અવસ્થાને પામશે, હું કરું વારંવાર વિચાર. ૩૮
- હે નૃપ મુજ પુત્ર મારી પાસ આવે, તવ થાય મુને કંઈક નિરાંત;
રાત્રિ સુખમાં જાય તેની, એમ હું વિચારું થઇ શાંત. ૩૯
- પ્રાતઃકાળે સૂર્ય ઉગ્યો, તે આધમ્યા સુધી સોય;
દિવસ કુશળ જાય સહુનો, વળી રાત્રિ કુશળ હોય. ૪૦
- છે સદૈવ ઇચ્છા મુજ મનમાં, કે કુશળ રહે સર્વત્ર;
કંઈ અકુશળ જણાય નહિ, થાય એવું ડ્યારે અત્ર. ૪૧
- હે ભૂપ એ ઉદ્દેગ કારણ, કહ્યું માંડી મેય;
હવાં કૃપા કરી મારા ઉપરે, બાણ નાખવું જોઇએ તેંય. ૪૨
- એવાં અનેક કારણપત્રી વીંટાયા, વળી ને કારણે તજ્યું પ્રાણ;
તે સર્વ તુજને આજ ભાખું, તુ સમજ જાણ મુજાણ. ૪૩
- આત્મઘાતી મનુષ્ય પામે, અસૂર્યા નામે લોક;
મણુ યજ્ઞાર્થે ને કામ લીધો, તે પશુ પામે ઉત્તમ જોક. ૪૪
- પૂર્વે ધંનિહ વરુણ ને સવિતા, પશુ થયાંતા પ્રમાણ;
તે યજ્ઞકામે આવિયાંતા, માટે ઉત્તમ સ્થાન પામ્યા જાણ. ૪૫
- હે મણુ એવું સાંભળ્યું મેં, માટે કૃપા કરો મહાન;
મુને સત્વર પ્રમાડો રાય જી, તમે અનુત્તમ સ્થાન. ૪૬
- તમને પુત્રલાલ થશે સહી, મનોરથ સિદ્ધ થાશે સાર;
તવ પૂર્વ મૃગ કે' સાંભળો, હે રાજેન્દ્ર ગુણભંડાર. ૪૭
- છે આ મૃગને પરિવાર પ્રૌઢો, તેણે એ પ્રહયશાલીને છે ધન્ય;
માટે એને હણવો નહિ નૃપ, કંઈ વિચાર કરીને અન્ય. ૪૮
- હું છું સંતતિહીન વાંઝિયો, નથી રહનાર મારે કોઈ;

માટે વે'લા થઇ મુજને હજો, જેની પાછળ રહે નહિ કોઇ રોઇ. ૪૯
 અન્ય મૃગ કે' સુણ્ય રાજ, જેને છે દહતું એક દુઃખ;
 એવો એ મૃગ ધન્ય છે, ક્યાં એ સમાને છે સુખ. ૫૦
 જેને ઘણા દહતું દુઃખ છે, તે વર્ણાય કેઇ પેર;
 કે'ઇ વિચારમાં આવે નહિ, માટે કરે મુજ પર ગે'ર. ૫૧
 હું હતો જ્યારે એમ્લો, ત્યારે હતું મુને મારું દુઃખ;
 જ્યારે પરણ્યો મૃગી સ્ત્રી પદ્મિની, ત્યારે અમારું થયું દુઃખસુખ. ૫૨
 એ રીતે ઉભય પ્રકારનું, નૃપ દુઃખ થયું નિર્વાણ;
 જ્યારે થયાં બાળક મુજને, ત્યારે થયાં તેટલાં દુઃખ પ્રમાણ. ૫૩
 મારા મન રૂપી શરીર જાણો, જેટલાં નરદેવ;
 દુઃખ છે પણ તેટલાં મણ, કહું સર્વ તણ અહમેવ ૫૪
 માટે આ પૂર્વ મૃગનો જન્મ છે નહિ, દુઃખાર્થે બૂપાળ;
 એ મહાભાગ્યશાલી હરિણ છે, માટે તું રખે એને ટાળ. ૫૫
 મારો જન્મ છે આ લોકમાં, અતિ દુઃખાર્થે પ્રમાણ;
 છે પરલોકે દુર્ગતિ દેતા, તે સમજવું જાણ સુજાણ. ૫૬
 મુજ બાળકકેરા રક્ષણાર્થે, પોષણાર્થે પૂર;
 હું ચિંતા કર્યા કરું છું અતિ, વળી વારંછું કુશળ મોટા શૂર. ૫૭
 એ કારણમાટે થશે નિશ્ચે, મુને નરકપ્રાપ્તિ સુજાણ;
 અજા કહે હું સમજતો નથી, કે કોના હરવા પ્રાણ. ૫૮
 છે સંતતિ તે ધન્ય છે, કે અસંતતિ ધન્ય કે'વાય;
 તે આ સ્થળે નિર્ણય થાય નહિ, ધર્માધર્મ નવ લે'વાય. ૫૯
 હે મૃગ આ આરંભ મારો પુત્ર અર્થે, સત્ય છે પ્રમાણ;

૫૫ ટાળ—ટાળે—મારે ! ૫૬ એ કારણમાટે—કુંડુંબપોષણની
 ચિંતામાં હરિ ન ભજવાથી.

તેણે ડોલાયમાન થયું મન માફ, મારી મુઝાય છે અતિવાણ. ૬૦
 રે આ લોક કે પરલોક મધ્યે, છે સંતતિ દુઃખ દેનાર;
 તોયે અપુત્રકેરં પંચ કાણુ જો, નથી નિવૃત્તિ પામતાં નિર્ધાર. ૬૧
 એવું મેં શાસ્ત્ર પુરાણે સાંભળ્યું છે, તેથી કરૂં નિર્ણય એક;
 માણહિ સા કર્યા પાળે, ધરૂં પુત્રાર્થે યત્નનો વિવેક. ૬૨
 તપવડે મારે પુત્ર થાશે, એમ થાય છે સિદ્ધ;
 માટે તમે મુખે જાઓ ઉભય મૃગ, મેં તપસી થવું પ્રસિદ્ધ. ૬૩
 આ ઉભય મૃગ જોવા ઘણા છે, અર્થ કરતા પુરાણી દેવ;
 દેહ કષ્ટાવતા યજ્ઞમાનને, મિથ્યાન આરોગીને તતખેવ. ૬૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ખનીનેત્રચરિતં નામ;
 વિંશાધિકશતતત્તમાધ્યાય પૂરણ, હવો રાજ્યવલોચન રામ. ૬૫

વલણ.

રાજ્યવલોચન રામકૃપાએ, ચક્રવિણ રથ આદ્યો જાય રે;
 નથી રથી કે કોઈ સારથિ, નથી ધનુ બાણ પાણુની માંય રે. ૬૬

કંકુ* ૧૯૭ મુ*.

રાગ મારૂની ઢેશી.

માર્કંડેય કહે કૌબટકિ મુનિ, મુણ કથા પરમ પવિત્ર;
 વિવિશસુત ખનીનેત્રનુ, પુણ્યકારી પૂરણ ચરિત્ર. ૧
 પછે તે રાજા ગયો જ્યહાં, તીર્થ હતુ પાપનાશક ગોમતી;
 ત્યાંજઈ નિત્ય નિયમ ધરી રહ્યો તે, કરતો ઈંદ્રની સ્તુતિ મહામતિ. ૨
 મન વાણી કાયા રાખી નિયમે, ઉગ્ર તપને આચર્યું;
 પછે તે નૃપે એક ચિત્તે ઈંદ્રની સ્તુતિ, કરવા અતિશે આદર્યું. ૩

તેની સ્તુતિ તપ ને ભક્તિ જોઈ, થયો સુરેંદ્ર પ્રસન્ન;
 પ્રત્યક્ષ દર્શન દેઈ વધો તે, તુજ તપભક્તિએ રીઝ્યું મારું મન. ૪
 તે જે સ્તોત્રનો ઉચ્ચાર કર્યો, તે સુણી રીઝ્યો હું અપાર;
 માગ્ય માગ્ય મુખ માગ્યું આપું, તુંને હું આ વાર. ૫
 રાજા કહે હું અપુત્ર છું, માટે પુત્ર ઘો દેવેશ;
 સર્વ શસ્ત્રમાં ધારી શ્રેષ્ઠ હોયે, વળી અખંડ ઐશ્વર્યવાળો એવ. ૬
 હોયે ધર્મજ્ઞ ને ધર્માચારી, પ્રહૃયશાળી હોય પવિત્ર;
 જેના નરનારી ગાયે અહોનિશ, ચાર સહસ્રાક્ષિ ! ચરિત્ર. ૭
 તથાસ્તુ કહી ઇંદ્ર થાતો, તે સ્થળે અંતર્ધાન;
 જેના મનોરથ સિદ્ધ થયા તે, ઘેર ગયો રાજાન. ૮
 નગરે આવી કર્યું તેણે, પ્રજાપાલન ધૂર;
 એમ રાજ્ય કરતા તેહ નૃપને, ઈંદ્રકૃપાએ મહાશૂર. ૯
 પુત્ર એક પ્રગટ્યો સહી, જેનું બલાશ્વ પાડ્યું નામ;
 તેને શીખવી સહુ શસ્ત્રવિદ્યા, પછે વન ગયો મહાધામ. ૧૦
 આ ખનીનેત્રકેરૂં ચરિત્ર પાવન, જે સુણે ભણે કે ગાય;
 તેના તાપ પાપ સંતાપ ટળશે. તે ખનીનેત્ર સમ સુખી થાય. ૧૧
 સંવત સત્તર પાંસઠ્યમાં, કર્યું યથામતિ આખ્યાન;
 સસ્કૃત જોઈ માફત કર્યું છે, પછે તેનું થાય ક્યમ વ્યાખ્યાન. ૧૨

વસણ.

વ્યાખ્યાન ક્યમ કરી થાય શ્રોતા, વક્તા વિચારે મન રે;
 જન પ્રેમાત્મક કાંઈ ન જાણે, જેને એક હરિ તન મન ધન રે. ૧૩

— ૦ * ૦ —

૫ સ્તોત્ર—સ્તુતિ પાઠ. ૭ ચાર ઇંદ્ર—ચાર (સુંદર) છે સહસ્ર અક્ષિ
 (નેત્ર) જેને એવા હે ઇંદ્ર. ૧૨ વ્યાખ્યાન—વખાણ.

અવૈક્ષત્ત્વચરિત્ર.

કડલુ' ૧૬૮ મુ'.

રાગ કેદારી.

હે લંબોદર મુખકવાહન દેવ, ગરુડારૂઢ નધારૂઢ મહાદેવ;
શારદા કર્ સેવ કરો કૃપા ઘણી રે.

૧*

ઢાળ.

આઈ કરો કૃપા કરેણાણુ થઇ, થાય સિદ્ધ દિવનુ કાળ;

અવૈક્ષિત્ત્વચરિત્ર વર્ણન કરાચે, એમ કૃપા કીજે આજ.

૨

માર્કંડેય કહે કૌશ્ઠિકિ સુણય, ખનીનેત્રનો જે બાળ;

બલાશ્વ નામે મહાશૂરો, થયો વાસવવરે ભૂપાળ.

૩

તેણુ સ્વપિતા વન ગયા પૂઠે, કર્યો દિગ્વિજય સહુ જોમ;

દિવાનરનો પ્રકાશ જ્યાં સુધી, વા તપે વ્યોમે સોમ.

૪

ત્યાં સુધીના સર્વ રાજ, છનિયો તે જાણુ;

ગ્રહણ કર્યા વર પદાર્થ પ્રયે, એવો લીધો કર નિર્માણ.

૫

એમ સર્વ રાય નમાવિયા, થઇ પૃથ્વીપતિ પ્રખ્યાત;

પછે પ્રજાકેશ પાલન મધ્યે, તેહ થયો વિખ્યાત.

૬

હવાં બલાશ્વકેશ પિત્રાઇ જે, દુર્મદાંધ અતિશે દહ;

તે વાર વારે સામા થાતા, નવ કર આપતા એહ.

૭

સંતોષ એટલું કર્યાથકી તે, માનતા નહિ લેશ;

કરતા દેશ ઉજડ બલાશ્વના, તેને કરો શાસન નરેશ.

૮

એમ રાજ્ય લીધાં કંઈકનાં, કંઈકને કર્યા સ્વાધીન જાણુ;

લીધા કર કોઈ કનેથી અતિ, મહાબલિષ્ઠ બલાશ્વ પ્રમાણ.

૯

* ૧ નધારૂઢ—નદી ઉપર અસ્થરી કરનારા—મહાદેવ. ૩ વાસવવરે—ઇન્દ્રના વરદાનથી.

- એમ વિરોધ કરી તે આવિયો, સ્વનગર વિશે નિર્વાણ;
 એવામાં મળ્યા સર્વ રાજા, મહાધનિકે ને સુખાણ. ૧૦
- તે સર્વે મળી વિચારિયું, લેવા બલાશ્વના પ્રાણ;
 સાર્વભૌમ ક્રોધ પેર થાયે, સહુ મળી કરો અલ્પમાં હાણ. ૧૧
- એમ એકઠા મળી આવિયા સહુ, ઘેરું નગર વિશાળ;
 તે જોઇ બલાશ્વને અતિ ક્રોધ ચઢિયો, કરી આજ્ઞા સેનને તત્કાળ. ૧૨
- સૈનિક નર લઢિયા ઘણા, હઠિયા ન પાછા કોઈ;
 પણ આવી મળે બહુ બા'રના, તેણે રહે નગરના અરિ રોધ. ૧૩
- તે રીતે બલાશ્વને કંઈ, થયું નહિ નિર્વાણ;
 સાચા સૈનિક હતા તેના, અતિ શૂર પૂર પ્રમાણ. ૧૪
- કિતુ ભંડાર ખાલી થયા સર્વે, થઈ ઘણા જાણની હાણ;
 તેથી નૃપે મન વિચાર્યું, શેકાજ ધરવા પ્રાણ. ૧૫
- હું યુદ્ધ કરવા નીસરું, તવ મંત્રી ન કે' કોઈ હાય;
 અમો છતાં તમો યુદ્ધ કરવા, કેમ ભૂપ જવાય. ૧૬
- દિન દિન પ્રતિ ક્ષય અતિ થાતો, નૃપ શોચતો મનમાંય;
 કોઈ સા'ય કરનાર નવ આવતો, તાલાવેલી લાગતી તનમાંય. ૧૭
- એમ શોચ કરતા બલાશ્વે પછી, ધર્યા દય હસ્ત કપાળ;
 હવાં યુદ્ધ કરવા સંચરું હું, હણું અરિગણ પિકાળ. ૧૮
- એવામાં અવનવું થાતું, તેના કરતાણું જોઈ પોલાણ;
 વાયુથી હણાતા અસંખ્ય નીકળ્યા, કરતા ચોધ મહાબૂંબાણ. ૧૯
- નીકળ્યા રથ હસ્તિ ને અ'ષ્વ અતિશે, ભરાયું જોતજોતામાં પૂર;
 નગરમાં માયા નહિ તે, પડ્યા યુદ્ધ કરવા બાહર શૂર. ૨૦
- મહાસેન જોઈ રાય ઊડ્યો, નવ માનિયો કોના બોધ;

૧૦ મહાધનિક—ઘણા ધનવાળા. ૧૬ વાયુથી હણાતા—એના બેહા-
 થના વાયુથી હણાતા.

અરિગણે વીંટાયલા નગ્રમાધી, નીકળ્યો કરી અરિની શોધ. ૨૧
 જોયો યુદ્ધ કરવા આવતો, બલાશ્વ શરૂ બૂપાળ,
 વળી સેન ઉમટી સામટી, સહુ નૃપ નાશી ગયા તતકાળ. ૨૨
 એમ પરાજય એક પલકમા, કરી વળ્યો ભારે ભૂપ,
 પછે એક એકને નગરે જઈ, બાધી દીધુ કરનું રૂપ. ૨૩
 એમ પુનઃ કર સ્થાપિત કરીને, પુરે આવ્યો રાય,
 આનંદોત્સવ થયો અતિશે, જેના દેવગણ ગુણ ગાય ૨૪
 વદન પાસે રાખ્યા કર, તેથી નીકળ્યુ નિર્ધાર;
 અરિ દહન કરતા સૈન્ય મોઢુ, તેણે કર ધમ નામ પડ્યુ તેવાર. ૨૫
 ત્રણ લોકમા વિખ્યાત અતિશે, થયો કરધમ નૃપ સાર,
 તે હતો ધર્માત્મા ઉદાર અતિશે, સહુ પ્રાણીમાત્રમિત્ર નિર્ધાર ૨૬
 એવો જોઈ જેન ધર્મરાયે, સૈન્ય મોકલ્યુ સુખવાય,
 પંચ પીઠા ટાળી તેની, કરી પ્રકુલિત નૃપકાય ૨૭
 પોતાની મેળે પ્રગટ થઈ અતિ, સેન વાછ રથ સમેત,
 શત્રુકેરો નાશ કરવા, આણી બલાશ્વ ઉપર હેત ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, અવૈક્ષિતપિતાચરિત નામ,
 થયો એકવિશાધિકશતતમેધ્યાય, પુરાણીરાણી કામ. ૨૯

વલણ.

પુરાણીરાણી કામકાળે, થયો અધ્યાય પૂર્ણ આ કામ રે;
 હર્વા હરિકૃપાએ આની પો'ર્યા, લેઈશુ પછે વિશ્રામ રે ૩૦

૨૫ કરધમ—હાથને ધમનારો—હાથવડે વાયુ નાખનારો ૨૬
 હાથના પોનાણથી સૈન્ય કેમ નીકળ્યુ તેનો ખુનામો કરે છે તે ઇ—
 સ્પષ્ટ છે

કડવું ૧૯૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી

માર્કંડેય કહે ભૂદેવ હ, એવી કરધમે સાધી ધર્મની સેવ હ;
ઘણા રાય જીત્યો જાતે જઈ હ, એવામાં એક કથા નવી થઈ હ ૧

ઢાળ

થઈ વારતા દશ વિદેશમાં, કરે સ્વયંવર વીર્યચ્છદ્ર નૃપાળ;
તેની વીરાસુતા મહાચતુર છે, પામશે ભાગ્યશાળી કોઈ ભૂપાળ ૨
તે કરધમે સુણી વારતા, કે ગયો સ્વયંવર માય,
વીરાએ એ વીરકેશ, પરાક્રમ સુણ્યાં હતા જ્યાં ત્યાય. ૩
તે પરથી આરોપી સતીએ, કરી પતિ કરધમને વરમાળ,
કરધમ મહાહર્ષ પામી, કન્યા લેઈ ઘેર ગયો તતકાળ ૪
તે વનિતાશુ વિહાર કરતા, એક સુત થયો ઉત્પન્ન,
કરધમ અતિ હરખિયો, થયા સ્વજન મનમસન્ન. ૫
જદા પુત્રકેશ જન્મ થાતો, તદા નૃપ ગણક તેડતો ત્યાંય,
તેણે જોધી જાઈ પૂછિયુ, સશય નિવારો દિજરાય. ૬
શુભ નક્ષત્ર ને શુભ લગ્નમા, થયો સુજ સુત ઉત્પન્ન આજ;
વળી મારા પુત્રકેશ જન્મ જોયો, કહો શુભ ગ્રહોએ મહારાજ. ૭
તેના ઉપર કુપ્તગ્રહની, દષ્ટિ તો નથી ભૂદેવ,
એ પેર વિધિ વિધિ પ્રશ્ન કરીને, નૃપ પૂછતો તતખેવ. ૮
તવ ગણક કે'તા રાયને, મુહુર્ય કરધમ ભૂપાળ;
શુભ મુહૂર્ત શુભ નક્ષત્રમા, શુભ લગ્ને જન્મિયો આ બાળ ૯
એ થશે વીર્યવાન પરાક્રમી, મહાભાગ્યશાલી રાય,

થશે બલિષ્ઠ રાજ મહારાજ પોતે, ભેદ એના સુણો મહાકાય. ૧૦

છે બૃહસ્પતિ ને શુક્ર એના, સપ્તમા સ્થાનક માંડી;

ત્યાં રહ્યા નિરખે છે સહી, એ નહિ પીડા પામે કાંઈ. ૧૧

ચંદ્ર ચોથે સ્થાન બેઠો, જુએ છે તુજ બાળ;

ઉપાંત્ય સ્થાને રહી જોતો, સુણ્ય સર્વ તું બૂપાળ. ૧૨

હે નરેન્દ્ર તારા પુત્રને, સૂર્ય મગળ શનૈશ્વર જોહ;

કોઈ પ્રકારે જોતા નથી, થા નરપતિ નિઃસદહ. ૧૩

તારો પુત્ર થાશે ભાગ્યશાલી, કલ્યાણશાલી રાય;

થાશે સંપત્તિમાન પરાક્રમી, જેના ગુણ ગંધર્વજન સહુ ગાય. ૧૪

માર્કંડેય કહે એ રીતે ભાખ્યા, જોધીઓએ જે બોલ;

તે વચનકરો કર્યો રાયે, મન વિષે અતિશે તોલ. ૧૫

પછે પૂર્ણાનંદી થઈ વધો તે, સહુ જોધીઓ કે' આમ;

સ્મસ્થાન પર બેસી જુએ છે, દેવ ગુરૂ બૃહસ્પતિ મહાનામ. ૧૬

સોમપુત્ર બુધ તેવો, કરે અવેક્ષા શુક્ર નિર્ધાર;

સૂર્ય મગળ શનૈશ્વર એની, અવેક્ષા નથી કરતા સાર. ૧૭

એ પેર વચન 'અવેક્ષત' કહ્યું, જોધીઓ તમે બહુ વાર;

તેણે કરી નામ અવેક્ષત થશે એનું, એમ મેં કર્યો નિર્ધાર. ૧૮

માર્કંડેય કહે તે સુત તેનો, અવેક્ષત એવે નામ;

દિન દિન પ્રતિ જોયો થયો, કર્યો ક્ષત્રિયકર્મ સહુ તે ઠામ. ૧૯

પછે ગુરૂધેર તેને જોકલ્યો, ત્યાં શીખ્યો વેદ વેદાંગ;

શીખ્યો કણ્વકેરા સુત કનેથી, સર્વ અસ્ત્રવિદ્યા સાંગ. ૨૦

૧૧ સપ્તમા સ્થાનક માંડી—જન્મકુલિના સાતમા કોણમાં—શ્રી-
ભુવનમાં. નિરખે છે—દેહ ભુવનને. ૧૨ ચોથે સ્થાને—સુત ભુવનમાં. તુજ-
બાળ—તારા પુત્રના દેહ ભુવનને. ઉપાંત્ય ૪૦—લાભ ભુવન (?) ૧૭ અ-
વેક્ષા કરે—દષ્ટિ કરે—જુએ ૧૮ અવેક્ષત—જોધું. ૨૦ સાંગ—અમસહિત.

- એ સુત અશ્વિનીકુમાર કરતાં, હોતો અધિક રૂપ મોઝાર;
બૃહસ્પતિ કરતાં બુદ્ધિબળમાં, હોતો અધિક નિર્ધાર. ૨૧
- શોભામાંહે ચદ્ર કરતાં, વધતો હોતો અપાર;
તેજમાંહે સૂર્ય કરતાં, હોતો વધુ તેજસ્વી અવિધાર. ૨૨
- ધૈર્યમાં સમુદ્ર કરતાં, વધતો હોતો ગુણભંડાર;
સહનશીલતા વિષે તે, હોતો મહીથકી ચઢતો સાર. ૨૩
- એ મહાત્મા વીર્યવાનની, સ્પર્ધા ન કરતું કોઈ;
ન્નેઈ શરશિરોમણિ અરિ રે'તા, મહાબલિષ્ઠ તદ્દપિ રોઈ. ૨૪
- હેમધર્માતણી પુત્રી, વરા એવે નામ;
સુદેવસુતા ગૌરી નામે, બલિસુતા સુભદ્રા મહાધામ. ૨૫
- વીરકેરી સુતા લીલાવતી, વીરભદ્રની નિભા નામ;
ભીમસુતા માન્યવર્તી ને, દંભસુતા કુમુદતી અભિરામ. ૨૬
- એ સર્વ સ્ત્રીઓ સ્વયંવરથી, વચ્ચે હોતો નિર્ધાર;
જે સ્ત્રીએ સ્વયંવર મધ્ય તેને, ન વાચ્છ્યો હોતો જે વાર. ૨૭
- તે સમય છૂતી સર્વને, હરી ગયો હોતો સ્વયવર નાર;
તે કન્યાતણા પિતા આદિક રહ્યા'તા, કરી વારવાર પોકાર. ૨૮
- સ્વસામર્થ્યથી આ બલિષ્ઠ નર, વળી બળે ઉન્મત્ત થઈ અપાર;
બળાત્કારે પરણ્યો હોતો કંઈ, નારીઓ નિર્વાર. ૨૯
- હવે એક સમયે શું થયું તે, કહું કૌણિકિ સુણ્ય આજ;
વૈદિશ દશતણો હોતો નૃપ, વિશાલ નામ મહારાજ. ૩૦
- તેની સુતા વૈશાલિની હતી, તેના સ્વયવર ક્યાં'તો સાર;
અભિરામ દતપંકિતવતી તે, આવી સ્વયવર મોઝાર. ૩૧
- તેણે અવૈક્ષત વરિયો નહિ, સ્વેચ્છાએ કરી તે વાર;

એમ ઉવેખી ચાલી સુ દરી, તે જોઇ અવૈક્ષત કોપિયો અપાર. ૩૨
સર્વ નૃપતણા પરાભવ કરી, ગ્રહી બળાત્કારથી તે નાર;

જ્યમ અન્ય ગ્રહી તેમ ગ્રહી તેને, કંઈ કયો નવ વિચાર ૩૩

હોયે બળકેરો ગર્વ જેને, તેને સહુ જગત નિર્બળ જાણાય;

એન્યાય યથાર્થ કરી દાખવ્યો, પણ ભણુ ભુલુ દૈવ કોથી ભણાય ૩૪

ઘણા માનવતા રાજપુત્રો, સગ્રામ કરવા આવિયા;

પણ અવૈક્ષતશુ કોઇ નરવર, યુધ્ધવિષે નવ કાવિયા ૩૫

ઉદ્દાસ થઇ સર્વે રહ્યા, મહાપરાક્રમી રાજકુમાર;

યદ્ય વ્યાકુળ માહોમાહ્ય કે'તા, એક બીજાને તે વાર. ૩૬

આપણુ સર્વ મહાબલિષ્ઠ છીએ, વળી એક જાતીય ને અપાર;

તેમ છતા આ એકલો અહીં, લેઇ જાય રાજ્યકન્યા સાર. ૩૭

છતાં મૂઠ મહુ થઇ રહ્યા ખેશી, તો છે રાજ્યકુળે ધર્મ ધિ કાર;

જે નર દુષ્ટચક્રી વધ કરાતા, માનવ મૂકાવે સાર. ૩૮

મહાર કરી અરિને હણે તે, ક્ષત્રિય તો કે'વાય;

જે દુષ્ટ જનથી સુજનને, અતિરક્ષતા જાણાય. ૩૯

તેમને ક્ષત્રિય એવું નામ છે, વદણુ ચોગ્ય રાજકુમાર;

અન્ય ક્ષત્રિય નામ જે જે, ધારતા નિરધાર. ૪૦

એ સર્વ મિથ્યા જાણુવુ, એમા નથી કાંઇ સાર;

આ દુષ્ટથી સ્વય ક્ષતતાણુ, રક્ષણ કરાતુ નથી આ વાર. ૪૧

એવા ક્ષત્રિય કુળમાં નીપજેલાની, ક્યમ આવી મતિ થઇ આજ,

હે વીરનરો સત માગધ કરે, જે સ્તુતિ તમારી મહારાજ. ૪૨

વળી અન્ય યશવંતા ભણે યશ, તે સત્ય કરો આ વાર;

કિંતુ વ્યર્થ કરશે નહિ દુદી, એવું ઘણા વધા રાજકુમાર. ૪૩

દિશાંતરમાં બૂપ એવો, શબ્દ મિથ્યા ન વાધો સાર;
તમે સર્વ ઉત્તમકુળે જન્મ્યા, વળી પૌરુષવાળા છે અપિધાર. ૪૪
મરણથી કો નથી બીતો? કો યુદ્ધ વિના અમર છે કાય!
એમ વિચારી શસ્ત્ર પર જીવનારે, કરકું પુરુષત્વ હઠકું ન રાય. ૪૫
એવું સાંભળી સહુ રાય ત્યાં, સ્પષ્ટામર્ષથી થઈ પૂર્ણ;
અન્યો અન્યે કે'વા લાગિયા, એને કરી નાખીએ સહુ ચૂર્ણ. ૪૬
અસ્ત્ર સાહી ઊભા રહ્યા કોઈ, કોઈ રથે ચઢતા જાણ;
કોઈ હસ્તિએ ઘિરાજતા જઈ, કોઈ અશ્વારૂઢ થતા નિર્વાણ. ૪૭
કો અમર્ષને આધીન થઈ, પગપાળા પળતા પૂર;
એમ અવૈક્ષત સન્મુખ ધાયા, મળી સર્વ શિરોમણિ શૂર. ૪૮
પુરાણીબાવા જાઓ વે'લા, યુદ્ધ જોવું હોયે જાત;
મસ્ત થઈ મોકમ યુદ્ધ કરતા, છે સહુ એવી એમાં વાત. ૪૯
ઘણા નર પૃથ્વીમાંહી પડશે, તેનું ધન જડશે મળશે દાન;
કોઈ કૃષ્ણાર્પણ કરશે ગૃહ બળતું, થશે વે'લા વે'લા ધનવાન. ૫૦
ઇતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, અવૈક્ષિત્યચરિતે નામ;
થયો દ્વાવિંશાધિકશતતત્ત્વોધ્યાય, કરી કૃપા કમળલોચન રામ. ૫૧

વલણ.

કમળલોચન રામજીએ, કરી કૃપા મુજ ઉપર અપાર રે;
ત્યારે પુરાણીની મનસા પૂરાઈ, નીકર ક્યમ પમાય સાગર પાર રે. પર

૪૫ મરણ ૬૦—મરણથી કોણ નથી બીટીતો? અર્થાત્ બધાજ બીટે છે. જેમ આપણે મરણથી ડરીએ છીએ તેમ શત્રુ કેમ નહિ ડરે? એવો વિચાર કરવો. બીજો વિચાર કહે છે: કો ઈ૦—યુદ્ધ કર્યા વિના પણ અમર કાયાવાળો કોણ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. યુદ્ધ નહિ કરિયે તોપણ મૃત્યુ તો આવશેજ, ત્યારે યુદ્ધ કરતાજ શામાટે ન મરવું? ૪૬ સ્પષ્ટામર્ષથી—ચુલ્લા કોધથી.

કડવું ૨૦૦ મું.

રાગ ત્રિતાળો.

માર્કડેયે કુંય જ્યેય પૂર્વેય હાર્યા, થઇ કૂદ્યુ યુધ્ધ કરવા તે તો સીધાર્યા;
 મારી હાક ને ચાક ચઢાવી ભૂમિ, કહે ઊભો રે' ઊભો રે' ઝુમી ઝુમી. ૧
 અવૈક્ષત મહામત્ત સુણે જદા તે, થઇ સ્થિર મહાધીર ઊભો તદા તે;
 વઢે ટેકથી એકલો રાજસુત, ભીડી બાથ બહુ સાથ કરવાજ સુત. ૨
 સહુ રાજકુમાર કે' માર માર, ન જાયે ન થાયે જ્વેદા એ લગાર;
 તણ ઊણુ દારણુ કરે યુધ્ધ સર્વે, આવી રાજધિરાજના સૂત ગર્વે. ૩
 તરવારના માર ચાલે અપાર, ઘણી શક્તિ શક્તિ હરે તેણી વાર;
 તદા તે ગદા મારતા થઇ મુદા તે, ધરી પાણુ બાણુ કરે શુ જૂદા તે. ૪
 ન્તેઇ સોઇ એવી અવૈક્ષત જતે, ધરી શસ્ત્ર ને અસ્ત્ર ધાયો ઉત્તે;
 કરે ખૂંડિત રણપંડિત બાણુ, કરી રાજરાજેશ્વરોકેરી હાણુ. ૫
 ઘણા બેદિયા છેદિયા સુર શ્રેષ્ઠ, ઘણા બૂપ કુરૂપ કરિયાજ નેષ્ઠ;
 તદા સર્વ જ્ઞાયે ધર્યા ધનુ હાયે, ધરી ધીર વીંધ્યા મહાવીર જાતે. ૬
 અવૈક્ષત મહામત્ત થઇ બાહુ કાપે, શિવા કોઇની ત્યાં ગ્રીવા લેઇ માપે;
 મહામાતી છાતી વિપે બાણુમાર્યા, ઘણા શુડખડા કર્યા હસ્તિ સારા. ૭
 ઘણા ઘોટની ખાટ ખાતેથી કીધી, મહારથ સમરથની શોધ લીધી;
 રથિ સારથિ કાપિયા એક પલકે, મહાવીરનાં તીર ધૈર્યથી ઝલકે. ૮
 કરે બાણુ ને હાણુ સન્મુખ આવે, મહાભાગ વિભાગ કરતાં લંજવે;
 અમિ હસ્ત ને હોય ચળકત પરી, ધનુષ કિંત ધ કતી કરી દે અધૂરી. ૯
 ધરી ધર્મને પર્મ કાપે કુમાર, કરી કર્મ તે પર્મ કરતો ઉચાર;

૧ રાગત્રિતાળો—સુજગીની ચાલ. ૩ રાજધિરાજ—રાજધિરાજ.
 ૭ શિવા—શિયાળતુ. ગ્રીવા—કોઠા અર્થાત્ કોઇની કોઠા શિયાળવાં
 કરડી ખાપ છે શુડખડા—કપાયલી શુડોનાળા. ૯ ધ કતી—ધણુકારાકરતી
 અર્થાત્ ટકારવ કરતા ધનુષ્યને કાપી નાખે

અવૈક્ષત થઈ મત્ત એ પેર પીડે, તદા સર્વ ત્યાં ગર્વ ત્યાગી ન ભીડે. ૧૦
નાસાનાસ થાતી ન પાછા વળે કો, આપો નારી એને ન જોને કળે કો;
યઈ શાંત માર્દાંત નાસે ઘણા ત્યાં, ન માને સમાને મૂકી છે મણા જ્યાં. ૧૧

વલણ.

મણા મૂકી મહીપતિ નાઠા, જે એકો કરી સહુ આવિયા રે;
તેને વારિયા ક્રોધી પેર બીજે, વળી શૂરા કરી પાછા વાળિયા રે. ૧૨

સપ્તશત ચોદ્ધા ઊભા રહ્યા ત્યારે, જેહુ સ્વકુળ કીર્તિ વિચારે;
 વય શૌર્ય પરાક્રમનો કરે વિચાર, તે ક્ષમ નાસે રાણ મૂકી નિર્ધાર. ૭
 એકો કરી લલવા ગયા સહુ માથ, લલતો ધર્મયુધ્ધે વૈશાલિનીનાથ;
 સપ્તશત અધર્મ કરી લલતા, એમ રાજ્યપુત્રને ક્રોધી કરતાં નવ અડતા. ૮
 અધર્મ કરતા જેઈ તેમને શૂન, ધારે કવચરહિત કરવા કુરુપ;
 વાહન શસ્ત્રાસ્ત્રનો કરવા નાશ, તે નરવર નિશ્ચય કરી ધરતો ઉલ્લાસ. ૯
 ને હતો ધર્મપુરસ્સર યુદ્ધ કરનાર, તેની સાથે આલ્યા લલવા રાજકુમાર;
 જેનાં પ્રસ્વેદજળે છનાયા મુખ, આવા અધર્મયુદ્ધ કરવા લાગ્યા પ્રમુખ ૧૦
 મળ્યા એકઠા સર્વે જાને, પછે લીધાં શસ્ત્રાસ્ત્ર સઘાતે;
 ક્રોધએ બાણ સમુદાયે વીંધ્યા તેને, ક્રોધએ ધનુ ભાંજીને પીડ્યો એને. ૧૧
 ક્રોધએ ધન બાણવડે કાપી નાખ્યા, ક્રોધએ ઘંટા સાથ અધૂરો ન રાખ્યો;
 ક્રોધએ તેના અશ્વ મારી નાખ્યા ત્યાય, ક્રોધએ રથ ભાંગ્યો જ્વેતામાંય. ૧૨
 ક્રોધએ ધરી ગદા સ્વહાથ, ક્રોધએ મૂક્યા શરતણા ઘણા સાથ;
 ક્રોધ કરતા તેના પૃથ ઉપર પ્રહાર, એમ કરતા ચોદિશથી મારોમાર. ૧૩
 જદા અવેક્ષત ધનુષ્ય થયું ભગ્ન, તદા ધાયો ખડ્ગ ધારી કર નગ્ન,
 દાઢ ધારી હકારી વકારી, ધાયો ક્રોધ કરી તેહ પોકારી ૧૪
 જેઈ એવો આવતો કૃતાતકાળ, કાપી નાખી કેટલાકે ઝટ દાલ;
 તરવાર તોડી નાખી પળમાંય, ઘણાને એકલો પો'રે ક્યાંય. ૧૫
 દાલ તરવારનો થયો નારા, તદા ગદા લેઈ ધાયો પ્રકારા;
 તે ગદાને મારી તીક્ષણ બાણ, સોપચારે કરી નાખી કચ્ચરઘાણ. ૧૬
 એવે ક્રોધએ સહસ્ર માર્યા શર, ક્રોધએ દ્વયસહસ્ર શત ઉપર;
 એમ ધર્મયુદ્ધ મૂકી તે લલિયા, ચોપાસે અરિગણ વીંટી વળિયા. ૧૭
 કર્યા વિધવિધના પ્રહાર, તેણે થયો પીડિત અતિ કુમાર;

- ધા સહન કરી શકી નવ કાયા, ક'યો રાજકુ'વર કે અરિ ઉભયા. ૧૮
કર્યા ઘણા શસ્ત્ર અસ્ત્રના ધાય, અપેક્ષત શિથિલ વિથિલ થાય;
તદા પડ્યો પૃથ્વીમાં તે શૂર, કરી પરાક્રમ પૂરેપૂર. ૧૯
તદા ત્યાં આવી મળ્યા સર્વ, છત થઇ કરતા તેનો ગર્વ;
પડ્યો કુંવર બાંધી લીધો, જેમણે અધર્મ કરી લા'વો લીધો. ૨૦
હતો વિશાળ રાજા તેમની સાથ, માટે પેઠા વૈદિશ નગરે નરનાથ;
પામેલા એકને છતી સહુ હર્ષ, મોદ સુકત થયેલા માની ઉત્કર્ષ. ૨૧
બાંધી લીધેલો જેહ કુમાર, આણી તેની પાસે સ્વયંવરની નાર;
તેને તેના પિતાએ કહ્યુ ત્યાંય, કહ્યુ વારંવાર પુરોહિતો જ્યાંય. ૨૨
આ તુંને લેઇ ગયો હતો રાજકુમાર, પડ્યો તેહ તો બંધન મોઝાર;
હવાં આ રાજા મળ્યા છે જેહ, તેમાંથી તુંને રૂચે કોના દહ. ૨૩
જેહ ગમે વર તને કન્યા, આરોપ્ય વરમાળા કરી તેને ધન્યા;
જદા તો કન્યાને ગમ્યો નવ કોઇ, ન રૂચિ તેને અધર્મો નૃપની સેધ. ૨૪
કહ્યું પિતાને તેણે આમ, આમાં મારા ચોગ્ય નથી કોઇ સ્વામ;
જ્યારે એવુ કન્યા બોલી જતો, ત્યારે રાય ગણકને પૂછતો વારંવાર. ૨૫
આ કન્યાના લગ્નકેરો શુભ દિન, મુને કહો જ્યોતિર્વેતા પાવન;
એને ન ગમ્યો આમાંના કોઇ, તો મારે સાધવી રહી હજી સોઇ. ૨૬
છે આજનો દિન સારો, આવ્યો જેથી ઘણાના મરાણનો વારો;
તેમાટે જોશી મુહૂર્ત જોઇ આપો, મારા તાપ સંતાપ સર્વે કાપો. ૨૭
એ પેરે નૃપે પૂછ્યું જ્યારે, અર્થજ્ઞાત જોષીજી વધા ત્યારે;
પામી મન ગ્લાનિ કરી વિચાર, પછે કે'વાલાગ્યા ગયને તે વાર. ૨૮
હે પૃથ્વીપતિ યોડા દિન મોઝાર, શુભમુહૂર્ત લગ્ન અન્ય નીકળમે માર;
જેમાં મોટું વિદ્ય થયું ઉત્પન્ન, તે જોઇએ ત્યાગવા દિન રાજન. ૨૯

- એમ કહી માંડીવાળી વાત, ત્યાં ઘણા રહ્યા વાટ જોઈ નૃપ પ્રખ્યાત;
કરજો ગર્વ પુરાણીબાવા જોઈ, અવૈક્ષતની સાધી સોઈ. ૩૦
- મહાશૂરવીરનો ગળિયો ગર્વ, તો થાશે કેથી પેર તમને ધર્વ;
જો હોય માલ કે મતિમાંહી, તો તો તમે વિચાર કરો કાંઈ. ૩૧
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે નૃપ વખાણે;
થયો ત્રયોવિંશત્યધિકશતતત્તમોધ્યાય, અવૈક્ષતઅધન દિજજન ગાય. ૩૨

વસાવૃ.

- ગાય ગુણ દિજ હરિ હરના, સર્વમા મતિ હરિકેરી કરી રે;
કહો અચ્યુત કેશવ પુરાણીબાવા, ગભીર સ્વરે અતિ ઉચ્ચરી રે. ૩૩

કંકણું ૨૦૨ મું.

રાગ સામેરી

- માર્કંડેય કે' જાણી કર ધમે વાત, તેની વીરા પત્ની થઈ પૃથ્વીપાત;
અન્ય નૃપે જાણી બધનની પેર, પુરમાં શોક થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર. ૧

ઢાળ.

- જોકે થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર ત્યાં, જાણી રાજ્યપુત્ર બાંધન પેર;
અધર્મે કરી મહુ નૃપે મળીને, વાળ્યુ પૂર્વકેરં વેર. ૨
- એવી વારતા જનમુખ માંભળી, નૃપ કરતો વિચાર;
રાજ્યમંડળ મેળવી મંત્રી તેડયા, કયો તેણે મંત્ર તેણી વાર. ૩
- ઘણા માહલિક રાજા વધા મુળથી, કરો સર્વ નૃપતણો સંહાર;
સહુ મળીને અધર્મ કીધો, એકલો કુવર બાધ્યો ચુદ્ધ મોઝાર. ૪
- કેટલાક મંત્રી આદિક કે', શુ બેસી રહ્યા નરનાથ,
સત્વર સેના સજ કરો, બધ લઢો દુષ્ટની સાથ. ૫

- વિશાળ આદિક મળ્યા નૃપ જે, અર્ધર્મ કર્મ કરવા જાણ,
તેના આ ઘડીએ કરધમ નૃપ, સત્વર થઈ લેવા પ્રાણ ૬
- કેટલાક ન્યાયી જોલિયા, ગભીર સ્વરે તે વાર,
આમા પૂર્વ અર્ધર્મ છે અરૈક્ષતનો, જોઈએ પામવો તેના પાર ૭
- સ્વયને ઇચ્છતી નહિ એવી, કર્યું કામિનીનુ હરણ,
બળાત્કારે જાળા ધરી કરી, માગી લીધુ મરણ ૮
- તે સહુ સ્વય વર મધ્ય જાતો, કરતો રાજકુ વરને અપમાન,
કોઈ કન્યા વરવા નવ દેનો, ધરી ગવં મને મહાન ૯
- એને જોઈ બળિયા સહુ મળ્યા ટોળે, પછે કયુ તેમણે યુદ્ધ,
અપરાધ કે અર્ધર્મ શો ત્યા, જ્યાં જોભો અરિગણ થઈ કુદ્ધ ૧૦
- કયમ સામઞ માથ ન રાખિયા, ગયો એકલો કોણ કામ,
સર્વ પ્રકારે નિચાર કરવો, કરધમ નૃપ મહાનામ ૧૧
- આવા વચન સુણી તેહના, વદી વીરાસુતની માત,
જે વીર કુલોત્પન્ન હુતી, વીર વનિતા હતી વિખ્યાત ૧૨
- વીરમાતા વીરા પામી, હર્ષ કરી ઉચ્ચાર,
જ્યમ અન્ય નૃપ મત્રી સુણે, વળી સુણે કરધમ ભરતાર ૧૩
- રૂડા કૃળને ભોગવનાર મારો, પુત્ર જે કે'વ ય,
તે સમગ્ર નૃપને જીતીને, કન્યા બળાત્કાર ગ્રે'તો રાય ૧૪
- જોમ કરી એણે હરણ ક્રીધા, ઘણા ઘણાં જૂપાળ,
તે અનુત્તમ કાર્ય એણે કર્યું એવો થયો નથી કોઈ બાળ ૧૫
- એ કારણ માટે ઘણાએ મળી, યુદ્ધ કરતા સા'ચો સુત,
અર્ધર્મ બધને બાધિયો, એમા વાત શી અદ્ભુત ! ૧૬
- રહી શુદ્ધિ શરરે જ્યાં સુધી, નવ ક'પ્યો ત્યાં સુધી રાજન,

- વધી કીર્તિ મારા સુતની, હું નવ માનું એ અપમાન. ૧૭
- એનું નામજ પૌરુષ કે'છે, કે જ્યાં અમર્યના હેતુચકી;
- નર હણવાતણી ઇચ્છા કરે, ત્યાં કયો નર રે'તો ટકી? ૧૮
- જ્યમ સમજે ન નીતિ સિંહ કાંઈ, મૂકી બાબુએ પરાક્રમ કરે;
- સ્વયં વર અર્થે સજ થયેલી, ઘણી કન્યા એ રીત સુત ધરે. ૧૯
- ઘણી કન્યા આણી એણે, માનવતા નૃપ બેસી રહ્યા;
- પરાક્રમ છે ધન્ય એનું, એણે ક્ષત્રીગુણ ખરા ગ્રહ્યા, ૨૦
- ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મ ક્યાં ને, ક્યાં દુર્બળ જને સેવી યાચના;
- ક્ષત્રિય તો બીજા ક્ષત્રિય જોતાં, કરે બળાત્કાર ડર્યા વિના. ૨૧
- કાયર નર લોહશૃખલાએ, બધાયલા જો હોય;
- તોય વરા નવ તેય થાયે, તેમાં કશું પરાક્રમ સોય. ૨૨
- કાર્ય સ પાઠન કરતા બળાત્કારે, થાય ધર્મશાળી રાજ વરા;
- જ્ઞાચના શી હોય એમાં, જ્યાં લીધો કસેકસ. ૨૩
- છે સ્તુતિપાત્ર બંધનમાં પડ્યો એ, વળી તમારાં જેહ આયુધ;
- થાય સ્તુતિપાત્ર શત્રુશિર પડી, એમ કરચે કો ન કે' અબુધ. ૨૪
- પૃથ્વીપતિનાં પુત્ર પૃથ્વી, ઇત્યાદિક જે જે ધન;
- અબળા અને આચાર્ય કારણ, મહતા પામિયા રાજન. ૨૫
- એવું સમજી ઉતાવળ કરો, જાઓ સંગ્રામમાં થઈ શર;
- રથારૂઠ થઈ વેગે વધો, માર'રથિ સારથિ ભરપૂર. ૨૬
- હસ્તિ અશ્વ પદાતિને, સત્વર સજ કરો નરનાથ;
- ઘણા નૃપ સાથે યુદ્ધ કરવું, તે શું માનો છો વારૂ વાત. ૨૭
- શૂર નરને ઘણા જણ સાથે, સંગ્રામ દે સંતોષ;
- લઘુ સંગ્રામમાં શી છે ક્રિયાઓ, કરવાતણી કરી રોષ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર અદ્ય શત્રુ પરે, નથી થતા કોણ બળવાન;

- પુત્ર અરિને હણવા વિષે, નથી અલ્પ મધ્યે ભય મહાન. ૨૯
- જે નર સમગ્ર જનમા વિચારીને, પરાજય કરે સર્વ શત્રુતણાં;
- તે તમ પરાજય કરી સૂર્ય શાભે, તેની પેઠ શાભે છે ધણા. ૩૦
- માર્કંડેય કહે હે મુનિસત્તમ, એ રીતે આણ્યો સ્ત્રીએ ઉત્સાહ;
- તેવડે ઉત્તુક થઇ કરંધમ, ચઢ્યો લેઇ સેન પૂરમવાહ. ૩૧
- શત્રુએ સુત બાંધ્યો, તેને મુક્ત કરવાતણાં ઉદ્યોગ;
- કરધમ કરવા લાગ્યો અતિ, જોવા પુત્રને આરોગ્ય. ૩૨
- જ્યાં સુત અરિ મળી વસતા હતા, ત્યાં સત્વર સેન લેઇ આલિયો;
- હમણાં જય કરે છું એમ મનમા, મહીપતિ અતિ માલિયો. ૩૩
- પછે સુત બધાયલા નૃપતણું, થયુ યુદ્ધ કેઇ પેર;
- વિશાલાદિક નૃપ સમગ્રનું, લીધુ કેવી પેરે વેર. ૩૪
- તે સર્વ વર્ણવી દાખવુ હુ, સુણ્ય તુ એક ચિત્તે આજ;
- વિશાલાનુવર્તી રાયકેર, કરધમે લલ્લુ પરાક્રમ સજ્જ સાજ. ૩૫
- ત્રણ દિવસ મહાધોર યુદ્ધજ, થયું તેણે ઠામ;
- તેણે રાજ્યમડળ વિખેરી નાખ્યુ, મારી રાસ ઉદામ. ૩૬
- કરધમ નામનુ કાર્ય મહુ કોઈ, જાણતા હતા શૂરવીર;
- તેણેકરી નાહા કંઈક જૂપત, થઇ વીરના અવીર. ૩૭
- જ્યારે રાજ્યમડળ ગયું નારી, ત્યારે વિશાળ રાજા જેહ;
- અર્ધ હસ્તે લેઇ આવ્યો, કરધમ પૂજનને તેહ. ૩૮
- સન્માન કરિયું વિશાળે અતિ, કરધમ નૃપનું સાર;
- સ્વપુત્ર બધનથી મુક્ત કરી તે, એક રાત્રિ રહ્યો નિર્વાર. ૩૯
- તે જોઇ પિતા સમક્ષમાં, અવૈક્ષતને નવ લાવિયો;

- પછે વિશાલ રાજા લેઈ કન્યા, વિવાહ અર્થે આવિયો. ૪૦
- તે બોલિયો પિતા કને, સુણો શ્રેષ્ઠ ભૂપાળ;
- અરિએ જે જીવતી જોતાં, કર્યો મારો પરાજય કૃપાળ. ૪૧
- તે કન્યાતાણું નવ ગ્રહણ મારે, કરવું કોઈ કાળ;
- તેમ હવાં અન્ય સ્ત્રીકેરું ન મારે, કદા ગ્રહણ કરવું નૃપાળ. ૪૨
- જેના પરાભવ અરિએ નવ કર્યો, એવો અખંડિત યશસ્વી જેહ .
- તેવો પરાક્રમી જોઈ આ કન્યાને, પરાણાવવી નિઃસ દેહ. ૪૩
- એ ભલે પરણો અન્યને, સ્વેચ્છિત કોઈ ભૂપાળ;
- કર્યો અરિએ પરાભવ માહરો, હું થયો કન્યા સમોકાયર બાળ. ૪૪
- આ સ્થળે શું છે માહરું, પુરૂષત્વ છે પૃથ્વીશ;
- અબળા અને મુજમાં નથી, કાંઈ અંતર વશાપીશ. ૪૫
- પુરૂષ સર્વદા સ્વતંત્ર છે, અબળા તેવી છે પરતંત્ર;
- જે પુરૂષ હોય પરતંત્ર તેને, કયમ કે'વાય નર સ્વતંત્ર. ૪૬
- માટે તેજ હું કે જેનું જીવતીએ, મુખ દીકું છે નરદેવ;
- તેનેતો ફરી શીપેર દાખવુ, જો સાધી અનરત્વની સેવ. ૪૭
- એના સમક્ષમાં શત્રુ નૃપે, રણભૂમિકા મોઝાર;
- મુને તુચ્છ કરીને બાંધિયો, નવ ગણ્યો કાર કે ભાર. ૪૮
- એ રીતે નરત્વથી હીન થયેલો, હું કયમ કરી ઝાલું એનો હાથ;
- એ રીતે તે બોલી રહ્યો, પછે બોલ્યો વિશાળ કન્યા સાથ. ૪૯
- હે મુતા આ મહાત્મા જે, વચન વદે છે આજ;
- તે સર્વ સાંભળ્યાં હશે તે, હવાં કરવું કહે શું કાજ. ૫૦
- જે જોઈ તારું મન થાયે, મસત્ર અતિશે બાળ;
- તેવા પતિને પર પ્રેમદા, દઉં કન્યાદાન હું તતકાળ. ૫૧
- વા તુમ ચિત્ત લાગ્યું જેહ નરમાં, હું વિવાહ કરું તે સંઘાત;
- હે ચંદ્રમુખી એ ઉભવ માર્ગથી, એક સ્વાધીન કરચ તું વાત મર

- કન્યા કહે હે રાય મોટા, કર્યા ઘણા જાણે મળી સત્રામ;
 ધર્મ રીતે આચરતા રાજસુતને, પમાડ્યો અધર્મે પરાભવ તે ઠામ. ૫૩
- એ યશ પરાક્રમને હાનિ કરતા, નથી માનતી હુંય;
 હસ્તિ સમૂહ સામે સિંહપેરે, એકલો ઊભો રહ્યો એ શુંય! ૫૪
- કહ્યું અલ્પ પરાક્રમ છે પિતા, એટલાવડે હે ગુણવાન;
 એનું પરમ ઐશ્વર્ય પ્રગટ થાયે, જાણાએ એ કેવો છે બળવાન. ૫૫
- કેવળ યુદ્ધમાં ઊભો રહ્યો એમ, નથી એકલુ એહ;
 કિંતુ યત્ને કરી એ જીતિયો, બહુ પ્રકારની સેના જેહ ૫૬
- વળી સ્વપરાક્રમ પ્રખ્યાત કીધું, તેણે શૌર્ય પરાક્રમ સચુક્ત;
 એણે ધૈર્યે કરી સહુ નૃપજીતિયા, એમાં લજ્જા ધરેશેની પુજીત. ૫૭
- હું લલચાઈ જાઉં રૂપ એનું, એમ નથી કંઈ વાત,
 કિંતુ શૌર્ય પરાક્રમ ધૈર્ય જાઉં, થયું ચિત્તહરણ સાક્ષાત. ૫૮
- કિબહુના વધે વાણી, કિંતુ તમારે કરવી મારે કાજ;
 ઉદાર ચરિત્ર એવા એહ નરની, યાચના તો આજ. ૫૯
- કોઈ અન્યને હું નહિ કરૂં, પતિ મારો જાણુ;
 વિશાલ કહે હે રાજકુવર, મારી પુત્રી આપી કહે પ્રેમાણુ. ૬૦
- સમ્યક્ પ્રકારે સત્ય વારતા, કહે છે સહુ એહ;
 એ છે મત્ય કંઈ સશય નથી, માનો તમે નિઃસંદેહ. ૬૧
- તમ સરખો રાજસુત કોઈ, નથી પૃથ્વીપર નિર્ધાર;
 જિવાદ વિહોણુ શૌર્ય છે તમ, વળી પરાક્રમતણો નથી પાર. ૬૨
- એવું છે માટે વીર ધીર તું, કરચ ગ્રહણ કન્યા મારી;
 કરચ પવિત્ર મારા કુળને, અમ વધો નમ્રતાએ ભારી. ૬૩
- માર્કેડેય કહે પછે કરધમ ત્યા, બોલ્યો સુત મત્યે તેહ;
 આ વિશાલ કન્યાકેરા છે સુત, તુજ પર આરૂઢરનેહ. ૬૪

૫૯ કિબહુના ?—બહુ કહેવાળી શું ?

એ કારણ માટે કરચું તું એનું, ગ્રહણ મારા સુત;
 નવ આશાભંગ કરવી કામિની, એમાં કંઈ થયું નથી અદ્ભુત. ૬૫
 રાજકુવર કે' જનક મારા, મે નથી આજ્ઞાભંગ કરી કો કાળ;
 અદ્યાપિ સુધી નિયમ પાળ્યો, તે નવ મૂકાવશો નૃપાળ. ૬૬
 એવી આજ્ઞા કરો પિતા, કે જે હું ધારી રાખું શીશ;
 માર્કંડેય કહે રાજપુત્રની, નિશ્ચયબુદ્ધિ જોઈ તે દિશ. ૬૭
 નિશાળ નૃપ વ્યાકુળ થયો, બોલ્યો પુત્રી પ્રતિ તે દિન;
 હવાં હે સુતા એ નર પરથી, કરીદ મિત્ત તારું ભિન્ન. ૬૮
 ઘણા પૃથ્વી પર છે રાજકુવર, તેમાંથી ધારય ધ્યાને કોઈ;
 હું વિવાહ સગંધ કરૂં તારો, તુજ સ્વેચ્છિત નરને જોઈ. ૬૯
 કન્યા કહે હે તાત આ નર, જો સ્પૃહા ન રાખે મારી;
 તો હું મન માનતો વર લેઉં બોળી, સહુ જીવો ધ્યાને ધારી. ૭૦
 આ લવમાં મારો પતિ, તપ વિના થશે નવ કોઈ
 એમ વારંવાર ઉચ્ચારી શ્યામા, જોણું ઇચ્છિતપતિ આશા બોઈ. ૭૧
 માર્કંડેય કહે પછી કરંધમ નૃપ, રહ્યો નિશાળ સાથ ત્રણ દિન;
 પછે સ્વનગરમાં સીધાંયો તે, પાણુ અવૈક્ષત તજે નવ દીન. ૭૨
 તેને પૂર્વે થયેલાં દષ્ટાંત કહી, શાંત કરિયો સાર;
 તે સુણી પિતાવેણુ માની, આવિયો સ્વનગર મોઝાર. ૭૩
 કન્યકાએ પિતાકેરું, માન્યું નહિ જ્યારે વેણુ;
 ત્યારે સ્વસજ્જને ત્યાગી તે, જેને દિન આવિયા દુઃખદાણું. ૭૪
 દુઃખમાં વૈરાગ્ય આવે, એહ ઉઘડ વાત;
 એમ થતાં વન મધ્ય ગઈ તે, બેઠી આહાર તણ સાક્ષાત. ૭૫
 તેણે તપ ત્યાં આરંભિયુ, તેમાં ત્રણ માસ પર્યંત;
 અન્ન જગને સ્પર્શી નહિ, તપ શુદ્ધ થઈ ગઈ દેહ મહાંત. ૭૬

- રહ્યો શ્વાસ માત્ર એક ચાલતો, પરમ પીડા પામી એહ;
તન્વંગી મુકુમાર કન્યા, થઈ ઉત્સાહરહિત તેહ. ૭૭
- મરવા જેવી થઈ ગઈ તે, તવ વિચારતી તે નાર;
હવાં દેહ ત્યાગ કરવો સહી, એમ તેણે કયો દઢ વિચાર. ૭૮
- જીવ ત્યાગનો નિશ્ચય કયો, એની ન્તેઈ સુરે નાર;
સહુ એકઠા થઈ એક દૂત ત્યા, મોકલિયો નિર્ધાર. ૭૯
- તે દૂત કન્યા પાસ જઈને, કે'વા લાગ્યો આમ;
હે રાજકન્યા સુરે મોકલ્યો હુ, દૂત કરી આ ઠામ. ૮૦
- જે કામ માટે આવિયો હું, તે કહી સભજાણુ નાર;
અતિ દુર્ગળ આ અગતારે, નવ તજવુ કોઈ વાર. ૮૧
- હે ભદ્રે ચક્રવર્તી નૃપતાણી, તું જનની થઈશ નિર્વાણ;
મહાભાગે હણ્યા શત્રુ જેના, જેની ઉદ્ધવી ન કોઈએ આણ. ૮૨
- એવો તારો પુત્ર સપ્ત દ્વીપાધિપ થાશે, બહુ કળ બોગવશે મહી,
તે દેવના સમક્ષ હણશે, તરુનિત્ અય અરિ સહી. ૮૩
- કૂરશંક નામે શત્રુ સુરના, એહ કરશે નારા;
પછે પ્રભ ધર્મે સ્થાપીને, થાશે મહાભૂપ પ્રકાશ. ૮૪
- ચાર વર્ણની પ્રભ જ છે, તેને સ્વધર્મે પાળશે એહ;
ચાર મ્લેચ્છ કુકર્મી આદિક, હણશે નિઃસ દેહ. ૮૫
- હે ભદ્રે તે અશ્વમેધાદિક, કરશે યજ્ઞ અપાર;
છત્રીશ સહસ્ર સખ્યા થશે તેની, અનુત્તમ દક્ષિણા દશે સાર. ૮૬
- યજ્ઞ સમાપ્તિ વિષે કરશે, સુરતાણું પૂજન;
માર્કંડેય કહે દિવ્ય હાર ન્તેઈ, વળી કર્યું લેપન અતિ ચદન. ૮૭
- અતરિક્ષમાં ઊભો રહેવો, દેવદૂત સાક્ષાતઃ
તેને નારીએ નિશ્ચે જાણિયો, એ છે દેવદૂત વિખ્યાત. ૮૮

- પછે કમળનયની કોમળવચ્ચને, વદી તેશુ વેણુ,
 હે ભ્રાત સ્વર્ગથી આવિયો તુ, નિશ્ચે તુ દેવદૂત સુખદેણુ. ૮૯
- તારું વચ્ચન અસત્ય થશે નહિ, કિંતુ પડે સશય એક;
 પતિ વિના પુત્ર થશે કેથી પેરે, એના કડું વારંવાર વિવેક. ૯૦
- અવૈક્ષત પાછે આ જન્મમા, મારો સ્વામી ન થાશે કોઇ,
 એ પ્રમાણે જનક સમક્ષ મે, પૂરી કરી પ્રતિજ્ઞા સોઇ. ૯૧
- કરંધમે ને મારા પિતાએ, અવૈક્ષત સમજાવ્યો બહુ પ્રકાર;
 મે સમ્યક્ પ્રકારે કરી યાચના, પણ તેણે ન માન્યું લગાર. ૯૨
- તે ઇચ્છતો નથી રજ મુજને, તવ દેવદૂત કે'તો આમ;
 હે મહાભાગે અતિ કે'વાથકી, શુ થાય તારૂ કામ. ૯૩
- કિંતુ તુજને પુત્ર થાશે, માટે અર્ધમે કરીશ ન આતમધાત;
 કરચ પોષણુ ક્ષીણ થયેલા દેહતું, આ વનમાં વશી વિખ્યાત. ૯૪
- તપતાણા પ્રભાવે કરી, સર્વે થશે સમ્યક્ નાર;
 માર્કંડેય કહે એમ ઉચ્ચરી, દેવદૂત ગયો તે વાર. ૯૫
- જેમ આગ્યો હતો તેમ તે, ગયો જ્ઞેતા જ્ઞેતા માંય;
 તે તન્વ ગી કન્યાએ પછે, પોષવા માંડ્યું શરીર ત્યાંય. ૯૬
- આવા દૂત થઇ પુરાણી જાચે, ઘણે કામ કરવા કામ;
 તેમાં સ્વાર્થ હોયે ધનતણા એક, નવ પરમાર્થકેરું નામ. ૯૭
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;
 થયો અતુર્પિશાધિકશતતત્રોધ્યાય, ભજર્તા હરિહરમુરાર. ૯૮

વલણુ.

- હરિહરમુરાર ભજતા, થયો અધ્યાય સંપૂર્ણ રે,
 દ્વિજદેવીના શુભ થવા લાગ્યા, જ્ઞેત જ્ઞેતામાં ચૂર્ણ રે. ૯૯

કંડવું ૨૦૩ મું.

રાગ કથ્યાણ.

- માર્કંડેય કહે ક્રૌંદુકિ સુણે, હવાં કથા વિસ્તારું; .
 વીરસંતતિવાળી અવૈક્ષત માતા, તેણે પછીયું વિચાર્યું. ૧
 તેણે નૃપને પાસ તેડ્યો, કહી મનની વાત;
 પુત્ર ત્યાગી થઇ રહ્યો, હવાં કરવું કશું પ્રખ્યાત. ૨
 રાય કહે મુને થાય ચિંતા, દિવારાત્રિ વિચારું એહ;
 કંઈ ઉપાય કરય તું પદ્મિની, જ્યમ પ્રકુલિત થાય દેહ. ૩
 તદા કર્ણમાં કહ્યું નારીએ, પતિ આત્મરક્ષે આમ;
 પછે નૃપ નૃપમંડળ જઇ બેઠો, શું કરતી વીરા વામ. ૪
 શુભ નક્ષત્ર ને શુભ દિન જોઇ, તેણે અવૈક્ષત પુત્ર તેડાવ્યો;
 તે માતૃભક્તિવાળો તનુજ, ત્યાં વેલો વેલો આવ્યો. ૫
 માતા કહે હે પુત્ર મારા, તારા મહાત્મા પિતાએ મુને;
 આજ્ઞા કરી તે કહી દાખું, આજ હું સહુ તુને. ૬
 દુષ્કર કિમિચ્છક વ્રતકરો, હું આજ કરું ઉપવાસ;
 હે સુત એ વ્રત છે સહી, તુજ પિતા આધીન પ્રકાશ. ૭
 વળી કંઈ કરવું પડશે તાહરે, મારે પણ કાર્ય કરવું એમાંય;
 માટે સુત જો મુજ મનોરથ પૂરવા, તું કંઈ ઈચ્છતો હોય આંધ. ૮
 તું કરે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ મીતે, કે હું કરીશ રૂડો યત્ન;
 તો હું તુજ પિતા પાસેથી લેઉં માગી, વરદાન કરી પ્રયત્ન. ૯
 ધન ભંડારમાંથી જોઇએ, કિમિચ્છકમાટ અરધું ધન;

૧ વીરસંતતિવાળી—જેની સતતિ (પુત્ર) વીર છે એવી. ૪ આમ—
 અર્થાત્ હું કિમિચ્છક વ્રત લેઇશ, અને તે સંધિ તપાસી તમે મારી પાસે
 એવું માગજો કે જેથી તમારા પુત્રને સંતાન થાય. ૭ કિમિચ્છક—જે
 મનુષ્ય જે ઇચ્છે તે તેને આપવાનું વ્રત.

- તે હું કરીશ સ્વાધીન તાહરે, તું આચરાવજે વ્રત પાવન. ૧૦
- સહુ દ્રવ્ય છે તુજ પિતા સ્વાધીન, મે તેમને કરી છે વાત;
- તેમણે અરધીપરધી હા કહી છે, એમ વદી સુતશુ માત. ૧૧
- એ વ્રતરૂપ કલ્યાણને જો, હુંજ કરી શકું સિદ્ધ;
- તો તે કલેશે કરી સિદ્ધ કરવા જેવુ, થાશે સુત પ્રસિદ્ધ. ૧૨
- વારું એ વ્રત માહરું થશે, સિદ્ધ તુજ બલપરાક્રમે સુત;
- જો તેમ ન થાયે સુત તો, એ વ્રત મહાદુઃખસાધ્ય છે પૂત. ૧૩
- એવુ છે માટે સુત મારા, એ વ્રત આચરાવા કાજ;
- તું પ્રતિજ્ઞા કરતો હોય તો, હું વ્રતારભ કરું મહારાજ. ૧૪
- એ કાર્ય માંહે હોય જેવો, અભિપ્રાય તારો બાળ;
- તે સર્વ કહી દે આજ તુ, જો હું સાંભળુ આ કાળ. ૧૫
- અવૈક્ષત કહે જો દ્રવ્ય છે તે, છે મુજ પિતા સ્વાધીન માંય;
- દાવો તે પર નથી મારો, વળી કરાય નહિ ક્યાંય. ૧૬
- કિંતુ આ અંગથી જો થઈ શકશે, તે હું કરીશ સર્વે માત;
- તારી આજ્ઞા માથે ચઢાવીશ હું, એ મેં કરી સાચી વાત. ૧૭
- મારા પિતા જો છે દ્રવ્યકેરા, સ્વામી પૂરેપૂરા;
- તેમની આજ્ઞા તેં લીધી હોય તો, ન રાખીશ મનોરથ અધૂરા. ૧૮
- હું સર્વ સાંચ કરીશ માતા, એમ સુત બોલ્યો ત્યાંય;
- માર્કડેય કહે કૌબ્હુકિ સાંભળ્ય, પછે થતું શું એ માંય. ૧૯
- વીરા રાણીએ તે વ્રત કર્યું, ક્યો તે નિમિત્ત ઉપવાસ;
- સાવધાન થઈ શાસ્ત્રે કહ્યું તેમ, કર્યું ધનદપૂજન ઉલ્લાસ. ૨૦
- મન વાણી અંગને નિયમે રાખી, પૂજ્યા નિધિરક્ષક દેવ;

૧૨ તો ૪૦—તે વ્રત કલેશે કરીને સિદ્ધ કરવા જેવુ થશે. અર્થાત્ એ વ્રત સંપૂર્ણ કરતા ઘણાં કષ્ટ વેડફાં પડશે. ૧૩ પૂત—પવિત્ર (વ્રત). ૨૦ ધનદપૂજન—કુબેરભગવાનનું પૂજન.

- પરમ ભક્તિએ લક્ષ્મીતાણુ, કર્યું પૂજન તતજેવ ૨૧
- હવા તે સમે કર ધમ એકાત સ્થળમા, બેઠો હતો નિર્ધાર,
- તે નેઈ નીતિજા મત્રીઓ વધા તુ નૃપ સુણ્ય ગુણુભડાર ૨૨
- સચિવ કહે હે નરપતિ, આ પૃથ્વી પાળતા નરદેવ,
- અતિ વૃદ્ધ થઈ તમે ગયા, વળી ગયા ગર્વને અહમેવ ૨૩
- છે અવૈક્ષત એક પુત્ર તમારે, તે પાણુ છે પત્નીસ ગવિહીન,
- હે જગતીપતિ જદા સુત તમારો, થશે કાળસ્વારીન ૨૪
- તે સમે સ પાદી તમે જે, પૃથ્વી અપર પાર,
- તે શત્રુને હસ્તે જશે, વળી થશે વશસ્થ નિર્ધાર ૨૫
- પિંડ નહિ મળે પિતૃઆને રે'શે કો બુ ઉદ્ધક દેનાર,
- એ રીતે કર્મના લોપ થાતા, ઉપજે છિદ્ર મોઢુ સાર ૨૬
- અ સર્વનો વિચાર કરી, કરય તુ યતન વાર વાર,
- જ્યમ ઉપકારકર્તા પિતૃઆને, તુજ સુત બુદ્ધિ કરે નિર્ધાર ૨૭
- માર્કડેય કહે એમ કહીને તે, રહ્યા ચૂપાચૂપ,
- તે સમયે વીરાકેરો પુરોહિત, જાચકમતિ બોલતો થઈ.ભૂપ ૨૮
- તે શમ્દ રાંધે સાલજ્યો, કહ્યુ પુરોહિતે આમ,
- સહુ અહીં આવો શુ ઘરઘોઘો, માગી હ્યો થાય કામ ૨૯
- કષ્ટે કરીને પ્રાપ્ત એવુ, કોને શુ પ્રાપ્ત કરવુ આન,
- કર ધમપત્નીએ કિમિચ્છક વ્રતનો, ઉપવાસ કર્યો છે દિવરાજ. ૩૦
- અવૈક્ષત કુ વરે એ પુરોહિતનુ, વચન સાલજ્યુ જે વાગ,
- તદા સર્વ યાચક પાસ તે, આવી ઊભો રહ્યો રાજદાર ૩૧
- તેણે કહ્યુ મારા અગધી, જે થઈ શકે એવુ હોય,
- તે સુખે કગી મહુ માગજો, જેની કહે ના નવ કોય ૩૨
- મહાભાગ મારી જનેતાઅ, કર્યો કિમિચ્છક વ્રતનો ઉપવામ,

- હે યાચક જન મેં કરી પ્રતિજ્ઞા તે, તમકને કરું સર્વ પ્રકારા. ૩૩
 ક્રિમિચ્છક વ્રત અહીં થાય છે, માટે માગો જેને જેહ ઇચ્છા હોય;
 હુ આપવા ઊભો રહ્યો છું, મેં ના નવ કે'વી સોય. ૩૪
 કહે માર્કંડેય પુત્રમુખધો, નાકળ્યુ એવું વેણુ;
 તે સાંભળી કરી ઊઠી આઘ્યો, કરંધમ નૃપ સુખદેણુ. ૩૫
 યોગ યુવતીએ મેળવ્યો જોઈ, માગે પુત્ર પાસે બાપ;
 હે અવૈક્ષત યાચક છુ અમે, માળ્યું આપી ટાળ્ય સંતાપ. ૩૬
 અવૈક્ષત કહે હે તાત મારે, શુ તમને આપવું આજ;
 તે માગી લ્યો મારી કને, કરીશ યથાશક્તિ કાજ. ૩૭
 કળે કરાચે કે સિદ્ધ થાયે, એવું હોયે જેહ;
 તે માગી લ્યો ઉતાવળા, હુ અર્પીશ મારી દહ. ૩૮
 રાજા કહે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો, જો હોય તું નરદેવ;
 જે ઇચ્છે તેને તેહ આપે, એવો નિયમ ધાર્યો તતજેવ. ૩૯
 તો મારા ઉત્સર્ગે મારા પૌત્રનુ, હું મુખ જોઈ જેમ;
 એ આપ્ય મુજને દાનેશ્વરી, મારું મન રીઝે એમ. ૪૦
 અવૈક્ષત કહે હું તમારો છું, એક પુત્ર ભૂપાળ;
 અને મેં તો બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, મારે નથી પુત્ર દયાળ. ૪૧
 તો હે પિતા તમને પૌત્રનુ, ક્યમ કરી બતાવું મુખ;
 મુને એકે ઊપાય ન ઊકલે, કે ક્યમ થાય તમને સુખ. ૪૨
 કરંધમ કે'તે બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, છેતેથી પાપમાત્ર થનાર;
 તું તારી જાતને છોડાવ્ય સુત, ઝાણમધ્યેથી આ વાર. ૪૩
 કરાવ્ય મુજને પૌત્રદર્શન, મારે માગવું છે એહ;
 અવૈક્ષત કહે હે પિતા મારા, મૂકો વાત વેતી તેહ. ૪૪
 કાંઈ અન્ય ઇચ્છિત હોય તે, આજ માગો તાત;

- સીસંગ તજ્યો મેં વૈરાગ્ય ધારી, તે એમ છો રહે પ્રખ્યાત. ૪૫
- રાજા કહે ઘણા શૂર સાથે, લઢનાર હોય ને એક;
- તે શત્રુને છતે નહિ, કે રહે ન એકનો ટેક. ૪૬
- એમ છતાં જો તેજ કારણ, થયો હોય તુને વૈરાગ્ય;
- તો અજ કં'વો તુજને, જે તું ન માને કહ્યું મહાભાગ. ૪૭
- અમે કહીએ ઘણું શું તુજને, પડ્યું મૂક્યું તું બ્રહ્મચર્ય;
- તારી માતાની ઇચ્છા એવી છે, માટે દેખાડય પૌત્રવદન વર્ય. ૪૮
- માર્કંડેય કહે એ પેર જ્યારે, કહ્યું નૃપે વારંવાર;
- વળી સુત કે'તાં ન માગ્યું અન્ય જ્યારે, ત્યારે દીન થયો કુમાર. ૪૯
- પછે બોલિયો તે બાપ સાથે, તમને દઇ ઇચ્છિત વરદાન;
- હું ઘણા સકટમાં પડ્યો છું, તે નવ કહી દાખું રાજાન. ૫૦
- કિંતુ હું નિર્લજ થઇ શું, કરીશ ગ્રહણ સ્ત્રીનું જાણ;
- સ્ત્રીસમક્ષમાં મારો થયો પરાભવ, વળીહુ પૃથ્વી પડ્યો પ્રમાણ. ૫૧
- શું એમ છતાં મારે સ્ત્રીતણા, સ્વામી થવું નરનાથ;
- એ બહુ દુષ્કર સુને લાગે, તોપણ શું કરું હે તાત. ૫૨
- સત્ય બંધને બંધાયો હું, તે કરીશ કહો તમે જેમ;
- તમે સુખે રાજ્યપૈભવ ભોગવો, પ્રભુ કરશે શાંતિ ક્ષેમ. ૫૩
- બૌદ્ધ વા પ્રપચ્ચ આને, વા યુક્તિ પ્રયુક્તિ નામ;
- અર્પીએ તે અર્પાય છે, જુઓ વીરા નારીકેરાં કામ ! ૫૪
- પુરાણીને નવ આવડે, આવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કાંઈ;
- છાતું કર્યું તે થાય ચાહન, ન કો અમુઝાય મનમાંહી. ૫૫
- ધિઃકાર છે એ બેદને, જેનો શુભકાળ નહિ વ્યય;
- બૂદ્ધવ થઇને ભટકી મરશો, નહિ થાય જન્મોજન્મ ઉદય. ૫૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;

૫ અવિ શાધિકશતતમોધ્યાય, પૂર્ણ થયો આ વાર.

વલણ

આ વાર દેવમુરાર ભજતા, થયુ પુરાણીજનનુ કાજ રે,
દિલને પ્રાકૃત કરી નથી લેણુ નિશ્ચે, પુરાણીજનનુ રાજ રે. ૫૮

કંકણ ૨૦૪ મુ.

રાગ સારંગ,

તાલાવેલી લાગી તનને, મુણી તાતતણુ વચન,
માર્ગેય કહે કહુ કથા, સુણ્ય કૌણુકિ પાવન ટેક. ૧
અહર્નિશ ચિ તા થાય મનમા, ડ્યમ વૈરાગ્ય ત્યાગુ હુ ય,
પ્રતિજ્ઞા કર્ વ્યર્થ મારી, ધાર્યુ શુ ય ને થયુ શુ ય તાલાવેલી ૦ ૨
એક દિવસ ચિ તા પરી કરવા, તે ગયો મૃગયા જાણુ,
મૃગ વરાહ વ્યાઘ્રાદિક હણુતો, વિચરી વને નિર્પાણુ ૦ ૩
એમ મૃગયા કરતો ગયો આટયો, મહાવનમાં તેહ,
એવે રક્ષણ કરે રક્ષણ કરે એવો, શબ્દ સુણ્યો નિ સ દેહ ॥ ૪
તે શબ્દ કરતી સ્ત્રી હશે ક્રોધ, એમ નિર્ણય કર્યો તે કાળ,
તે શબ્દ ભયથી ભગ્ન થયેલો, વળી નાખે ચીસ કંઈ કરાળ ॥ ૫
એવો શબ્દ સાભળી અવૈક્ષત ઘોટયો ભય પામીશ નહિ હે નાર,
એમ વદી આહ્યો શબ્દ ભણી તે, અશ્વ હાકી નિરધાર. ॥ ૬
તે મનુષ્યવિહોણા વનમા, દહકેશી દાનવ નામ,
કન્યાને ધરતો હતો, વળી તેણે પાડી જૂમ ઉદામ ॥ ૭
નારો ક'તો કરગરી, કોઈ વા'ર ચઢો આ વાર,
હુ પૃથ્વીપતિ કર ધમસુદ્રની, છુ અવૈક્ષતનાર નિર્ધાર. ॥ ૮

- એમ છતાં આ દુષ્ટ મુજને, હરાણ કરીને જાય;
જે નૃપની આગળ સર્વ નૃપ, હારી રહે કંપી કાય. „ ૯
- હોયે ગંધર્વ કે યક્ષ જાતે, પણ ઊભા રહે નવ તેહ;
તેવા અવૈક્ષતની હું છું પત્ની, આ અસુર હરી જાયે એહ. „ ૧૦
- હરાણ થાય છે માહરું, કોઈ નથી કરતું વારું;
મૃત્યુ સરખો ક્રોધ છે, મારા સ્વામીતણો નિરધાર. „ ૧૧
- પરાક્રમ પુરંદર સમુ છે, કરંધમસુતનુ જાણુ;
તેની પ્રિયાકેરૂ હરાણ કરે છે, દુષ્ટ દાનવ પ્રમાણુ „ ૧૨
- માર્કડેય કહે એ વચન સાંભળી, ધનુષ્યબાણધારી રાજકુમાર;
આ કોણુ વને મારી કામિની, એમ કરવા લાગ્યો વિચાર. „ ૧૩
- નિશ્ચય આ તો હશે માયા, વન વસનાર રાક્ષસતણી;
વાહું નિકટ આવ્યો જોડે ચાલી, એમ વિચારતો નૃપમણિ. „ ૧૪
- હું કને આવ્યો સમજીશ હવાં, કારણ કશું છે એહ;
માર્કડેય કહે તે પછે જાતો, સત્વર પણે જોવા તેહ. „ ૧૫
- ત્યાં જઈ જુએ તો દીકી નારી, અલંકાર સમેત; „ ૧૬
- જેની શ્રી સમી શોભા હતી, મનોરમ માનિની મીનકેત „ ૧૬
- એવી જોઈ કન્યા નરમણિએ, દનુસુત દંડકેશે ધરી દેહ;
તે દયામણે રવે ઉચ્ચાર કરતી, અતિ કંપતી અબજા તેહ. „ ૧૭
- મૂકાવીએ મૂકાવીએ, એમ વારંવાર કરતી પોકાર;
અવૈક્ષતે કહ્યું તેહને, જાય નવ ધરીશ લગાર. „ ૧૮
- દંડકેશ દાનવને કહ્યું, માર્યો ગયો તું આજ;
ધર્મજ્ઞ કર ધમ નૃપ રાજ્ય કરતો, તેમાં ક્યાં કરે દંડુ કાજ. „ ૧૯

આ ગહન ગાઢા વન વિષે પણ, કુષ્ટાચરણ કોણ કરનાર;
 હરણ અબળાતણું નવ કરી રાકાયે, કરધમ રાજ્ય મોઝાર. „ ૨૦
 જેના પ્રતાપને નરમણિ સર્વે, કરે આવી આવી નમસ્કાર;
 રાજપુત્રીએ રક્ષક નીહાળ્યો, તદ્વા તન્વંગી બોલી તે વાર. „ ૨૧
 હું છું કરધમવધૂ અવૈક્ષતભાર્યા, તેને આ કુષ્ટ લેઇ જાય;
 હે શૂર રક્ષણ કરો મારું, એમ દીન થઇ ગુણ ગાય. „ ૨૨
 હું સનાથ છતાં અનાથ ગણી એ, વન વિષે કરતો હરણ;
 તેનું વચન સાંભળી અવૈક્ષત, વિચારી જોતો ધરણ. „ ૨૩
 આ નારી મારી કેથી પેરે? વળી કરધમવધૂ કેમ ?
 એ વિષેના મુજને પડ્યો, નારીવેણથી અતિ વેમ. „ ૨૪
 પૂર્વે એને મૂકાવું હું, પછે જાણાશે સર્વ;
 રક્ષણ કરવું દુઃખી દીનનું, એ છે ક્ષત્રિય જનનો ગર્વ. „ ૨૫
 અસ્ત્ર ધરવા એજ કારણ, એમ કહે શાસ્ત્ર પુરાણ;
 પછે આ વીર કોપ કરી કહે, દુર્બુદ્ધિ દાનવને નિર્વાણ. „ ૨૬
 હે અધમ જીવ્યાતણી જો તું, આશ કરતો હોય;
 તો નાશી જા આ નારી મૂકી, નીકર નિધનઆવ્યું સોય. „ ૨૭
 ચહે દાનવે તે કરી પરી, સાહી આવતો સ્વદંડ;
 ગર્જના અતિ ગાઢી કરતો, વળી ધરતો દેહ પ્રચંડ. „ ૨૮
 ધર્યો ધર્યો સન્મુખ આવતો, તેને અવૈક્ષત મારતો બાણ;
 પ્રચંડ દેહ આજ્ઞાદી નાખ્યો, તવ અસુરે વિચારી હાણ. „ ૨૯
 ખાળ્યો તોય તેને બાણથી, તવ હન્યત દાનવ તેહ;
 ફંકતો સો શંકુથકી, વીટલાયલો દંડ મોઠો જેહ. „ ૩૦

૨૨ વધુ—દીકરાની વહુ. ૨૩ જોતો ધરણ—પૃથ્વી સામું જોવા
 સામ્યો (વિચારમાં પડીને). ૨૭ નિધન—મૃત્યુ. ૩૦ શંકુ ઈન્—શંકુ
 આકૃતિના બાણવાળો દંડ.

અવૈક્ષતે તે દંડને, નિકટ આવતાની માંય;
 છિન્ન ભિન્ન કરી નાખિયો, દાનવ રહ્યો જતો ત્યાંય. „ ૩૧
 તવ નિકટકેરું વૃક્ષ ખેચી, કરવા આવિયો સંગ્રામ;
 બાણવૃષ્ટિ કરતા રાજકુંવર પર, વૃક્ષ નાખિયું ઉદ્દામ. „ ૩૨
 તદા ચતુર શિલ્પીએ તીક્ષણ કરેલા, ધરી ભલ્લ ખેચાર,
 તે દ્રુમ તિલ તિલ કરી નાખ્યો, નવ લાગી તેને વાર. „ ૩૩
 તદા દાનવે અવૈક્ષત ઉપર, મોટી શિલા નાખી એક;
 તે આપલ્યતાએ છેદી તેણે, વૃદ્ધિંગત કરી યુદ્ધ વિવેક. „ ૩૪
 તે શિલા નિષ્કૂળ થઇ પડી, પૃથ્વીતાણા પૃષ્ઠ મોઝાર;
 એ રીત જે જે દાનવ નાખતો, તેનો થતો બાણથી સંહાર. „ ૩૫
 રાજકુંવરને મન રમત એ તો, શિલા વૃક્ષ છેદવાં સાર;
 એમ સર્વ અસ્ત્રજ્યારે નાશ પામ્યાં, રહ્યો જત ધારી નિર્ધાર. „ ૩૬
 તદા મુષ્ટિ ઉગામી ધાયો, તેને જાયો આવતો કરંધમકુમાર;
 તેનું અતિ તીક્ષણ અસ્ત્રથી, શિર છેદિયું તેણી વાર. „ ૩૭
 દુરાચારી દાનવ હાણાયો જવ, તવ સકળ દેવ કરતા સૌદ;
 કરંધમસુત ધન્ય છે, વળી કર્યો ધન્યવાદનો નાદ. „ ૩૮
 પુષ્પવૃષ્ટિ દેવ કરતા, આનંદ પામી અપાર;
 સહુ દેવ મળી કે' માગ્ય તું, આજ વરદાન રાજકુમાર. „ ૩૯
 તેણે સ્વપિતા પ્રસન્ન કરવા, માગ્યો મહાવીર્યવાળો સુત;
 મુર કહે નિષ્પાપ! તુંને, થશે સુત અદ્ભુત. „ ૪૦
 તે' આ કન્યકાને મૂકાવી છે, તે વિષે થશે તારે પુત્ર;
 તે મહાબલિષ્ઠ થાશે અકવર્તી, તારું શોભાવશે ધરસૂત. „ ૪૧

૩૩ તિલ તિલ—તલ તલ જેવડે ૩૪ વૃદ્ધિંગત—વૃદ્ધિ પામેલો
 —વધારે. ૩૬ રહ્યો ઈન્—જત—(રેહ) માત્ર ગેય ધારી રહ્યો.

રાજસુત કે' સત્યના બ ધધી, મુને છે બાધિયો પિતાય,
 માટે હુ પુત્ર વાચુ છુ સહી, મારે નથી અન્ય કાઈ ઈચ્છાય ॥ ૪૨
 સગ્રામ મધ્યે કર્યો મારો, પરાભવ શત્રુએ અપાર,
 સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવુ ન મે, લીધી હે સુર પ્રતિજ્ઞા સાર ॥ ૪૩
 વિશાળ નૃપની કન્યકાએ, કરી યાચના મારી અપાર,
 તોયે મે તણ છે તેહને, તેણે નરસમાગમ તજ્યો નિર્ધાર ॥ ૪૪
 માટે તે વિશાલસુતાને તણ હુ બીજા દુષ્ટ દયિતા વડે કેમ,
 દેવ કહે જે વિશાલસુતા, તુ વર્ણવે છે જેમ ॥ ૪૫
 તે પ્રશસનીય આ પદ્મિની છે, આચરે છે તપ તુજમાટ,
 પત્ની તારી તેજ છે આ, તુ તજ્ય અવૈક્ષત ઉચ્ચાટ ॥ ૪૬
 સુત ઉત્પન્ન થશે એને વિષે, સપ્ત દ્વીપને છતનાર,
 વળી સહસ્રાવધિ યજ્ઞકેરો, થશે તેહ કરનાર ॥ ૪૭
 ગ્રીર ધીર ચક્રવર્તી થાશે, સુત તુજને રાય,
 માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ, એમ નૃપ સુતને કહી સુર જાય ॥ ૪૮
 પછે દેવપત્ની ને કે'વા લાગિયો, હે ભીરૂ આ છે શુય,
 તદા તન્વગી બોલી તે તમ ત્યાગે અહીં આવી હુય ॥ ૪૯
 પરમ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો મુજને, મે કર્યો સ્વજનબધુત્યાગ,
 આ સ્થળે તપ આવી આરભ્યુ, એ સહુ સત્ય છે મહાભાગ ॥ ૫૦
 જદા તપવડે આ દેહ મારો, ઘણો ક્ષીણ થયો નૃપબાળ,
 તદા તેનો ત્યાગ કરવા, મે ધારિયુ તતકાળ ॥ ૫૧
 કિ તુ દેવદૂતે આવી મુજને, વારી'તી ભરતાર,
 કહ્યુ મહાબલિષ્ઠ તુજને સુત થાશે, ચક્રવર્તી ચતુર અપાર ॥ ૫૨
 તે સર્વ સુરને વૃપ્ત કરશે, કરશે અસુરનો સ હાર,

એ રીત સુરઆજ્ઞાથી સુરદૂતે, મુને અટકાવી'તી તેવાર. ॥ ૫૩

પછે તમ સમાગમ આશ ધારી, આ ધારી રહી'તી દેહ;

હું પરમદિવસે ગઈ સ્નાન કરવા, ગંગાહૃદે થઈ નિઃસંદેહ. ॥ ૫૪

તદા આકર્ષી મુજને કોઈ વૃદ્ધ નાગે, તે લેઈ ગયો રસાતળ મોઝાર;

એટલે મારી પાસે આવિયા, સહસ્રાવધિ નાગ નિર્ધાર. ॥ ૫૫

નાગપત્નીઓ ને નાગકુવંર, આવી ઊભારહ્યા બૂપાળ;

કેટલાક મારી સ્તુતિ કરવા, ત્યાં લાગિયા તે કાળ. ॥ ૫૬

પૂજા કરવા લાગિયા કોઈ, નાગ નાગપત્ની નિરધાર;

મારી વિનયપુરસ્સર યાચના, સહુ કરવા લાગ્યાં તે વાર. ॥ ૫૭

હે માનવતી તું કર્ય કૃપા, અમારા ઉપર તો આજ;

અપરાધી થયલા નાગનો, વધ કરશે સુત તારો રાજ. ॥ ૫૮

તેને અટકાવ જેતું અખળા, જ્યારે નાગ કરે તુંજ પુત્રનો અપરાધ;

ત્યારે નિવારણ કરજે સહી, કરી કૃપાળ અમપર સાધ. ॥ ૫૯

મેં હા કહી તે વાતની, તદા પાતાળમાંથી નાથ;

દિવ્ય બૂપાણ વસન સુમન, નાગે આપિયાં મુને હાથ. ॥ ૬૦

અમ અલંકૃત કરી મુજને, વળી કરી પૂર્વ કાંતિ સમી;

કરી રમ્ય રૂપાળી નાગપતિએ, આ લોકમાં મૂકી નમી. ॥ ૬૧

એ રીતે સર્વ અલંકારથી, ભૂષિત થઈ હું ભામિની;

વળી જોઈ રમ્ય રૂપવતી મુજને, કામસમાને કામિની. ॥ ૬૨

તદા દુર્બુધ્ધિ દઢકેશ દાનવ, મુને હરવા આવિયો;

હે રાજપુત્ર તેને અધુના, તમે આવી લજાવિયો. ॥ ૬૩

તમારા બાહુબળવડે હું, મુક્ત થઈ રહી આજ;

મહાબાહો કરો કૃપા મુજપર, સ્વીકારવા મહારાજ. „ ૬૪

તમ સમાન કોઈ નથી, ભૂમિતળે રાજકુમાર,

હું સાચે સાચુ કહું સ્વામી, હવાં કરી લિયો મુજને નાર. „ ૬૫

જો પુરાણી આવુ સાબળે તો, કદા જૂલે જૂર,

જો સ્વયં વરમા જાય તો, પરાજય કરે કોઈ પૂર. „ ૬૬

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિત નામ,

પડનિર્માનકશતતમોધ્યાય, થયો પુરાણી જનને કામ „ ૬૭

વસણ.

પુરાણીજનને કામ થાતો, અધ્યાય પૂરો આજ રે,

વિપ્ર પ્રેમાનંદ કાઇ ન જાણે, લજે માધવ જે જગરાજ રે. ૬૮

કડવું ૨૦૫ મું.

રાજ દેશાખની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ જૂદવ, એવુ વેણુ મુણ્ણુ તતજેવ,

કિમિચ્છક વ્રતની પરીક્ષા જેહ, કરતાં નૃપે કહ્યુ હતુ એહ ૧

તે સ્વપિતાનુ શુભ વચન, સ્મરતો અવૈક્ષત મહામન,

સ્વઅર્થે તજ્યા છે જેણે ભોગ, ધારી જીવતી રહી છે જોગ ૨

છે અનુરાગ યુક્ત જેનું મન, એવી કન્યાને કે'વા લાગ્યો વચન,

હે તન્વગી જ્યારે અરિ જીતી, મેં તુને પ્રાપ્ત કરી યથા નીતિ. ૩

તદા અરિથી પરાભવ પામી સાર, મે તને તજી હતી નિર્ધાર;

૬૫ ભૂમિતળે—પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર ૧ પરીક્ષા—પુત્ર પોતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે માતાનુ કિમિચ્છક વ્રત ત્સ પાદન કરી આપનામા સાહાય કરે છે કે કેમ ? એવી પરીક્ષા

- કિંતુ હવાં શું કરવું મારે નાર, તેહ તુંજ કહે આ વાર. ૪
- કન્યકા કહે રાજકુમાર, કરો રમણ આ રમણિક વન મોઝાર;
પાણિગ્રહણ કરો તમે મારો, વળી એક સિદ્ધાંત મનમાં ધારો. ૫
- સકામ સ્ત્રીનો સકામ નરસાથ, સમાગમ સુખદાના થાય નાથ;
રાજપુત્ર કે' વારું એમ, થાઓ તું વાંચે છે તેમ. ૬
- ભદ્રે ભદ્ર થાઓ તારું આજ, છે દૈવે નીમ્યું કરાવવા એ કાજ;
નીકર તું ક્યાં ને ક્યાં હુંય, આ સ્થળે એકત્ર થવાનું શુય. ૭
- માર્કડેય કહે કૌશ્ઠિકિ સુણ્ય, મગટયું તે નરનારીનું પુણ્ય;
એમ ઊભાં રહી કરતાં હતાં વાત, એવે ગંધર્વસુત આવ્યો પ્રખ્યાત. ૮
- અપ્સરાગણથી વીંટાયવો તેહ, આરાધે ઘણા ગંધર્વ સેવક દહ;
તે ગંધર્વકુંવર કે'તો આમ, હે રાજકુંવર રૂપના ધામ. ૯
- આ ઊભી ભામિની કન્યા જેહ, તે મારી સુતા છે નિ.સંદેહ;
તે અગસ્ત્યના શાપચક્રી નિર્ધાર, વિશાળસુતા થઇ છે નૃપકુમાર. ૧૦
- બાલ્યવયમાં રમતાં રમતાં એણે, ઉપજાવ્યો હતો ક્રોધ અગસ્ત્યને જોણે;
તેણેકરી તેમણે શાપી એહ, તું ધરીશ માનુષીકેરી દહ. ૧૧
- તદા અમે મુનિની વિનતિ કરી, કહ્યું એ ભૂર્ષ બાળકે ન જાણ્યા હરિ;
એણે કર્યો અજ્ઞાને મુનિ અપરાધ, માટે ક્ષમા કરવી ઘટે મોટા સાધ. ૧૨
- એમ પ્રાર્થના કર્યા પરથી નિર્ધાર, ત્યાં મહામુનિ બોલ્યા તે વાર;
એ બાળક છે એમ જાણી કરી, મેં સ્વરૂપ શાપ દીધો ચિત્ત ધરી. ૧૩
- તે કદી મિથ્યા નથી થનાર, એ પેરે અગસ્ત્યશાપથી થયું સાર;
આ સુંદર સુબુ મારી છે કન્યા, નામ ભામિની હતું જેનું ધન્યા. ૧૪
- તે થઇ વિશાળગ્રેહ ઉત્પન્ન, જેને જોઇ થાયે જન મસત્ત;
હે રાજકુંવર હું આવ્યો અહીં, તે તો એને અર્થે જાણ્ય તુ સહી. ૧૫

આ માની સુતાનો કરચ તું સ્વીકાર, એનાથી થશે તુને ચક્રવર્તી કુમાર;
 માર્કંડેય કહે માની તેની વાત, રાજ કુંવરે સ્ત્રી ગ્રહણ કરી પ્રખ્યાત. ૧૬
 ગ્રહો તેના વિધિ પુરઃસર પાણિ, તદા આચાર્ય તુંબરૂ ખોલ્યા વાણી;
 અખિલ મહીનું રક્ષણ કરનાર, એવા પુત્રને ઉત્તર વિષે ધરનાર. ૧૭
 એવી કારણભૂત કામિની સાથે લગ્ન, કર્યું તેં રાજકુંવર થઈને મગ્ન;
 તે તારી આશા પૂરશે દેવ, તે શુભ સાધી છે વૃદ્ધની સેવ. ૧૮
 તદા દેવ ગંધર્વ ગાવા લાગ્યા, જે ઉભયસમાગમે અનુરાગ્યા;
 નૃત્ય કરવા લાગો અપ્સરા ત્યાંય, કુસુમવૃષ્ટિ થવા લાગો જ્યાંય. ૧૯
 વાગ્યાં મુરતણાં વાગિત્ર, એમ પરણ્યાં નરનારી પવિત્ર;
 પછે તે ગંધર્વ મહાત્માની સાથ, રાજપુત્રકન્યાનો સાહો હાથ. ૨૦
 ગયો તે ગંધર્વલોક મોઝાર, ત્યાં સુખ પામ્યો કર ધમકુમાર;
 સ્વસ્ત્રી ભામિની સાથે તેહ, નારી સ્વપતિ અપૈક્ષત સાથે જેહ. ૨૧
 ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યાં, ઉભય તન મનમાં અતિ અનુરાગ્યાં;
 ગંધર્વલોકની જોઈ સ પત્તિ, આનંદ ઉપજ્યો વિસરી વિપત્તિ. ૨૨
 કદા હંસ કરંડવ પક્ષાએ ચુકત, મુંદર નદીતટપર ફરતાં પુકત;
 કદા ઘરમાં કરતાં વિહાર, કદા મનોહર મેલ મોઝાર. ૨૩
 એ રીત અન્ય રમણિક વિહાર સ્થળે, સ્વતન્વ ગી સાથે સ્વેચ્છા બળે;
 અપૈક્ષિત કરતો આનંદ, જેનું મન નવ રે'તું મંદ. ૨૪
 સ્ત્રી સ્વમહાત્મા સ્વામી સાથ, કરતી રમણુ ઝાલીને હાથ;
 મુનિ ગંધર્વ ને કિન્નર, અર્પતા સાહિત્ય તેમને વર. ૨૫
 ભક્ષ્ય ભોજ્ય ને મુગ ધિ લેપ, વસ્ત્રહારપાનાદિક દેતા કરી જોષ;
 આપતા ભેટ ભાવતા પદાર્થ, એમ દુર્લભ ગંધર્વ લોકનો જોયો સાર્થ. ૨૬
 ઘણા દિન વીત્યા સુખભોગે, સ્વામિનીસ્નામીના સ યોગે;

પછે અવૈક્ષત વીરથકી મહાન, ચાર ચતુર પુત્ર પ્રગટ્યો ગુણવાન. ૨૭
 તેના પ્રગટ થવાથી ગંધર્વ લોકે, મહાઆનંદ પ્રગટ્યો તેણે આકે;
 એનું કારણ એ હતું મુનિદેવ, કંવરે કાર્યસિદ્ધિ માની હતી તતખેવ ૨૮
 ગંધર્વ કેટલાક લાગ્યા ગાવા, કેટલાક લાગ્યા મૃદંગ પટહ સા'વા;
 દુદ્ધભિ વીણા ને વાંસળી, લાગ્યા વગાડવા જન્મ સાંભળી. ૨૯
 અત્યંત અપ્સરા નાચવા લાગી ત્યાંય, મેઘે પ્રુષ્પવૃદ્ધિ કરી છે જ્યાંય;
 કોમળ ગર્જના કરી ગાજતા મેઘ, વધતો દીસતો વિદ્યુત્તવેગ. ૩૦
 આવો થયો ઉત્સવ ને ધામધૂમ, સુણી તુ ઝરૂંએ આનંદકેરી ખૂમ;
 તદા તે આવ્યા ત્યાં ચાલી, કર્યું જાતકર્મ સકળ સ ભાળી. ૩૧
 તે સમયે આવ્યા સર્વે દેવ, નિર્મળ દેવર્ષિ આવ્યા તતખેવ,
 આવ્યા પાતાળેથી મહાશેષ, વાસુકિ આદિક નાગ અશેષ ૩૨
 તક્ષકાદિક નાગના રાય, આવ્યા દ્વિજસત્તમ ત્યા સુખદાય;
 દેવ જ્ઞાનવના જેહુ નરેશ, ન રહ્યા યક્ષગુહ્યકના કોઈ શેષ. ૩૩
 આવ્યા ઐગણપચાસ વાયુ ત્યાય, અવૈક્ષતસુત જન્મ્યો જ્યાય,
 પધારેલા ઋષિ દેવ જ્ઞાનવ, નાગ મુનિ ગંધર્વ મુક્ત માનવ. ૩૪
 તેવડે ગંધર્વ નગ્ર ભરાઇ ગયું, તે સહુ સુરગણે ખીચોખીચ થયું;
 પછે કરી તે બાળકનું જાતકર્મ, જણાવ્યો તુ ઝરૂં એ ધર્મ પર્મ ૩૫
 પછે સ્તુતિપુરઃસર આશિર્વાદ, અર્પ્યો તુ ઝરૂંએ ધરી ઉલ્લાસ;
 હે બાળકં તું થા ચક્રવર્તી રાય, મહાવીર્યવાન ને મહાકાય. ૩૬
 આજનુબાહુવાળો થા બાળ, થા શક્તિવાળો તું તતકાળ;
 મહાબ્રહ્મ લગી અખિલ મહીકેરૂં, ભોગવ્ય રાજ્ય સ્વાધીન કરી મેરૂં. ૩૭

૩૨ અશેષ—સમય. ૩૬ સ્તુતિપુર સર—વખાણુપૂર્વક ઉલ્લાસ—
 આલ્લાહ ૩૭ આજનુબાહુવાળો—ઘૂટણુ લગી લાળા હાથવાળો

- હે બાળક આ ઇંદ્રાદિક લોકપાળ, કરે તારૂં કહ્યાણુ મુનિ તતકાળ;
હો તારૂં અરિનાશક પરાક્રમ, વાધો તારા વંશાણુ મહાક્રમ. ૩૮
- પૂર્વમાંથી જે રજકણુ વહે, તે મરૂત બદ્ર કરી તારૂં રહે;
દક્ષિણુ નિર્મળ મરૂત જેહ, તુ ને અક્ષય સુખદ હો તેહ. ૩૯
- પશ્ચિમે મરૂત ઉત્તમ આપો રેત, ઉત્તર મરૂત ઉત્તમ બળ અર્પો કરી હેત;
એવા આશિર્વાદની અંતે ત્યાંય, આકાશવાણી થતી નભ માંય. ૪૦
- મરૂતવ એવુ ગુરૂ બોલ્યા ઘણી વાર, તેથી મરૂત નામ પડશે નિર્ધાર;
જગતીના રાજાઓ જેહ, વરતશે એની આજ્ઞામા તેહ. ૪૧
- થશે સર્વ ભૂમિપતિકેરો ભૂપ, થશે નરશિરોમણિ અનુપ;
થશે ચક્રવર્તી મહાબલિષ્ઠ, થશે સપ્ત દ્વીપનો પતિ વરિષ્ઠ. ૪૨
- સ્વાધીન થશે પૃથ્વીતણા નરેશ, એ નિર્વિઘ્નનાએ ભોગવશે દેશ;
યજ્ઞકર્તા થયા નૃપ જેહ, તેમાં મુખ્યતા પામશે એહ. ૪૩
- થશે સૌર્યવીર્યે કરી મહાન, થશે અન્ય નૃપતિ કરતાં બળવાન;
માર્કંડેય કહેદ્દેવોમાંથી, કોઇએ કહ્યું વચન એવુ ક્યાંથી ! ૪૪
- કે જે સુણી હરખ્યા સકળ વિભ, ગંધર્વ જન આનંદ પામ્યા ક્ષિભ;
થયો તેના માતપિતાને સંતોષ, જાણ્યો સુત મહાગુણુકેરો કોશ. ૪૫
- આવા સુત પુરાણીને સર્વ, જાણ્યા ગણ્યા રહિત ગર્વ;
કાઢે બાપદાદાનુ એવા નામ, ધોળાં નહિ તો કરે કાળાં કામ. ૪૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ, અવૈક્ષત્યરિતે સુત વખાણુ;
સપ્તવિંશાધિકશતત્રયોધ્યાય, ગાયો જેમાં પુરાણીમુત મહિમાય. ૪૭

૩૯ રજકણુ—(સુગંધાદિકના). મરૂત—વાયુ બદ્ર—કહ્યાણુ સુખદ
—સુખ આપનારો. ૪૦ રેત—વીર્ય. ૪૧ મરૂતવ—મરૂત (વાયુ) તવ
(તારૂં). ૪૪ ક્યાંથી—કોઈક પણ જગ્યાએથી

વલણ.

મહિમા પુરાણી દેવીતણા, ગાર્તા થાય પાવન પ્રાણી રે;
જેના સુત હર પ્રજ્ઞાદિક છે; જુઓ પુરાણમાં પ્રમાણી રે.

૪૮

કંકુ' ૨૦૬ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે તે રાજસૂત્ર પછી, સ્વપુત્ર ન લેઈ નાર રે;
ગયો ગંધર્વગણ સહિત સ્વપુરમાં, પિતા પાસે નિર્ધાર રે. ૧
જઈ પિતાને નમસ્કાર કરિયો, ચરણમાં મસ્તક મૂકી રે;
ઘણે દિવસે સુત મળિયો પિતાને, તેણે તેને જોતો હુંકી રે. ૨
ભાઈ તું ક્યાં ગયો હતો એમ તે પૂછે, વારંવારે ભાવે રે;
એવે લજ્જતવતી રાજપુત્રી તેને, નમી સુખ ઉપજાવે રે. ૩
સર્વ નૃપના મધ્યે ખેડા, ધર્માસને કરધમ જૂપ રે;
તદા સ્વકુંવર લેઈ યોદ્યો અવૈક્ષત, થઈ લજ્જતસહિત તદ્રૂપ રે. ૪
હે પિતા મારી માતાને અર્થે, કિમિચ્છક વ્રત મોઝાર રે;
મે જે તમને વચન આપ્યું હતું, તે સિદ્ધ થયું આ વાર રે. ૫
તમે માગ્યું હતું મારી પાસે એકું, કે કરવું ઉત્સંગે પૈત્રદર્શન રે;
તે પ્રમાણે હરિકૃપાએ સર્વે, આજ થયું મહારાજન રે. ૬
એમ વદી મસ્તક વરને, કરધમ જોળે મૂક્યો રે;
પછે સર્વ વાર્તા વરણી દાખી, અવૈક્ષત કે'તાં નવ ચૂક્યો રે. ૭
તે નૃપ સ્વપૌત્ર આલિંગન કરીને, હર્ષાશ્રુએ કરતો મલિન નેત્ર રે;
હુ ભાગ્યશાળી ભરપૂર છું, એમ વદી થાતો, આનંદનું ક્ષેત્ર રે. ૮
સ્વપ્રશંસા તે કરવા લાગ્યો, પછે ત્યાં આવેલા ગંધર્વ જોઈ રે;

- અર્ધપાદાદિકે પૂજા કરી તેની, સારી સાધી સત્કારની સોઇ રે. ૯
- તેને કેટલાક દિવસે સન્માને રાખી, પછે તેમને જાવા આજ્ઞા દીધી રે;
- આનંદની વાતો સર્વે તે જાણ્યો, જોઇ પૌત્રસ્વરૂપની સુખસિદ્ધિ રે. ૧૦
- આનંદાસક્ત થયો તેની સાથે, એ વિસ્તરી પુરમધ્યે વાત રે;
- કરંધમ સતતિવાજો થયો એમ, જ્યાં ત્યાં થયું પ્રખ્યાત રે. ૧૧
- નગરવાસી જને ઘેરઘેર કીધો, આનંદ ઉત્સવ અત્ય રે;
- થયા ગીતવાદના શબ્દ મનોહર, આનંદમય થયુ સહુ સત્ય રે. ૧૨
- સુદરાંગી વારાંગનાઓએ ત્યાં, અનુત્તમ નૃત્ય આચરિયુ કે;
- રાજાએ પણ અતિ હર્ષ પામી, દાનેશ્વરીપણુ ધરિયુ રે. ૧૩
- આખ્યાં દિનને રત્ન દ્રવ્ય અતિ, મુરલિ વજ્રને અલકાર રે;
- પછે તે સુત ત્યાં વધવા લાગ્યો, શુકલપક્ષ અદ્રવ્યત સાર રે. ૧૪
- તેણે પિતાપિતામહને આનંદપ્રાપ્તિ, કરી અપરમપાર રે;
- સર્વ લોકનો વાલો થયો એ, પછે શાસ્ત્ર શીખ્યો નિર્ધાર રે. ૧૫
- યે'લાં આચાર્ય પાસેથી તે શીખ્યો, ચાર વેદ ચતુર રે;
- પછે સર્વ આગમ ધનુર્વેદ શીખ્યો, થઈ યુદ્ધકર્મમાં આતુર રે. ૧૬
- ખડ્ગકર્મ ને ધનુષ્યકર્મમાં, વગેરે અન્ય શસ્ત્રાસ્ત્ર નિયે રે;
- શ્રમસહિત પ્રવીણતા પૂરી, તેણે મેળવી એણું દીસે રે. ૧૬
- એ સર્વ શીખી રહ્યા પૂઠે તે, ગયો જુગુપ્સુ શુકની પાસે રે;
- અસ્ત્રવિદ્યા શીખ્યો તેમની કનેથી, એમ પુત્ર આવ્યો પ્રકાગે રે. ૧૮
- વિનયપણે નમ્રતાએ કરીને, તે અત્યંત ગુરૂપ્રીતિ મેળવતો રે;
- એમ સર્વાન્નવિદ્યા શીખી રહ્યા તે, ન હવે તેણુ હેળવતો રે. ૧૯
- વેદવેદાંગે પારગત થાતો, શીખ્યો ધનુર્વેદ પાર્ણ રે;
- સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ થયો તે, જને જોઇ ચિતા થાચે ચાર્ણ રે. ૨૦
- પછે યુવાવસ્થા તે પામ્યો પૂની, તદપિ ગંભીર રહ્યા તેમાં રે;

ઉન્મત્તપાણુ કાંઇ પ્રાપ્ત થયું નહિ, એથી અતિ રતિ ઉપની એમાં રે. ૨૧
 વિશાલ રાજ્યે વારતા જાણી, જે પુત્રી પરાણી મારી રે;
 દોહિત્રકેરી યોગ્યતા જાણી, પામ્યો અતિ આનંદ તે અવિધારીરે. ૨૨
 કરધમે પૌત્ર જોયો પ્રૌઢો, મહામતિમાન ને ગુણવાન રે;
 તેના મનોરથ સફળ થયા સહુ, પછે વિચાર્યું વન જવા રાજાન રે. ૨૩
 અનેક યજ્ઞ કર્યા તેણે જાતે, આખ્યાં યાચકને દાન રે;
 સર્વ કર્મ સંપૂર્ણ કરીને, નૃપવર કે'વાયો મહાન રે. ૨૪
 માડલિક રાજ્યે સહિતે, ધર્મથી પૃથ્વી પાળી રે;
 શત્રુ જીતી સર્વ સમા કીધા, દીન જનની આપદા ટાળી રે. ૨૫
 પછે વન જવાનો નિશ્ચય કીધો, તદા અવૈક્ષતને તેડયો પાસે રે;
 કહ્યું હે પુત્ર હું વૃદ્ધ થયો છું, હવા વન જવું જોઈએ ઉલ્લાસે રે. ૨૬
 હવાં તુ આ મારું રાજ્ય ગ્રહણ કર, હું કૃતકૃત્ય થયો છું આજ રે;
 તને અભિષેક કરવા કરતાં હવે નથી કંઈ, મારે રહેલું બાકી કાજ રે. ૨૭
 મે સમ્યક્ પ્રકારે સંપાદિલું જે, તે રાજ્ય આપુ છું તુ ને રે;
 એ સાંભળી અવૈક્ષત વધો ત્યાં, પિતાશ્રી એ રૂએ નવ મુને રે. ૨૮
 તપ કરવા વન જતા પિતાને, જોઈ વિનયે તે ભાખ્યો રે;
 હે તાત પૃથ્વીપાલન કરવાનો નથી હું, તને ધર્મ બાકી નથી રાખ્યો રે. ૨૯
 કિંતુ અધ્યાપિ મારા મનમાંથી, લજ્જા ગદ્ય નથી નાશી રે;
 યોજે કોઈ રાજ્યાસને બીજાને, જે હું બધાંયો થઈ મારી હાસી રે! ૩૦
 મને છોડાઈયો મારા પિતાએ, હું સ્વપરાન્નમથી નવ છૂટ્યો રે,
 પુરૂષત્વ તે મારામાં કેટલું, મે મુને માન્યો પિતા કર્મકૂટ્યો રે? ૩૧
 પૃથ્વી પુરૂષથી પળાય પિતા, હું સ્વપાલન કરવા નથી સમર્થ રે;

૨૧ રતિ—પ્રીતિ (ખીજ સર્વ કોઈની) ૨૨ દોહિત્ર-દીકરીનો દીકરો.

૩૦ યોજે છું—રાજ્યાસને કોઈ બીજાને યોજે—ખીજ કોઈને રાજ્ય ગાદી આપે.

તો પૃથ્વી શી પેર પાળી શકુ હું, કહો થાય મારાથી શો અથ રે. ૩૨
 એવું છે માટે રાજ્યાસન અર્પે, કોઇ સારો જોઇ તાત રે;
 જે નરનો કરે પરાભવ બીજા, તેને જાણુવો જીવતી જાત રે. ૩૩
 માત્ર સ્નેહાનુબંધનથી તમે મુને, બંધનથી છોડાવ્યો રે;
 તે સ્ત્રી સમાન હું ક્યમ થઉં રાજા, જેણે વશ સંહુ વખાડાવ્યો રે. ૩૪
 કરધમ કહે પિતા પુત્રધરી, પુત્ર પિતાધરી નથી ભિન્ન રે;
 એવું છે માટે હે વીર તુજને, નથી છોડાવ્યો પિતાએ કોઇ દિન રે. ૩૫
 નર નારીના સ્વામી થાયે, થાયે શ્રેય પૂરો રાજા રે;
 વેદ વેદાંગ ને શાસ્ત્રપુરાણમાં, ભાળી એવી મોટી માઝા રે. ૩૬
 પુત્ર કહે હે પિતા મારાથી, મારું હૃદય નવ ફેરવાય રે;
 તમે મુને મુક્ત કર્યો પિતાજી, લજ્જા એવી ખસતી નથી મહારાય રે. ૩૭
 પિતાની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી, જેહ ભોગવે તેનો પુત્ર રે;
 જેને જનકે સંકટથી મુક્ત કર્યો હોય, તેનું કેમ ચાલે ધરસત્ર રે. ૩૮
 જે પિતાના નામથી આજખાએ, એવો નર અમારે કુળ ન ધાર્યો રે;
 જેણે સ્વપરાક્રમે ધન સંપાદ્યું, તેનાથી કોઇ નવ લજ્જા રે. ૩૯
 જે સ્વપરાક્રમે પ્રસિદ્ધ થાતો, જેને જોઇ અરિ પામે ત્રાસ રે;
 જે પોતાની મેજે સંકટથી છૂટે, તેના જેવી મારી ગતિ યાઓ મકાશ રે. ૪૦
 માફડેય કહે એમ વદ્યો તે, તેને સમજાવ્યો સમ્યક્ મકાર રે;
 તોય તેણે હઠ છોડી નહિ રજા, બાંધી રહ્યો ટેકની તરવાર રે. ૪૧
 તદા કરધમે પૌત્ર બેસાડ્યો, રાજ્યાસને નિર્ધાર રે;
 સ્વપિતાની અનુમતિથી તે પામ્યો, પિતામહનું રાજ્ય તે વાર રે. ૪૨
 પછે ગરૂતે સ્વજન સતોપ્યા, આનંદ પ્રાપ્ત થાય કર્યું તેમ રાજા રે;
 કરધમ નૃપ પત્ની વીરા સહિત, ગયો વનમાં કરી સહુ ત્યાજ રે. ૪૩
 તેણે વનમાં વસી તપ આરંભ્યું, મન વાણી ચરીર કરી વશ રે;

સહસ્ર સંવત્સર ઉગ્ર તપ કરી, કાઠી લીધો દહનો કસ રે. ૪૪
 એમ કરતાં દહ ત્યાગ થયો તેના, પામ્યો તે નૃપ ઈંદ્રલોક રે;
 માથે જટાવાળી મલિન જેની કાયા, એવી વીરા રહી તે ઓક રે. ૪૫
 સ્વર્ગે સીધારેલા મહાત્મા પતિની, સાથે જવા ઇચ્છા જેને રે;
 એવી ભૂગુ ઝુનિના આંશ્રમે રે'તી, તપ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ તેને રે. ૪૬
 કૃળ મૃળ પર નિર્વાહ કરતી તે, વસતી પ્રાણાણની સ્ત્રીઓ મોઝાર રે;
 હતી દિવસેવામાં આદરવાળી, તે વધુ શત વર્ષ રહી નિરધાર રે. ૪૭
 ટેકતોરો જે રાખો પુરાણી, તો અવૈક્ષત જેવો રાખો રે;
 માગી ખાવું ન મસીદ સવું, એ ન્યાય તે ક્યાંનો ભાખો રે. ૪૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિત્ર સમાપ્ત રે;
 અષ્ટાવિંશત્યધિકશતતત્ત્વોધ્યાય થયો, મુણે ભણે તેને મળે આપ્ત રે. ૪૯
 સકળ તીર્થે જન સ્નાન કરે, તેટલું પુણ્ય પામે મુણી આખ્યાન રે;
 સત્તરસો પાંસઠ્યમાં યથામતિ, વિષે કર્યું વ્યાખ્યાન રે. ૫૦

વલણ.

વ્યાખ્યાન વિષે યથામતિએ, કર્યું ભવતારક ભણ હરિ રે;
 ચાતુર્વિંશી જન પ્રેમાનંદ, મહતા નવ માને જરી રે. ૫૧

—૦*૦—

૪૮ ટેકતોરો—ટેકરૂપી તોરો. ૪૯ આપ્ત—સર્ગાવાદાલાં.

૧૪૨

મરુત્તચરિત્ર.

કડવું ૨૦૭ મું.

રાગ કેદારો.

વક્તુડ શુંડદંડ સ્વામી, ભારતી આરતી પૂરો મહાનામી;

કવિતાકામી જન વિનતિ કરે રે.

૧

કહું મરુતચરિત્ર પાવન, સાથે કરો વિશ્વતાણા સ્વામીન;

અનુદિન સંકટ મારાં હરો રે.

૨

ઢાળ.

સકટ હરો શ્રી સ્વામી મારાં, કહું વિનવી વારંવાર;

કૌબટુકિ કે' ભગવન્ મુજને, કરધમકથા કહી સાર.

૩

અવૈક્ષતનું ચરિત્ર ભાખ્યું, અતિ કરી વિસ્તાર;

હવાં તેના પુત્ર મરુતતાણું કહો, ચરિત્ર ગુણભંડાર.

૪

જે મ્હાત્મા સર્વ કરતાં, હતો પરાક્રમી પૂર;

એવું સુણી આખ્યાન એનું, મારે સુણવું મધુર.

૫

એ નૃપ અકવર્તી ભાગ્યશાળી, તેજસ્વી ને મહાશરો;

ધર્મજ્ઞ ને મહામતિશાલી, પૃથ્વી પાળવામાં પૂરો.

૬

તેના ગુણગણ સુણવા કોણ નવ, ચિત્ત ધરે મુનિદેવ;

માર્કડેય કહે સુણ્ય એક ચિત્તે, કહું કથા તું ને તતખેવ.

૭

પિતાકેરી અનુભતિથી, મરુત પામ્યો પિતામહનું રાજ્ય;

પિતા જ્યમ ઔરસ પુત્ર પાળે, ત્યમ આચર્યો ધર્મનાં કાજ.

૮

૧ વક્તુડ ઇ.—વક (વાંક) તુડ (મુખ) વાળા અને શુંડ રૂપી દડવાળા સ્વામી (ગણપતિ). કવિતા ઇ.—કવિતાનો ક્રમી (ઇચ્છાવાળો) જન (પ્રેમાનંદ) વિનતિ કરે છે.

- સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીપાલન. કરવા લાગ્યો તેહ;
 ઋત્વિક્ષ્ પુરોહિતની આજ્ઞાપાળી, રે'તો તેને સ્વાધીન એહ. ૯
- એવા પુણ્યશાળી પવિત્ર નૃપે, ઘણા યજ્ઞ કરિયા જાણ;
 તેમાં દક્ષિણા દિવને અરપી ઘણી, જેતું થાય નવ પ્રમાણ. ૧૦
- અવિછિન્ન આજ્ઞા તેહની, થઇ સપ્તદ્વીપમાં માન;
 આકાશ ને પાતાળમાં, જતો અબ્ધિજળ વિષે મહાન. ૧૧
- એવી ગતિનો રોધ ક્યાંહી, નવ થતો નિરવાણ;
 સર્વ સ્થળમાં વિચરતો તે, મરૂત જાણ સુજાણ. ૧૨
- એના મખથકો ધન પામી ઘણું, સ્વક્રિયા કુશળ વિમ્બ;
 મહાન યજ્ઞ કરી કરતા, પ્રસન્ન પુરંદરને ક્ષિમ્બ. ૧૩
- અન્ય વર્ણના જન ઘણા, થઇ સ્વકર્મે સાવધાન;
 નૃપકનેથી ધન લેઇ, ઇષ્ટાપૂર્તાદિ કરતા માન. ૧૪
- હૈ દિવ સત્તમ મરૂતે જે, પાળી પૃથ્વી સાર;
 તે કરતી સ્પર્ધા સ્વર્ગ સાથે, થયા જન સુર સમા નિરધાર. ૧૫
- ઘણા યજ્ઞ કરી તેણે, નમાવિયા નૃપાળ;
 એમાં કાંઇ હતું નહિ પાણ, થયું વિશેષ કંઇ તે કાળ. ૧૬
- શક્તિ કયો શતક્રતુ તેણે, કરી યજ્ઞ અપાર;
 બૃહસ્પતિપ્રાતા અંગિરાસૂનુ, સર્વત તપબહાર. ૧૭
- તે મહાઋષિ ઋત્વિક્ષ્ હતો, મરૂતકેરો જાણ;
 તેણે મરૂતઅર્થે આણ્યું તું, નગસુવર્ણશિખર નિર્વાણ. ૧૮
- સુરગણે સેવેલા મુંજવાન નગનું, સુવર્ણશિખર જેહ;

૯ ઋત્વિક્ષ્-યજ્ઞ કરવામાં યોગ્યથા બ્રાહ્મણ. ૧૧ અવિચ્છિન્ન-અખંડ.
 અબ્ધિ-સમુદ્ર. ૧૭ બૃહસ્પતિ ઇન્-બૃહસ્પતિના બાઇ-અગિરાનો પુત્ર સંવર્ત
 એના યજ્ઞમા ઋત્વિજ હતો. ૧૮ નગ ઇન્-પર્વતનું સોનાનું શિખર.

- તે તપબળે પૃથ્વી ઉપર આણ્યું, હે દિવ્ય નિઃસંદેહ. ૧૯
- તે ઋષિએ તેના યજ્ઞમાં, ભૂમિભાગાદિક સર્વ;
- નિર્મળ મે'લ આદિક તપબળથી, કનકમય કર્યા'તાં મહાપર્વ. ૨૦
- એ વિષે ઋષીશ્વર યેઠા ભણતા, વેદ અહોરાત્ર;
- તે રીત મરુતચરિત્રગાથા, અધ્યયન કરતા હતા મહાપાત્ર. ૨૧
- મહીપર મરુત સમો, કોઈ નથી મખ કરનાર;
- થયો નહિ થાશે નહિ, એમ મુનિ વદતા સાર. ૨૨
- જેના યજ્ઞમાં અખિલ સભા, વળી નિવાસકેરા મે'લ;
- હતા સર્વે સુવર્ણના, જ્યાં થઈ રે'તી રંગરેલ. ૨૩
- શશિપતિને સોમરસથી, દિવ્યને દક્ષિણથી જાણ;
- મરુતમખમાં મદ થયો'તો, એવું નવ કઈ થયું સુજાણ. ૨૪
- ઈંદ્રાદિક ઉત્તમ દેવ જે જે, તે પીરસતા દિવ્યનાં પાત્ર;
- જેમ મરુતમખમાં દિવ્યમદિર, રત્ન રૂપ થયાં'તાં માત્ર. ૨૫
- તેમ થવાથી દિવ્ય સઘળે, સુવર્ણ નાંખી દીધ;
- એવું કયા નૃપના યજ્ઞમાં, થયું સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ? ૨૬
- તેના યજ્ઞમાં સુવર્ણકેરા, જે હતા મે'લ વિશેષ;
- તે મળ્યા ત્રણ વર્ણની પ્રજાને, નૃપે રાખ્યું ન કાંઈ શેષ. ૨૭
- ઘણું ધન મળ્યું જે જનને, તેણે કર્યા અપરિમિત દાન;
- ઘણા દિવે ધન ત્યાગિયું, તેવડે થયા રંક મહાન. ૨૮
- ધન લેઈ ગયા ભિન્ન ભિન્ન દેશે, ત્યાં કર્યા તેમણે ગહાયાગ;
- એ રીતે રાજ્ય કરતા મરુતને, એક મળ્યો તપસ્વી મહાભાગ. ૨૯
- તે વધે હે મરુતાધિરાજ, તપસ્વીમંડળને આ વાર;
- મદાન્મત્ત સર્વો વિપથી, નીકળ્યા દુઃખ દેવા નિરધાર. ૩૦

- એમ જોઇને તમ પિતાકેરી, વીરા માતા જોહ;
તેણે કા'વિયું છે મુજ સાથે, તમે સહુ સુણો નિ.સ દહ. ૩૧
- તારા પિતામહ સમ્યક્ પ્રકારે, કરી પૃથ્વીનું પાલન;
સ્વર્ગમાંહી સૌંધારિયા તે, હું રહી તપ કરું પાવન. ૩૨
- શક્તિમાન છું તેણે કરૂં છું, ઔર્વ મુનિઆશ્રમે તપ;
નિરંતર એક તાળી લાગી, કરૂં છુ જન્તપતિનો જપ. ૩૩
- હે મરૂત રાજ્ય કરે છે તું, તેમાં ખામી તારી દખાય;
તેવી ખામી તારા પિતામહમાં, કે પ્રપિતામહે ન કે'વાય. ૩૪
- શું તુ ભોગાસકત થઈને, અનિદ્રિયજીત થયો છુ બાળ ?
તું સાવધ નથી શું સુત મારા, વા સમય આવિયો વિકાળ ? ૩૫
- તારૂ ચારચક્ષુપણુ સુત શુ, થઈ ગયું છે નારા ?
શુભ અશુભ તારા કર્ણનિકટ, પામે આવતા શુ ત્રાસ ? ૩૬
- પાતાળના મદોન્મત્ત નાગે, મુનિસૂતુદંશ્યા સાત;
વિષયુક્ત કર્યો જળસ્થાન સર્વે, કરી પ્રસ્વેદ મૂત્ર વિષ્ટાપાત. ૩૭
- એમ પકવ થયલા હવિષ્યને સુત, કથાળી નાખ્યાં સાર;
ઘણા સમયથી છે આર્પિયો, જે નાગ બલિ નિર્ધાર. ૩૮
- એમ છતાં જાણી જોઇને, અપરાધ ઉદ્દેશે કરી;
નાગે દુરાચાર આર લિયો, શકે કોણ તેને ધરી. ૩૯
- મુનિઓ ભસ્મ કરવા નાગને, છે સમર્થ અપાર;
કિંતુ એ કાર્યમાં નથી એમનો, હે સુત કંઈ અધિકાર. ૪૦
- એ અધિકાર ધારણ તું કરે છે, સમજ શાણા સુત;

૩૪ પિતામહે—બાપના બાપમા. પ્રપિતામહે—દાદાના બાપમા.

૩૬ ચારચક્ષુપણુ—ગુપ્તદ્વતર્યા ખમર, જાણવારૂપ કાર્ય. ૩૯ અપરાધ

ઇન્—અપરાધ કરવાનોજ ઉદ્દેશ રાખીને

આજ કા'ણુ શીખામાણુ તુજને, જેમાં નથી કંઈ અદ્ભુત. ૪૧

સ સાર ભોગવિલાસનુ સુખ, છે ત્યાં લગી નરદેવ;

ન્યાં લગી અભિષેક જળ નવ, શિર સ્થિર સ્થપાયું તતજેવ. ૪૨

દશ કાળ ઇચ્છા જાણવાને, જે વાંચતા નરેશ;

તેણે મત્રભેદભયથી દૂતજનને, મોકલવા દશ વિદેશ. ૪૩

તમને અન્ય જન નવ કોઈ જાણે, ત્યમ અટન કરવા દેવી આજ્ઞાય;

તે સાધનવડે નૃપતિએ જાણુવું, કોણુ મારા મિત્ર શત્રુ કે'વાય. ૪૪

કેટલું છે શત્રુનું જળ, વળી મિત્ર જે જે હોય;

કેટલા છે અન્ય રાજા, મુજ પક્ષકેરા સોય. ૪૫

કેટલો છે દ્રવ્યભંડાર મારો, કયા નર પ્રીતિ રાખે પૂર;

કયા નર અપ્રીતિ રાખે, સમ્યક્ સમજવુ એ શૂર. ૪૬

ભેદ પમાડેલા શત્રુઓએ, કયા નર વસે છે પુર;

ભેદેલા અરિગણુતાણા, કયા નર વસે ભરપૂર. ૪૭

મારા નગરમાં કે દશ મધ્યે, સદાચારી નર છે કોણુ;

સદાચારી છતાં ધર્મનાં કૃત્ય કરતા, એવા કોણુ નર છે એણુ. ૪૮

ધર્મ કર્મમાં મૂઢ મોટા, કોણુ છે નરદેવ;

અપરાધ શિક્ષા સહન કરવા, કોણુ તૈયાર છે તતજેન. ૪૯

છે પાલન કરવા યોગ્ય ક્રિયા, ક્રિયા સંભાળવા સરખા નથી;

૪૩ મત્રભેદ ભયથી છં—રજેને અમારો મત્ર (ગુપ્ત મવાહ મસ-લહત) શત્રુઓ જાણી તો નથી ગયા, એવા ભયથી તેની તજવીજ કરવાને દેશ વિદેશ દૂત મોકલવા ૪૪ તમને—દૂતને. અટન કરવા—ફરવા

૪૭ ભેદ પમાડેલા છં—શત્રુઓએ ભેદ પમાડેલા (ફોડેલા) દેવ એવા આપણા કયા કયા નર નગરમાં વસે છે તે જોવું. ભેદેલા છં—આપણે ભેદ પમાડેલા શત્રુના કયા માણુઓ નગરમાં વસે છે તે જોવું

- ઇત્યાદિક વિચાર કરવા બેઠાએ, શું વધુ કા'લું તુજને સર્વથી. ૫૦
 સર્વ સચિવાદિક ઉપરે, ગુપ્ત દ્વત મૂકવા જાણ;
- એ રીતે કાર્યાસક્ત નિત્યે, જોડાએ રે'ણુ નૃપ ચિત્ત નિર્વાણ. ૫૧
 રાત્રિ દિવસ એવાં કામમાં, છે કાઢવાની રાય;
- કિંતુ બોગ વિલાસ માંહે પડી, સુખિયા નૃપે નવ દવાય. ૫૨
 હે રાય ! રાજાદિકકેરો, થયો જન્મ ને વાર;
- તે, બોગવિલાસાસક્તમાં નથી, તુ સહુ સમજ ગુણભંડાર. ૫૩
 રક્ષી સ્વધર્મને પૃથ્વી પાળવી, કરવી મજ્જ રંજન પૂર;
- ક્યેરા સે'વા જન્મ નૃપનો, છે શિરોમણિ મહારૂ. ૫૪
 ને નર પૃથ્વી ને સ્વધર્મ કેરું, કરે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન;
- તેને આ લોકમા શાંતિ નથી, તું શ્રદ્ધાવડે મુણ્ય રાજન. ૫૫
 કિંતુ સ્વર્ગલોકે પરમ અક્ષય, સુખ પામે તેહ;
- એમ જાણી નરદેવ તારે, કરવું પૃથ્વીપાલન નેહ. ૫૬
 સહુ બોગ તજવા ક્યેશ સે'વા, છે એવું નીતિશાસ્ત્રતું વેણુ;
- તારા રાજ્યમાં મુનિઓને યથો, સપેદંશતો દુઃખદણ. ૫૭
 તોય ચારાંધ તુ નથી જાણુનો, હવાં કા'લું વધારે શુંય;
- તુ કરે ગિક્ષા દુષ્ટને, સજ્જન પાળજે કહું હુય. ૫૮
 હે નરમણિ તેણે કરી તું, ધર્મ ષટ ભાગ પામીશ;
- જો રક્ષણ નહિ કરે મુનિભણું તો, તું સર્વ સુખ વામીશ. ૫૯
 દુષ્ટ નરે અવિનયથી ને, હશે કરેણું પાપ;
- તે ચોટશે મહુ તુંને આવી, પછે થશે તાપ ઉત્તાપ. ૬૦
 એવું છે માટે સુત મારા, જાણી સ્વેચ્છિત કરજે તુય;
- આ મે ને હતું તે તુંને કહ્યું સર્વે, છું તારી વૃદ્ધ માતા હુય. ૬૧
 પછે ગમે તે કરચ સુત, તું, કે'વા મારાથી ન અવાય;

હુવાં દિન પુરાણીને ઉપદેશ કરતો, જ્યમ શ્રોતાવડતાથી સંભળાય. ૬૨
 ઇર્ષ્યા ને દભ તજવો, તજવી હુ પદ હે ભૂદેવ;
 કામ તજવો ક્રોધ તજવો, માનવો યોધ સાધી સેવ. ૬૩
 પુરાણીપણું સહુ તણ દેવ, થવું નૂતન નાયિકા નાર;
 ઈતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરુતચરિતે નિરધાર. ૬૪
 જિનત્રિંશાધિકશતતત્તમોધ્યાય, થયો સ્થાણુતાણી કૃપાય;
 છે પુરાણીને ઉપદેશ જેમા, દિનતાણો સુખદાય. ૬૫

વલણ.

સુખદાય છે ઉપદેશ જેમાં, ગ્રહો પુરાણી દેવ રે;
 વિમ પ્રેમાનંદ સદા સાધે, હર હરિ વિધિની સેવ રે. ૬૬

કડવું ૨૦૮ મું.

રાગ રામત્રી.

માર્કંડેય કહે સુણય કૌભૂદિ, સુણયું એવુ તપસ્વીવેણ;
 મરુત લગ્ન પામ્યો ઘણી, ધિઃક હું ચારાંધ દુઃખદણ. ટેક. ૧
 એમ વદી નિ શ્વાસ નાખ્યો ઘણો, પછે લીધું ધનુષ્ય પાણ;
 સત્વર ઔર્વના આશ્રમે તે ગયો, સુણી પિતા માતાની વાણ માંર
 જઈ નમ્યો વીરાદવીને, કર્યો અન્ય ઋષિને પ્રણામ;
 સહુએઆશિર્વાદ આપિયો, દખાડ્યા દશેલા મુનિ, મહાનામ., ૩
 સાત તપસ્વીને દંશિયા, નાગ મહાવિષધર જેહ;
 તે નિકટ પડ્યા જોઈ નરમણિ, ધિઃકારતો સ્વદેહ. , ૪
 પછે મુખે યોદ્યો તે સહી, કરનાર મુજ વીર્યઅપમાન;

૬૪ પુરાણીપણું—પુરાણીવેદા અથવા જૂની સ્ત્રીપણ. ૬૫ જિન-
 ત્રિંશાધિકશતતત્તમો—એકસો ઓગણત્રીસમો. સ્થાણુ—મહાદેવ ૨ પિતા-
 માતાની—પિતાની અને માતાની.

- એવા પ્રહલદેષિ સહુ નાગને, કઈં આજ શિક્ષા મહાન. માર્કંડેય ૦ ૫
- તે નિરખો દેવ દૈત્ય સર્વે મળી, વળી નરયુક્ત અખિલ જગત્;
- એમ કહો થયો આકળો, અતિ મરુતનૃપ કોપાસક્ત. „ ૬
- ઉચ્ચાર એવો કર્યા પૂઠે, પાતાળ પૃથ્વીપર ફરનાર;
- મર્વ નાગનાશહેતુ ધરી, સાહુ સર્વત્ર શસ્ત્ર કર સાર. „ ૭
- હે વિમ પછે તે મૂકિયું, મહાઅશ્વ ધોર ગભીર;
- કે નાગલોકે સહુ નાગ જે, લાગ્યા બળવા તજી પીર. „ ૮
- જે અગ્નિ પ્રગટ થઈ આવતો, તે ખાળ્યો ખળે ન જાણુ;
- મરુતમહાઅશ્વકેરા પાતથી, થઈ રહ્યો હાહાકાર મમાણુ. „ ૯
- હા તાત હા માત વત્સ હા, એમ કરતા નાગ પોકાર;
- કોઈ વળગી કામિની કંઈ કથને, કરતી હો હા કરી હોકાર. „ ૧૦
- ઘણા સર્પની લાગી છે પૂછડી, લાગી રીણુ. કોઈની કરાણ;
- સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર કરી પરા, વસાલકાર મૂકી તે કાળ. „ ૧૧
- છોડી પાતાળ નાડા નાગ સહુ, ગયા મરુતમાતની પાસ;
- અભયવચનપૂર્વે આપિયુ, ભડી ભામિનીએ ખોવાને ત્રાસ. „ ૧૨
- તેની નિકટ જઈને પડ્યા, કરતા નાગલોક અતિશે પ્રાણામ;
- છે ભયથી કંપિત કાયા જેમની, છૂટ્યો અગોઅગથી ધામ. „ ૧૩
- ગદગદ વાણીએ તે ઉચ્ચર્યા, સ્મરો પૂર્વવચન માત;
- હે વીરમાતા રસાતળ વિષે, માગ્યું 'તુ' પૂર્વેનમી પ્રખ્યાત. „ ૧૪
- તે સમય આજ આવ્યો સહી, અહો મહિષી જાણુ સુજાણુ;
- નાગ ઉગારો નિવારો સુત તમતાણે, અમારા જેમ રહે દહે પ્રાણુ. „ ૧૫
- અસ્ત્રઅગ્નિએ નાગલોક સહુ, ધીકી ઊઠ્યો છે નિર્વાણુ;

૭ મર્વત્ર—પનય કરનાર અશ્વ ૧૪ વીરમાતા—વીર એના પુત્રની માતા. ૧૫ નિવારો—અટકાવો.

- હે યશસ્વિની આ સમે રહી, તારા પુત્રથી દહન થઈએ જાણ. માં ૧૬
- તેને શરણ આપનાર કોઈ નથી, ભામિની તારાવિણુ મમાણ;
- દયિતા દયા લાવ દીનમાં, આ સમય સૂઝે શાંત વખાણ. , ૧૭
- એવું જાણી કૃપા કરય સહી, કહે માર્કંડેય કથાય;
- એવું વચન સાંભળી તેમનું, સ્મર્યું પૂર્વવેણુ સુખદાય. , ૧૮
- સાધવી સ્વામી પાસે જઇ ઊભી, બોલવા લાગી તે બોલ;
- મેં પૂર્વે પાતાળે સહુ સર્પને, અભય આપ્યું હતું કરી તોલ. , ૧૯
- સર્વે નાગે મળી મુજને કહ્યું, તારા સુતથી રાખજે નાગ;
- એ વાર્તા કહી હતી સ્વામી મેં, મારો જગ્યો જહીં પૂર્વ રાગ. , ૨૦
- તે આ નાગલોક સહુ આવિયા, બળતા મરુતશસ્ત્રથી સ્વાન;
- તે શરણ વાંચે પતિ માહરં, મેં અભય આપ્યું હતું મહાનામ. , ૨૧
- જે શરણે આવ્યા પતિ માહરે, તે છે તમારે શરણે થર;
- કાં કે અભિન્નધર્માચરણવતી, હું છું પતિ આપથી પ્ર. , ૨૨
- જો સર્પ શરણે આવ્યા માહરે, તો છે મારે પતિનું શર્ણ;
- એ સર્પ જાણી મારા પતિ, અટકાવો નાગલોકનું મર્ણ. , ૨૩
- સમજવો મરુત સુતને, હું પણ આવું પતિ સાથ;
- હું માગી લેછશ એનીકને, માફ કરો કાર્ય પ્રિય તાથ. , ૨૪
- અવૈક્ષત કહે સુણ્ય સુંદરી, કયો નાગે મહાઅપરાધ;
- મરુતને કોપ તેણે ચઢ્યો, હણ્યા નાગે સપ્ત મહાસાધ. , ૨૫
- હું એ કારણની ધારણ ધરું, ત્યારે સૂઝે મુને સતી વાત;
- હે ભામિની સુત તારાતણા, નિવર્તે નહિ કોપ મળ્યાત. , ૨૬
- નાગલોક કહે નૃપ અમે તમારે, શરણે આવ્યા છું આજ;
- માટે કૃપા કરો અમ ઉપરે, આહો અવૈક્ષત ક્ષત્રીરાજ. , ૨૭
- પીડિત રક્ષણુ કારણે ધરે, ક્ષત્રી રક્ષા નિર્વાણુ;

- માર્કંડેય કહે નાગ કરગરે, અતિ અતિ દીન કરી વાણ. માર્કંડેય ૨૮
 ભયગ્રસ્ત ને શરણુ ધર્યતા, સુણી નાગની એવી વાણ;
 વળી માર્થના સુણી સ્વપત્નીતાણી, અવૈક્ષત યશસ્વી પ્રમાણ. ૨૯
 અહો ભદ્રે હું ઉતાવળો, જઈ તારા સુતની પાસ;
 જઈ રક્ષણુ કરું નાગલોકનું, જઈ ખોઈ તેમના ત્રાસ. ૩૦
 શરણાગતનો ત્યાગ નવ ઘટે, એવી શાસ્ત્ર પુરાણે વાત;
 જો તારો સૂનુ વચન માને નહિ, અસ્તઉપસંહાર કરે ન પ્રખ્યાત. ૩૧
 તો મારાં અસ્ત્રોએ કરી તેહનાં, સર્વ અસ્ત્રોતણે જાણ;
 સંહાર કરીશ હું સુંદરી, હું પાછો નહિ વળું નિર્વાણ. ૩૨
 માર્કંડેય કહે પછે ચાલિયો, ક્ષત્રિયોત્તમ જૂષ;
 અવૈક્ષતે લીધી સ્ત્રી સાથમાં, લાજ્યો ભાર્ગવઆશ્રમ અનુષ. ૩૩
 આમ સુત ઉપર ચઢી જાય તો, પુરાણી થાય પાધરા પૂત;
 નીકર નડે કનડે ઘણા, આચરે આચરણુ અદ્ભુત. ૩૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, મરુત ચરિતં નામ;
 ત્રિંશદધિકશતતત્તમોધ્યાય થયો, ભાવે ભજતાં કેશવ રામ. ૩૫

વલણુ.

- રામ પુરાણી દેવ ભજતા, ધરી હજ મૂશળની બીક રે;
 એ પ્રભુ મેમાનંદ પર કૃપા ધરતા, સહુ કરતા ડીકાડીક રે. ૩૬

કંકડુ ૨૦૯ મું.

રાગ ખાંગ વેરાડી.

- માર્કંડેય કહે ઉત્તમ ધનુ ધર્યું કર, વળી વક ભૂકુટિવાજો;

૩૫ ત્રિંશદધિકશતતત્તમો—ત્રિંશત (ત્રીશ) અધિક (વત્તા) શતત-
 મો (સોમો)—એકસો ત્રીશમો. ૩૩ ક્ષત્રિયોત્તમ—ક્ષત્રિયમાં ઉત્તમ.

- ક્રોધાયમાન મુખ જેનું અતિ છે, એવા સ્વસુતને નિહાળ્યો ૧
- તે ધનુષ્ય મધ્યેની જ્વાળાવડે, દિશાઅતર થયા છે વ્યાપી;
- મહાભારે અગ્નિ ઝરે છે જેમાંથી, નાખતો નાગકુળ જે કાપી. ૨
- જેવડે અખિલ જગતીકેરૂં, પૃથ્થ થયું છે જાજ્વલ્યમાન;
- પાતાળના મધ્યભાગ સુધી જે, પો'ચી છે જ્વાળ મહાન ૩
- તે સ્થળે ઘેર ભયાનક છે, અસહ્ય રૂપ ધરતા તેહ,
- એવા જોઇ અગ્નિવાન અસ્ત્રને, ત્યાં આવ્યો અવૈક્ષત જેહ. ૪
- વારવાર ઉતાવળે ખોલતા, જેનો અક્ષરક્રમ થયો લોપ,
- મહામતિશાલી ઉદાર દિલનો, અવૈક્ષત વધો અકોપ. ૫
- અવૈક્ષત કહે હે મરૂત રાજા, કરાશ નવ તું ક્રોધ;
- અસ્ત્રતણા ઉપસ હાર કર્ય તું, માતી મારો આજ બોધ. ૬
- તેણે જનકનું વચન સુણીને, જોઇ માતાને સાક્ષાત;
- કરધનુષ્ય સહિત માનપૂર્વક તેણે, નમસ્કાર કર્યો નમી જાત ૭
- પછે બોલ્યો પિતાજી મુણિયે, સર્પે કર્યો મારો ઘણો અપરાધ;
- હું પૃથ્વીપક્ષન કરું છું પિતાજી, તોયે કર્યો તેણે આવી બાધ. ૮
- મારા વીર્યકેરો અનાદર કરીને, આ આશ્રય વિષે તાત;
- મહામુનિઓને દશ કર્યા છે, જીવ્યો પડ્યા પેલા સાત. ૯
- હે પૃથ્વીપતિ મારી આજ્ઞા લોપીને, દુરાચારી થયા અતિ સાપ;
- આશ્રમવાસી મુનિનાં હવિષ્ય બગાડ્યા, એ શુ ઓછો પિતા સતાપ ૧૦
- સર્વ જળાશય વિષમય કીધા, એવા એવા કારણ છે અનેક;
- માટે આપે આજ્ઞા કાઠ કરવી ન મુજને, ધારી ધ્યાને માને વિવેક. ૧૧
- પ્રહ્લહત્યારા સર્પોકેરો, ક્ષય અટકાવવો નહિ સારો;
- અધમ નીચનો છેજ પિતાજી, આખર તો આ વારો ૧૨

- હે મુનિસત્તમ એમ કહીને, કોપ કર્યો વિક્રાળ;
 રક્તનેત્ર અતિશે થયાં તેનાં, લાગ્યો દુખાવા અવેક્ષત મહાકાળ. ૨૪
- તેણે ધનુષ્ય ચઢાવી કાલાસ્ત્ર લીધું, સ્વકરમાં તેણી વાર;
 શત્રુસમૂહને નાશકર્તા શર, અગ્નિજ્વાળે આચ્છાદણું અપાર. ૨૫
- એણું મહાવીર્યવાન કાલાસ્ત્ર નામનું, અસ્ત્ર ધનુષ્યે કર્યું સંધાણ;
 તદા સંવર્તાસ્ત્રથી તૂત થએલી, નગ સમુદ્રવતી મહી જાણ. ૨૬
- ક્ષોભ પામી ગઈ જોત જોતામાં, કપ્યા દાન ! દેવ;
 અવેક્ષતે સિહગર્જના કીધી, જોણે સિદ્ધ સાધી'તી ગુરુમેવ. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પિતાએ પૂર, કાલાસ્ત્ર ચઢાવ્યું જ્યાંય;
 તે નીરખી મરૂતે દીર્ઘસ્વરે કહ્યું, (કે) જે મેં અસ્ત્ર ચઢાવ્યું છે આંય. ૨૮
- તે છે અધમ નાગને શિક્ષા કરવા, નથી કરવા તમારો વધ;
 હું આજ્ઞા વર્તીછું આપનો, મેં સદ્ધર્મની જાણી છે હૃદ. ૨૯
- એવા તમારા પુત્ર ઉપર, થયા અસ્ત્ર મૂકવા તૈયાર;
 એ શુ પિતાજી ઘટિત છે રજ, કાંઈ કરી જીજ્ઞાસો વિચાર. ૩૦
- હે મહાભાગ મારે કરવું જોઈએ, પ્રજાતાણુ પાલન;
 કિતુ તમે મારો વધ કરવા પિતાજી, કયમ ચઢાવ્યું અસ્ત્ર રાજન. ૩૧
- અવેક્ષત કહે શરણે આવેલાનું, રક્ષણ કરવું મારે;
 એ મારો દૃઢ નિશ્ચય તું બેઠો ફેરવવા, હવે આવે શો તું વિચારે. ૩૨
- આડે આવે એ કૃત્યમાં માટે, હું હજી નિશ્ચે તુંને આજ;
 વા મારી મુજને અસ્ત્ર પ્રભાવે, કરય કુષ્ટ નાગધાત મહારાજ. ૩૩
- કે મારા અસ્ત્રથી મારી તુજને, હું સર્પરક્ષણ કરૂ હે બાળ;
 કોઈ નર શરણે આવિયો, પછે હોય ગમે તેવો કાળ. ૩૪

૨૬ નગ સમુદ્રવતી—પર્વત અને સમુદ્રવાળી. ૩૪ હે બાળ—હે બાલિશ—નાદાન !

- વળી હોય શત્રુપક્ષના તે સહી, પણ તેને રક્ષવો નિરધાર;
તેને જેહુ નર નથી રક્ષતા, છે તેના જીવિતને ધિક્કાર. ૩૫
- હું ક્ષત્રિય છું મરૂત સાંભળ્ય, આવ્યા સર્પ ભયગ્રસ્ત એવું જાણી;
છે તેનો નાશકર્તા સુત મારો, તેને કયમ નવ હણું પ્રમાણી. ૩૬
- મરૂત કહે જો મિત્ર હોયે, વા બંધુ પિતા ગુરુ હોય;
અન્યથા હોય ગમે તે પણ, પ્રજાપાલન કરતાં સોય. ૩૭
- જે વિધિ કરતા નીવડે તેને, હણવો નૃપે નિર્વાણ;
એમ છે માટે પિતા આજે, હું કરીશ તમ પર પ્રહાર પ્રમાણ. ૩૮
- હે પિતા ક્રોધ કંઈ મારા ઉપર, કરવો ઘટે નહિ શૂર;
મારે સ્વધર્મ પાળવા રૂપી છે, હે પિતા કૃત્ય મહાપૂર. ૩૯
- રજ તમારા પર નથી મુજને, પિતાશ્રી કંઈ ક્રોધ;
કિંતુ ક્ષત્રીકેરો ધર્મ એ છે, તમે એવો કયો છે મુને બોધ. ૪૦
- માર્કંડેય કહે જોઈ ઉભય એવા, પરસ્પરનો કરતા નારી;
ત્યાં ભાર્ગવાદિ મુનિ આવ્યા, નિશ્ચય તબલવવાને પાસ. ૪૧
- પિતાપુત્રની મધ્યે આવી, ઊભા રહ્યા દિવદેવ;
મરૂતને કહ્યું મુનિ સઘજે, તારે પિતાની કરવી સેવ. ૪૨
- તેના સામે અસ્ર તે નવ, કદી મૂકવું બાળ;
હે રાજન્ તારે પણ ન હણવો, પરાક્રમી પ્રખ્યાત જાપાળ. ૪૩
- મરૂત કહે હે દિવસતતમ, છે નૃપધર્મ પ્રખ્યાત;
સતકેરું કરવું રક્ષણ, કરવો દુષ્ટ જનનો ઘાત. ૪૪
- આ નાગ સર્વે દુષ્ટ છે, તેને હણું છું હુંય;
એમાં અપરાધ શો છે મુનિ મારો, હું અશુભ આચરું શુંય! ૪૫
- અવેક્ષત કહે બ્રહ્મ સુણીએ, રારણાગતનું રક્ષણ જેહા
મારે કરવું જોઈએ દૃઢ થઈ, એમાં ન કંઈ સદહ. ૪૬
- મુજ શરણ આવ્યા તેહને એ, હણે છે નિર્વાણ;

માટે અપરાધી છે એ પુત્ર મારો, એમ કહી તાણુતો બાણ. ૪૭
 ઉભયને ઋષિ વારતા, વળી કહેતા આમ;
 છે ભયથી ચંચળ નેત્ર જેનાં, એવા કહે નાગ કરીએ કામ. ૪૮
 અમે દંશ જે જે દિવસે, કરિયા છે અતિશે સાર;
 તેને સહુ મળી કરીએ જીવતા, તમે સુણો રાય રાજકુમાર. ૪૯
 એવું છે માટે જવા દેવો, કરવો વિગ્રહ સુખાણ;
 ઉભય ઉત્તમ નરપતિ છો, વળી ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ. ૫૦
 છો ઉભયજન તમે ધર્મમાંહી, કુશળ જ્ઞાતા આજ;
 માર્કંડેય કહે પછે વીરા માતા, આવી સમાધાન કરવા કાળ. ૫૧
 તે કે'વાલાગી પુત્રને, મારા વચનથી તુજ પુત્ર;
 મન્વૃત્ત નાગને હણુવા થયો છે, વળી ભાંજવા તેહનાં ઘરસૂત્ર. ૫૨
 જો મુખ્યા જીવે દિવસ તો તો, કાંઈ નથી રાઠ કે આડ;
 કાર્ય થાયે આપણું ને, મટે ઉભયની વઢવાડ. ૫૩
 પછે હણવાતણું નથી કાંઈ, કારણ મરતને જાણ;
 જીવિંતદાન દેવું શરણાગતને, એમાં કંઈ વાંધો નથી નિર્વાણ. ૫૪
 ભામિની કહે પૂર્વે પાતાળવાસી, નાગના જે લોક;
 તેણે કરી પ્રાર્થના માહરી, ટળવા મૃત્યુકેરો શોક. ૫૫
 તે કાર્ય માટે સ્વામીને મે, પ્રેરિયા છે માત;
 હે આર્યે અતિ ઉત્તમ આણિયો, આજ નીવેડો સાક્ષાત. ૫૬
 જેણે કરી મારા સ્વામી સુત ને, વળી તમારા પુત્રપૌત્રની જાણ;
 શોભા રહી એ ઉભયકેરો, વળી રહ્યા એકના તો પ્રાણ. ૫૭

૫૦ ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ-ઉભય (બન્ને) પ્રતિજ્ઞાને પ્રમાણ કરો એવા
 છો, અને બન્નેની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ છે

૫૭ એકના ઈન્-દુદ્ધ થતા પેમાથી એક તો મરત માટે આ નીવેડાથી
 બેના નહિ તો ગમે તે એકના તો પ્રાણ રહ્યા (બન્ને)

- માર્કંડેય કહે પછે વિષહારક, દિવ્ય ઔષધિઔષધકી;
નાગલોકે દ્વિજ છવાડ્યા. રહ્યા ધર્મ ઉભયના ટકી. ૫૮
- મરૂત રાચે પાણુ કર્યો પછી, પિતાચરણમાં પ્રણામ;
અવૈક્ષતે ભેટી સુતને, કહ્યું ઉત્સાહ આણી આમ. ૫૯
- હે સુતું તુ થા રાત્રુકેરાં, માન ખંડન કરનાર;
કર્ય દીર્ઘકાળ લગી પૃથ્વીપાલન, થાશે તુંને પુત્ર પૌત્ર અપાર. ૬૦
- તેમના હિતમાં આનંદ પામ્ય તું, વળી તારે શિરઅરિ ન થાયે કોય;
પછે મુનિગણની આજ્ઞા લેઇ, ઉભય નૃપ ઘેર જતા સોય. ૬૧
- ભક્તી ભામિની પતિ સાથ જતી, સ્વનગર મોઝાર;
ધર્મજ વીરા તપાચરતી, મુનિઆશ્રમ રહી નિરધાર. ૬૨
- મહાભાગ્યશાળી પતિપ્રતા તે, પામી સાલોક્યમાં વિશ્રામ;
જઈ પતિને આલિંગી પત્ની, એમ થઇ ગયું સહુનુ કામ. ૬૩
- ધર્મ પ્રમાણે પૃથ્વીપાલન, કર્યું મરૂતે તે કાળ;
પદ્ અરિને છતી જતે, ભોગવ્યા ભોગ નિશાળ. ૬૪
- વિદર્ભપુત્રી પ્રભાવતીને, સુવીરસુતા સૌવીરી નામ;
માગધરાય કેતુવીર્યકેરી, નારી સુકેશી કામતું ધામ. ૬૫
- મદ્રરાજ સિંધુવીર્યની, પુત્રી કૈકેયી અભિરામ;
કેકયરાય સિંધુભર્તાતણી, સુતા સૈરંધ્રી કામવિશ્રામ. ૬૬
- ચૈદિરાજસુતા વપુષ્મતી, એ સર્વ સુંદર નાર;
ભાગ્યવતી પત્નીઓ મરૂતકેરી, હતી તેણી વાર. ૬૭
- તે સ્ત્રીમાંથી તેહને, અષ્ટાદશ થયા'તા મુત;
તે સર્વમાં મુખ્ય અને મોટો, હતો નરિષ્યત નામ અદ્ભુત ૬૮
- એવો પરાક્રમી મરૂતરાજ, પૂર્વે થયા'તો સોય;

૬૨ તપાચરતી — તપ આચરતી. ૬૩ સાલોક્યમાં — પતિના

જેની આગુ કંઈ વાધા વિના, વરતાઈ મખત દ્વીપમા સોય. ૬૯
 બળ પરાક્રમ વીર્ય અતુલિત, હંતુ મરત મધ્યે જાણુ;
 તેના સમો મખ કરનાર કોઈ, નથી થયો ભૂમિપૃષ્ઠ પ્રમાણુ. ૭૦
 કોઈ થશે નહિ એ ભવિષ્ય ભાણુ, સુણ્ય દિવસતમ આજ,
 તે મહાત્મા મરતનો જન્મ જે જન, વા સુણે અરિત્ર દિવસાજ. ૭૧
 કથાવક્તા નારી કર્તા, સર્વ પાપનો જાણુ,
 કિતુ મન ન ભમતુ હોય તો, થાયે કૃણશ્રુતિ પ્રમાણુ. ૭૨
 આવી આવી કથાઓ આ કાળમા, નથી મોટી લાગતી રજ;
 કા જે પુરાણીને પુરાણીસૂત્ર, થતા લલવા ધર્માધર્મે સજ. ૭૩
 સંવત સત્તરસે પાસઠ્ય મધ્યે, ગાયુ મરતતુ અરિત્ર,
 સુણે ભણે જે આતાવક્તા, તે થઇ રહે પરમ પવિત્ર. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરતઅરિતસમાપ્તૌ નામ,
 એકત્રિશદ્ધિકશતતતમોધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ પ્રભુ ઘનશ્યામ. ૭૫

વલણુ.

ઘનશ્યામ એવા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની, કૃપાદષ્ટિ થઇ આ વાર રે;
 દિવ આતુર્વિશા મૂઢ જનને, અદ્ય મતિ અર્પી કયો ઉપકાર રે. ૭૬

૭૨ કથાવક્તા ૬૦—અથવા જે તેની કથાનો વક્તા (કહેનાર) હોય
 તે મર્વના પાપનો નારી કરનાર એ આખ્યાન છે

૩ ધર્માધર્મે—એક ધર્મવડે તો બીજો અધર્મવડે, એમ લલવાને
 સજ થાય છે ૭૫ મરતઅરિતસમાપ્તૌ—મરતના અરિત્રની અમાપ્તિમા

- સગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૦ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હુ કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. ૦ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? ૦ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન પ્રજા તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર;
રાખ પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઇએ યજ્ઞ અપાર. ૦ ૧૪
- ગુણજ્ઞ દિવને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. ૦ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જોહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સગ્રામે નાસતો તેહ. ૦ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના મૃત્યુ થાયે કોનાથી, તે હું કયમ જાણુ અજાણ. ૦ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. ૦ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરુષત્વકેરો પાર. ૦ ૧૯
- હવા તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયુ કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ કાંધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. ૦ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઇ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હુ આચરૂં, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરચ સુજાણ. ૦ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો ૧૪ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
—યજ્ઞ કરવામાં શોભતા ૧૯ સંમર્દ—યુદ્ધ ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી.
અવશેષ—ખાડી

એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેણે, એક મહાદ્રવ્યદાન સમેત;
 શોભિનો યજ્ઞ નરિચ્ચંતે કીધો, લાવી વિષ્ર ઉપર અતિ હેત. ગુણ ૨૨
 તેના જેવો અન્ય યજ્ઞ નથી કંઈ, આજ્ઞામુધી થયો રોય;
 જીવિતપર્યંત આલે એટલું આપ્યું, યજ્ઞે દિવ્જને ધન જાય. ॥ ૨૩
 વળી દ્રવ્ય એટલું આપ્યા પૂઠે, શતગણું યજ્ઞ કરવા ધન આપ્યું;
 અખિલ પૃથ્વીમાં વસનાર દિવ્જને, અત્યંત ધન આપી દુઃખ કાપ્યું. ॥ ૨૪
 મુરલિ વસ્ત્રાલંકાર આપ્યા, ધાન્ય ભરી અર્પ્યાં ઘરબાર;
 પછે તે નૃપે અન્ય યજ્ઞ આરંભ્યો, વળી તેને ચલાવ્યો તે વાર. ॥ ૨૫
 તદા તેમાં પ્રાક્ષણ નવ મળિયા, જે જે દિવ્જને કે'તો રાય;
 ઋત્વિક થા તું મારો આજે, અર્પું મનમાની દક્ષિણા દિવ્જરાય. ॥ ૨૬
 ત્યારે બ્રાહ્મણાએ ઉત્તર તેને વાળ્યો, અમે પણ આરંભિયો છે યજ્ઞ;
 માટે અન્ય દિવ્જને શોધી કાઢો, સુણી રાયતું મન થયું મગ્ન. ॥ ૨૭
 દિવ્જ કહે તમે ધન જે અર્પ્યું, તેનો કઢાય ન કોઈ અંત;
 વળી બીજી અર્પવા કયમ સજ થયા છો, જે નથી સમજતું મહંત. ॥ ૨૮
 માર્કંડેય કહે જ્યારે ઋત્વિક તેને, પ્રાક્ષણ ન મળ્યા કોઈ;
 ત્યારે વેદી બાર દાન મૂકવા માંડ્યું, બાણ્યું નૃપે લેશે કોઈ જોઈ. ॥ ૨૯
 કિંતુ કોઈએ નવ તે ધન લીધું, તેનું કારણ સુણ્ય દિવ્જરાજ;
 સર્વનાં ઘર સંપૂર્ણ થયાંતાં, નૃપકૃપાએ ધન ધાન્ય ને સાજ. ॥ ૩૦
 ધન લેનાર ન દિવ્જ કો મળિયો, ત્યારે નૃપ નિર્વેદ પામી બોલ્યો;
 શું જગતીમાં કોઈ દિવ્જ નથી, નિર્ધન તોલ એવો મેં તોલ્યો. ॥ ૩૧
 એ અત્યંત સમ્યક, વાત છે, કિંતુ યજ્ઞાર્થે મારા ભડારકેરં;
 ધન ખરચાતું નથી તેણે થાય છે, અતિ નિષ્કૃણ ને અવેર. ॥ ૩૨
 શોકજનક છે એહ વારતા, શું થયા સર્વ યજ્ઞ કરનાર ઉદ્યોગી;
 શું ઋત્વિક મુને નથી કોઈ મળતો, હું બેઠો ધનનો કરવા સ યોગી. ॥ ૩૩
 એમ છતાં કોઈ દિવ્જ ન ઇચ્છે, ધન લેવાને આજ;

૨૯ વેદી બાર—યજ્ઞની વેદીની પાહાર. ૩૧ નિર્વેદ—ઉદાસીનતા. ૩૨
 અવેર—વેર, અથવા વગરનું અર્થાત્ નકામું

માર્કંડેય કહે પછે નરિધ્યંતે, ક્યમ કરી લીધું નિનકાજ. ગુણનિધિ ૩૪
વારંવાર નમસ્કાર કરી દિનને, સતોધ્યા ભક્તિસહિત;

એમ કરી નતિવશ્ચ યજ્ઞ કીધા, આચર્યો મહામખ ધરી પ્રીત. „ ૩૫

એ નરવરે યજ્ઞ કર્યો જ્યારે, ત્યારે પૃથ્વીતાણ મહુ લોક;

ધેર ધેર યજ્ઞ કરતા હતા, એ હતુ મોટું અવનવું આલોક „ ૩૬

સદસ્ય તેમાં કોઈ હતો નહિ, ઘાણ દિન હતા યજ્ઞ કરનાર;

કેટલાક યજ્ઞ કરાવનાર હતા, નાતો કોઈ ગિજુવૃત્તિ ધરનાર. „ ૩૭

નરિધ્યંત નૃપે જ્યારે યજ્ઞ કર્યો, ત્યારે તેના અપેક્ષા ધનથી જાણ;

સકળ પૃથ્વીમાં યજ્ઞ થતા હતા, મુનિસત્તમ સિદ્ધ પ્રમાણ. „ ૩૮

અષ્ટાદશ કોટિ કરતાં અધિક મખ, થતા હતા પૂર્વ દિશા મોઝાર;

પશ્ચિમ દિશામાં સપ્તકોટિ મખ, થતા હતા તે વાર. „ ૩૯

ચતુર્દશ કોટિ મખ થતા હતા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;

હુ મુનિજદા નરિધ્યંતે મખ કીધો, ત્યારે પમાડું ઉત્તરનો તુને પાર. „ ૪૦

પચાસ કોટિ મખ થતા હતા, ઉત્તર દિશાએ દિનદેવ;

મખ્યાત છે ખજ પૌરુષ જેનું, એવો મરૂત સૂતું ધર્માત્મા એવ. „ ૪૧

નરિધ્યંત નામ હતું જેહતું, પૂર્વે હતો એવો રાય;

પુરાણી જો આ વાત જાણે તો, કરે હાથવરાળ લેવા ધન ધાય ! „ ૪૨

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નરિધ્યંતચરિત નામ;

દ્વાત્રિંશદધિકશતતત્તમોધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ મળુ ભજતાં રામ. „ ૪૩

વલણ.

રામ નામ ભંજતાં થયો પૂરો, અધ્યાય આણે ઠામ રે;

વિષ્ણુ આતુર્ણિશી વર્ણવે, વળી યથામતિએ સજ્જન કામ રે. ૪૪

૩૧ આલોક—દર્શન. અથવા ધ્યા લે.કને વિશે. ૩૭ સદસ્ય—સમાસદ
(યજ્ઞકર્મને એક અધિકારી).

કંડબુ' ૨૧૧ મું'.

રાગ ધનાશ્રી

માર્કંડેય કે' નરિધ્યતનો સુત છ, થયો દમ નામે અતિ અદ્ભૂત છ;
કુષ્ટ આરિને દમન કરે એવો છ, પરાક્રમમાં પુર દર જેવો છ ૧

હાળ

પુર દર જેવો પરાક્રમી દમ, થયો મુનિ જેવો દયાળ;
આચરણ સર્વે મુનિ જેવા, હૃતો મહાભાનમન કૃપાળ ૨
બ્રહ્મસુતા ઇંદ્રસેનાથકી તે. પ્રગટિયો નરિધ્ય તકુમાર;
તે ગહાયશવાન કુવર માતઉદરે, રહ્યો નવ વર્ષ નિરધાર. ૩
જનનીને દમન જઠરે રહી કર્યું, તેણે રાજસુત દમન કરનાર;
યશ એવુ બાણ્યું સર્વે, ત્રિકાળજ્ઞાની પુરોહિતે નિર્ધાર. ૪
તેણે નરિધ્યંતકેરા કુંવરનું, દમ નામ પાડ્યું તેથી;
અસુરરાય વૃષપર્ષા કનેથી, સમગ્ર ધનુર્વેદ શીખ્યો એથી. ૫
તપોવન વિશ્રામ કરતા, દૈત્ય શ્રેષ્ઠ દુદુલિ નામ;
તેનો કનેથી સર્વાસ્ત્રસમૃદ્ધ શીખ્યો, નરિધ્ય તકુવર ઉદામ. ૬
ઈંદ્ર પાસેથી સહુ વેદ શીખ્યો, વળી સર્વ શીખ્યો વેદાંગ,
આર્ષિપેણ રાજન્નપિકનેથી, તે શીખ્યો યોગવિદ્યા સાંગ. ૭
એ રીતે અસ્ત્રાદિવિદ્યા શીખેલો, થયો મહાત્મા મહાબળવાન,
એ રાજપુત્રને દારાણ્ય દશના, નૃપતી પુત્રી ગુણવાન. ૮
બળવાન મૃદુ આર્યજ્ઞાત્રી, સુતા સુપત્નિ અભિષેક,
સાચ વર ક્યો પિતાએ, તેમા તે દમ વરી મહાન. ૯
તે કન્યા અર્થે જે આહ્વાન, મહાબળવાન નૃપાળ;

- તે સહુ જોઇ રહ્યા ત્યાં, કંન્યાએ દમને આરોપી વરમાળ. ૧૦
- તે સમે મદ્રરાજનો સુત, મહાનદ મહાબળવાન;
વળી પૂરેપૂરો હતો પરાક્રમી, મહાયુદ્ધમા મતિમાન ૧૧
- બીજો વિદર્ભ નૃપ સંકંદનસુત, ત્રીજો ઉદારમતિ વપુષ્માન;
એ ત્રણ રાજકુવર જોઇ સુમનાને, મોહિત થયા હતા મહાન. ૧૨
- સ્વયં વરમાં સુમનાને, વરવાતાણી હતી ઇચ્છાય,
તે તો દુષ્ટ અરિને દમન કરતા, દમ વર્ષો મહાકાય. ૧૩
- પછે મોહિત થયેલા કામથી, તેમણે કયો નિશ્ચય એક;
આપણુ ત્રેણું મળી ઉપવતી કન્યા, હરાણુ કરીએ બિજાકારે છેક. ૧૪
- એ કન્યાને લેઇ જઇ કરી, પછે પૂછિયે તેને વાત,
ત્રણમાંથી જેને સ્વેચ્છાપૂર્વક, તે વરે વર માની પ્રખ્યાત. ૧૫
- તેની સ્ત્રી તે થાય નિશ્ચે, એમાં નહિ કાઇ સદેહ;
એ તન્વગી સ્વયં વર વિધિએ, સ્વધર્મચક્રી અર્પે દેહ ૧૬
- જેનાપર પતિમતિ કરે તેની, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થયેલી નાર;
જાણવી સર્વે જણે સહી, વળી કરીએ દૃઢ વિચાર. ૧૭
- આપણુ ત્રણમાંથી મદિરેક્ષણા, કોઇને ન ઇચ્છતી હોય;
તો કરે નાશ જે દમતણા, થાયે તેની સ્ત્રી તે સૌય. ૧૮
- માઈડેય કહે કરી નિશ્ચય એવો, તે ત્રણ રાજકુવરે ત્યાય;
દમનિકટ બેઠેલી સુદરીને, લીધી હરિ જોતજોત માય ૧૯
- તે સમે મળ્યાં તા મહાનૃપ ત્યાં, તેમાંથી તેમના પક્ષના જોહ;
હતા છતાં થઇ તેહ બોલ્યા, મન ગમતુ થઇ નિઃસદેહ. ૨૦
- કેટલાક મધ્યસ્થ થઇને, લાગ્યા ગર્જના કરવા ત્યાય,
તે સમે હે મુનિસત્તમ, દમ નિરખતો ચોદિશે નૃપમાંય. ૨૧
- ગભીરતાથી નજર નાખી, જોયું તેણે કરી તોલ,

૧૮ મદિરેક્ષણા—મથના જેવા રાતા અથવા માદક નેત્રવળી સ્ત્રી

વ્યાકુલ થયા પાછે પરાક્રમી તે, બોલ્યો આ પ્રમાણે બોલ ૨૨

દમ કે' ધર્મેકૃત્ય સ્વયંવરમાં, પધારેલા ધાર્મિક બ્રૂપ;

આ રાજકુવરો બળાત્કારથી, કન્યા લેઈ જાય છે અનુપ. ૨૩

તદા તમે આ સ્વયંવરકર્મને, અધર્મ માનોછો નરેશ !

જો અધર્મ માનના હો અવનિપતિ, તો કંઈ કે'ડું મારે લેશ. ૨૪

જો અધર્મ કર્મ આ માનના હો, તો મારે નથી નારીનું કામ;

હું કોઈ બીજી પરણીશ બાલિકા, એનાથકી અતિ અભિરામ. ૨૫

કિંતુ જો ધર્મ માનતા હો તમે, તો તેના થવા ન દેવો લોપ,

પ્રાણરક્ષાશુ કરવા કરતાં, ધરવો એ અર્થ પ્રાણહરણ આરોપ ૨૬

તે સમે દાશાર્જુનૃપ આર્ધર્મા, કરી સખા મર્ચે શાંત,

હે મુનિસત્તમ ! બોલિયા તે, આ રીતે મહાન. ૨૭

આહો નૃપમણિ આ દમ જે પૂછે, ધર્મ અધર્મ ત્રિપે પ્રશ્ન;

તેના ઉત્તર અનિહિત આપો, જેમ ન તોપાય ધર્મની વૃક્ષણ. ૨૮

પછે કેટલાક રાજા દમપ્રતિ, કે'વા લાગિયા તે કામ,

પરસ્પર પ્રીતિ થતા થાયલગ્નજ, તે કે'વાય ગ ધર્મિવા' આમ ૨૯

એ કર્તવ્ય છે ક્ષત્રી સર્વનું, કિંતુ ન દિજ વૈશ્ય શૂદ્રનું સાર;

તે પૃથ્વીપતિ તારી પુત્રીના, છે પ્રેમ દમ ઉપર અપાર. ૩૦

તે દમને દેવી પુત્રી એ છે, મહાધર્મ ધીમાન !

હે વિમસત્તમ વળી અન્ય બોલ્યા, જે દાશાર્જુન પશ્ચીમમહાન ૩૧

જે કહ્યું તે સહુ સત્ય છે, વિરૂદ્ધ આચરે ધની કામ,—

- વા મોહથી કોઈ કરે એવું, તે અધર્મ જાણવો ઉદ્દામ. ૩૨.
 જોલિયા ત્યાં બીજા જૂપત, કહો શું મોહથી શૂરવીર;
 છે ક્ષત્રિયધર્મ જ્યમ ગ ધર્મવિવા', ત્યમ અસ્થપર જીવનારા ધીર. ૩૩
 ગ ધર્મવિવાહથી માનતા, ઉત્તમ રાક્ષસવિવાહ;
 છે નૃપ બળાત્કારે શત્રુ હણી, લેઇ જાય નારી કહી વાહવાહ. ૩૪
 તેમનીજ થાય રાક્ષસવિધિએ, નારી તો નિર્ધાણ;
 ઉભય પ્રકારના નિવા'વિધિમાં, છે રાક્ષસ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ. ૩૫
 એમ છે માટે મહાનદાદિકે, ધર્મ આચેવાં છે આજ;
 માર્કુંડેય કહે પછે પૂર્વકેગ, જોલ્યા ત્યાં મહારાજ. ૩૬
 પરસ્પર પ્રીતિથી વા, જાતિ ધર્માશ્રય વચન;
 જોલિયા તે બળ કરીને, વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજન. ૩૭
 રાક્ષસવિવાહ ઉત્તમ અતિ છે, એ સત્ય સર્વે વાત;
 ક્ષત્રિયકેરું જૂથણ એ છે, જેમાં થાય પરાક્રમ પ્રખ્યાત. ૩૮
 કિંતુ આ કામ તેના નથી સંભવ, હોય પિતાસ્વાધીનમાં કન્યાય;
 ત્યાં સુધી સંભવે રાક્ષસવિવાહ, પણ અહીં થયું કેવું રાય. ૩૯
 અહીં સ્વેચ્છાએ કુમારિકાએ, કર્યો મનગમતો સ્વામ;
 તેથી વાત વિપરીત એ થઇ છે, સુણો નૃપ તમે મહાનામ. ૪૦
 પિતા આદિક સભંધીઓને, મારી કરી બળાત્કાર;
 કન્યા લેઇજવી એ છે સહી, રાક્ષસનિવા' નિર્ધાર. ૪૧
 કિંતુ સતી સ્વામીકેરા હાથમાંથી, લેઇ લેવી જોઈ;
 તેને કેવો વિવાહ કે'વો, એ વિષે ઉપજે સંદેહ. ૪૨

૩૫ તેમનીજ ઇ—જે બળાત્કારે હરણ કરીને લેઈ જાય તેમનીજ તે નારી થાય, એ અનય. ૩૬ પૂર્વકેરા—પહેલાં જોલ્યા હતા તે—દમપક્ષીય.

૩૭ શું જોલ્યા તે કહે છે. વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજનો પરસ્પરની પ્રીતિથી અથવા જાતિધર્મ (ક્ષત્રિયધર્મ)ને આશરીને જે બળ કરીને વચન જોલ્યા, કે રાક્ષસવિવાહ અતિ ઉત્તમ છે, ઇત્યાદિ—સ્પષ્ટ છે.

સર્વ રાયના દેખતાં, કન્યાએ દમનને પે'રાવી વરમાળ;
 માટે ગંધર્વવિવાહ થયો અહીં તો, મુણે સહુ મળ્યા ભૂપાળ. ૪૩
 હવાં રાક્ષસવિવાહનણે અહિંયાં, કહો કરો છે સંભવ;
 વિવાહ કરેલી કન્યકાનું, કન્યાત્વ રે'તું નથી કંઈ લવ. ૪૪
 કન્યાકેરો વિવાહવિધિએ, થયો જેની સાથ સંગંધ;
 તે તેનો સમ્યક્ પ્રકારે, થાય સ્વામી શુદ્ધ મુગંધ. ૪૫
 હવાં જેઓ આ કન્યાને, બળાત્કારે કની નિર્પાણ;
 દમકનેથી લેઈ જવા ઇચ્છે, તે જો હોય બળવાન મહાન. ૪૬
 તો ભલે એવો કરે ઉદ્યમ, કિંતુ તે ન શુભ કે'વાય;
 માર્કટેય કહે આ વચન સોભળી, ત્યાં દમને કેવુ થાય. ૪૭
 થયાં ક્રોધથી રાતાં નેત્ર જેનાં, એના દમે અદાવિદ્યુ' ધનુષ્ય;
 પછે આ પ્રમાણે તે બોલિયો, રે ક્રોધ માયે જહ્યો છે મનુષ્ય. ૪૮
 જો બલિષ્ઠ નૃપ મારા દેખતાં, મારી પત્નીને લેઈ જાય;
 તો મારો અવતાર નપુંસકતણો, સદુએ જાણવો મહાકાય. ૪૯
 છે મહાન કુળ જે માહરં, વળી ભુજંગ માનું હુ'ય;
 તે કરા કામનું જો આમ થાયે, કહું વારવાર હું શુંય. ૫૦
 જો એમ થાયે તોજ મારાં, અન્ન સોર્ષ ન વાણુ.
 ધનુષ્ય ને વળી મહાત્મા મરુતકુળમાં, મારો વ્યર્થ જન્મ પ્રમાણુ ૫૧
 જો આ બળથકી ઉન્મત્ત થયેલા, તણુ મળિયા મૂર્ખ;
 મારી પત્ની લેઈ જવતા પછે તો, હુ' ધિક્ક જન્મ્યો પુર્ખ. ૫૨
 એ સીતે મહાબલિષ્ઠને, મહાઅરિદ્રમન કરતાર;
 દમન મહાનંદાદિક સન્મુખ બોલી, અન્ય નૃપને કે'તો સાર. ૫૩
 આ કન્યકા આ બોલિયા છે, અહિં સુદર વેરા;

- અવયવ મનોહર એહના છે, મદિરેક્ષણા અંગ ઉન્નેશ. ૫૪
 છે કુલવતી એ કામિની, જેને ઘેર નથી એવી નાગ;
 તેના જન્મ છે શા કામનો, જેમ વધો નરિધ્યતકુમાર. ૫૫
 હે સહુ મહામાતી મહીપતિ, મે કહ્યો તેવો કરી વિચાર;
 યુદ્ધ કરવા થાઓ તત્પર, કે મુને છતી પામો નાર. ૫૬
 અમ વદીને જેમ હાકે, અધકાર વૃક્ષને નિર્ધાર;
 ત્યમ બાણની વૃષ્ટિયકી ત્યાં, હાક્યા સર્વ રાજકુમાર. ૫૭
 તે વીર નરે પણ બાણ શક્તિ, ઋષ્ટિ મુદ્ગર ત્યાય;
 નાખવા માડ્યા એકીવારે, ઊભો નરિધ્યતકુવર જ્યાય ૫૮
 તને કાપી નાખ્યા રમત રાતે, દમ મહાપરાક્રમી પૂર;
 નરિધ્યતમુતના શર મૂકેલા, કાપી નાખતા તે જૂર. ૫૯
 તેમના દમ નાશ કરતો, એમ મર્યુ યુદ્ધ ભરપૂર;
 ત મમે હસ્તમા ખડગ સાહી, જે ગમ દમ ઊભો હતો શૂર. ૬૦
 તમા ભણી મહાનંદ ધાવો, કરી એકાએક પ્રવેશ;
 તેને હસ્તમા લેઈ ખડગ આવતો, જોયો યુદ્ધ કારણ દમ નરેશ. ૬૧
 તદાં ઈંદ્ર જ્યમ વૃષ્ટિ કરે તેમ, દમે વૃષ્ટિત મૂક્યા બાણ;
 તેનાં અસ્ત્ર ને સહુ બાણ કાપ્યા, મહાનંદ ખડગથી નિર્વાણ. ૬૨
 કેટલાક શરથી તણે બચાવો, સ્વકાયા તેણી વાર;
 પછે ક્રોધ કરી દમ રથે ચઢિયો, બલિષ્ઠ મહાનંદ અપાર. ૬૩
 ત્યા જઈ યુદ્ધ કરવા લાગિયો તે, દમની સાથે કરાળ;
 તેને જોઈ બહુ પ્રકારે યુદ્ધ કર્યો, તમે શર મારિયો વિકાળ. ૬૪
 જે સપળતાયો ચેતી માર્યો, દમે મહાનંદ હૃદયે બાણ;
 તં તણે પોતાની જે જો બેની ફાટ્યો, વીરત્વ ધારી પ્રમાણ. ૬૫

, સુમનાનો વિધિપુરસ્સર, આરંભિયો વિવાહ;
 પદ્મિની પરાણી દમ રહ્યો ત્યાં, દાશાર્ણ્ય દેશે પૂર્ણ પ્રવાહ. ૭૮
 તેને કેટલાક દિન એમ વીત્યા, પછે થયો સ્વગૌહ જાવા સજ;
 દાશાર્ણ્યના નૃપતિએ આપ્યા, તેને હય રથ બજાઈ ને ગજ. ૭૯
 અતિ ખાંતે અચ્ચર આપિયાં, વળી અર્પ્યાં ઉષ્ટ્ર તો અનેક;
 દાસો દાસ વસ્ત્રાભૂષણ આપ્યાં, જોઈ જાગત વર વિવેક. ૮૦
 ઉત્તમ સાહિત્ય ધનુષ્યાદિ સ્વયંનુ, વળી અન્ય આર્પિયાં ભાજન;
 ઇત્યાદિક પરિપૂરણ દઈને, કયૌ વિદાય કરી પૂજન. ૮૧
 હે પુરાણો કામ મોહો આમ થાયે, વામ નામ ભગતાં સાર;
 સમજો શ્રામમાં નવ ધ્યાન કોઈનું, પણ જુએ એટો મુરાર. ૮૨
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિધ્યંતમુત દમચરિત;
 ત્રયસ્તિંશાધિકશતતત્તોધ્યાય જ્યાં, ત્યાં થયું પૂરણ પ્રીત. ૮૩

વસણ.

પૂરાણ પ્રીતે ચરિત્ર ગાયું, જન આતુર્ષી સીએ આજ રે;
 પાધરૂં થાવા પુરાણીઆવા, આવ્યું આવ્યું અતિ નિકટ કાજ રે. ૮૪

કડવું ૨૦૬ મું.

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે મહામુનિ, તે દમ રાજકુંવર મહાગુણી;
 સુમના પત્ની પામ્યો પ્રખ્યાત, જઈ નમ્યો વૃદ્ધને ચરણે વિખ્યાત. ૧
 જોઈ સ્વમાતા પિતાને કયૌ પ્રણામ સુશ્રૂ સુમના નગતી વૃદ્ધને તે ડામ;
 કયૌ સામુ સમરણે નમી નમસ્કાર, સુણેય દિવ્યમતમ કૈ.બુદ્ધિ સાર. ૨
 તે વૃદ્ધ માતપિતાએ ત્યાંય, આનંદી અભિવદન આપ્યું જ્યાંય;

પછે હુપિન થઇ દીધો આશિર્વાદ, ગર્જ્યો ન્યા ત્યા ઉત્સવકેરો નાદ. ૩
 સ્ત્રી પરણી દાશાર્ણ નગરથી આવ્યો, તે નરિષ્યતે મહોત્સવ ઉપજવ્યો,
 યથો દાશાર્ણાધિપતિ ગમો સબધો, વળી ધોગ મચતાં થયો દૃઢધી. ૪
 સર્વ નૃપને જીતી આવ્યો કુમાર, એ સહુ સુણી નરિષ્યત આનંદો અપાર;
 પછે સુત નરિષ્યતનો દમ, નીરખી સુમના રલાસમ. ૫
 જાગ્યો તેની સાથે કરવા વિહાર, ઉત્તમ ઉદાન ઉપવન મોઝાર;
 મેલ મદિર પર્વત મંથ, ઇત્યાદિક સ્થળ નીરખી અવધ. ૬
 જાગ્યો લવનાશુ કરવા કામકેલિ, ત્યમ ત્યમ વરસ્વરૂપા થતી અલમેલી,
 એમ વિહાર કરતા વીત્યા ઘણાં વર્ષે કરે કામકેલિ સુમના પામી હર્ષ. ૭
 પછે રહ્યો મહીષિને મહાગર્ભ, જન્મ્યો સુત શત્રુકેરો શર્ભ,
 નરિષ્યત ત્રિધ વિધ ભોગની ભોગ, પછે પામી વિરાગ ને ધર્મો જોગ. ૮
 તૃદ વય જો પોત તાણુ, તેણે કર્યું મન અતિ દયામણુ,
 પછે દમને ખોલાવ્યો ત્યાય, રાજ્યમત્રી મહાજન મળિયા જ્યાય. ૯
 સર્વની સમત્તિ લેઈ સાગ, કર્યો દમને રાજ્ય ભિષેક નિર્ધાર,
 પછે સાથે લેઇ ઇદ્રોના નાર, થઈ તપસ્વી ગયો વન મોઝાર. ૧૦
 ત્યા વાનમથ્યાશ્રમ તેણે ધાર્યો, જણે એ માર્ગ તરવાના વિચાર્યો;
 પછે પાની થઇ ખેડો ત્યા ભૂપ, કરે સેવા ઇદ્રોના અનુપ. ૧૧
 હવા ખેડો રાખી નૃપને અહીં, જઈએ જોવા દમનુ ચરિત જહીં,
 તેમા થાશે એ નૃપનુ દર્શન, સુણુશે ભણુશે તે થાશે પ્રસન્ન. ૧૨
 પાપ મતાપ ટાળશે સર્વ, ટાળી જશે તન મનગેગ ગર્વ,
 થશે એના વડનાનુ કાણુ, સુણુશે ભણુશે નરિષ્યતચરિત્ર પ્રમાણુ. ૧૩

૪ ધોગ—ધોંગાણુ—દાંધ ધડી—બુદ્ધ કરનારો ૫ સુમના—
 દમની પત્નીનું નામ

વલ્લભ.

નરિધ્યંતચરિત્ર પ્રમાણ કરતાં, તરશે શ્રે તા વકતા જન રે;
ભટ પ્રેમાનંદ હરિ સ્મરી, ગાયે સૂર્યવશ પાવન રે. ૧૪

—o*o—

દમચરિત્ર.

કલકુ' ૨૧૩ મુ'.

રાગ સોરઠી.

ગુરુગણપતિ શારદા, નારદાદિ કરૂં પ્રણામ રે;
હવાં આ ગ્રથ મધ્યે છેલ્લેલી, કરો કૃપા મહાધામ રે.
સુરગણ કૃપા કરો મુજ ઉપર, જેણે થાય તમારૂં પાણકામ રે;
હુ એક વાર વિનતિ કરૂં, તે અનેક મુખે થાય મહાનામ રે. ૨
જે દેવ રીઝા સેવ કરતાં, તો શુ આ સેવ નવ કે'વાય રે;
જે કે'વાય તો કરૂણા કરો, દિનજન તમારો ગવાય રે. ૩
નરબુદ્ધિએ કંઈનું કંઈ કહે, કિતુ ક્ષમાભૂષણ આપ મનાવ રે;
એ ન્યાયથી કરૂણા હુ વાંચું, તન મને રાખી ભરપૂર ભાવ રે ૪
માફકેય કહે કોણુકિ મતિ, સાણાણું દમચરિત્ર નિરધાર રે;
નરિધ્યત નૃપ વનમાં ગયો, દમ થયો પૃથ્વીપતિ તે વાર રે. ૫
તે પૂર્વજને પથે પડ્યો, કર્યા ઘણા યજ્ઞ ને યાગ રે;
વપુઃમાન સાથે યુદ્ધ મોટું, કરી જીતિયોગા મહાભ રે ૬

૨ તમારૂં છું—હે દેવો ! મારા ૫૨ કૃપા કરતા તમારૂં પણ કામ
યશે અર્થાત્ તમારી સ્તુતિરૂપ સેવા થશે

૪ ક્ષમાભૂષણ—ક્ષમારૂપ સ્થાનકારવાળા. આપ—દેવ ૬ પુર્વજને
પથે પડ્યો—પૂર્વજે જેમ આચર્યું હતું તેમ કર્યું.

- એકાએક ક્રોધક્રિ યોદ્યો, કહો એ કથા મુનિદેવ રે;
હું એક ચિત્તે સર્વ સાંભળું; તજી તન મનથકી અહમેવ રે. ૭
- માર્કટેય કહે સંકંદન નૃપનો, મહાદુરાચારી પુત્ર રે;
વપુષ્માન દક્ષિણ દશનો, જેનું એ દિશાએ ધરમ્ન રે. ૮
- તે સ્વરૂપ સેના સાથ લેઇ, મૃગયા કરવા ગયો વનમાંય રે;
તેણે મલિન દેહવાળો નિરખિયો, નરિધ્યંત તપસ્વી ત્યાંય રે. ૯
- તપવડે કૃશ થઇ કામિની, એવી ઈંદ્રસેના જોઇ નાર રે;
તેને પ્રેમ આણી પૂછિયું, તું કોણ છે નિર્વાર રે. ૧૦
- તું છુ પ્રાહ્માણી કે અન્ય જાતિ, વા વનવસતા ક્ષત્રીકેરી કામિની રે;
વાનપ્રસ્થાશ્રમી કોઇ વૈશ્યકેરી, શું તું છુ સ્વરૂપા બામિની રે. ૧૧
- જે હોય તે કહે સર્વ મુજને, તુ તપાચરણને નથી ચોખ્ખ રે;
વામલોચના! થઇ વૃદ્ધ અતિ તુ, તારે જીવતી ન જોઇએ જોગ રે. ૧૨
- તદા મૌનમત ધારી નૃપ બેઠો, તે નરિધ્ય ત ન યોદ્યો કાંઈ રે;
કિંતુ ઈંદ્રસેનાએ કહ્યું તેને, જેણું હતુ સર્વે ત્યાંહી રે. ૧૩
- આ દમ નરપતિકેરા પિતા છે, છું હું દમ સાર્વભૌમની માત રે;
વાનપ્રસ્થાશ્રમી થઈ રહ્યાં અહીં, એ અમારું ચરિત્ર છે મખ્યાત રે. ૧૪
- માર્કટેય કહે સુણ્ય ક્રોધક્રિ, વપુષ્માને યોગજ્યો નરદેવ રે;
કે તેને પૂર્વ વૈર તાદરા થઇ ગયું, જે હણ્યો દમે મુજ અહમેવ રે. ૧૫
- એ મારા અરિકેરો આ પિતા, આજ આવી ચડ્યો મુજ હાથ રે;
એમ વહી અતિ કોપ કરીને, યોદ્યો જટાએ નરનાથ રે. ૧૬
- ઈંદ્રસેના—હા, હા, હા, આણી, અણુ, નૃપના, આપત્ત રે;

૧૨ વામલોચના—વાંકી દૃષ્ટિવાળી—શ્રી! ૧૪ તાદરા—તેના (પૂર્વના) જેવું. અર્થાત્, પૂર્વતું વૈર જેવું હતુ તેવુંજ આ કાળે પણ મનમાં પ્રકટી આવ્યું. અહમેવ—અહંકાર. ૧૬ જટાએ—જટા આગળથી

- ગદગદ સ્વરે પોકાર કરતી, પણ કો ન સુણે તેની વા'ર રે. ૧૭
- એવામાં તો ખડ્ગ ખેંચી, બોલ્યો વપુષ્માન તે વાર રે; ૧૮
- જેણે સંગ્રામમાં હરાવ્યો મુને, મિયા લેઈ ગયો મુમના નાર રે. ૧૯
- તેજ આ દમતા પિતાને, હું આજ નાખીશ મારી રે;
- જોઈએ ઉગારે ડયમ દમ એને, એમ વદ્યો કુષ્ટ પુષ્પાંશી રે. ૨૦
- જેણે કન્યાઅર્થે રાજકુંવરને, ધ્રુવવિયાંતા ધરાણી રે;
- તે દુર્મતિમાનકેરા પિતાને હું, હાણુ દમ જીએ મારી કરણી રે. ૨૦
- એ મહાદુરાત્મા સંગ્રામ મધ્યે, છે ગર્વતણો મૂર્તિમાન રે;
- તે અટકાવી દમ કયમ રહે આજે, તે હું જોઈં છું બળવાન રે. ૨૧
- હું તેના પિતાને આ હાણું છું, માર્કડેય કહે એમ ભાખી રે;
- કુષ્ટ વપુષ્માને ઈંદ્રસેના, ત્યાં અગિ રડતી રાખી રે. ૨૨
- હાં કહી ધાયો હાકટી, મારી છાણુમાં તરવાર રે;
- નરિષ્યતકેશ સાર્થ તેણે, કાપી લાધું તે વાર રે. ૨૩
- એ જોઈ તે સ્થળના મુનિ સહુ, વળી વનવાસી બીજા જોઈ રે;
- કે' ધિક્ક છે તુને ધિક્ક છે, બળો વપુષ્માન તારી દેહ રે. ૨૪
- વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધરીને, રહ્યા મુનિવેશે રાય રે;
- તેને અધમ તે' કયાં પેર માર્યો, એ શુ ક્ષત્રીધર્મ કે'વાય રે. ૨૫
- તેણે કાન ધર્મ નવ કોઈનું, ગયો વનમાંથી આલી ઘેર રે;
- તે ગયા પૂઠે ઈંદ્રસેના, ધરતી મન વિપે મહાવેર રે. ૨૬
- તેણે એક શૂદ્ર તપસ્વી તેડિયો, મોકલ્યો તેને દમ નગરે જાણુ રે;
- તેને કહ્યું જી તું ઉતાવળો, મુજપુત્રને કહી દાખ્ય મારી વાણુ રે. ૨૭

૨૦ દુર્મતિમાનકેરા—કુષ્ટ પુધ્ધિવાળા દમતા. ૨૧ ગર્વતણો ઈં—
ગર્વની મૂર્તિવાળો—અગિ ગાર્ગિષ્ઠ. ૨૨ રડતી રાખી—રડતી સ્થિતિમાં
રહેવા દીધી

૨૩ મારી ઈં—છાણુમાં તરવાર મારી અર્થાત્ અતિ નિર્બળ પરાક્રમ
કર્મ (નરિષ્યત જેવા વાનપ્રસ્થને માગ્યા ૨૫).

- આ તું સર્વ જાણે વારતા, માટે તું ને ફરી નવ કહું હુય રે;
તદપિ રાયતું અપમાન કરિયુ, એ આછો ગજબ છે શુય રે । ૨૮
- એમ ધારી કહું તુજને, જેથી થાય મુજ મન શાંત રે;
તું માફ કહ્યું સહુ જઈ કે'જે, હે શૂદ્ર તપસ્વી મહાદાંત રે. ૨૯
- મારા સ્વામીએ અર્પ્યો તુજને, અતુર વર્ણાશ્રમ પાળનાર રે;
રાયનો અધિકાર સર્વે, તો તું આવો ક્યમ થયો આ વાર રે. ૩૦
- નથી કરતો તપસ્વીતણું તું, રક્ષણ ફડી રીત રે;
એ શું ઘટારત છે તુજને, ક્યમ બધાં બેઠો મેમની પ્રીત રે! ૩૧
- તું પૃથ્વીપતિ છે સુત મારો, છતાં નરિબ્ય ત મારો સ્વામ રે;
તપાચારી થઈ રહ્યો બેસી, વળી હું વિલપતી રહી વામ રે. ૩૨
- તે માર્યો ગયો અનાથ પેરે, ઝાલ્યા જેના કેશ વિણઅપરાધ રે;
હણ્યો બળાત્કારે વપુષ્માને, કહે જન વિણઅપરાધથી મહાસાધ રે ૩૩
- એણું છે માટે સુત મારા, આચર્ય જેમ ન થાય ધર્મનો લોપ રે;
હવાં વંધુ કે'વા જેણુ નથી કાંઈ, ન ચઢે પિતાવધે કોને કોપ રે? ૩૪
- હું તપસી છું તનુજ મારા, માટે કહું એટલું આજ રે;
તારો તપસ્વી વૃદ્ધ પિતા હણિયો, વિના અપરાધથી મહારાજ રે. ૩૫
- તેને શાસન જેહ કરવું ઘટે, તેના કરી જો તું વિચાર રે;
છે શૂર સામદ મંત્રી સર્વ તારા, નીતિશાસ્ત્રાર્થ જાણનહાર રે. ૩૬
- તે મંત્રી સાથે મત્ર કરીને, જે કરવું ઘટે આ વાર રે;
તે સત્વર થઈ કર્ય સર્વ તું, એમ કા'વે સુતને નાર રે. ૩૭
- હે ક્રમશઃજન કર્ય આમ તુ, એણું પ્રતઃ કે'વાનો અધિકાર રે;
તે તપસી થાતાં તનુજ ગયો છે, મુણ્ય સુત શાણા સાર રે. ૩૮

૩૩ હણ્યો ઈન્—વપુષ્માને વગર, અપરાધે મોટા સાધુને બળાત્કારે
હણ્યો એના જન કહેશે

- વિદ્વથકેશ બાપને જ્યારે, યવને હણ્યા મહાશૂર રે;
ત્યારે તેણે યવનકુળના નાશ કર્યો, વશ નિર્મળ કરી ભરપૂર રે. • ૩૯
- જ ભાસુરકેશ પિતાને, સર્પે દંશ કર્યો હતો રે;
તે કારણ માટે તેણે સર્પક્ષય કર્યો, પાતાળ સુધી તો છતો રે. ૪૦
- પરાશરે સ્વશક્તિ પિત ને, રાક્ષસે હણિયો સાંભળી રે;
સર્વ રાક્ષસકુળ મહાવન્હિ નાખ્યું, અરિ જીવ્યાની આશા નવ કળી રે. ૪૧
- સ્વપક્ષકેશ કોઇનું, નેહ થાય અતિ અપમાન રે;
તે ક્ષત્રિય સહી શક્તા નથી, એમ કહે શાસ્ત્રમાં મહાન રે. • ૪૨
- તો હણ્યો એણે પિતા તારો, તેની ક્યેવી પેર કે'વી વાત રે;
તુજ પિતાને એણે હણ્યો, વા તમને કર્યો શસ્ત્રનો ઘાત રે. ૪૩
- એમ તારે ન કાંઈ જાણવું, પણ માનવ હણાયો તુંજ રે;
જે ઘા કર્યો તે તુજ ઉપર, માનું સુત પડિયો હુજ રે. ૪૪
- જેણે વનવાસી તાપસ ઉપરે, કર્યો શસ્ત્રપાત પ્રમાણ રે;
તેના શસ્ત્રકેશો ભય કર્યો છે, તુ સહુ સમજ જાણ સુજાણ રે. • ૪૫
- કિંતુ એ રાયકેશ પુત્ર સર્પે, તુજ અસ્ત્રથી નિર્વાણ રે;
ભય પામો કે ન પામો પછે, કિંતુ તુજ ઉપમર્દ થયો પ્રમાણ રે. ૪૬
- એમાં ન સંશય છે કહી, સુણ્ય મહાપવિત્ર મોટા રાય રે;
પરિજન જ્ઞાતિ બધવ સહિત, વપુઃમાનપ્રતિ ઘટે તે કરય કાર્ય રે. ૪૭
- માર્કંડેય કહે એ નીત તેને, કા'વી મોકલતી મહારાજ રે;
દૂત વિદાય કર્યો પૂઠે તો, શું કરતી દંદ્રસેના કાજ રે. • ૪૮

૩૯ પિતૃવધનું વૈદ લેવું ઉચિત છે તેના ઉદાહરણ બતાવે છે વિદ્વથ
૪૦—૨૫૪ છે.

૪૫ શત્રુની નિર્ભયતા વર્ણવે છે જેણે ૪૦—૨૫૪ છે. અર્થાત્ તપસ્વી
ઉપર શસ્ત્રપાત કરવા ૨૫ અધર્મથી એનું બળ નાશ પામેલું છે માટે હું
એને મુદ્દમા છતી શકીશ એ જાણ છે. ૪૬ ઉપમર્દ—અપમાન ૨૫
૫૫.

શબ સ્વસ્વામીકેરું હસ્તમાં લેધ, તેણે ક્યૌં અગ્નિપ્રવેશ રે;
જે પેર કરશેા પુરાણી તો, વરવો થશે આવો વેશ રે. ૪૯
ધતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિબ્યંતવધ દમચરિત રે;
થયો અતુલિ શદ્ધિકશતતમોધ્યાય, કરી પ્રેમાનંદ પ્રભુએ પ્રીત રે. ૫૦

વસણ.

પ્રેમાનંદ પ્રભુએ પ્રીત કીધી, દીધી આશિષ રૂડી આજ રે;
હવાં આવી રહ્યુ પુરાણી બાવા, આરંભેલું અંતે કાજ રે. ૫૧

કડવું ૨૧૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે ઇંદ્રસેનાએ જોને, આજ્ઞા કરી મોકલિયો છ;
તે શૂદ્ર તપસ્વી દમભણી આવ્યો, તેણે રાજ્યાસને મહારાજ કળિયો છ. ૧
જે પેર પૂર્વે ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું, તે પેરે કહ્યુ સહુ તેણે છ;
દમપિતા મૃત્યુની વાત નિવેદન, કરી જુક્તિ જુક્તિએ જોણે છ. ૨
શૂદ્ર તપસ્વીએ પિતામરણની, કહી વાત વિસ્તારી છ;
તે સુણતાં થઈ દશા દમની, આજ સર્વ કહું અવિધારી છ. ૩
મદિસ પાવક જેમ હુતધન પામી, બળવા માંડે બળમાં છ;
તેવી ક્રોધાગ્નિકેરી જ્વાળા, લાગી દમહૃદય નિર્મળમાં છ. ૪
હે મુનિસત્તમ તે વીર ક્રોધાગ્નિએ, થઈ પ્રજ્વલિત પૂરે છ;
હસ્તેહસ્ત ઘસીને બોલ્યો મુખ, આવુ વાક્ય મહાશૂર છ. ૫
હું પુત્ર સજીવન છતાં શુ માર્યો, અનાથની પેરે મારો બાપ છ;
મારા કુળને તુચ્છકાર્યું તે દુષ્ટે, જોણે માધ્યું ન મારૂ માપ છ. ૬

જો હું નપુંસક થઈ ક્ષમા કરૂં તો, નિદે જગના મુને લોકે જ,
 કુષ્ટનાશ સદાચારીનું રક્ષણ, માન્યો ક્ષત્રીધર્મ એહ અગ્રોક જ. ૭
 પિતા હણેલો જોઈ જો એવે, તે કુષ્ટ જન્યાથી શો લાભ જ;
 ઉપકારી નથી કંઈ જગતજણો એ, પોયો ઠઠ માનો આલ જ. ૮
 હા જનક! કહી વિદ્યાધ્યાથી શુ? ત્યારે શું કરવું જોગ્યે આજ જ;
 જે કરવું ઘટે તે હું કરજી જાને, મને માન્યું જેહ શુદ્ધ કાજ જ. ૯
 જો હું વપુઃમાનકેરા અગ મધ્યેથી, નીકળેલા શોણિનવડે જ;
 મારા પિતાનું તર્પણ કરું નહિ તો, આ દેહ અગ્નિમાં પડે જ. ૧૦
 જો તેના રૂધિરથી જલાંબલિ ને, તેના માસથી કરાવું ન દિવ્યભોજન જ;
 વા પિતાને પિઠપ્રદાન કરું નહિ, તો નાપુ અગ્નિમાં આ તન જ. ૧૧
 જો કોઈ સુર અસુર યક્ષ ગર્ધર્વ, વિદ્યાધર વા સિદ્ધ સમુદાય જ;
 એની સહાય કરવાને આવે તો, મારા રક્ષાસ્ત્રથી ભસ્મ તે થાય જ. ૧૨
 મહાકૂર અત્યંત અધર્મી, તે જન નિંદકને મારી જ;
 ક્ષણિકવાસીને યુધ્ધમાં પાડી, હું ભોગવીશ ભૂમિ સારી જ. ૧૩
 એમ કરતાં નહિ મરાય જો તે, તો હું કરીશ અગ્નિમવેશ જ;
 એ અત્યંત કુષ્ટમતિવાળાજો, નરિષ્યંત તપસ્વી માર્યો નરેશ જ. ૧૪
 વનવાસી સાધુતણી ક્રિયાઓ, દહન કરતા એહ જ,
 તે અધર્મોદ્યમ મહાકુષ્ટને હું પણ હણીશ નિઃસંદેહ જ. ૧૫
 તેના સર્વ પાંધવને મિત્ર પદ્ધતિ, હસ્તિ સૈન્ય સહિત જ;
 અધુના હું હણી હરખાઇશ, દેખાડીશ કુષ્ટને કુષ્ટ રીત જ. ૧૬
 હસ્તમાં ધનુષ્ય ખડ્ગ ગ્રહીને, વળી બેસી રથ મોઝાર જ;

૧૦ વપુઃમાન વધની પ્રતિજ્ઞા કરે છે. જો ઈ—૨૫૮ છે. ૧૧ દિવ્ય-
 ભોજન—રાક્ષસ કુળના આકાષણોને ભોજન

૧૩ ક્ષણિકવાસી—ક્ષણ વાર ન્દેતું જીવતર છે એવો સારી ભૂમિ—
 સારા લોક—સ્વર્ગાદિ.

- શત્રુ સૈન્યમાં આજ નઈ હું, કરી નાખું તેમના સર્વ સંહાર છ. ૧૭
- તે નિર્જર નિમાનમાં ખેરી જીઓ, મારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવનાર છ;
- તે દુષ્ટને સા'ય કરવા જશે જે, તે નરનું કુળ મૂળમાંથી હરનાર છ. ૧૮
- વળી જાહુ માત્ર છે સેના જેની, એવો હું થઈ ઊભો છું સજ છ;
- કદા તેનું રક્ષણ કરવા કાજે આવે, વન્ધૂધર ઇંદ્ર ખેરી ગજ છ. ૧૯
- વા કોપથી ભયાનક દંડ લેઈ, યમરાજ આવે સામે છ;
- યત્ન કરે'ધનદ વરૂણ કે, અરિહા સ્વતેજ નામે છ. ૨૦
- તોયે હું ઉત્તમ તીક્ષણ બાણે, આરુઢાદી લેઈશ તેને છ;
- હું સમર્થ પુત્ર સમક્ષ છતાં, થઈ નિયમિત વૃત્તિ જેને છ. ૨૧
- સદૈવ વનમાં વાસ કરતા, કરતા ભૂમિ પડેલા કૃષ્ણનું બોજન છ;
- સર્વ પ્રાણીનાત્મના પવિત્ર મિત્ર જે, મારા પિતા પાવન છ. ૨૨
- તેમને હાણનારાકેરું આજે, આભિષેકોણિત સર્વ છ;
- ગૃધ્ર તૃપ્ત થતા સુધી ખાઓ, માની મનથી મોટું પર્વ છ. ૨૩
- સુત ઉપજાવો તો ઉપજાવો આવા, પુરાણી બાવા તમે છ;
- માઘકાંગણ રાંડે છત્યા, તે કામ આવે ન સારે સમે છ. ૨૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, દમચરિતનામ છ;
- પચત્રિંશદધિકશતતત્ત્વોધ્યાય, થયો ભજતાં સીતાપતિ રામ છ. ૨૫

પલણ.

સીતાપતિ રામ ભજતાં જન, તથા કોટયાનકોટિ બાણ રે;
તો ક્યન પુરાણ મારું થશે ન ખૂરું, નિરખો પુરાણી કરી પ્રમાણ રે. ૨૬

૧૮ નિર્જર—દેવો. ૨૦ અરિહા—સૂર્ય. ૨૩ ગૃધ્ર—ગીધ. અર્થાત્
માંસાહારી પ્રાણીઓ.

કડવું ૨૧૫ મું.

રાગ સારંગ.

મુનિવર માર્કંડેય કહે એ રીત, કરી હણવાની પ્રતિજ્ઞા રણજીત; કુરાત્માને હણવાને કર્યો ક્રોધ, ચાલી રહ્યો જ્યા ત્યા અરિના શોધ.	મુનિવર૦	૧
અમર્ષવડે થઇ વક્ર આંખ, શકે ક્રોધએ તોડી ગરૂડની પાખ; તેણે મૂછ ઉપર ફેવી હાથ, બાલ્યે દમ વસુંધરાનાથ.	મુનિવર૦	૨
હાય મને હણે છે એવો, સ્થિતિ પિતાની અતરે આણી નેવી; કરી પોતાના ભાગ્યતણો ધિ કાર, બાલાવ્યા મત્રી પુરોહિત તે વાર.	મુનિવર૦	૩
દમ કહે આ શૂદ્ર તપસ્વીએ આજ, કહ્યું તે તમે સાભળ્યું દિગ્ગરાજ, મારો તાત ઘાતવડે પામ્યો સ્વર્ગ, મેં તેના અરિ મોકલવો નરકવર્ગ.	મુનિવર૦	૪
વા યું કરવું કહો તે સર્વ, છો મંત્રી પુરોહિત મહાપર્વ; તે નૃપ વૃદ્ધ તપસ્વી હતો, વાનમન્ય પ્રત્ન ધરી થયો છતો.	મુનિવર૦	૫
મૌન વૃત્તિ ધરી બેઠો તેહ, હતી નેની શસ્ત્રવિહોણી દૃઢ; વળી મારી માતા મૃદ્રસેના નામ, હતી સ્વસ્વામી સમીપે મહાનામ.	મુનિવર૦	૬

તેથી તેના અંગના સંબંધે જાણ,
 માની વપુઃમાનને નૃપ પ્રમાણ;
 તેના પ્રશ્નના ઉત્તર આપ્યા યથાર્થ,
 તેથી તેનું કારજ થાતું સાર્ય. મુનિવર૦ ૭
 તેણે વામ હસ્તે ધરી તરવાર,
 હુણ્યે જઇ ઝાલી જટિલ નિરધાર;
 તે દ્રુષ્ટે લોકનાથ અનાથની પેર,
 મારી નાખ્યો સંભારીને વેર. મુનિવર૦ ૮
 મારી માતા મોકલી મુને કૃ'વા સંદેશો,
 ગઈ સ્વર્ગે ધરી અંતર અંદેશો;
 હા ધિઃક ધિઃક યોલી બહુ વાર,
 સ્વઅમંગલ મંદભાગ્ય નિંદતી સાર. મુનિવર૦ ૯
 બળી મોઘ અગ્નિ મધ્ય બાઈ,
 ધિઃક ધિઃક હું પુત્રકમાઈ;
 દુઃખે કરી નરિધ્યંતને આલિંગન,
 ગઈ સ્વર્ગે થઈ સતી પાવન. મુનિવર૦ ૧૦
 તેણે જતાં જતાં કહ્યું છે જેહ,
 તે તો મારે કરવું સર્વે તેહ;
 તમો થાઓ સત્વર સહુ તૈયાર,
 હસ્તિ રથ અશ્વ લેઇ આ વાર. મુનિવર૦ ૧૧
 ખાયદલાદિક ચતુરરંગ સેન,
 વળી ચોદા લેઇ ચઢો સહુ ઝેન;
 'હીધા પિતા પિતાકેઈ' વેર,

૮ જટિલ—જટાવાળો (નરિધ્યંત) લોકનાથ—રામ. ૯ અંદેશો—
 વેરનો ખટકો. ૧૦ પુત્રકમાઈ—પુત્રરૂપી કમાઈ.
 ૧૪૭

પિતૃધાતકનો કર્યા પાછે કેર. , મુનિવર૦ ૧૨
 માતાનુ વચન માન્યા પિના,
 શુ હુ ને જીવણ ગમે થઇ રહી હોના;
 માર્કડેય કહે મંત્રીએ ત્યાય,
 સુણયુ વચન નૃપનુ જ્યાય મુનિવર૦ ૧૩
 દે અતિ જ્ઞાનિ પામ્યા સહુ તેહ,
 હા હા રાજા ઉચરવા લાગ્યા એહ,
 મહામદભાગ્ય કહી કહી દેહ,
 સેન સજ કરવા લાગ્યા સહુ તેહ મુનિવર૦ ૧૪
 મેળ્યા સેના સેવક ને પરિવાર,
 વાહન આહન વળી અપરમપાર,
 દમ કરી સર્વને ત્યા તૈયાર,
 વળી પૂર્વગામી કરી તે વાર. મુનિવર૦ ૧૫
 નોકર્યો અરિના પુર ઉપર,
 તદા ત્રિકાળદર્શી દિજ આબ્યા મહાવર,
 દીધા પ્રસોહિતે આશિર્વાદ,
 ભણી વેદમંત્રને સરવે સાદ. મુનિવર૦ ૧૬
 મૂકનો મહાસર્પની પેઠ નિશ્વાસ,
 આવ્યો દમ રાજા વપુષ્માન પાસ,
 હજુયા દેરા સીમાને સાચનનાર,
 સત્વર કર્યા અવા સામંત તારતાર. મુનિવર૦ ૧૭
 વળી આવ્યો દક્ષિણ દિશા ભણી નૃપાળ,
 તેને આવતો જાણ્યો સંકેદનજાળ,

૧૨ એન—ઉત્તમ (યોદ્ધા) ૧૫ આત્મન—આયુધ પૂર્વગામી કરી—
 (દમને) અર્થાત્ દમને આગળ ૧૬ મેના નીકળી ૧૬ સરવે—
 મહુર

સુણી વપુમાન ભરાયો કોથે,
 જાણ્યું દેમ આવ્યો છે મારી શોધે. મુનિવર૦ ૧૮
 પરિવાર મધાન સેન સમેત,
 ચઢી આવ્યો કાળ કરી શું વૃષભકેત;
 તોપણ કંપાયમાન થયો નવ તેહ,
 દત્તો સેન સજ કરવા આજ્ઞા એહ. મુનિવર૦ ૧૯
 જ્યાં સજ થઈ ગઈ સહુ સેન,
 કે દરીઆ યુધ્ધનાં તેણે ચેન;
 નીકળ્યો નગરની બાહાર રાય, ૧
 પછે કોણે મોકલ્યો દૂત ત્યાં. મુનિવર૦ ૨૦
 દૂત દમને કહેતો જઈ,
 અતિ શૂરો પૂરો સામદ થઈ;
 વપુમાન કે' વેલો તું આવ,
 તારા નરિધ્યંતને ધર્યો મૂકાવ. મુનિવર૦ ૨૧
 તે સ્વર્ગે બેઠો જુએ છે તારી પાટ,
 હે ક્ષત્રબધુ કરીશ નવ ઉચ્ચાટ;
 હું કુટુંબ સહિત તેની પાસ,
 આજ મોકલીશ ત્રેવડી તુંને ત્રાસ. મુનિવર૦ ૨૨
 મારા બાહુબળથી છૂટેલા બાણ,
 કરે છે તારું રક્ત પીવાની તાણ;
 છે ઘણા દિનથી તરશ્યા એહ,
 તે સંગ્રામે રૂધિર પીશે બેઠી તારી દહ. મુનિવર૦ ૨૩
 દત્તો કહેલા ને ને બોલ,
 તે દમ સાંભળી કરતો તોલ;

પૂર્વે કરી સ્મરી પ્રતિજ્ઞા ત્યારે,
 અક્ષુ શ્રવાવત્ કુંકુવતો વારંવારે. મુનિવર૦ ૨૪
 ગયો વપુષ્માન સામે સત્વર,
 આવી ઊભો લઢવાને દમ મહાવર;
 વપુષ્માનની સેના મધ્યે જોહ,
 અતિ બળદર્શકે ધરતો દહ. મુનિવર૦ ૨૫
 તેને ઘોડાબોધો પ્રથમ સામે તેણે,
 કરી પિતા કાળે દહ પ્રતિજ્ઞા જોણે;
 થવા માંડ્યું દમ વપુષ્માનનું ચુહ,
 વઢે રથી રથી સામે થઈ કુહ. મુનિવર૦ ૨૬
 લઢે છે હસ્તી હસ્તી સઘાત,
 કરે છે અસવાર અસવારને ઘાત;
 ભાથી ભીંડતા માથી વખોડી,
 એવી બાધી ઘણી ત્યાં જોડાજોડી. મુનિવર૦ ૨૭
 અહો વિમસતમ તેણે ઠાર,
 મહાધોર સગ્રામ પ્રવત્યો સાર;
 જોવા આવ્યા સુર સિદ્ધ ગર્ધર્વ,
 યુદ્ધ જોઈ રાક્ષસ તજતા ગર્વ. મુનિવર૦ ૨૮
 અહો વિમ લઢવા લાગ્યો દમ જ્યારે,
 વસુધરા કપવા લાગી છે ત્યારે;
 કોઈ રથી સારથી કે મહાહાથી,
 ભવે ઘોડેવાર કે હોય ભાથી. મુનિવર૦ ૨૯
 દમકેરાં છૂટે ને ને બાણ,
 ના'તો કોઈ સહન કરી શકે એવો બાણ;
 એવું જોઈ વપુષ્માનનો સેનાપતિ,

આવ્યો દમ સામે ક્રોધી દુર્મતિ. મુનિવર૦ :
 લઢવા લાગ્યો દાવ કરી વિધ વિધ,
 હરિ દમે ચોગમથી તેની નિધ;
 એક બાણ હૃદમાં માર્યો કરાળ,
 કે પામ્યો વિંધાઈ નિધન તતકાળ. મુનિવર૦ ૩૧
 જદા સેનાપતિ પડ્યો માન્યો શૂર,
 તદા વપુષ્માનસેન નાસવા લાગ્યું પૂર;
 આવતો નીરખી સેનનાયક વપુષ્માન,
 શત્રુદમન દમ કે'વા લાગ્યો મહાન. મુનિવર૦ ૩૨
 અહો અધમોધમ દુષ્ટ ચાંડાળ,
 હણ્યો તપસ્વી અસ્તવિહીન તેં જૂપાળ;
 પ્રતધારી નિયમધારી નરદેવ,
 હણી હવાં નાસે કાં તતખેવ. મુનિવર૦ ૩૩
 તું છું ક્ષત્રિય વળ્ય વળ્ય પાછો,
 આમ કેમ હીડે છે આછો આછો;
 વપુષ્માન કે' મૂઝ્ય મૂઝ્ય બડાઈ,
 એમ વદી આવ્યો લઢવા લઈ સાથભાઈ. મુનિવર૦ ૩૪
 પુત્ર બાંધવ સંબંધી શૂર,
 કોઈને નવ રે'વા દીધા તેણે પૂર;
 થઈ રથારૂઢ ને લઢવા લાગ્યો,
 નેણે મોખરો દમતણો નવ ત્યાગ્યો. મુનિવર૦ ૩૫
 ધનુષ્ય ભરી બાણ મૂઝ્યાં અસંખ્યાત,
 કરી દિશા વ્યાપ્ત ને શર વરસાત;

ઢાંક્યો દમને રથ સહિત શરજળ,
 વળી ગળ્યો વપુઘ્માન કરાળ. મુનિવર૦ ૩૬
 પછે પિતાવધક્રોધે પૂરાયલા દમે,
 સત્વર શર કાપી નાખ્યાં જેહ ભમે;
 વીંધ્યા બીજ બાણે તેમના દેહ,
 એકએક બાણે પ્રાણ હરતો તેહ. મુનિવર૦ ૩૭
 વા માર્યા વપુઘ્માનના સપ્ત કુમાર,
 સહુ બાંધવ સંબંધી તે વાર;
 ગણી ગણી મૂકતો એક બાણ,
 તે હણી હણી આવતાં નિર્વાણ. મુનિવર૦ ૩૮
 હણાયા પુત્ર મિત્ર બાંધવ જેના સાર,
 એવો વપુઘ્માન ક્રોધ કરી તે વાર;
 રથારૂઢ થઇ નાખી સર્પ સમ ત્રિઃશ્વાસ,
 ઉપજવ્યો શરે કરી સંગ્રામે ત્રાસ. મુનિવર૦ ૩૯
 વારેવારે યુદ્ધ કરવા તે આવે,
 જેમ અતિ પતંગને દીપ ભાવે;
 જે મુનિમત્તમ દમે જ્ઞેયો તે ભમે,
 વળી નાખતો તે બાણ ચોગમે. મુનિવર૦ ૪૦
 દમે તેનાં જ્ઞેતા જ્ઞેતામાં બાણ,
 છેદી બેદી નાખ્યાં છે નિર્વાણ;
 પછે થઇ ગયા ઉભય સન્મુખ,
 મારવા માંડ્યાં બાણ તાણી તાણી રૂખ. મુનિવર૦ ૪૧
 ભાગ્યુ વપુઘ્માનનું દમે ચાપ,
 તદા વપુઘ્માને સાંગ મારી અંમાપ;
 તે દમનુ કાર્મુક દટકા કીધુ,

ઉભય વીરે વૈર બરાબર લીધું. મુનિવર૦ ૪૨
છે પરસ્પરે જીતવાની ઇચ્છા જોને,
મેં હણ્યો માને છે જોને;

એવા વીર તીર વિના થયા ત્યાંય,
તદા યોધ ત્વરાએ ધાતા ગ્યાંય. મુનિવર૦ ૪૩

ઉભય ધરી હસ્તમાં ખડ્ગ કરાળ,
કૂદી પડ્યા રથ પરથી તે ઢાળ;
પરસ્પર ખેલવા લાગ્યા ખેલ,
માણી અઢાપઢાતણો મહાખેલ. મુનિવર૦ ૪૪

આ હણાયો ન આ જીત્યો,
રે આ હણાતો થયો શોભિતો;
એમ એકમેકને જીતી જતા,
પછે પૂર પંચાનન વિકરાતા. મુનિવર૦ ૪૫

ધા દમને ખડ્ગનો લાગ્યો,
તે જોઈ વયુધમાન અનુરાગ્યો;
તદા મહાવનમાં હાણાયલા બાપ,
ધ્યાન તેનું મરતો દમ્ અમાપ. મુનિવર૦ ૪૬

તેનું સ્મરણ યાતામાં થયો સંતાપ,
મગટ્યો દમ અંગોઅંગે અતિ તાપ;
તેણે ધાઈ સાંયા વયુધમાનના કેરા,
ખેચી સત્વર જૂમિ પાડ્યો નરેશ. મુનિવર૦ ૪૭

પછે મૂક્યો તેની ગ્રીવાપર પગ,
તંદા વયુધમાન થયો હગબગ;

તદા દમે ઉચો કર્યો અતિ હસ્ત,
 બોલ્યો મુખ હે શૂર સમસ્ત. મુનિવર૦ ૪૮
 માનવી દાનવી નાગ મહાભાગ,
 જુઓ છવ જતુ પક્ષી આ જાગ;
 હુ આ અધમ ક્ષત્રી વપુષ્માનકેરું,
 આજ હૃદય અદ્ય થઈને વેરું. મુનિવર૦ ૪૯
 એમ ભાખી દમે તે વાર,
 ફાડ્યું ફાડ્યું અરિહૃદય નિરધાર;
 નીકળ્યો તે મધ્યેથી રૂધિરમવાહ,
 તે પાન કરવા તત્પર થયો વદી વાહ મુનિવર૦ ૫૦
 કિંતુ તેમ કરતા તેને ત્યાંય,
 અટકાવ્યો સુરગણે આવી જ્યાય,
 પછે તેના રક્તથકી નિર્વાણ,
 અર્પી જલાજલિ પિતાને પ્રમાણ. મુનિવર૦ ૫૧
 થયો પિતૃઋણથકી એમ મુક્ત,
 પછે રહ્યુ બાકી શુ કરતો સચુક્ત;
 વપુષ્માનમાસે કરી નિર્ધાર,
 પિતૃપિડમદાન કરતો તે વાર. મુનિવર૦ ૫૨
 પછે સક્ષસકુળમા નિપજેલા જેહ,
 તેણે વર્ત દિજનન તોડ્યા તોહ;
 તેમને અત્યત ધન મહિત પિડદાન,
 અર્પી આમિય જમાડયુ વપુષ્માન. મુનિવર૦ ૫૩
 પછે ગયો ઘેર તે રાજ આલી,
 જેને જોઈ સુમના અતિશે યાલી;

હે દિન યથા સૂર્યવંશ મોહાગ,
 એવા એવા રાજ અપરમ પાર. મુનિવર૦ ૫૪
 યથા સદ્મતિવાળા ઘણા શૂર,
 કેટલાક યજ્ઞ કરતા યથા ભરપૂર;
 યથા ધર્મકુશળ કર્મે તૈયાર,
 યથા વેદ પારંગત અપાર. મુનિવર૦ ૫૫
 એવા સૂર્યવંશ નૃપની સંખ્યાય,
 શત ભવ લેઇએ પણ નવ થાય;
 એ સર્વ નૃપકેશ ચરિત્ર,
 થાચે સુખતાં ભણતાં પરમ પવિત્ર મુનિવર૦ ૫૬
 થાય પાપમુક્ત નર પ્રમાણ,
 વળી અબ્રુધ હોય તો થાચે સુખાણ;
 છે દમનું ચરિત્ર પાવન અતિ,
 પુરાણી ચરિત્રની સોંતી ગતિ. મુનિવર૦ ૫૭
 ને વૈર કરે તો આવા થાઓ,
 શું ખૂણે બેસી ગજ્યો ગોગ ખાઓ;
 છે કરવું મરવું તરવું એક વાર,
 હરવું વરવું હરવું છે વારંવાર. મુનિવર૦ ૫૮
 એવો કરી વિચાર થાઓ સામા,
 નહિ તો રહો નમ્ની પુરાણી નકામા;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે આમ,
 દમચરિતે વપુષ્મદ્વૈ નામ. મુનિવર૦ ૫૯
 થયો યદ્વિન્શદધિકશતતમોધ્યાય,
 દમચરિત્ર સુણે ભણે તે નાકે જાય;

સંવત સતરસે પાંસઠય માંય,

સંપૂર્ણ દમચરિત્ર થાયે આંય.

મુનિવર ૦ ૬૦

વલ્લભ.

બહિયાં દમચરિત્ર સંપૂર્ણ થાયે, દમ જાયે પુરાણી દવ રે;

મૂષક ન હોયે દરદરે, નીકળે કંઈ મણિધર તતખેવ રે. ૬૧

કડવું ૨૧૬ મું.

રાગધનાશ્રી.

પક્ષીઓ કહે જૈમિની વિષ જી, મહામુનિ માર્કંડેયે કથા કહી ક્ષિપ્ર જી;

ક્રૌંટુકિ મુનિને કથા કહી દાખી જી, વિદાયગીરો આપી સમ્યક્ ભાખી જી. ૧

ઢાળ.

સમ્યક્ ભાખી દિવ વિદાય કીધો, પછે કરી મધ્યાન્હસંધ્યાય;

એમ કરી તેમની કનેથી જો, અમે તમને કહ્યું મુનિરાય. ૨

તે પુરાણ સમ્યક્ મુણ્યું છે, હો મુનિસત્તમ અનાદિસિદ્ધ;

પૂર્વે માર્કંડેયને વિધિએ કહ્યું, તે અમે તમનિકટ કર્યું પ્રસિદ્ધ. ૩

આ પુરાણ ભણનાર મુણનારને, છે પ્રણય દુળદા સાર;

છે પવિત્ર આયુષ્ય વૃદ્ધિ કરતા, છે ધર્માર્થ કામ દનાર. ૪

વળી સર્વસ્વ પ્રાયશ્ચિત તજાવે, એકું એ છે જાણ;

પૂર્વે ચાર પ્રશ્ન જો કહ્યા છે તે, વળી પિતાપુત્રસંવાદ પ્રમાણ. ૫

૬૧ દરદરે—પ્રત્યેક દરમાં. ૫ પુરાણનો ઉપસહાર કરે છે: પૂર્વે
ઈ૦—પૂર્વે જૈમિનિએ કરેલા, પ્રશ્નો, ચાર જ: પુત્ર અને તેના પિતાનો
સંવાદ, બ્રહ્માએ ઉત્પન્ન કરેલી સૃષ્ટિ, મન્વતરની સ્થિતિ, અને રાજાઓનાં
ચરિત્ર, એ પાંચ ભાગમાં આ પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

- અક્ષયુષ્ઠિ ને મનુસ્થિતિ, વળી ચવિત્રં નૃપચરિત્ર;
એ અમે તમને સર્વે કહ્યાં, જે મહાચિત્રવિચિત્ર. ૬
- હવાં અન્ય સુ સુણવાતણી છે, તમને મુનિદેવ ઇચ્છાય;
જે નર આ સર્વ સાંભળે, કે નરમંડળ મધ્યે ગાય. ૭
- તેનાં પાપ ને સંતાપ સઘળાં, જૈમિનિ! પ્રદક્ષે થાય;
મહામોધો મળે તેને, અંતે મોક્ષ તો સુખદાય. ૮
- અષ્ટાદશ પુરાણ કહ્યાં જે, પિતામહે પ્રમાણ;
છે સપ્તમું માર્કંડેય તેમાં, મહાપ્રખ્યાત પુરાણ. ૯
- હવાં નામ તેનાં દહિં ગણાવી, સુણો જૈમિનિદેવ;
તમે મહાત્મા ગુરૂતણી સાધી છે, સિદ્ધ પ્રસિદ્ધન્'સેવ. ૧૦
- બ્રહ્મપુરાણ પે'લુ જાણવું, પાદ્મપુરાણ બીજું સોય;
ત્રીજું વૈશ્ણવપુરાણ છે, ચોથું શૈવપુરાણજ હોય. ૧૧
- ભાગવતપુરાણ છે પાંચમું, છઠું નારદીય પુરાણ;
સપ્તમું માર્કંડેય નામે, અષ્ટમું આગ્નેયપુરાણ પ્રમાણ. ૧૨
- નવમું ભવિષ્યપુરાણ છે, દસમું અક્ષયૈવર્તપુરાણ;
અગિયારમું લિંગપુરાણ છે, બારમું વારાહપુરાણ સુખાણ. ૧૩
- સ્કંધપુરાણ છે તેરમું, ચૌદમું વામનપુરાણ નિર્ધાર;
પંદરમું કૌર્મપુરાણ છે, સોળમું માત્સ્યપુરાણ અવિધાર. ૧૪
- સત્તરમું ગરૂડપુરાણ છે, અષ્ટાદશમું બ્રહ્માંડપુરાણ;
જે નર અષ્ટાદશ પુરાણકેરાં, નામ પઠન કરે નિર્વાણ. ૧૫
- વા જપે જપ કરી એહનો, તે હયમેધ દ્રુજને પામે;
વિરાટાદિ સદિને વળી, બ્રહ્માદિ સુરસદિ નામે. ૧૬

૧૬ પુરાણમાં શું વર્ણવવું જોઈએ તે જણાવવાને તેના પાંચ લક્ષણ કહે છે વિરાટાદિ ધન—વિરાટને આદિ લેખને સઘળી સદિ (ઉત્પત્તિ). જોને.

- વંશવિસ્તાર ને મન્વતરકથા, મહાનૃપવશચરિત્ર;
 એ પુરાણનાં છે પંચ લક્ષણ, ભાખ્યાં મહામુનિ પવિત્ર. ૧૭
- ચાર પ્રશ્ને સંયુક્ત જે આ, છે અનુત્તમ પુરાણ,
 તે શ્રવણ કરતા શતકોટિ કલ્પનાં, થાય પાપ નાશ પ્રમાણ. ૧૮
- વળી બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ જાયે, અન્ય અશુભ કર્મ નિર્ધાર,
 જેમ મરૂત ભગ્ન તુલુ કરી નાખે, ત્યમ થાય પાપ નાશ અવિધાર. ૧૯
- આ પુરાણ મુણવાયકી જૈમિની, જઈ કયાં અત્યંત દોષમા દાન,
 તેટલુ મુણય થાયે શ્રવણથી, વળી નરમણિ થાય મહાન. ૨૦
- આ પુરાણકેરી સમાપ્તિ કરતા, વેદાધ્યયનથી અધિક,
 કૃત્તમાપ્તિ થાયે સર્વથા, ટળે યમકિંકર ઘીક. ૨૧
- શ્રવણ કરાવે પુરાણ આ જે, તેનું કરવું યથાવિનિ પૂજન;
 ગદ્ય કુસુમ વચ્ચ ને બ્રહ્મભોજન, ગણવે કુંનાર વિધિસમ પાવન. ૨૨
- તેને યથાશક્તિ કઇ આપવું સહી, જે સુણનાર હોયે રાય;
 તા તેણે ગાંભ ગરાસ વાહન અર્પવા, જ્યમ દિવજન રાણ થાય. ૨૩
- વેદ અર્થત્રયે આ પુરાણ સઘણ, છે પમાડેલુ વિસ્તાર;
 એક ધર્મશાસ્ત્ર સ્થાનક છે સહી, સુણનાં મતોરથ મિદ્ધ થાયે સાર. ૨૪
- આ પુરાણ પૂર સાભળીને, વિચક્ષણ નરે નિર્માણ;
 કુંનાર વ્રાસ મહુત્માનાણું પૂજન, શુદ્ધ મને કરવું પ્રમાણ. ૨૫
- એવડે ધર્માર્થગામ ને, મળે મોક્ષ રૂળ જ્યમ ભાખ્યું, ૦

‘સર્ગ’ કહે છે તે પેઢેલુ લક્ષણ, બ્રહ્માદિ દેવોની સૃષ્ટિ એ ‘પ્રતિપદ્ધિ’ નામે
 બીજુ લક્ષણ, મનુના વશનું કથન એ ‘વંશ’ નામે ત્રીજુ લક્ષણ, મન્વ-
 તરચયન એ ચોથુ લક્ષણ અને મોટા રાગના ચરિત્ર એ પાંચમુ લક્ષણ છે
 ૨૦ ગદ્ય—ચંદનાદિ નિધિસમ—બ્રહ્મ જોવો ૨૪ એક છંદ—પુરાણ
 તે એક ધર્મશાસ્ત્રને રચાને છે

મર્યાદ વિહોણા અને વળી, જ્ઞાતિજન પર કરતા ક્રોધ,	
તેવાને નવ આ પુરાણ કે'ણુ, કે શીખવી ન દેવો બોધ	૩૮
ગણે ઝલાયા હુધએ કદાપિ, તદાપિ એવા દુષ્ટને જાણુ,	
હોભથી વા મોહથી તેને, વા હોય વિશેષ ભય પ્રમાણુ	૩૯
એવાને એ અર્પણુ, તે છે મહાનિદક કામ,	
ને અર્પતા તે ભોગવે છે, યમયાતના ઉદામ.	૪૦
એવો દુષ્ટ નર ને આ પુરાણુજ, ભણી પુરાણી થાય,	
વા ભણાવે પુરાણી થઇને તે નિશ્ચે નરકે જાય	૪૧
પુરાણીજ આ સુણી મેજે, નહિ તો નવીજ કે'વાશો,	
જો હશે આવા આચરણુ અગમા તો, દુ ખમા દે'વાશો	૪૨
માકડેય કહે એ સર્વ છે, આખ્યાન ધર્મ અનુપ,	
સ્વર્ગ મોક્ષ દેનાર છે એ, કરનાર ભયનો ભૂપ	૪૩
ને આ પુરાણુ સુણે કે ભણે, તે ઇચ્છેલુ કરતો સિદ્ધ,	
આધિ વ્યાધિથી પીડાય નહિ તે થાય સમ્યક્ સુણનાર પ્રસિદ્ધ	૪૪
બ્રહ્મહત્યાદિક પાપથી તે, નિશ્ચય મૂકાયે માન,	
સજ્જન મહાજન થાય તેના, મિત્ર હિતેચ્છક મહાન	૪૫
અરિ પરાભવ કરી શકે નહિ, તેને ચારભય નવ થાય,	
ધનકેરી ખોટ તેને, કદાપિ નવ કે'વાય	૪૬
તેને ભોજન મળે મન ભાવતા નિત્ય નિત્યપ્રતિ મિષ્ટાન્ન,	
નવ મહાકાજ તેને પીડતો ભરાય ભડાર ગેહો ધાન્ય	૪૭
હે દ્વિજમત્તમ પરશ્વી પરદ્રવ્ય આદિક, પરહિ સાતણા ને દુ ખ,	
એવા પાપથી મૂઝાય તે જન સમ્યક્ સુણ્યે પામે સુખ	૪૮
ને આ કથા સુણે ભાવથી તે, પામે શિધ વૃદ્ધિ શાંતિ,	

રે મૂર્ખજન કરતા શોચ એવો, નવ રે' ઉદય અસ્ત સદાય;
 કોઈ મહાબ્યાધ્ર આવી માર્ગેરી હણશે, વા પુરોડાશને દેખી ખાય. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, એતુપુરા ગુમાહાત્મ્ય મહા'ગમ;
 ચૈતત્પુરાણ શ્રવણ પડન, મહાદ્વલશ્રુતિ નામ. ૭૫
 સમન્ત્રિંશાધિકશતતત્તોધ્યાય, સંપૂર્ણ અહીંઆં થાય;
 વ્યાતુર્પિંશી જન પ્રેમાનંદ, કથા યથામતિએ ગાય. ૭૬

વસણ.

યથામતિએ કથા ગાયે, જણ જવતારણ શ્રીહરી રે;
 સમા કરજો પુરાણી બાવા, આવા થાશે ન કોઈ જુએ ફરી રે. ૭૭

એવો શોચ તો મૂર્ખ હોય તે કરે. શોચ ન કરવાનું કારણ કહે છે ૭૪ નવ
 રે' ૪૦—૨૫૮ છે. કોઈ ૪૦—કોઈ મોટો વાધ આવીને મિયાડીએનેજ
 ખાઈ જાય એમ બને, અથવા દેખી (મિયાડા) પુરોડાશને ખાય, એમ પણ
 બને. તત્કર્ષ કે પુરાણીઓ પુરાણનો નાશ કરે કે કોઈ પુરાણીઓનો નાશ
 કરે, એમ પણ બને કેમકે ઉદય અને અસ્ત તો સદાય છેજ ૭૭ જુએ—
 મારી પેઠે તમારી તપાસ લે

